

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**DOKTORA
TEZİ**

**ULUSLARARASI POLİTİKADA ÇOKLU DEVLET
KİMLİKLERİ VE KİMLİK KARMAŞIKLIĞI: RUSYA
ÖRNEĞİ**

RÜŞTÜ KAYA

**ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI**

TEMMUZ 2023

**ULUSLARARASI POLİTİKADA ÇOKLU DEVLET KİMLİKLERİ VE
KİMLİK KARMAŞIKLIĞI: RUSYA ÖRNEĞİ**

Rüştü KAYA

**DOKTORA TEZİ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

TEMMUZ 2023

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Rüştü KAYA
21.07.2023

TEZ ONAY SAYFASI

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Doktora Programı öğrencisi Rüştü KAYA tarafından hazırlanan “ULUSLARARASI POLİTİKADA ÇOKLU DEVLET KİMLİKLERİ VE KİMLİK KARMAŞIKLIĞI: RUSYA ÖRNEĞİ” başlıklı tez çalışması 21/07/2023 tarihinde 10.30 saatinde yapılan tez savunma sınavında aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile DOKTORA TEZİ olarak **KABUL** edilmiştir.

	Kabul	Ret
Başkan:		
Prof. Dr. Türel YILMAZ ŞAHİN – Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	☒	☐
Üye:		
Prof. Dr. Fırat PURTAŞ – Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	☒	☐
Üye:		
Prof. Dr. Bilal KARABULUT – Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	☒	☐
Üye:		
Prof. Dr. M. Savaş KAFKASYALI – Kırıkkale Üniversitesi	☒	☐
Üye:		
Doç. Dr. Nilgün ELİKÜÇÜK YILDIRIM – Atılım Üniversitesi	☒	☐

ULUSLARARASI POLİTİKADA ÇOKLU DEVLET KİMLİKLERİ VE KİMLİK KARMAŞIKLIĞI: RUSYA ÖRNEĞİ

(Doktora Tezi)

Rüştü KAYA

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Temmuz 2023

ÖZET

Bu çalışma sosyal psikoloji kimlik literatüründen ve bu çerçevede gelişen Uluslararası İlişkiler kimlik yazınından hareketle bir devletin aynı anda birden çok kimliğe sahip olduğunu varsaymaktadır. Tıpkı insanlar gibi devletler de hususi niteliklerinden, uluslararası sistemin içerisinde edindiği rol ilişkilerinden ve dâhil oldukları devlet gruplarından kaynaklanan çoklu ben tasavvurlarına, yani kimliklere sahiptir. Çalışmada devlet kimliklerinin bu çoklu yapısı, sosyal psikolojideki Benlik Karmaşıklığı ve Sosyal Kimlik Karmaşıklığı teorilerinden hareketle kimlik karmaşıklığı olarak kavramsallaştırılmıştır. Bazı devletler tarihsel tecrübelerinden, coğrafi konumlarından, sosyo-demografik özelliklerinden ya da maddi yeteneklerinden kaynaklı olarak diğerlerinden daha çok ya da daha az kimliğe sahip olabilirler. Bir devletin sahip olduğu kimlik sayısı ne kadar fazlaysa ve bunlar birbirinden ne kadar bağımsızsa o devletin kimlik karmaşıklığı da o kadar yüksektir. Bu çerçevede, sosyal psikoloji kimlik yazınından da hareketle çoklu devlet kimliklerinin karmaşık yapısının dış politik sonuçlarına dair şu üç önerme öne sürülmüştür: 1) Bir devletin kimlik karmaşıklığı ne kadar yüksekse dış politikanın belli alanlarında kimlik çatışması ihtimali de o kadar yüksektir; 2) Bir devletin ne kadar çok kimliği varsa ve kimlik karmaşıklığı ne kadar yüksekse özsaygısı da o derecede yüksek olacaktır ve devletin pozitif bir benlik anlayışı geliştirmek için bu kimlikler arasında başvuracağı stratejilerde de o kadar çok esneklik payı olacaktır; 3) Kimlik karmaşıklığı yüksek devletler, dış politikalarındaki herhangi bir olumsuz gelişmenin bu kimliklerden birine zarar vermesi durumuna, bu kimliğinden bağımsız başka kimliklerini ön plana çıkararak ve o kimliklerle ilgili ilişkilerini güçlendirerek daha etkili cevap verirler. Çalışmada Rusya, söz konusu sebeplerden hareketle kimlik karmaşıklığı yüksek bir devlet olarak ele alınmaktadır. Kimlik karmaşıklığının dış politik yansımalarına dair geliştirilmiş olan üç hipotez de süreç takibi ve söylem analizi yöntemleri kullanılarak Rus dış politikasının farklı alanlarındaki yansımaları üzerinden test edilmektedir. Bu çerçevede çalışmada, 1) Rus dış politikasındaki çeşitli kimlik çatışması durumları; 2) Rusya'nın farklı devlet kimliklerinden maksimum özsaygı ve uluslararası statü kazanmak ve bu kimlik alanlarına giren ilişkilerini güçlendirmek adına geliştirilen kimlik yönetim stratejileri; 3) 2014 Ukrayna krizi sonrası Rusya'nın Batılı devletlerle bozulan ilişkilerini telafi etmek adına Asyalı kimliğin öne çıkarılma çabaları incelenmektedir.

Bilim Kodu : 114115, 114113, 114105
Anahtar : Devlet Kimlikleri, Kimlik Karmaşıklığı, Kimlik Çatışması, Kimlik
Kelimeler Yönetim Stratejileri, Rus Dış Politikası.
Sayfa Adedi : 216
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Fırat PURTAŞ

MULTIPLE STATE IDENTITIES AND IDENTITY COMPLEXITY IN
INTERNATIONAL POLITICS: THE RUSSIA CASE

(Ph. D. Thesis)

Rüştü KAYA

GAZİ UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES

July 2023

ABSTRACT

Based on the social psychological identity literature and the International Relations identity studies developed within this framework, this study assumes that a state has multiple identities. Just like people, states also have multiple self-conceptions, ie identities, stemming from their special characteristics, role relations in the international system, and the state groups they belong to. In this study, drawing from the theories of Self Complexity and Social Identity Complexity in social psychology, this multiple structure of state identities is conceptualized as identity complexity. Some states may have more or less identities than others due to their historical experiences, geographical location, socio-demographic characteristics or material capabilities. The more identities a state has and the more independent they are from each other, the higher the identity complexity of that state. In this framework, the following three propositions have been developed regarding the foreign policy implications of the complex structure of multiple state identities: 1) The higher the identity complexity of a state, the higher the probability of identity conflict in certain areas of foreign policy; 2) the more identities a state has and the higher its identity complexity, the higher its self-esteem is, and the more flexibility the state enjoys in its strategies to develop a positive sense of self among these identities; 3) States with high identity complexity respond more effectively to any negative foreign policy development that damages one of their identities by emphasizing other identities independent of this identity and strengthening relations within the sphere of these identities. In the study, Russia is considered as a state with a high identity complexity due to these reasons and all three hypotheses on the foreign policy implications of identity complexity are tested in different areas of Russian foreign policy by applying the process tracing and discourse analysis methods. In this context, the study examines 1) various identity conflict cases in Russian foreign policy; 2) identity management strategies developed to gain maximum self-esteem and international status from Russia's different state identities and to strengthen its relations within these identity spheres 3) the promotion of Russia's Asian identity as a buffer to the deterioration of its relations with Western states after the 2014 Ukrainian crisis.

Science Code : 114115, 114113, 114105

Key Words : State Identities, Identity Complexity, Identity Conflict, Identity
Managment Strategies, Russian Foreign Policy.

Page Number : 216

Supervisor : Prof. Dr. Fırat PURTAŞ

TEŞEKKÜR

Benimle bu tezi yazmayı kabul eden, süreç içerisindeki akademik rehberliği, sabrı, anlayışı ve gerektiğinde kolaylaştırıcı tavrıyla bu tezin yazılmasında ve sorunsuz bir biçimde tamamlanmasında çok büyük katkıları olan danışman hocam Prof. Dr. Fırat PURTAŞ’a müteşekkirim. Tez izleme komitesi üyeleri Prof. Dr. Bilal Karabulut ve Prof. Dr. M. Savaş Kafkasyalı hocalarıma da tez yazım ve savunma sürecinde yaptıkları katkılar ve kıymetli geri dönüşleri için çok teşekkür ederim. Aynı şekilde, tez savunma jürisi başkanı Prof. Dr. Türel Yılmaz Şahin hocama da katkılarından dolayı minnettarım. Bu tezin ortaya çıkış sürecindeki akademik sancılara başından beri tanıklık etmiş, cesaretlendirici tavrı, akademik yönlendirmeleri ve yaptığı geri dönüşlerle bu teze önemli katkılar sunmuş olan Doç. Dr. Nilgün Eliküçük Yıldırım hocama da teşekkürü bir borç biliyorum. Ayrıca doktora eğitimim sürecinde bir yıl Rusya’da akademik çalışmalar yapmamda kritik bir kolaylaştırıcı rol oynayan ve orada akademik danışmanlığımı yapan Ural Federal Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. Ekaterina Mikhaylenko’ya ve bölüm başkanı Prof. Dr. Valery Mikhaylenko’ya bana böyle bir imkân yarattıkları için müteşekkirim.

Son olarak, resmi öğrencilik hayatımı noktalarken şimdiye kadar üzerimde emeği olan bütün öğretmenlerime, hocalarıma, aileme ve arkadaşlarıma teşekkürü borç biliyorum.

Bu tez “2211 Yurt İçi Lisansüstü Burs Programı” çerçevesinde Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TUBİTAK) tarafından desteklenmiştir.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ÇİZELGELERİN LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR.....	xii
1. GİRİŞ	1
2. ULUSLARARASI POLİTİKADA ÇOKLU DEVLET KİMLİKLERİ VE KİMLİK KARMAŞIKLIĞI	11
2.1. Benlik ve Kimlik	13
2.1.1. Benlik	13
2.1.2. Benlik Çalışmalarında Sembolik Etkileşimci Yaklaşım	14
2.1.3. Kimlik	16
2.1.4. Benliğin Çok Yönlü Yapısı ve Çoklu Kimlikler	18
2.1.5. Rol Kimliği Teorisi	23
2.1.6. Kimlik Teorisi	24
2.1.7. Sosyal Kimlik Teorisi	26
2.1.8. Kişisel Kimlikler, Rol Kimlikleri ve Kolektif Kimlikler	30
2.2. Uluslararası İlişkilere Kimlik Perspektifinden Bakmak.....	33
2.2.1. Uluslararası İlişkiler’de Rol Teorisi	34
2.2.2. Wendt’in Devlet Kimlikleri Modeli.....	37
2.2.3. İnşacı Yaklaşım ve Uluslararası İlişkiler’de Kimlik Çalışmalarının Seyri	40
2.2.4. Bir Değişken Olarak Tekil Devlet Kimliği/Ulusal Kimlik ya da Çoklu Devlet Kimlikleri	44
2.3. Çoklu Devlet Kimlikleri ve Kimlik Karmaşıklığı	50

2.3.1. Devlet Kimliklerinin Türleri ve Kaynakları.....	51
2.3.1.1. Devletin kişisel/kurumsal kimliği ya da ulusal kimlik.....	51
2.3.1.2. Rol kimlikleri	55
2.3.1.3. Kolektif kimlikler	56
2.3.2. Devlet Kimliklerinin İnşası	58
2.3.3. Devlet Kimliklerinin Hiyerarşik Organizasyonu ve Kimlik Baskınlığı.....	60
2.3.4. Devlet Kimliklerinin Değişimi.....	61
2.3.5. Kimlik Karmaşıklığı	65
2.3.5.1. Kimlik karmaşıklığı ve kimlik çatışması	66
2.3.5.2. Kimlik karmaşıklığı, özsaygı ve kimlik yönetim stratejileri.....	68
2.3.5.3. Kimlik karmaşıklığı ve kimlik krizleri.....	71
3. RUSYA’NIN KİMLİKLERİ	75
3.1. Rus Ulus Kimliği.....	80
3.2. Rusya’nın Rol Kimlikleri	83
3.2.1. Küresel Güç Olarak Rusya.....	83
3.2.2. Bölgesel Güç Olarak Rusya	85
3.2.3. Anavatan Olarak Rusya.....	86
3.2.4. Egemen Demokrasi Olarak Rusya	88
3.3. Rusya’nın Kolektif Kimlikleri	90
3.3.1. Avrupa Devleti Olarak Rusya	90
3.3.2. Doğu Slav Devleti Olarak Rusya	93
3.3.3. Avrasya Devleti Olarak Rusya.....	95
3.3.4. Asya Devleti Olarak Rusya.....	97
3.4. Rusya’nın Sosyal Kimliklerinin Hiyerarşik Organizasyonu ve Dönemsel Baskınlığı.....	98
4. RUS DIŞ POLİTİKASINDA KİMLİK KARMAŞIKLIĞI VE KİMLİK ÇATIŞMASI	105

Sayfa

4.1. Sovyet Sonrası Dönemde Rus Dış Politikasında Yaşanan Kimlik Çatışması Durumları	106
4.1.1. Doksanlı Yıllarda Eski Sovyet Ülkelerindeki İç Çatışmalar	106
4.1.1.1. Transdinyester sorunu	107
4.1.1.2. Abhazya ve Güney Osetya'daki çatışmalar	110
4.1.2. Bosna ve Kosova Savaşları	111
4.1.3. 2008 Gürcistan Savaşı.....	114
4.1.4. 2011 Libya Krizi	117
4.2. 2014 Ukrayna Krizi'nde Rusya'nın Çatışan Kimlikleri.....	119
4.2.1. Meydan Protestoları ve Rusya'nın Müdahalesi	121
4.2.2. Donbas Çatışmalarında Rusya'nın Rolü ve Stratejisi	127
5. STATÜ, ÖZSAYGI VE RUSYA'NIN KİMLİK YÖNETİM STRATEJİLERİ	133
5.1. Bir Sosyal Hareketlilik Stratejisi Olarak Batı'ya Entegrasyon	135
5.2. Yakın Çevre Tasavvuru.....	139
5.3. Çok Kutuplu Dünya Düzeni Tasavvuru ve Küresel Güç Olarak Rusya	141
5.4. Küresel Terörle Mücadele Söylemi.....	143
5.5. Rus Dünyası Tasavvuru	145
5.6. Uzaklaşan Yakın Çevre ve Sosyal Rekabet Stratejisi	146
5.7. Büyük Avrupa Tasavvuru	148
5.8. Avrasya Birliği Projesi	152
5.9. Büyük Avrasya Tasavvuru	153
6. 2014 UKRAYNA KRİZİ SONRASI RUSYA'NIN ASYA AÇILIMI VE 'BÜYÜK AVRASYA ORTAKLIĞI' GİRİŞİMİ	157
6.1. Rusya'nın Asya-Pasifik Ülkeleriyle İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi	160
6.1.1. Yeltsin Döneminde Asya-Pasifik Ülkeleri ile İlişkiler	163
6.1.2. Putin Döneminde Rus Dış Politikasında Asya-Pasifik	166
6.2. Rus Uzak Doğusunun Modernizasyonu ve Rus Dış Politikasında Asya Açılımı ...	168

Sayfa

6.3. Dünya Siyasetinde Yeni Bir Güç Merkezi Olarak Büyük Avrasya Ortaklığı.....	170
6.4. Büyük Avrasya Ortaklığı Çerçevesinde Rusya'nın Asya-Pasifik Bölgesindeki Çok Taraflı İşbirliği Girişimleri	175
6.5. Rusya'nın Asya Açılımı Bağlamında Rusya-Çin İlişkileri	178
7. SONUÇ	187
KAYNAKLAR	191
ÖZGEÇMİŞ	215

ÇİZELGELERİN LİSTESİ

Çizelge	Sayfa
Çizelge 3.1. Rusya'nın Devlet Kimliklerinin Dönemsel Baskınlığı.....	104

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar

Açıklamalar

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AEB	Avrasya Ekonomik Birliği
AEK	Avrasya Ekonomik Konseyi
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
APEC	Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği
ASEAN	Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	Birleşmiş Milletler
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
ESPO	Doğu Sibirya – Pasifik Okyanusu Petrol Boru Hattı
EurAsEC	Avrasya Ekonomi Topluluğu
IMF	Uluslararası Para Fonu
KGAÖ	Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı
RCEP	Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık
SREB	İpek Yolu Ekonomi Kuşağı
ŞİÖ	Şangay İşbirliği Örgütü

1. GİRİŞ

2012 devlet başkanlığı seçimleri öncesinde başkan adayı Vladimir Putin İzvestiya gazetesi için kaleme aldığı “Avrasya İçin Yeni Bir Entegrasyon Projesi” başlıklı makalesinde Rusya, Belarus ve Kazakistan arasındaki Gümrük Birliği’nin 2012 yılından itibaren bir üst aşama olan Tek Ekonomik Bölge’ye dönüşeceğini ve bu kapsamda Avrupa Birliği benzeri bir örgüt olarak Avrasya Ekonomik Birliği’nin kurulacağını müjdeliyordu. Avrupa Birliği ve dinamik Asya-Pasifik bölgesi arasında bir köprü olacak olan Avrasya Birliği, modern dünyanın güçlü kutuplarından biri haline gelecekti.¹ Seçim kampanyasının en çok öne çıkan başlığının Avrasya Birliği olması Putin’in dört yıl aradan sonra geri döneceği devlet başkanlığının üçüncü döneminde Avrasyalılığın en baskın devlet kimliği olarak öne çıkacağına işaret etmekteydi. Bu Birliğin gelecekteki potansiyel üyeleri arasında Ermenistan, Kırgızistan ve Tacikistan’ın da adı geçiyordu. Fakat aslında Birliğe güç katacak olan asıl ülke Ukrayna’ydı ve Ukrayna’nın Avrupa kurumlarına entegrasyon çabalarından vazgeçerek Rusya liderliğindeki Avrasya Ekonomi Birliği’ne yönelmesi bu dönem Rus dış politikasının en önemli önceliklerinden biri haline gelmişti. Nitekim dönemin Rusya yanlısı Ukrayna Devlet Başkanı Viktor Yanukoviç’in 2013 yılı Kasım ayında Avrupa Birliği ile Ortaklık Anlaşması’nı imzalamayı askıya alması Rusya’nın bu politikalarının bir sonucuydu.

Ukrayna halkı Yanukoviç’in bu kararını protesto etmek için sokaklara dökülünce hükümet daha fazla iktidarda kalamadı ve Yanukoviç ülkeyi terk ederek Rusya’ya sığınmak zorunda kaldı. Ukrayna’daki bu devrim Rusya’nın Avrasya Birliği tasarılarına ve dolayısıyla Bölgesel Güç ve Avrasyalılık kimliklerine büyük zarar verecek nitelikteydi. Çok geçmeden Rusya Ukrayna’daki Rus azınlığı Kiev’de iktidarı ele geçiren “radikal milliyetçi güçlerin” baskısından koruma gerekçesiyle Ukrayna’daki olaylara müdahil oldu ve bu ülkedeki Rus ayrılıkçılara askeri destek vererek önce Kırım’ı işgal etti, ardından da Donbas’ta ayrılıkçı *de facto* cumhuriyetlerin kurulmasını sağladı. Tüm bu eylemlerini eski Sovyet coğrafyasındaki Rus azınlıkların Anavatanı olmaktan kaynaklanan rol kimliğine dayanarak yapıyor ve bu kimliği uyarınca kendini 2000’lerin başından beri inşa edilmekte olan “Rus Dünyası”nın koruyucusu olarak tanımlıyordu. Amaç Anavatan kimliğine dayanarak Ukrayna’da olup bitenlere müdahil olmak ve bir şekilde Ukrayna’yı Avrasya kolektif kimlik dairesinde

¹ Putin, V. (2011). “Novyi integratsionnyi proekt dla Evrazii - budushchee, kotoroe rozhdaetsia segodnia”, *Izvestiya*, Web: iz.ru/news/502761?page=2 adresinden 15 Kasım 2022’de alınmıştır.

tutabilmekti. Ayrıca Ukrayna bir Doğu Slav ülkesiydi ve onun Rusya'nın etki sahasından uzaklaşmasını izlemek Rusya'nın bu kimlik anlatısını da olumsuz etkileyecekti. Diğer taraftan, tüm bu olup bitenler Rusya'nın Batılı devletlerle de arasını açmış ve Rusya'nın Avrupalı kimliği etrafında kurduğu ilişkileri ve ortaklıkları olumsuz etkilemişti. Çünkü Rusya aynı zamanda bir Avrupa ülkesiydi ve Putin 2012 yılında yazdığı başka bir makalesinde Rusya'yı "Büyük Avrupa'nın ve Avrupa medeniyetinin ayrılmaz ve organik bir parçası" olarak tanımlıyor, "Rus vatandaşlarının kendilerini Avrupalı olarak gördüklerini" ifade ediyordu.² Bu yüzden Ukrayna krizinde Avrupalı kimliğinin en az şekilde zarar görmesi için Donbas sorununun Minsk Antlaşmaları çerçevesinde siyasi yollarla çözülmesi için çabaladı. Soruna siyasi çözüm bulunması Rusya'nın Donbas bölgesine dayanarak Ukrayna üzerindeki nüfuzunu sürdürmesine de imkân sağlayacağı için bu sadece Avrupalı kimliği ile değil Bölgesel Güç kimliğinden kaynaklanan çıkarları ile de uyuyordu. Bu çerçevede, bağımsız olmak ve tıpkı Kırım gibi Rusya'ya bağlanmak isteyen Donbas'taki ayrılıkçıları dizginledi, dönem dönem yalnız da bıraktı. Yine de Kırım'ın uluslararası hukuka aykırı bir biçimde ilhakı Rusya'nın Batılı devletlerle ilişkilerinin belli ölçüde bozulmasına sebep olmuştu. Bu dönemden itibaren Batı ile bozulan ilişkileri telafi etmek için başta Çin olmak üzere Asya ülkeleri ile yakınlaşmaya zemin hazırlayacak şekilde Rusya'nın Asyalılığı daha çok vurgulanmaya başlandı. Bu çerçevede Asya-Pasifik ülkeleri ile ilişkileri geliştirmek ve Rusya'nın Asyalı kimliğini güçlendirmek adına Büyük Avrasya tasavvuru ortaya atıldı ve buna yöneticilerin ve entelektüellerin dış politika söylemlerinde sıklıkla vurgu yapılmaya başlandı.

Başlangıcı yaklaşık olarak benim de lisansüstü eğitimine başladığım yıllara tekabül eden bu olaylar silsilesi bir Rusya izleyicisi olarak benim için oldukça dikkat çekiciydi. Birkaç yıl kadar kısa bir dönemde ve tek bir olay (Ukrayna krizi) etrafında vuku bulan bu gelişmeler esnasında Rusya'nın pek çok devlet kimliğinin farklı davranışsal beklentiler üretecek şekilde öne çıktığı görülmüyordu. Rusya'nın dış politikasına kimlik perspektifinden bakan bir doktora tezi yazmaya karar verdiğimde amacım tüm bu gözlemlerimden yola çıkarak devletin çoklu kimlikleri ile dış politika davranışları arasındaki etkileşimi araştırmaktı. O dönem itibarıyla aşına olduğum Uluslararası İlişkiler kimlik yazını bu konuya çok eğilmemişti. Dış politika ile kimlik ilişkisini daha çok tekil bir ulusal kimlik ya da devlet kimliği etrafında inceleyen Uluslararası İlişkiler kimlik çalışmaları devletin dış politika davranışları ile ulusal kimliği

² Putin, V. (2012a) "Rossiya i Menyayushchiisya mir", *Moskovskie Novosti*, Web: <https://www.mn.ru/politics/78738> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.

arasındaki anlamlı ilişkiye odaklanıyor, önemli dış politika değişimlerini de bu tekil ulus/devlet kimliğinde meydana gelen değişimler üzerinden açıklamaya çalışıyordu. Bu çalışmaların bir kısmı ulusal kimliğin tekil de olsa tartışmalı bir olgu olduğundan hareketle devlet içi siyasi süreçlerde ulusal kimliğin farklı yorumlarını öne çıkarmaya çalışan elitler arasındaki kimlik rekabetine odaklandılar ve bu devlet içi kimlik rekabetinin dış politik yansımalarını incelediler. Bunlar dış politikayı bir kimlik rekabeti alanı ve bir kimlik arayışı pratiği olarak tasvir etti. Bazıları ise dış politika ile ulusal kimliğin karşılıklı olarak birbirini inşa ettiğini savundu. Özellikle de Sovyet sonrası dönemin Rusya'sı ve Rus dış politikası bu gibi çalışmalar için oldukça zengin ampirik veriler sunuyordu. Rusya sosyo-demografik yapısı, coğrafi konumu ve tarihsel tecrübeleri itibariyle çok yönlü bir ülkeydi ve bu çalışmalara göre Sovyet sonrası dönemde bu çoklu yönlerden hangisinin Rusya'nın nihai kimliğini belirlemesi gerektiği üzerine elitler arasında bir fikir birliği yoktu. Rusya'nın kimliği ve buna bağlı olarak da dış politikası Rusya için farklı benlik tasavvurlarına sahip elitler arasındaki güç mücadelesi neticesinde şekillenecekti. Ayrıca Rusya'nın uluslararası etkileşimleri de hangi kimliğin Rusya'nın nihai kimliği haline geleceğini belirleyen bir diğer etmendi.³ Tekil bir ulusal kimliği ya da devlet kimliğini temel alan bu çalışmalar iç siyasi süreçler (elit etkileşimleri) ya da uluslararası etkileşimler neticesinde bir kimlik perspektifinin nihai devlet kimliği haline gelmesinden sonra diğer kimlik alternatiflerine ne olacağını sorunsallaştırmadılar. Üstelik aradan geçen çeyrek asra rağmen Rusya o nihai devlet ya da ulusal kimliğine de henüz ulaşamadı. Elit değişimleri ve bunun neticesinde gerçekleşmesi beklenen kimlik değişimleri de yukarıda Ukrayna krizinde gördüğümüz gibi, Rus dış politikasındaki değişimlerin ve savrulmaların hızına yetişemedi.

Dolayısıyla tekil bir devlet/ulus kimliğini temel almak dış politikanın çok boyutlu, karmaşık yapısını bütün yönleriyle açıklamamızı zorlaştırıyordu. Yukarıda anlattığım süreç neticesinde bu tezi yazmaya karar verdiğimde Rus dış politikası üzerine gözlemlerimden hareketle bir devletin birden çok kimliğinin olduğu ve bunların her birinin aynı anda devletin farklı dış politika alanlarına yönelik siyasetine zemin hazırladığı ön bulgusuna ulaşıyordum. Fakat uluslararası ilişkiler kimlik literatürü yukarıda değindiğim tekil ulusal kimlik eğiliminin ağır basmasından dolayı benim Rus dış politikası üzerinden vardığım bu ilk bulgulara kuramsal bir destek sunmaktan uzaktı. Bu çalışmanın teori kısmında detaylı olarak değineceğim üzere, kimlik - dış politika ilişkisini devletin çoklu kimlikleri üzerinden ele

³ Sözünü ettiğim tüm bu çalışmalara "Rusya'nın Kimlikleri" başlıklı bölümünde daha detaylı bir biçimde değineceğim için burada ayrıca tek tek atıf yapmayacağım.

alma potansiyeli olan Uluslararası İlişkiler Rol Teorisi de sosyoloji disiplindeki öncüllerinin aksine rol tasavvurlarını kimlik olarak görmüyor, devletin çoklu rol tasavvurlarının toplamının devletin nihai ulusal kimliğini oluşturduğunu varsayıyordu. Disiplindeki Sosyal Kimlik Teorisi çalışmaları ise devleti bir grup olarak ele alıyor ve bu grubun tek sosyal kimliği olarak yine tekil bir ulusal kimliğe ulaşıyordu. Sadece, disiplindeki ilk kimlik çalışmalarına imza atan isimlerden olan Alexander Wendt sosyoloji ve psikoloji disiplinlerinde gelişen kimlik literatürünü takip ederek devletlerin kişisel, rol, tip ve kolektif kimliklerinden bahsediyordu. Fakat Wendt sistemik değişime odaklanan yapısalcı araştırma gündeminden dolayı bu çoklu devlet kimlikleri modeli üzerinde çok durmamış, devamında gelen uluslararası ilişkiler çalışmaları da onun bu çoklu devlet kimlikleri formülasyonuna pek ilgi göstermemişlerdi. Wendt çalışmalarında ulusal kimlikten hiç bahsetmemesine rağmen disiplindeki kimlik çalışmaları devletin çoklu kimliklerine değil ulusal kimliğe odaklandılar. Satır aralarında devletin birden çok kimliği olduğunu kabul eden çalışmalar olsa da bunlar arasında da kimlik - dış politika ilişkisini bu çoklu kimlikler etrafından inceleyen sistematik bir araştırma gündemi benimseyenler olmadı.

Bu durumda metodolojik açıdan önümde iki seçenek duruyordu. İlki Gömülü Kuram Yöntemi'ni (*Grounded Theory Method*)⁴ kullanarak Rus dış politikasına ilişkin elde ettiğim verilerden hareketle devletlerin çoklu kimliklerine dair bir takım kuramsal sonuçlara ulaşmayı denemektir. İkincisi ise sosyoloji ve psikoloji disiplinlerindeki kimlik literatüründe insanın çoklu kimlikleri üzerine oluşmuş teorik zeminden yola çıkarak devletin çoklu kimliklerine yönelik bazı çıkarımlarda bulunmak ve bunları daha sonra Rus dış politikası üzerinde test etmektir. Zaten kimlik kavramı bu iki disiplinden çıktığı ve Uluslararası İlişkiler de dâhil olmak üzere hâlihazırda sosyal bilimlerin bütün disiplinleri bu kavramı bu iki disiplinden aldıkları için sağlıklı bir kimlik çalışmasının kimlik olgusunun kavramsal analizinde onun sosyolojik ve psikolojik öncüllerine hiç başvurmaması doğru olmazdı. Teori bölümünde detaylıca inceleyeceğim üzere sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinde gelişen kimlik literatürü bu disiplinler arası irtibatın sağlam bir biçimde kurulamadığı, dolayısıyla

⁴ Gömülü Kuram Yöntemi araştırma konusu ile ilgili mevcut literatürde yeterli teorik altyapının olmaması durumlarında ya da mevcut literatürün etkisinde kalmadan bir araştırma yapılmak istenmesi halinde araştırmacıların sahadan topladıkları verilerle bir teori inşa etmesine dayanan bir yöntemdir. Bkz. Glaser, B.G., Strauss, A.L. (1967). *The Discovery of Grounded Theory*. Chicago: Aldine; Strauss A.L., Corbin, J. (1990). *Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques*. Newbury Park, CA: Sage Publication; Charmaz, K. (2000). "Grounded theory: Constructivist and objectivist methods" in N.K. Denzin, Y.S. Lincoln (Eds.), *Handbook of qualitative research* (Second Edition), Thousand Oaks, CA: Sage Publication, pp. 509–535.

da kimlik kavramının gelişigüzel bir biçimde ve farklı olguları ifade edecek şekilde farklı anlamlarda kullanıldığı bir entelektüel kaosu yansıtıyordu. Öyle ki bu kavramsal özensizlik ve farklı kullanımlar neticesinde kimlik kavramı etrafında oluşan anlam kargaşası ve muğlaklık onun bir analitik araç olarak kullanışlılığını da sorgulamaya açmıştı. Kimliği farklı çalışmaların farklı ele alışılarından kaynaklı, çelişkilerle dolu ve anlaşılması güç bir olgu olmaktan çıkarp iyi tanımlanmış, tutarlı bir analitik araç ve bir değişken olarak kullanışlı hale getirmenin yegâne yolu bu disiplinler arası irtibatı iyi kurmaktır. Bu sebeplerden dolayı bu çalışmada hem kimlik kavramını özünden koparmadan tutarlı bir kavramsal zemin üzerinde ele almak hem de devletin çoklu kimliklerinin dış politika davranışlarına etkilerine dair teorik önermeler geliştirebilmek adına sosyoloji ve psikoloji disiplinlerinde gelişen kimlik literatürüne başvurmayı tercih ettim. Böylelikle, kimlik ile dış politika arasındaki ilişkiyi ortaya koymanın ötesine geçerek sosyal psikoloji kimlik literatüründen hareketle hipotetik açıdan güçlü bir orta düzey teori (*middle range theory*) inşa etmeyi ve Checkel, Chafetz ve diğer bazı araştırmacıların inşacı kimlik çalışmaları hakkında yıllar önce yakındıkları bir takım eksiklerin giderilmesine katkı sunabilmeyi amaçladım.⁵

Bu çerçevede, bu çalışmada Rus dış politikasına dair ön bulgularımdan, sosyoloji ve psikoloji disiplinlerinde gelişen kimlik literatürünün ilgili kısımlarından ve Wendt'in devlet kimlikleri formülasyonundan yola çıkarak bir devletin aynı anda birden çok kimliğe sahip olduğunu varsayıyorum. Tıpkı insanlar gibi devletler de hususi niteliklerinden, uluslararası sistemin içerisinde edindiği rol ilişkilerinden ve dâhil oldukları devlet gruplarından kaynaklanan çoklu ben anlamlarına, yani kimliklere sahiptir. Bu kişisel, ilişkisel ve kolektif kimliklerin her biri devletin farklı alanlara ve farklı muhataplara yönelik politikalarına zemin oluştururlar. Bu kimliklerin bazıları birbirini tamamlayıcı ya da birbirini kapsayan, bazıları ise kısmen ya da bütünüyle farklı, hatta çelişir nitelikte olabilir. Devleti oluşturan ülkesel topluluğun ortak niteliklerine gönderme yapan bir grup kimliği olan ulusal kimliğin ise,

⁵ Chafetz ve arkadaşları Uluslararası İlişkiler kimlik çalışmalarının kimliğin neden önemli olduğunu ve devletlerin ulusal çıkarlarını belirlemede oynadığı rolü göstermekten öteye geçemediğinden ve kimlik kavramına yönelik muğlak ve net olmayan tanımlamalardan yakınırlar. Bkz. Chafetz, G., Spirtas, M., Frankel, B. (1999). "Introduction: Tracing the influence of identity on foreign policy" in G. Chafetz, M. Spirtas, B. Frankel (Eds.). *The Origins of National Interests*. New York: Frank Cass Publishers, vii. Checkel ise inşacıların kendilerine çeşitli araştırma soruları ve hipotezler sunabilecek ve farklı uluslar arasında karşılaştırmalı çalışmalara zemin hazırlayacak orta düzey teorilerden (middle range) mahrum olduklarını söyler. Bkz. Checkel, J.T. (1998) "The constructivist turn in International Relations theory". *World Politics*, 50(2), 342.

literatürdeki hâkim görüşün aksine, dış politika ile doğrudan bir bağlantısının olmadığını fakat devletin uluslararası toplum içerisindeki bazı rol ve kolektif kimliklerine zemin hazırladığı için bir takım dolaylı bağlantısının olabileceğini savunuyor ve ulusal kimliği devletin kişisel kimliği olarak tanımlıyorum. Bu çerçevede, dış politikayı da tekil bir ulusal kimlik arayışı ya da uluslararası etkileşimler yoluyla ulusal kimliğin sürekli yeniden inşa edilmesi pratiği vs. olarak değil; devletin çoklu kimliklerinin yarattığı bazen birbiri ile ilişkili olmayan, bazen birbirini tamamlayan, bazen de birbiri ile çelişen farklı davranışsal beklentilerin oluşturduğu karmaşık bir yapı olarak ele alıyorum. Bu bakımdan dış politikayı devletin farklı rol ve kolektif kimliklerinin zemin hazırladığı ilişkilerden maksimum maddi ve sosyal getiri elde etmek için bu kimliklere ait ilişkilerin ve bunların oluşturduğu davranışsal beklentilerin bir arada ve dengeli bir biçimde sürdürülmesi pratiği olarak tanımlıyorum.

Devlet kimliklerinin bu çoklu yapısını ise sosyal psikolojideki Benlik Karmaşıklığı ve Sosyal Kimlik Karmaşıklığı teorilerinden hareketle kimlik karmaşıklığı olarak kavramsallaştırıyorum. Her ne kadar bütün devletler rol ilişkilerinden ve ait olduğu uluslararası gruplardan kaynaklanan çoklu sosyal kimliklere sahipse de bazı devletler tarihsel, coğrafi, sosyo-demografik unsurlardan ya da maddi yeteneklerinden kaynaklı olarak diğerlerinden daha çok ya da daha az kimliğe sahip olabilirler. Benlik Karmaşıklığı ve Sosyal Kimlik Karmaşıklığı teorilerinin temel varsayımlarından hareketle ben de bir devletin sahip olduğu kimlik sayısı ne kadar fazlaysa ve bu kimlikler birbirinden ne kadar bağımsızsa o devletin kimlik karmaşıklığının o kadar yüksek olduğunu savunuyorum. Kimlik karmaşıklığı arttıkça bunun devletlerin dış politika davranışlarında ve sözkonusu çoklu devlet kimliklerinin kendi aralarındaki etkileşimlerinde belli sonuçları olacaktır. Bu bağlamda, ilk bölümde ele aldığım kuramsal çerçeveden hareketle kimlik karmaşıklığının devletin dış politika davranışları üzerine etkisine dair şu üç önermede bulunuyorum:

- Bir devletin kimlik karmaşıklığı ne kadar yüksekse dış politikanın belli alanlarında bu farklı kimlikler farklı davranışsal beklentiler oluşturabileceğinden kimlik çatışması ihtimali de o kadar yüksektir;

- Bir devletin ne kadar çok kimliği varsa ve kimlik karmaşıklığı ne kadar yüksekse bu kimliklerinden her biri özsaygısına belli ölçüde katkı yapacağından ve devletin pozitif bir benlik anlayışı geliştirmek için bu kimlikler arasında başvuracağı kimlik yönetim

stratejilerinde o kadar çok esneklik payı olacağından özsaygısı da o derecede yüksek olacaktır;

- Kimlik karmaşıklığı yüksek devletler, dış politikalarındaki herhangi bir olumsuz gelişmenin bu kimliklerden bazılarına zarar vermesi durumuna, bunlardan bağımsız başka kimliklerini ön plana çıkararak ve o kimliklerle ilgili ilişkilerini güçlendirerek daha etkili cevap verirler.

Bu üç önerme etrafında, dış politikadaki kimlik çatışması durumlarına, kimlik - özsaygı ilişkisi bağlamında devletlerin kimlik yönetim stratejilerine ve dış politikadaki olumsuz gelişmeler karşısında (kimlik krizleri) başka kimliklerin öne çıkarılması stratejisine dair teorik beklentileri inşa ettikten sonra çoklu devlet kimlikleri ve kimlik karmaşıklığı yaklaşımı etrafında geliştirdiğim bu teorik çerçeveyi kimlik karmaşıklığı yüksek bir devlet olarak tanımladığım Rusya'nın önemli dış politika olayları etrafında test edeceğim. Bu bağlamda, ilk olarak Rus dış politikasındaki çeşitli kimlik çatışması durumlarını, ardından Rusya'nın farklı devlet kimliklerinden maksimum özsaygı ve uluslararası statü kazanmak ve bu kimlik alanlarına giren ilişkilerini güçlendirmek adına geliştirdiği kimlik yönetim stratejilerini ve son olarak ise 2014 Ukrayna krizi sonrası Rusya'nın Batılı devletlerle bozulan ilişkilerini telafi etmek adına Asyalı kimliğin öne çıkarılma çabalarını inceleyeceğim.

Yöntem olarak ise Rusya'nın çoklu devlet kimliklerinin dış politika davranışlarına etkisini ortaya koyarken söylem analizi (*discourse analysis*) ve süreç takibi (*process tracing*) yöntemlerini eklektik bir model çerçevesinde bir arada kullanacağım. Rusya'nın devlet kimliklerinin tespitinde ve bu kimliklerin dış politika söylemlerindeki izini takip etmekte söylem analizi yöntemine başvuracak ve bu çerçevede Rus devlet adamlarının konuşmaları ve makaleleri, resmi dış politika metinleri (dış politika konseptleri ve diğer devletlerle etkileşimlerde yayınlanan çok taraflı ve ikili bildiriler), önde gelen düşünce kuruluşlarının yayınları (Russia in Global Affairs – Dış ve Savunma Politikaları Konseyi (SVOP), Valdai Club, Rus Uluslararası İlişkiler Konseyi (RIAC), Carnegie Moscow Center vb.) ve konu ile ilgili entelektüeller ve akademisyenler tarafından yazılmış ikincil kaynaklar incelenecektir. Bu çerçevede, Rusya'nın uluslararası etkileşimlerine zemin hazırladığını tespit ettiğim rol ve kolektif kimliklerinin incelediğim kimlik çatışması, kimlik yönetim stratejileri ve kimlik krizi vakalarındaki dış politika davranışlarına etkisini ilgili dış politika söylemlerinin

analizine dayanarak süreç takibi yöntemi ile ortaya koyacağım. Süreç takibi araştırma konusunu oluşturan bağımsız değişkenin (bu çalışmada çoklu devlet kimlikleri), bağımlı değişkene (bu çalışmada devletin dış politika davranışları) gözlemsel vaka içi etkilerini tespit etmek amacıyla kullanılan bir araştırma yöntemidir. Yöntem söz konusu etki sürecini tespit etmek için “biyografilerin, arşiv belgelerinin, mülakat tutanaklarının ve diğer kaynakların kullanılmasına” dayanır.⁶ Bu çalışmada da, incelenen vakalarda öne çıkan devlet kimlikleri ile devletin dış politika davranışları arasındaki etki ilişkisi yukarıda saydığım dış politika söylemlerinin analizi etrafında takip edilecektir.

Bu çerçevede, çalışmanın bundan sonraki ilk bölümünde öncelikle benlik ve kimlik kavramlarının sosyoloji ve psikoloji disiplinlerindeki gelişimini incelenecektir. Buradaki ilk amacım bu çalışmanın temel değişkeni olan kimlik kavramını sosyoloji ve psikoloji disiplinlerindeki orijinal anlamına sadık kalarak kullanmak ve bu bağlamda kimlik kavramından ne anlamamız, bireyin ya da devletin hangi niteliklerini kimlik olarak ele almamız gerektiğini göstermektir. İkinci amacım ise kimliğin tekil bir olgu mu yoksa aktörlerin çoklu kimliklere mi sahip olduğuna yönelik bu iki disiplindeki teorik tartışmalara değinerek, elinizdeki çalışmayı bu teori geleneği içerisinde anlamlı bir yere oturtmaktır. Üçüncü amacım ise bu çalışmanın teorik beklerine zemin hazırlayan sosyoloji ve psikoloji disiplinleri altında gelişen temel çalışmalara, özellikle de Rol Teorisi, Kimlik Teorisi, Kimlik Karmaşıklığı Teorisi, Sosyal Kimlik Teorisi ve Sosyal Kimlik Karmaşıklığı Teorisine, temas ederek hem bu teorilerin temel varsayımlarını ortaya koymak hem de bu teorilerin bazılarının zemin hazırladığı Uluslararası İlişkiler kimlik yazınına kısa bir altyapı hazırlamaktır. Bu bölümün ikinci kısmında ise Uluslararası İlişkiler disiplini altında gelişen kimlik yazınına ilk kısımda incelediğim sosyoloji ve psikoloji kimlik literatürü ile irtibatını takip ederek gözden geçireceğim. Burada özellikle de bu iki disiplinden yapılan çeşitli teorik uyarlamaların sorunlu yanlarına dikkat çekerek sonrasında geliştireceğim çoklu devlet kimlikleri ve kimlik karmaşıklığı yaklaşımına tutarlı bir zemin hazırlamayı hedefliyorum. Bölümün üçüncü kısmında ise oraya kadar incelemiş olduğum sosyoloji ve psikoloji kimlik yazını ile Uluslararası İlişkiler kimlik çalışmalarını zemin alarak çoklu devlet kimlikleri ve

⁶ Bkz. George, A.L., Bennett, A. (2005). *Case Studies and Theory Development in the Social Sciences*. Cambridge, MA: MIT Press, 6; Bennett, A., Checkel, J.T. (2015). “Process Tracing: From Philosophical Roots to Best Practice” in A. Bennett ve J.T. Checkel. (2015). *Process Tracing. Process Tracing: From Metaphor to Analytic Tool*. Cambridge: Cambridge University Press, 6.

kimlik karmaşıklığı yaklaşımının temel çerçevesini çizecek ve bu yaklaşım bağlamında geliştirdiğim teorik beklentileri ortaya koyacağım.

Çalışmanın ikinci bölümünde, ilk bölümde geliştirdiğim teorik zeminden hareketle, Rus devlet adamlarının söylemlerine, resmi dış politika metinlerine, önemli düşünce kuruluşlarının yayınlarına ve ikincil kaynakların analizine dayanarak Rusya'nın öne çıkan rol ve kolektif kimliklerini tespit edeceğim. Ardından ilk bölümdeki teorik zemine uygun olarak bu çoklu kimliklerin Rus dış politikasındaki hiyerarşik organizasyonunu ve dönemsel baskınlığını inceleyeceğim. Üçüncü bölümde çoklu devlet kimlikleri ve kimlik karmaşıklığı yaklaşımının dış politikadaki kimlik çatışması durumlarına yönelik teorik beklentilerini Rus dış politikasındaki bazı kimlik çatışması durumları üzerinden test edeceğim. Dördüncü bölümde ise kimlik karmaşıklığı yaklaşımının ikinci önermesi olan devletin çoklu sosyal kimlikleri üzerinden statü ve özsaygı maksimizasyonunu nasıl gerçekleştirebileceğine yönelik önermelerimi Rusya'nın son çeyrek asırda başvurduğu kimlik yönetim stratejileri üzerinden tartışacağım. Son bölümde ise kimlik karmaşıklığı yaklaşımının üçüncü önermesi olan, bir devletin bir kimlik alanında meydana gelen olumsuz bir gelişme karşısında diğer kimliklerini nasıl kalkan olarak kullandığını, 2014 Ukrayna krizi ile birlikte Rus dış politikasında Batılı devletlerle bozulan ilişkileri telafi etmek adına Asyalı kimliğin öne çıkarılması ve buna bir yaratıcılık projesi olarak düşünsel zemin hazırlayan Büyük Avrasya tasavvuru etrafında inceleyeceğim.

2. ULUSLARARASI POLİTİKADA ÇOKLU DEVLET KİMLİKLERİ VE KİMLİK KARMAŞIKLIĞI

Uluslararası İlişkiler disiplinin gündemine çok geç bir tarihte girmiş olan benlik ve kimlik kavramlarının bilimsel analizi psikoloji disiplininde başladı. William James 1890 yılında ilk defa bir sosyal bilim çalışmasında benlik kavramını kullanırken bunun ileride psikolojinin uğraşması gereken en kafa karıştırıcı konu olduğunu söylüyordu.⁷ Aradan geçen yüz küsur yılda sosyal bilimlerin farklı disiplinleri altında gelişen benlik ve kimlik yazınında görülen kavramsal ve anlamsal muğlaklığa ve karmaşaya baktığımızda James'in öngörüsünde haklı çıktığını söyleyebiliriz. Benlik ve zaman zaman onunla eş anlamlı kullanılan kimlik kavramlarının James'in işaret ettiği soyut ve anlaşılması güç doğası bu kavramların tanımlanmasında ve ele alınışlarında farklı ve birbiriyle uyumsuz yaklaşımların doğmasına sebep olmuştur. Sosyal bilimlerde her kavramın herkes tarafından kabul gören tanımlarının olmasını beklemesek de benlik ve kimlik çalışmalarında mevcut tanımların ve kullanımların bazılarının birbirlerinden tamamen farklı olgulara işaret etmesi ortaya çıkan kavramsal muğlaklığı göz ardı edilemeyecek boyutlara ulaştırmıştır.⁸ Bu çeşitli kullanımlara zamanla üretilen yeni alt kavramlar da eklenmiş ve farklı çalışmalarda bazen aynı terim farklı anlamlarda kullanılmış, bazen de farklı terimler aynı olguyu açıklayacak şekilde birbirinin yerine kullanılmıştır.⁹ Benlik ve kimlik çalışmaları zamanla psikoloji disiplininin sınırlarının ötesine geçerek sosyoloji, siyaset bilimi, tarih, antropoloji gibi diğer sosyal bilim çalışmalarına da konu olmaya başlayınca bu disiplinler arası yayılım kavramsal sorunları daha da arttırmıştır.¹⁰ Özellikle de 1980'li yıllardan itibaren kimlik çalışmalarının inşacı ve post-modern yaklaşımların etkisinde son derece popüler bir konu haline gelmesiyle bu yayılımın daha hızlı ve kontrolsüz gerçekleşmesi, disiplinler arası atıfların eksikliği ile de birleşince ortaya çıkan kavramsal kargaşa pek çok kişinin yakındığı bir olgu haline gelmiştir.

İronik bir biçimde, bu kavramsal muğlaklıktan yakınan bazı araştırmacıların bunu ortadan kaldırmaya katkı sunmak adına ortaya attığı yeni tanımlamalar ve formülasyonlar ise bu

⁷ James, W. (1890/1983). *The Principles of Psychology*. Cambridge: Harvard University Press, 330.

⁸ Leary, M.R., Tangney, J.P. (2012). "The Self as an Organizing Construct in the Behavioral and Social Sciences" in M.R. Leary and J.P. Tangney (Eds.), *Handbook of Self and Identity*. (Second Edition). New York: The Guilford Press, 4.

⁹ Ashmore, R.D., Jussim, L. (1997). "Introduction: Toward a Second Century of the Scientific Analysis of Self and Identity" in R.D. Ashmore and L. Jussim (Eds.), *Self and Identity: Fundamental Issues*, New York: Oxford University Press, 5.

¹⁰ Gleason, P. (1983). "Identifying Identity: A Semantic History". *The Journal of American History*, 69(4), 918.

kargaşaya yeni katkılar yapmaktan öteye geçemedi. Bazıları ise bu konuda daha ümitsiz bir tavır takındılar ve mevcut haliyle kimliğin anlamlı ve kullanışlı bir analitik araç olamayacağını savundular. Örneğin Brubaker ve Cooper kimlik kavramının literatürdeki farklı, muğlak ve birbiriyle uyumsuz kullanımlarını sıraladıktan sonra bunun analitik bir araç olarak kullanılamayacağı sonucuna vardılar ve birbirinden farklı pek çok şey için tek başına kimlik kavramını kullanmak yerine özdeşleşme (*identification*), ben-telakkisi (*self-understanding*) gibi belli bir süreci ve olguyu daha net tanımlayabilen alternatif kavramların kullanımını teklif ettiler.¹¹ Kimlik çalışmalarının ilk örneklerini gördüğümüz psikoloji ve sosyolojinin sosyal psikoloji alt disiplinleri¹² arasında da belli terminolojik ve yaklaşımsal farklılıklar bulunsa da bu alanlardaki araştırmacıların yakındığı temel mesele sosyal psikoloji dışında gelişen kimlik literatüründe sosyal psikoloji alanındaki çalışmalara çok az atıf yapılması olmuştur. Sosyolojik sosyal psikolojideki kimlik çalışmalarının önde gelen isimlerinden Stryker'a göre özellikle de siyaset bilimi ve tarihsel sosyolojideki kimlik çalışmalarında kimlik yalnızca kültürel, etno-demografik bir kavram olarak ele alınmakta ve kimliğe dair hiçbir kavramsal ve betimsel analiz yapılmadan etnik kimlik, ulus kimliği gibi kavramlar etnisite ya da ulusun doğrudan karşılığı olarak kullanılmaktadır.¹³ Gerçekten de bu alanlardaki pek çok çalışmada kimlik, temel bağımsız ya da bağımlı değişken olsa bile, ayrıca tanımlanmaya ihtiyaç duyulmadan, verili bir kavram olarak ele alınmaktadır.¹⁴ Kavramın esasına dair disiplinler arası bir incelemenin yapılmaması bu araştırmalarda kimlik kavramının gelişigüzel ve farklı olguları ifade edecek şekilde kullanımının önü

¹¹ Bkz. Brubaker, R., Cooper, F. (2000). "Beyond "Identity"". *Theory and Society*, 29(1), 1-47.

¹² İnsanların sosyal davranışlarını inceleyen sosyal psikoloji hem sosyoloji hem de psikoloji bölümleri altında kurumsallaşmış bir alt disiplindir. Sosyolojik sosyal psikologlar insanın sosyal davranışlarını açıklarken toplumu öne çıkararak birey ve toplum arasındaki karşılıklı etkileşime eğilirken, psikolojik sosyal psikologlar bilişsel, duyuşsal ve motivasyonel süreçlere odaklanırlar. İki alt disiplin arasındaki fark ve benzerlikleri ele alan bir derleme için bkz. Stephan, C.W., Stephan, W.G. (Eds.) (1990). *Two Social Psychologies* (2. Edition). Belmont: Wadsworth Publishing.

¹³ Stryker, S. (2000). "Identity Competition: Key to Differential Social Movement Involvement" in S. Stryker, T Owens, R. White (Eds.), *Self, Identity, and Social Movements*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 22.

¹⁴ Fearon, J.D. (1999). "What Is Identity (As We Now Use the Word)?", Stanford University, 4. Web: <https://web.stanford.edu/group/fearon-research/cgi-bin/wordpress/wp-content/uploads/2013/10/What-is-Identity-as-we-now-use-the-word.pdf> adresinden 13 Kasım 2021 tarihinde alınmıştır; Abdelal, R., Herrera, Y., Iain Johnston, A., McDermott, R. (2009). "Identity as a Variable" in R. Abdelal, Y. Herrera, A. Johnston, R. McDermott (Eds.), *Measuring Identity: A Guide for Social Scientists*, Cambridge: Cambridge University Press, 4.

açmaktadır. Stryker'a göre bu 'entelektüel kaosu' ortadan kaldırmak için farklı teori ve araştırma gelenekleri arasında iletişimi arttırmak faydalı bir girişim olacaktır.¹⁵

Bu çalışmanın temel alanını oluşturan uluslararası ilişkiler disiplini de kimlik olgusunu çok geç gündemine almış ve kimlik çalışmalarıyla geç bir tarihte tanışmış bir disiplin olarak sözü geçen disiplinler arası iletişime en çok ihtiyaç duyan alanlardan biridir. Uluslararası İlişkiler'deki pek çok kimlik çalışmasının sosyoloji ve psikoloji disiplinlerinden öncüllerinin olduğu göz önünde bulundurulursa disiplinler arası kavramsal ve kuramsal bağların sağlam bir şekilde kurulmaması halinde bu çalışmaların yukarıda bahsedilen kavramsal kargaşayı daha ileri boyutlara taşımasını bekleyebiliriz. Devletlerin çoklu kimliklerinin o devletin dış politika davranışlarını nasıl etkileyebileceğini araştıran bu çalışmada da devlet kimliklerinin dış politik çıktıları üzerine varsayımlar ve önermeler geliştirilirken sosyoloji ve psikoloji disiplinlerindeki benlik ve kimlik çalışmalarından esinlenilmiştir. Bu yüzden sözünü ettiğim kavramsal kargaşaya yeni katkılar sunmamak adına bu bölümün ilk kısmında ilgili literatürün bu çalışmanın varsayım ve önermelerine katkı sunabilecek kısımları kısaca gözden geçirilecektir. Bu çerçevede, öncelikle kimlik olgusundan ne anlaşılması gerektiğini ve insanların/aktörlerin hangi hususiyetlerinin kimlik olarak nitelendirilebileceğini görmek için sosyal psikoloji kimlik yazınında bu kavramın ele alınışına kısaca değineceğim. Ayrıca, bir aktörün aynı anda birden çok kimliğe sahip olup olamayacağını, benliğin ve kimliğin tek, bütüncül ve uyumlu bir yapı mı yoksa çok yönlü bir olgu mu olduğu yönündeki tartışmalar etrafında ve bugün itibarıyla ilgili yazındaki hâkim anlayışı takip ederek ele alacağım. İlk kısımda inceleyeceğim bu literatürden hareketle bölümün ikinci kısmında Uluslararası İlişkiler kimlik yazınına da değinerek devlet kimlikleri üzerine bazı varsayımlar ve önermeler geliştireceğim.

2.1. Benlik ve Kimlik

2.1.1. Benlik

İnsanın benliğine dair (kim olduğuna, varlığının anlamına vb.) temelde teolojik çerçevede gelişen entelektüel sorgulamanın tarihi antik felsefeye kadar götürülebilirse de benliğin bilimsel analizi yukarıda da bahsedildiği üzere William James'in 1890 tarihli 'Psikolojinin

¹⁵ Stryker S. (2008). "From Mead to a Structural Symbolic Interactionism and Beyond". *Annual Review of Sociology*, Vol. 34, 21.

İlkeleri' kitabı ile başlamıştır. James, insanın sahip olduğu şeylerin toplamının onun benliğini oluşturduğunu söyler ve bunu maddi benlik, sosyal benlik, ruhsal benlik ve saf ego olmak üzere dörde ayırır.¹⁶ Benliğin bu geniş tanımı sonraki benlik çalışmalarını da etkilemiş ve benlik bazen kişinin doğrudan kendisini ifade edecek biçimde, bazen insanları birbirinden ayıran huy, mizaç, kabiliyet, inanç ve değerlerini vurgulayan kişilik anlamında, bazen insanın kendine dair düşünceleri ve inançlarının bütünü olarak, bazen de insan davranışlarını düzenleyen içsel bir psikolojik birim, bir yönetici mekanizma olarak ele alınmıştır.¹⁷ Tüm bu tanım ve yaklaşım farklılıklarına rağmen bütün benlik ve kimlik çalışmaları temelde insanların kendilerini önemsediklerini, kendileri ile ilgili bilgi sahibi olduklarını ve bu ben bilgisini dünyayı anlamlandırmada, başkaları ile ilgili fikir geliştirmede, başkalarıyla etkileşim kurmada yani dış dünyaya karşı davranışlarında bir temel olarak kullandıklarını varsayar.¹⁸ Burada benliği ortaya çıkaran ve insan davranışlarını etkileyen bir olgu olarak inceleme konusu haline getiren temel şey insanın refleksif düşünme kabiliyetidir. Yani insanın kendisini kendi düşüncesinin nesnesi haline getirip kendisi ile ilgili düşünebilmesi ve bunun neticesinde de kendisine atfettiği anlamlara uygun bir biçimde davranmasıdır. Bu çerçevede benlik, aslında insanların kendileriyle ilgili deneyimlerini, algılarını, düşüncelerini, duygularını ve kendi davranışlarını düzenlemek için kasıtlı çabalarını içerir.¹⁹

2.1.2. Benlik Çalışmalarında Sembolik Etkileşimci Yaklaşım

James'in benliğinin soyut, gözlemlenemeyen ve ölçülemeyen yapısı dönemin baskın paradigması davranışsalcılığın etkisindeki Psikoloji çalışmalarının ilgisini pek çekmedi. Psikolojinin sırtını döndüğü benlik çalışmalarını James'in çizgisini takip ederek sahiplenilen ve devam ettiren ise sosyolojik sosyal psikolojiye mensup Charles H. Cooley, George H. Mead gibi isimler oldu.²⁰ Özellikle de James'in sosyal benlik kavramı altında ortaya koyduğu düşünceleri daha da derinleştirip geliştiren bu ekol aynı zamanda benlik ve kimlik çalışmalarını sosyoloji sahasına taşımış oldu. James 'bilen ben' ve 'bilinen ben' ayrımı yapmış ve sosyal benliği 'bilinen benlik' olarak tanımlamıştı. Buna göre kişi onu

¹⁶ James, W., 1890/1983, 291-292.

¹⁷ Leary, M.R., Tangney, J.P., 2012, 4-5.

¹⁸ Oyserman, D., Elmore, K., Smith, G. (2012). "Self, Self-Concept, and Identity" in M.R. Leary and J.P. Tangney (Eds.), *Handbook of Self and Identity*. (Second Edition). New York: The Guilford Press, 70.

¹⁹ Leary, M.R., Tangney, J.P., 2012, 6.

²⁰ Swann, W.B., Jr., Bosson, J.K. (2010). "Self and Identity" in S.T. Fiske, D.T. Gilbert, G. Lindzey (Eds.), *Handbook of Social Psychology*. (Fifth Edition). Hoboken NJ: Wiley, 589.

bilen/tanıyan ve zihninde onunla ilgili bir fikir sahibi olan toplam insan sayısı kadar sosyal benliğe sahipti.²¹ Mead bunu ‘özne olarak ben’ (*I*) ve ‘nesne olarak ben’ (*me*) şeklinde formüle etti²² ve refleksif düşünceye toplumsal bir boyut ekleyerek başkalarının/ötekilerin düşüncelerinin de ben bilgisi üzerindeki kurucu rolüne vurgu yaptı. Buna göre benlik her ne kadar kişinin kendisine bir nesne olarak bir dizi anlam atfetmesiyle ortaya çıksa da kişinin kendine dair düşünceleri aynı sosyal ortamı paylaşarak etkileşim halinde bulunduğu belli ötekilerin ona yaklaşımından da etkilenmekteydi.²³ İnsanın kendini başkalarının bakış açısıyla ve değerlendirmeleri etrafında görmesinin bir sonucu olarak kendine yönelik tepkisi diğerlerinin değerlendirmelerine yaklaşmakta ve benlik kişinin hem kendi hem de etkileşim halinde olduğu başkalarının değerlendirmelerinin bir karışımı olarak ortak bir anlam kazanmaktaydı.²⁴ Bu bakımdan benlik özü itibarıyla hem bireysel hem de toplumsal bir olgu olarak karşımıza çıkıyordu.

Mead her ne kadar benliğin içine doğulan toplumun etkisi altında, etkileşim halinde olunan Ötekilerin Ben’e biçtiği rollerin üstlenilmesi yoluyla ortaya çıktığını söylese de benlik ve sosyal yapı arasında ikincisine ontolojik bir üstünlük atfetmez. Sembolik etkileşimci düşüncenin özünü oluşturan bu yaklaşıma göre birey toplum karşısında pasif bir durumda değildir ve insan ve toplum (aktör ve yapı) karşılıklı olarak birbirini inşa eder. Burada önemli olan sosyal yapı değil sosyal süreçtir. Bireyler eylemleriyle ve kurmuş oldukları ağlar, gruplar ve kurumlar aracılığıyla toplumu etkiler. Toplum ise ortak dil ve anlamlar (semboller) yoluyla benliği etkiler ve bu anlamlar ve dil aracılığıyla benlik sosyal etkileşime girerek kendini bir nesne olarak yansıtır.²⁵ Böylelikle Mead toplumu değişmez bir yapı olarak görmek yerine bireye onu şekillendiren ve toplumsal yapıda değişime sebep olabilecek bir statü tanır. Sembolik etkileşimciler benliğin ve toplumun her ikisinin de sembolik iletişim yoluyla karşılıklı olarak inşa edildiğini, sürdürüldüğünü ve değiştiğini savunurlar.

²¹ James, W., 1890/1983, 294.

²² James’in bilen ve bilinen ben, Mead’in özne ben (*I*) ve nesne ben (*me*) ayrımlarını Baldwin de *ego* ve *alter* olarak isimlendirdi. Bkz. Rosenberg, S. (1997). "Multiplicity of Selves", in R.D. Ashmore, L. Jussim (Eds.), **Self and Identity: Fundamental Issues**, New York: Oxford University Press, 23.

²³ Mead, G.H. (1934/1972). **Mind, Self, and Society**, Chicago: University of Chicago Press, 136-138.

²⁴ Stets, J.E., Burke, P.J. (2003). "A sociological approach to self and identity" in M.R. Leary, J.P. Tangney (eds.), **Handbook of Self and Identity** (First Edition). Guilford Press. pp. 128-152.

²⁵ Stets, J.E., Burke, P.J., 2003, 128.

Sembolik etkileşimciler arasında toplum ve bireyin karşılıklı etkileşiminde sosyal süreci ön plana çıkaran bu kesimin yanı sıra sosyal yapıyı önceleyen yapısalcı bir ekol de de vardır. Bunlar benliğin sosyal yapıya içkin farklı rollerin içselleştirilmesi ile oluşan ben tasavvurlarının (*self-concepts*) toplamı ve nihayetinde toplumsal yapının bir yansıması olduğunu savunurlar.²⁶ Bu ekol temelleri Ralph Linton'un 1936 tarihli 'The Study of Man' eserine dayandırılan ve Foote'un sosyal pozisyonlarımızın istikrarlı ve içselleştirilmiş ben tasavvurlarımız haline geldiğini savunduğu rol teorisi²⁷ ile özdeşleşmiştir ve ileride daha ayrıntılı bir biçimde değineceğim McCall ve Simmons'un geliştirdiği Rol Kimliği Teorisi ile Stryker'ın Kimlik Teorisi'ne de zemin oluşturmuştur.

2.1.3. Kimlik

Bazı çalışmalarda benlikle eşanlamlı ve onun yerine kullanılan bazen de benlikten farklı ve onu oluşturan bir bileşen olarak ele alınan kimlik kavramı²⁸ Lebow'a göre aydınlanmacı düşüncede ruh kavramının seküler halefi olarak kullanıma girmiş ve tıpkı ruhun teolojik algılanışı gibi insanın tekliğini/farklılığını ve zaman içerisindeki devamlılığını vurgulayacak şekilde kullanılmıştır.²⁹ William James de bu anlayışa uygun olarak ve David Hume'a atıfla insanın 'kişisel kimlik algısını' geçmişteki benliği ile bugünkü benliği arasındaki devamlılık ve aynılık düşüncesi olarak tanımlamıştır.³⁰ Her ne kadar James kimlik kavramını da bu vesileyle ilk defa bir sosyal bilim çalışmasında kullanmış olsa da yirminci yüzyılın ortalarına kadar kimlik sosyoloji ve psikoloji çalışmalarında kullanılmamıştır. Kavramın sosyal bilimlere girişi ve yaygınlaşması Erik Erikson'un ergenlik döneminde kişinin kimlik gelişim sürecini ele aldığı 1950 tarihli Çocukluk ve Toplum (*Childhood and Society*) adlı kitabıyla ivme kazanmıştır. Erikson ergenlik dönemi kimlik oluşumunu kişinin çocukluk dönemi kurduğu özdeşimler (*identification*) ile içinde bulunduğu toplum ve onun kültürel normlarının içselleştirilmesi arasında gelişen entegre bir kişisel tanım oluşturma süreci olarak görmektedir.³¹ Burada her ne kadar sosyal ve kişisel faktörler birlikte anılıyor olsa da Erikson için kimlik gelişim sürecinde asıl belirleyici olan içsel süreçler yani kişinin içsel

²⁶ Gecas, V. (1982). "The Self-Concept". *Annual Review of Sociology*, 8(1), 13-14.

²⁷ Foote, N.N. (1951). "Identification as the basis for a theory of motivation". *American Sociological Review*, 16(1), 14-21.

²⁸ Her iki kullanıma örnek için sırasıyla bkz. Swann, W.B., Jr., Bosson, J.K., 2010; Owens, T.J. (2006). "Self and Identity" in J. Delamater (ed.), *Handbook of Social Psychology*, New York: Springer, pp. 205-232.

²⁹ Lebow, R. N. (2016). "Identity" in F. Berenskoetter (Ed.), *Concepts in World Politics*, London: SAGE Publications, 74-75.

³⁰ James, W., 1890/1983, 332.

³¹ Gleason, P., 1983, 914.

aynılık ve devamlılık ihtiyacıydı. Buna göre kişisel kimlik hissi kişinin zaman içinde aynılık ve devamlılık algısı ve ben bilgisine dair zamansal ve durumsal olarak değişmeyen uyum arayışıdır.

Erikson kitabında sadece kişisel kimlikten değil ulusal ve dinsel kimliklerden de bahsediyordu. İkinci dünya savaşı sonrası gelişen ulusal karakter üzerine çalışmaların etkisinde Erikson ilk defa Amerikan karakteri yerine Amerikan kimliği terimini kullanmıştı.³² Kimlik kavramının tarihi üzerine yazdığı bir makalesinde Gleason, Erikson'un kitabının peşi sıra farklı alanlarda yapılan ve bir şekilde kimlik meselesini gündemine alan çalışmalarda ciddi bir artış yaşandığını saptar. Bu çerçevede, altmışlı yıllardan itibaren sosyolojideki sosyal etkileşimci benlik çalışmaları da kimlik kavramını kullanmaya başladı. Kavramın disiplinler arası yayılımı kavramsal kargaşayı da beraberinde getirdi ve henüz o ilk yıllarda bile Erikson kendi kullandığı 'kimliğin' rol, ben tasavvuru (*self-conception*) gibi kavramlardan farklı olduğunu söylemek ihtiyacı hissetti.³³

Aynı yıllar psikoloji disiplininde yaşanan bilişsel devrim³⁴ sayesinde insan davranışlarını etkileyen düşüncelerin ve içsel kontrol süreçlerinin çalışılması meşruluk kazanmaya başlayınca bu disiplinde benlik ve kimlik çalışmalarına ilgi de artmaya başladı. 1940'lı yıllarda daha çok özsaygı (*self-esteem*), yani kişinin benliğine yönelik değerlendirmelerinin ölçülmesi üzerinden yapılan çalışmalar artarak devam etti ve benliğin farklı alanlarına eğilen yeni kavramların ve metodların gelişmesiyle benlik ve kimlik çalışmaları çeşitlilik kazanmaya başladı.³⁵ Psikolojideki bilişsel devrim sosyal psikoloji alt disiplininin psikolojik ve sosyolojik versiyonları arasındaki diyalogun da her iki disiplinin ortak çalışma konusu olan benlik üzerinden gelişmesini beraberinde getirdi³⁶ ve bu durum ileride görüleceği üzere en azından bu iki disiplin arasındaki kavramsal ve yaklaşımsal farklılıkların belli ölçüde azalmasını sağladı.

³² Gleason, P., 1983, 926.

³³ Gleason, P., 1983, 918.

³⁴ Miller, G.A. (2003). "The cognitive revolution: a historical perspective". *Trends in Cognitive Sciences*, 7(3), 141-144.

³⁵ Ashmore, R.D., Jussim, L., 1997, 10-11.

³⁶ Stryker S., 2008, 23.

2.1.4. Benliğin Çok Yönlü Yapısı ve Çoklu Kimlikler

Benliğin tek, belli bir uyum ve birlik halinde organize olmuş ve insana devamlılık ve aynılık hissi veren değişmeyen bir yapı mı yoksa çok yönlü, durumsal ve zamansal olarak değişebilen çoklu bir yapıya mı sahip olduğu benlik ve kimlik çalışmalarının temel tartışma konularından biri olagelmıştır. Bu konudaki kafa karışıklığı James'in çalışmasıyla başlar. James bir yandan benliği insanın aynılık ve devamlılık ihtiyacının bir kaynağı olarak görürken aynı zamanda farklı benlik türlerinden bahsetmiş ve özellikle de sosyal benlik konusunda çoklu bir benlik yapısı ortaya koymuştu. Çoklu benlik ve kimliklerin varlığını savunanların temel dayanağı olan bu yaklaşıma göre kişi onu tanıyan ve onunla ilgili bir fikir sahibi olan kişilerin sayısı kadar sosyal benliğe sahipti. Bu insanlar doğal olarak belli kategoriler halinde sınıflandırıldığından, insanın fikrini önemseydiği farklı insan grupları kadar sosyal benliği vardı. Kişi tüm bu sosyal grupların her birine kendisinin farklı yanlarını göstermekteydi.³⁷

Mead de James'in çizgisini takip eder ve benliğimizi etkileşim hainde olduklarımıza göre farklı benlik türlerine böldüğümüzü ve iletişim kurduğumuz her bir kişiye karşı farklı bir benliği kullandığımızı söyler. Hangi benliğin uyarılacağını sosyal sürecin kendisi belirler.³⁸ Benliğin bu çoklu yapısına rağmen Mead, toplumsal yapıyı belli bir uyum ve bütünlük içerisinde ele aldığı için, onu yansıtan benliği de aynı uyum ve bütünlük içerisinde bir yapı olarak kabul eder. Benliğin bütününe oluşturan farklı alt benlikler, benliğin altında farklı sosyal süreçlerin taleplerine cevap verecek şekilde organize olurlar.³⁹ Mead'in bu formülü küçük farklılıklarla da olsa pek çok rol teorisyeni tarafından benimsenir. Stryker ve Serpe, toplumun aslında ziyadesiyle farklılaşmış yapısına rağmen yine de organize bir yapı olduğunu ve benliğin çoklu parçalarının (ya da çoklu benliklerin) bu toplumsal yapıya uygun olarak belli bir uyum içinde olduğunu ve bu bakımdan benliğin hem çoklu hem de tekil bir yapı olarak kabul edilmesi gerektiğini söylerler.⁴⁰ Daha geç bir makalesinde ise Stryker Mead'in kişilik hakkında kendi zamanın baskın psikoloji görüşünün ve kendi homojen toplum anlayışının etkisiyle tekil, farklılaşmamış ve uyumlu bir benlik anlayışına sahip olmasını sorunlu bulur. Toplumu rol ilişkilerinin, farklı grupların, toplulukların, kurumların

³⁷ James, W., 1890/1983, 294.

³⁸ Mead, G.H., 1934/1972, 142.

³⁹ Mead, G.H., 1934/1972, 144.

⁴⁰ Stryker, S., Serpe, R.T. (1994). "Identity Salience And Psychological Centrality: Equivalent, Overlapping, or Complementary Concepts?". *Social Psychology Quarterly*, 57(1), 16.

ve bunları kesen sınıf, yaş, cinsiyet, etnisite, din gibi türlü sınıflandırmaların karmaşık bir toplamı olarak görür. Benliğin de toplumsal yapının bu karmaşıklığını yansıtan çok yönlü ve karmaşık bir yapı olduğunu savunur ve bu çoklu yönlerin, Mead'in uyum anlayışından farklı olarak, bazen birbirinden bağımsız bazen de bir biriyle çelişen bir şekilde organize olabileceğini savunur.⁴¹

Sembolik etkileşimci akımın bir mensubu olan Goffman benliğin çoklu yapısını kabul etmekle kalmadı, kişinin bu çoklu kimlikleri farklı muhataplara ve durumlara göre stratejik olarak sahneye koyduğunu ileri sürdü. İnsanlar farklı seyircilere göre rol yapan performans sanatçılarından farksızdı ve hangi rolü oynayacağını (hangi kimliği üstleneceğini) içinde bulunulan durumdan ve muhatap olunan kişilerden kaynaklı beklentiler belirlemekteydi. Bu bakımdan benlik sürekli bir yapı değil bağlamsal beklentiler doğrultusunda değişebilen stratejik bir araçtı.⁴²

Gelişim psikolojisi kanadında ise benliği tekil bir yapı olarak görme eğilimi daha baskındı. Bu görüşteki araştırmacılar James'in benliğin çoklu yapısı üzerine ortaya koyduğu formülasyonun yanı sıra bilen benliğin (*I*) nihayetinde farklı ve uyuşmayan sosyal benlikleri (*me*) belirli bir uyum ve düzen çerçevesinde birleştiren bir eğilimi olduğu tezinden yola çıkarak benliğin tekil yapısını vurguladılar.⁴³ Erikson'un kimlik anlayışında da zamansal ve durumsal değişimler karşısında kişinin aynılık ve devamlılık ihtiyacını karşılayan içsel bilişsel süreçlerden bahsediliyordu.⁴⁴ Burada aslında kimlik, benliğin farklı yönleri arasındaki birliği ve uyumu temsil etmektedir ve bilen benin (*I*) bilinen benler (*me*), yani sosyal benlikler, arasında bütüncül bir amaç ve anlatı etrafında kurduğu birliktir.⁴⁵ Buna göre, kimlik insan hayatında bir uyum ve amaç meselesidir. Yani insanın tutum ve davranışlarının toplamına bir ahenk ve amaç veren şey insanın kimliğidir. Uyumlu ve amaçlı bir benlik inşasında benliğin çoklu yapısı kimliğin varlığını ortadan kaldırır.⁴⁶ Tam da bu noktada malum kavram kargaşasıyla da karşı karşıya kalırız. Sosyoloji geleneğinde benlik her ne kadar çoklu, farklılaşmış yönleri olan bir yapı biri görülse de toplumsal yapıyı

⁴¹ Stryker S., 2008, 23.

⁴² Goffman E. (1959). *The Presentation of Self in Everyday Life*. Garden City: Doubleday'dan aktaran Swann, W.B., Jr., Bosson, J.K., 2010, 590

⁴³ McAdams, D.P. (1997). "The Case for Unity in the (Post)Modern Self: A Modest Proposal", in R.D. Ashmore, L. Jussim (Eds.), *Self and Identity: Fundamental Issues*, New York: Oxford University Press, 55-56.

⁴⁴ Gleason, P., 1983, 919.

⁴⁵ McAdams, D.P., 1997, 56.

⁴⁶ McAdams, D.P., 1997, 61-62.

yansıtan bir olgu olarak bir şekilde belli bir düzen ve bütünlüğü yansıtırken, benliğin farklı yönlerini oluşturan ve kaynağı toplumsal yapıdaki rol ilişkileri olan ben-tasavvurları kimlik olarak (rol kimlikleri) görülür. Erikson'dan sonra altmışlardan itibaren kimlik kavramını (rol kimliği) kullanmaya başlayan rol teorisyenlerinin son halkasını temsil eden Kimlik Teorisi'nin kurucularına göre kimlik, benliğin parçalarını oluşturan ve günümüzün oldukça karmaşıklaşmış toplumlarında bireylerin sahip oldukları çoklu rollere atfettikleri anlamlar ve beklentiler bütünüdür.⁴⁷ Kimliği tekil bir yapı olarak gören psikologlar ise bunun tam tersi bir formülasyon ortaya koyarlar. Yukarıda da değindiğim üzere, onlara göre benlik çoklu bir yapıya sahip olsa da kimlik benliğin bu çoklu yönleri arasında bir birlik, uyum ve devamlılık sağlayan bütünleştirici bir içsel dinamiktir.

Zamanla, bu kavram kargaşasını ortadan kaldıracak şekilde, bilişsel psikoloji alanında da benlik ve kimliği çoklu yapılar olarak ele alan çalışmalar ortaya çıkmaya başladı. Altmışların sonlarından itibaren aktif ve saklı ben-bilgisi (*self-knowledge*) üzerine yapılan çalışmalar farklı benlik yönlerinin ihtiyaç duyulduğunda erişilebilir olarak insan hafızasında saklandığını ve bu ben-bilgilerinin belli bir anda sadece içinde bulunulan duruma ve bağlama cevap verenlerinin aktive edildiğini öne sürdü. Böylelikle, herhangi bir benlik uyumsuzluğu ortaya çıkarmadan, mevcut ben-bilgileri arasında bağlamsal geçişlerin yapılabileceği ortaya konuyordu.⁴⁸ Ayrıca sahip olunan ben-tasavvurlarının saklanması ben-bilgisine devamlılık ve kalıcılık niteliği de katmış oluyordu. Diğer taraftan, Markus da insanın benliğiyle ilgili bilgilerinin işlenmesini organize eden ve kolaylaştıran bilişsel yapılar olarak benlik şemalarından (*self-schemata*) bahsetti. Kişinin benliği ile ilgili sahip olduğu çoklu şemalar her bir benlik yönü ile ilgili davranışsal ipuçlarını da içeren benlik bilgisinden oluşmaktaydı ve o benlik yönünü uyaran durumlarda uygun davranışın seçilmesini kolaylaştırmaktaydı.⁴⁹

Linville de benliğin karakter, rol ilişkileri, grup aidiyetleri, fiziksel özellikler, otobiyografik anılar gibi pek çok unsurdan beslenen çok yönlü yapısı olduğunu ve kişinin tüm bu farklı ben yönlerini (*self-aspects*) birleştirici bir bilişsel yapıya ihtiyaç duymadan bunları farklı rol

⁴⁷ Stryker, S., Burke P.J. (2000). "The Past, Present, and Future of an Identity Theory". *Social Psychology Quarterly*, 63(4), 284.

⁴⁸ Swann, W.B., Jr., Bosson, J.K., 2010, 591.

⁴⁹ Markus, H. (1977). "Self-Schemata and Processing Information About the Self". *Journal of Personality and Social Psychology*, 35(2), 63-78.

ve diğer benlik yönlerine karşılık gelecek şekilde ayrı ayrı konumlandığını söyledi.⁵⁰ Linville, benliğin bu çoklu yapısından hareketle benlik karmaşıklığı teorisini ortaya attı. Buna göre, kişinin benlik yönleri ne kadar fazlaysa ve bunlar birbirinden ne kadar bağımsızsa benlik karmaşıklığının da o ölçüde yüksek olduğunu ve benlik karmaşıklığı yüksek insanların strese yol açan olumsuz gelişmelere karşı daha dayanaklı olduğunu öne sürdü.⁵¹ Buna göre, yaşayacağı olumsuz bir olayın ardından insan o anki durumla en bağlantılı benlik yönü üzerinde negatif duygu ve düşüncelere kapılır. Bu negatif değerlendirmeler o duruma en yakın benlik yönüyle ilişkili diğer benlik yönlerine de yansır. Yüksek benlik karmaşıklığına sahip insanlar, birbirinden bağımsız farklı benlik yönleri fazla olduğu için başka yönlerini öne çıkararak bu yayılma etkisinden daha az zarar görürler.⁵² İnsanın çoklu kimliklerinin benliğinde nasıl organize olduğunu inceleyen bir diğer psikolojik yaklaşım da Self-Determinasyon Teorisi'dir. Deci ve Ryan insanın ilişkili olma, yeterlik ve özerklik gibi üç temel psikolojik ihtiyacını karşılama motivasyonu ile hayat boyunca çeşitli kimlikler edindiğini ve bu çoklu kimliklerin kişinin kendi iradesiyle mi kazanıldığına yoksa çevresel faktörlerle mi üstlenildiğine bağlı olarak benlikte farklı derecelerde içselleştirilerek özümsemiş olduğunu savundular.⁵³ Self-Determinasyon Teorisi çerçevesinde yapılan bazı çalışmalar Linville'in Benlik Karmaşıklığı Teorisi'ne de önemli katkılar sundu. Örneğin Ryan ve arkadaşları benlik karmaşıklığının tek başına olumsuz gelişmelere karşı kalkan olamayacağını; farklı benlik yönlerinin ancak kişiye belli bir özerklik veren, güçlü bir biçimde içselleştirilmiş, özgün olanlarının kişinin psikolojik sağlığını korumaya yardımcı olabileceğini savundu.⁵⁴

Bilişsel psikolojide benliğin çoklu yapısına yönelik bu çalışmalar sosyolojik ve psikolojik sosyal psikolojideki kimlik çalışmalarını da etkiledi. Bahsettiğimiz bilişsel psikolojik çalışmaların bazılarında her ne kadar kimlik kavramının yerine ben-bilgisi, ben-yönleri, benlik şemaları gibi terimler kullanılmış olsa da bunlar kimlik kavramından anladığımız şeyle büyük oranda örtüşmekteydi. Örneğin sosyolojik sosyal psikolojideki Kimlik

⁵⁰ Linville, P.W. (1985). "Self-complexity and affective extremity: Don't put all your eggs in one cognitive basket". *Social Cognition*, 3(1), 96.

⁵¹ Linville, P.W., 1985, ve Linville, P.W. (1987). "Self-complexity as a cognitive buffer against stress-related illness and depression". *Journal of Personality and Social Psychology*, 52(4), 663-676.

⁵² Linville, P.W., 1987, 664.

⁵³ Ryan, R.M., Deci, E.L. (2012). "Multiple Identities within a Single Self: A Self-Determination Theory Perspective on Internalization within Contexts and Cultures" in M.R. Leary and J.P. Tangney (Eds.), *Handbook of Self and Identity*. (Second Edition). New York: The Guilford Press, 226-227.

⁵⁴ Bkz. Ryan, R. M., La Guardia, J. G., Rawsthorne, L. J. (2005). "Self-Complexity and the Authenticity of Self-Aspects: Effects on Well Being and Resilience to Stressful Events". *North American Journal of Psychology*, 7(3), 431-448.

Teorisi'nin öncülerinden Stryker, Markus'un benlik şemaları üzerine çalışmalarının Kimlik Teorisi'ne önemli katkılar sunduğunu yazdı. Benlik şemalarını insanın sahip olduğu kimlikler olarak alan Stryker, Markus'un çalışmalarının kendi teorilerinin belli bir durumda öne çıkan kimlikle ilgili davranışların çağrıldığını ileri süren 'kimlik baskınlığı' (*identity salience*) tezlerini güçlendirdiğini belirtti.⁵⁵ İnsanın farklı sosyal kategorilere/gruplara aidiyetinden kaynaklanan sosyal kimlikleri üzerine eğilen psikolojik sosyal psikolojinin Sosyal Kimlik Teorisi altında gelişen Sosyal Kimlik Karmaşıklığı Teorisi'nde de Brewer ve Roccas sosyal kimlik karmaşıklığı durumunu Linville'nin benlik karmaşıklığı ile hemen hemen aynı şekilde tasvir etmişlerdir. Linville'nin benlik yönleri Brewer ve Roccas'ın çalışmalarında kimlik (daha spesifik olarak sosyal kimlik) olmuş, benlik karmaşıklığı durumu da insanın birbirinden bağımsız sosyal kimliklerinin sayısının fazlalığı olarak ifade edilmiştir.⁵⁶

Özetle sosyoloji ve psikolojideki benlik ve kimlik çalışmalarının geldiği nokta itibariyle benliğin ve kimliğin çok yönlü/çoklu ve sürekli bir yapı olarak ele alınışının baskın bir yaklaşım haline geldiğini söylemek yanlış olmayacaktır.⁵⁷ Burada benliğin çokluğundan kastedilenin daha çok benliğin çoklu yönleri olduğu görülmektedir. Süreklilikle ise benliğin çok yönlü de olsa bu yönlerin her birinin kendi içinde istikrarlı ve devamlı yapılar olduğundan hareketle süreklilik arz eden bir olgu olmasıdır. Sosyal psikolojik kimlik literatüründe de bu yönlerin her biri kişinin farklı kimlikleri olarak ele alınmaktadır. Şu durumda, hâkim yaklaşımın benliği çoklu kimlikler ihtiva eden parçalanmış, çok yönlü bir yapı olarak ele almak olduğunu tespit edebiliriz. Benliğin çok yönlü yapısını oluşturan bu kimliklerin her biri de değişime kapalı olmasalar bile kendi içinde sürekli ve istikrarlı yapılardır. Sosyal psikolojinin sosyolojik ve psikolojik versiyonları altında gelişen iki önemli teori geleneği, benliğin çok yönlü yapısı içinde bu çoklu kimliklerin nasıl organize olduğunu ve insan davranışlarını nasıl etkilediğini incelemektedir. Bunlar sırasıyla

⁵⁵ Stryker, S., Burke P.J., 2000, 286; Stryker S., 2008, 24.

⁵⁶ Roccas, S., Brewer, M. B. (2002). "Social identity complexity". *Personality and Social Psychology Review*, 6(2), 88-106.

⁵⁷ Swann, W.B., Jr., Bosson, J.K., 2010, 589. Bazı sosyologlar ve post-modernist düşünürler benliğin çoklu yapısının ve insanın çoklu kimliklerinin modern toplumun son derece farklılaşmış, katmanlara bölünmüş ve ayrılmış yapısını yansıttığını ve onun bir sonucu olduğu görüşündedir. Bkz. Giddens, A. (1991). *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Stanford: Stanford University Press; Gergen, K. J. (1991). *The Saturated Self: Dilemmas of Identity in Contemporary Life*. New York: Basic Books.

sosyolojik sosyal psikolojideki Rol Kimliği ve Kimlik Teorileri ve psikolojik sosyal psikolojinin Sosyal Kimlik Teorisi'dir.

2.1.5. Rol Kimliği Teorisi

McCall ve Simmons'un Rol Kimliği Teorisi'nde rol kimliği "kişinin belli bir sosyal pozisyon sahibi olarak kendisiyle ilgili tasavvur ettiği rol ve karakter" olarak tanımlanmaktadır.⁵⁸ Bu tanımdaki rol ve karakter vurguları rol kimliğini oluşturan sırasıyla nesne ben (*me*) ile özne bene (*I*) atıf yapmaktadır. Buna göre rol kimliğinin iki bileşeni vardır. Bunlardan ilki olan rol, ilgili rol kimliğinin bilinen, konvansiyonel boyutuna, yani o sosyal pozisyonla ilgili beklentilere ve toplumsal olarak paylaşılan anlamlara işaret eder. İkinci kısım ise rol kimliğinin kimlik boyutudur ve insanın kendi özgün karakterinden kaynaklı olarak o role ilişkin kişisel anlamlandırmasını ve yorumunu ifade eder.⁵⁹ Sosyal roller her zaman çok katı davranış kalıpları dikte etmediği için bireyler rol performansına kendi karakterlerini yansıtmada noktasında belli ölçüde özgürlüğe sahiptir. İnsan toplumsal hayatta farklı sosyal pozisyonlara ve rol ilişkilerine sahip olduğu için birden çok rol kimliğine sahiptir. McCall ve Simmons'un rol kimliği teorisinin temel sorunsalı da bu çoklu rol kimliklerinin benlikte nasıl organize oldukları üzerinedir. Onlara göre sahip olduğumuz çoklu rol kimlikleri benlikte bir önem hiyerarşisine göre organize olur.⁶⁰ Kişinin 'ideal benliğine' karşılık gelen bu önem hiyerarşisinde bir rol kimliğinin ehemmiyeti o kimlik için başkalarından görülen desteğe, o kimliğe olan bağlılığa ve o kimliğin sağladığı dışsal ve içsel ödüllere bağlıdır. Destek belli bir rol kimliği ile ilgili başkalarının değerlendirmelerine ve geri dönüşlerine, bağlılık bir kimliğe yapılan yatırıma ve o kimliğin insana sağladığı özsaygı ve olumlu duygulara, dışsal ve içsel ödüller ise bir kimlikle ilgili olarak elde edilen dışsal maddi kazanımlara, prestije ve içsel tatmin hissine işaret eder.

Bir kimliğin önemini tayin etmede sayılan etmenlerden hangisinin daha etkili olduğu kişiden kişiye farklılık gösterebilir. Örneğin bazı insanlar maddi kazanımları ve sosyal statüyü pekiştiren kimliklerini daha çok önemserken bazıları ise özsaygı ve içsel tatmin sağlayan kimlikleri daha ehemmiyetli bulabilir. Bu önem hiyerarşisinde en üstte yer alan rol kimlikleri kişinin davranışları üzerinde daha belirleyici olurlar ve içinde bulunulan durumun

⁵⁸ McCall, G.J., Simmons, J.L. (1966/1978). *Identities and interaction*. New York: Free Press, 65.

⁵⁹ McCall, G.J., Simmons, J.L., 1966/1978, 68.

⁶⁰ McCall, G.J., Simmons, J.L., 1966/1978, 74-80.

beklentilerinden bağımsız olarak bu kimlikler öne çıkabilir. Yani bu kimliklerin kişinin davranışlarını belirlemede durum ve zaman aşan bir niteliği vardır.⁶¹ Diğer taraftan bazı durumlar insanın hangi rol kimliğini öne çıkaracağı ve bununla paralel ne şekilde davranacağı konusunda daha sınırlayıcı olabilir. Sadece belli bir rol kimliğinin aktive edilmesini talep eden bu durumlarda önem hiyerarşisinde altlarda bulunan rol kimlikleri de durumsal olarak öne çıkıp insan davranışını tayin edebilecektir.⁶²

2.1.6. Kimlik Teorisi

Sosyolojik sosyal psikolojideki sembolik etkileşimci geleneğin bünyesinde yapılan kimlik çalışmalarından doğan Stryker'ın Kimlik Teorisi de temelde insanın çoklu rol kimliklerinin insan davranışlarını nasıl etkilediğini ve belli bir durumda bu çoklu rol kimliklerinden hangisinin öne çıkarak davranışı tayin ettiğini araştırır. Mead'in etkisinde, kimlikler ve davranışlar arasında sosyal olarak paylaşılan ortak anlamlar üzerinden bağ kurarlar.⁶³ Buna göre, kimlikler benliğe yönelik anlamlandırmalar olduğu gibi davranışlar da anlamlı olgulardır. Burke ve Reitzes, kimlik ve davranış arasındaki bağı her ikisinin de taşıdıkları ve paylaştıkları ortak anlamlar üzerinden kurarlar ve belirli bir kimlikten ancak anlamı o kimliğin taşıdığı anlam ile örtüşen davranışlar bekleyebileceğimizi söylerler.⁶⁴ Kimlik teorisinin bir dalı (yapısal yaklaşım) insanın sahip olduğu kimliklerin toplumsal yapı ile ilgili kaynaklarına ve bu kimliklerin birbirleri ile ilişkilerine ve benlik içindeki organizasyonuna odaklanırken,⁶⁵ ikinci bir dalı (bilişsel yaklaşım) bu kimlikler ile davranış kalıplarının nasıl bir içsel, bilişsel kimlik süreciyle uyumlulaştırılarak davranışları şekillendirdiği üzerine yoğunlaşır.⁶⁶ Her iki yaklaşım da benliğin çoklu kimliklerden oluştuğunu ve kimliklerin davranışlarla ve rollerle irtibatının taşıdıkları ortak anlamlar üzerinden anlaşılabilirliğini savunurlar.⁶⁷

⁶¹ Burke, P.J., Stets J.E. (2009). *Identity Theory*, New York: Oxford University Press, 40

⁶² Thoits, P.A., Virshup, L.K. (1997). "Me's and We's: Forms and Functions of Social Identities" in R.D. Ashmore, L. Jussim (Eds.), *Self and Identity: Fundamental Issues*, New York: Oxford University Press, 110.

⁶³ Stryker S., 2008, 19. Stryker Mead'in sosyal etkileşimde ve sosyal davranışlarda anlama yaptığı vurgunun sonraki sosyal psikolojik çalışmalar için yol gösterici olduğunu söyler.

⁶⁴ Burke, P.J., Reitzes, D.C. (1981). "The Link Between Identity and Role Performance". *Social Psychology Quarterly*, 44(2), 83-92.

⁶⁵ Bkz. Stryker, S., Serpe, R. T., 1994.

⁶⁶ Belli bir durumda bir kimliğin öne çıkarak insan davranışlarını tayin etmesinin hangi içsel süreçlerle gerçekleştiğini görmek için bkz. Burke, P.J., Stets J.E., 2009, 61-68.

⁶⁷ Stryker, S., Burke P.J., 2000, 289.

Kimlik Teorisi'nin merkezinde Stryker'ın yapısalcı sembolik etkileşim yaklaşımı vardır. Stryker Mead'den farklı olarak toplum, birey ve sosyal etkileşim arasında toplumsal yapıya ontolojik öncelik atfeder. Buna göre “toplum her ne kadar sosyal sürecin/etkileşimin bir sonucu olsa da” (Mead'in söylediği gibi) “bütün yeni üyelerin ortaya çıkmasından önce organize olmuş bir toplum vardır”. Yani bütün bireyler yeni üyeler olarak daha önce oluşmuş bir topluma katılır ve “bu toplum benliği, benlik de sosyal etkileşimi şekillendirir”.⁶⁸ Dolayısıyla toplumsal yapının birey ve sosyal etkileşim üzerinde kurucu bir rolü vardır. Ayrıca Stryker, “sürekli, değişime direnen ve kendini yeniden üreten örüntülü ilişki ve etkileşim ağları” olarak tanımladığı sosyal yapıları da kolay değişmeyen, istikrarlı yapılar olarak görür.⁶⁹ Kişi, kendisi doğmadan önce de var olan bu toplumsal yapının içinde görece istikrarlı sosyal pozisyonlara, yani rol olarak tanımlanan ve herkes tarafından bilinen/paylaşılan ortak davranış kalıplarına sahiptir.⁷⁰ Birey bu toplumsal yapıda işgal ettiği her farklı sosyal konum ve rol için, bunların taşıdığı ortak anlamlarının içselleştirilmesinden ibaret olan kimliklere sahiptir.⁷¹ Başka bir deyişle kimlik(ler), günümüzün oldukça karmaşıklaşmış toplumlarında bireylerin sahip oldukları çoklu rollere atfettikleri anlamlar ve beklentiler bütünüdür.⁷²

Kimlik teorisinin açıklamaya çalıştığı temel konu da, dâhil oldukları rol ilişkileri kadar çoklu kimliğe sahip olan insanın belli bir durumda hangi rol kimliğini seçeceği, başka bir deyişle neden bir rol kimliğini diğerlerine tercih edeceği sorusudur. Stryker kimlikleri davranışsal tercihleri belirleyen potansiyel rakipler olarak görür.⁷³ İnsanın sahip olduğu kimlikler zaman zaman birbirini destekler nitelikte olabilir, fakat çoğu zaman böyle olmaz ve bu da birbirinden ayrı kimliklerin uyarılabileceği durumlarda kimlik çatışmasını ya da mücadelesini doğurur.⁷⁴ Bu çatışma hali her durumda ortaya çıkmak zorunda değildir. Stryker bazı durumlarda bağlamsal faktörlerin davranışsal tercihleri, yani öne çıkacak kimlikleri tayin etmede yeteri kadar sınırlayıcı olabileceğini ve sadece bir rol kimliğinin uyarılabileceğini kabul eder.⁷⁵ Fakat bağlamsal faktörlerin daha az sınırlayıcı olduğu ve

⁶⁸ Stryker S., 2008, 19.

⁶⁹ Stryker S., 2008, 19.

⁷⁰ Stryker S. (1980/2002). *Symbolic interactionism: A social structural version*. Caldwell, NJ: Blackburn Press, 54.

⁷¹ Stryker S., 1980/2002, 60.

⁷² Stryker, S., Burke P.J., 2000, 284.

⁷³ Stryker S., 2000, 21.

⁷⁴ Stryker, S., Burke P.J., 2000, 290.

⁷⁵ Bkz. Stryker, S. (1968). “Identity salience and role performance”. *Journal of Marriage and the Family*, 4(5), 58–64.

birden çok kimliğin uyarılabileceği durumlarda hangi rol kimliğinin öne çıkacağını ise kimlik baskınlığı konsepti ile açıklarlar. Buna göre kimlikler kimlik baskınlığına göre şekillenen bir hiyerarşi içerisinde organize olurlar. Kimlik baskınlığı ise bir kimliğe ait bilişsel şemaların etkisinde o kimliği harekete geçirmeye meyilli olma durumu olarak tanımlanabilir. Yani hiyerarşinin en üstünde konumlanan baskın kimlikler insanların pek çok durumda öne çıkardıkları, durum aşan kimlikleridir. Dolayısıyla baskın kimlikler, bağlamsal faktörlerin daha az sınırlayıcı olduğu durumlarda öne çıkma potansiyeli en yüksek kimliklerdir.⁷⁶ Bir kimliğin baskınlığını belirleyen ise o kimliğe olan bağlılıktır. Bir kimliğe bağlılık ise o kimlik etrafında kurulan ilişkilerin sayısı ve yoğunluğu ile ilgili olan ilişkisel bağlılık ve belirli bir kimlikle bağlantılı ilişki ağlarındaki diğer aktörlere duygusal bağlılıktan oluşur.⁷⁷ Dolayısıyla bir kimlikle bağlantılı olarak kurulan ilişkilerin sayısı, yoğunluğu, getirisi ve ilişki kurulanlara yönelik duygusal bağların yüksek olduğu kimlikler daha baskın kimlikler olarak bir kimlik çatışması durumunda öne çıkabilecektir.

Sonuç olarak, hem Rol Kimliği Teorisi hem de Kimlik Teorisi insanların çoklu sosyal kimliklerini toplumsal yapının bir yansıması olarak bu yapı içerisinde sahip olunan konumlara ve rollere atıfla ele alırlar. Rol Kimliği Teorisi bireysel tercihlere daha çok alan açar ve Kimlik Teorisi'ne göre bireye daha yüksek derecede faillik atfederken Kimlik Teorisi'nde temel belirleyici sosyal yapıdır. Her iki teori de sosyal yapıdaki düzenliliklerin benliğe yansımasını inceler ve temelde sürekli ve istikrarlı bir yapı olarak ele aldıkları toplumsal yapının devamlılığının bu kimlik ilişkileri üzerinden nasıl sağlandığına odaklanır.⁷⁸

2.1.7. Sosyal Kimlik Teorisi

Psikolojik sosyal psikolojinin kimlik çalışmaları literatürüne en önemli katkılarından biri olan ve Tajfel ve Turner tarafından gruplar arası etkileşimin doğasını anlamak üzere geliştirilen Sosyal Kimlik Teorisi insanların ait oldukları ve olmadıkları sosyal kategoriler/gruplar⁷⁹ arasında yaptıkları karşılaştırmalar yoluyla nasıl anlamlı ve kabul

⁷⁶ Stryker, S., Serpe, R.T., 1994, 18.

⁷⁷ Stryker S., 2008, 21.

⁷⁸ Thoits, P.A., Virshup, L.K., 1997, 111, 113.

⁷⁹ Sosyal kategoriler insanların, milliyet, ırk, din, sınıf, cinsiyet, meslek vb. temelinde bölünmesi ile ortaya çıkar. Sosyal kategoriler sosyal gerçekliklerdir. İnsan grupları ise sosyal kategorilere ait ortaklıkların kabulü ile gerçekleşen psikolojik birimlerdir. Sosyal kimlik yaklaşımı sosyal kategorileri insan gruplarına dönüştüren psikolojik süreçlere odaklanır. Bu süreçler grup kimliğini ve ona özgün davranış biçimlerini oluşturur. Abrams,

edilebilir bir sosyal kimlik kazandıklarını incelemektedir.⁸⁰ Avrupa'da İkinci Dünya Savaşı sırasında yerinden edilmiş bir Yahudi olarak Tajfel'in temel amacı bir toplumdaki gruplar arası ön yargıyı, ayrımcılığı ve çatışmanın sebeplerini anlamak, bunu gruplar arası etkileşim çerçevesinde incelemektir.⁸¹ Tajfel ve Turner Sosyal Kimlik Teorisi ile Muzaffer Şerif tarafından geliştirilen ve toplumsal gruplar arasındaki çatışma ve işbirliğinin temel dinamiklerini inceleyen Realist Çatışma Teorisi'ni tamamlamayı hedeflediler. Şerif kısıtlı kaynaklar üzerindeki rekabetin gruplar arası çatışmayı tetiklediği ve bunun bir yan etki olarak da grup içi aidiyetleri güçlendirdiğini ortaya koydu.⁸² Tajfel ve Turner ise Şerif'in deneylerinde kısıtlı kaynak durumunun verili olarak ayarlandığını ve bu bağlama bağlı olarak ulaştıkları sonuçların doğru fakat eksik olduğundan hareketle gruplar arası çatışmayı ve ayrımcılığı tetikleyebilecek daha temel dinamiklerin varlığı üzerine eğildiler. Bu çerçevede, iki farklı gruba ait olmanın tek başına gruplar arası rekabeti ve kendi grubunu kayırma durumunu ortaya çıkarmaya yetebileceğini varsaydılar. Bu alanda yapılan pek çok minimal grup deneyinde, yani deneklerin hiçbir verili çıkar çatışması ya da karşılıklı husumet barındırmayacak biçimde gelişi güzel bir şekilde gruplara ayrılması durumlarında bile, iç grup üyelerine yönelik bir kayırma ve dış gruba karşı bir ayrımcılık davranışına başvurdıklarını gördüler.⁸³ Tajfel'den bu yana yapılan pek çok minimal grup deneyi de tek başına grup aidiyetinin gruplar arası ayrımcılık ve rekabeti doğurduğunu göstermiştir.⁸⁴ Diğer taraftan, Realist Çatışma Teorisi'ne göre kaynakların eşitsiz dağılımından kaynaklanan gruplar arası eşitsizlik hali, sınırlı kaynaklar üzerindeki rekabette düşük statülü grupların hâkim gruba karşı hasmane tutumlarını ve dolayısıyla gruplar arası rekabeti pekiştirecektir. Tajfel ve Turner'a göre ise kaynakların dağılımı karşılıklı olarak uzlaşmış bir statü sistemi içerisinde bir şekilde meşrulaşmış ve kurumsallaşmış ise farklı statüdeki gruplar arasındaki husumet görece daha az olabilirdi. Alt gruplar her zaman hâkim gruplar karşısında mücadeleci bir tavır sergilemeyebilirlerdi. Bilakis, bazen onlara karşı olumlu bir

D., Hogg, M.A. (1998). *Social Identifications: A Social Psychology of Intergroup Relations and Group Processes*, London: Routledge, 13.

⁸⁰ Abrams, D., Hogg, M.A. (2010). "Social Identity and Self-Categorization", in H.J.F. Dovidio, M. Hewstone, P. Glick, V.M. Esses (Eds.), *The SAGE Handbook of Prejudice, Stereotyping and Discrimination*. London: SAGE Publications, 181.

⁸¹ Hogg, M.A. (2016). "Social Identity Theory" in S. McKeown, R. Haji, N. Ferguson (Eds.), *Understanding Peace and Conflict Through Social Identity Theory: Contemporary Global Perspectives*. Springer International Publishing, 3-4.

⁸² Bkz. Sherif, M. (1966). *In common predicament: Social psychology of intergroup conflict and cooperation*. Boston, MA: Houghton Mifflin.

⁸³ Tajfel, H., Turner, J. C. (1979). "An integrative theory of intergroup conflict" in W. G. Austin, S. Worchel (Eds.), *The social psychology of intergroup relations*. Monterey, CA: Brooks/Cole, 38.

⁸⁴ Hogg, M.A., 2016, 6.

tutum geliştirebilirler, hatta kendilerine yönelik olumsuz değerlendirmeleri içselleştirip kendini küçümseme yoluna bile gidebileceklerdi.⁸⁵

Bir gruba aidiyetin insanlara bir kimlik verdiğini söyleyen Tajfel, bu bağlamda “bireyin belirli sosyal gruplara aidiyetine ilişkin bilgisinden ve bu aidiyete atfettiği değer ve duygusal önemden türeyen ben tasavvurlarını” sosyal kimlik olarak tanımlamaktadırlar.⁸⁶ Sosyal kimlikler sadece kişilerin ait olduğu sosyal gruplar üzerinden kendine dair tanımlamalarını etkileyen tanımlayıcı olgular değil, aynı zamanda değer belirten yargılayıcı olgulardır. Yani bireyler ait oldukları gruplara yönelik olumlu veya olumsuz değerlendirmelerden/algılardan olumlu ya da olumsuz kimlikler kazanırlar. Bu değerlendirmeleri kendi gruplarını belli diğer gruplarla sosyal mukayese sonucu elde ederler. Diğer gruplar karşısında olumlu bir mukayese bireye yüksek prestijli bir kimlik kazandırırken, aksi durumda ise düşük prestijli bir kimlik verir. Kişiler olumlu bir kimliğe sahip olmak ve dolayısıyla özsaygılarını korumak ve arttırmak isterler. Ait oldukları grupların kendilerine pozitif bir kimlik vermediği durumlarda bireyler ya kendilerine tatmin olmadıkları bir sosyal kimlik veren grupları terk edip daha yüksek statüli gruplara geçerek ya da kendi grubunu daha olumlu bir imaj verecek şekilde dönüştürerek sosyal kimliklerini olumlamayı amaçlarlar.⁸⁷ İnsanların grupların statülerine,⁸⁸ bu statü ilişkilerinin meşru olup olmadığına ve gruplar arası geçişkenliklerin doğasına ilişkin inançları (Tajfel ve Turner’ın tanımıyla sosyal inanç sistemleri) grupların ve bireylerin sosyal kimliklerini nasıl yöneteceklerini belirler. Düşük statüli gruplar bu çerçevede kendi kimliklerini olumlamak ve pozitif bir kimlik kazanmak adına üç farklı strateji izleyebilirler.⁸⁹

Eğer gruplar arası sınırlar çok katı değilse, yani gruplar arası geçişkenliklerin mümkün olduğu bir sosyal inanç sistemi varsa (sosyal hareketlilik inanç sistemi [*social mobility*]) ve gruplar arası statü ilişkilerinin meşru olduğu düşünülüyorsa düşük statüli gruplara mensup bireyler daha yüksek statüli gruplara geçmeyi ifade eden bireysel hareketlilik (*individual mobility*) stratejisine başvurabilirler. Bu stratejide bireyler eski düşük statüli grupla aidiyetini bitirip yeni ve daha yüksek statüli bir grubun üyeliğini kazanmak/kabul görmek için mücadele ederler. Eğer gruplar arası hareketliliğe çeşitli sebeplerle imkân tanımayan

⁸⁵ Tajfel, H., Turner, J. C., 1979, 37.

⁸⁶ Abrams, D., Hogg, M.A., 1998, 7.

⁸⁷ Tajfel, H., Turner, J. C., 1979, 40.

⁸⁸ Sosyal Kimlik Teorisi gruplar arası statü ilişkilerini sadece güç ve zenginlik üzerinden tanımlamaz. Burada sosyal statüyü belirleyen grupların prestijine dair öznel algılardır. Abrams, D., Hogg, M.A., 2010, 181.

⁸⁹ Tajfel, H., Turner, J. C., 1979, 43-44.

bir sosyal inanç sisteminde (sosyal değişim inanç sistemi [*social change*]) bulunuluyorsa ya da daha yüksek statülü bir gruba geçiş motivasyonu bulunmuyorsa düşük statülü gruplar kendi grup kimliklerini olumlamak için sosyal yaratıcılık (*social creativity*) ya da sosyal rekabet (*social competition*) stratejilerini tercih ederler. Sosyal yaratıcılık stratejisinde gruplar kendilerini üst statüdeki gruplardan ziyade kendilerinden daha düşük statüde gruplarla kıyaslayarak; kendi grup kimliklerini onlara daha olumlu bir kimlik verecek başka özellikleri üzerinden yeniden tanımlayarak ya da üst statüdeki gruplarla mukayesede kendilerine pozitif bir özgünlük kazandırabilecek farklı mukayese bağlamlarını öne çıkartarak grup kimliklerini olumlama yolları ararlar. Eğer düşük statülü gruplar mevcut statü farklılıklarını meşru kabul etmez ve yüksek statülü grupla doğrudan rekabete girerek bu statü ilişkilerine meydan okuyarak onu değiştirmek suretiyle pozitif bir kimlik kazanmayı amaçlarsa sosyal rekabet stratejisini benimsemiş olurlar. Eğer düşük statülü grupların grubun pozitif kimlik kazanmak için girişeceği stratejiler yüksek statüdeki gruplar tarafından engellenirse bu sosyal çatışmaya yol açabilir.⁹⁰

Sosyal kimlik teorisi ilk olarak gruplar arası ilişkilere odaklanmaktaydı, zamanla Kendini Sınıflandırma Teorisi'nin (*Self-Categorization Theory*)⁹¹ geliştirilmesiyle birlikte grup içi dinamiklere ve bireylerin grup prototipini içselleştirmek bakımından kendi aralarında nasıl farklılaşabileceğine de eğilmeye başladı.⁹² Diğer taraftan teorinin ilk çalışmalarında her ne kadar insanların pek çok farklı sosyal kategoriye ait oldukları ve dolayısıyla bu sosyal gruplardan aldıkları çoklu bir kimlik repertuarını taşıdıkları kabul edilse de⁹³ bu durum sorunsallaştırılmamış ve gruplar arası etkileşim daha çok farklı statüdeki iki gruptan oluşan ikilikler üzerinden ele alınmıştı. Zamanla birbirini kesen sosyal kategorizasyonların ve ait olunan çoklu gruplardan kaynaklanan çoklu kimliklerin yönetimi ve etkileşimi üzerine de çalışmalar yapılmaya başlandı. Crisp ve Hewstone çoklu sosyal kimlikler arasında hangisinin öne çıkacağını durumsal beklentilerin yanı sıra kişinin motivasyonel kaygılarının da belirleyebileceğini öne sürdü. Yani çoklu kimlikler, yukarıda bahsedilen kimlik stratejileri alanında insana daha fazla fırsat sunmaktaydı. İnsanlar özsaygılarını pekiştirmek adına kimlikler arasında stratejik tercihler yapabilirler. Örneğin belli nitelikleri kişiye

⁹⁰ Tajfel, H., Turner, J. C., 1979, 43-46.

⁹¹ Bkz. Turner, J. C., Hogg, M. A., Oakes, P. J., Reicher, S. D., Wetherell, M. S. (1987). *Rediscovering the social group: A self-categorization theory*. Oxford: Blackwell.

⁹² Hogg, M.A., Abrams, D., Brewer, M.B. (2017). "Social identity: The role of self in group processes and intergroup relations". *Group Processes & Intergroup Relations*, 20(5), 3.

⁹³ Abrams, D., Hogg, M.A., 1998, 17.

diğerleri karşısında daha olumsuz bir kimlik veriyorsa, aynı durum içerisinde daha pozitif çağrışımlar yapabilecek başka niteliklerini ön plana çıkarabilecektir.⁹⁴ Brewer ve Roccas insanın bir birinden bağımsız sosyal kimliklerinin sayısının arttıkça sosyal kimlik karmaşıklığının da artacağını ve daha fazla kimlik karmaşıklığının sosyal kategorizasyonların kesişmesini arttıracığından bunun gruplar arası ayrımcılığı ve husumeti azaltacağını ileri sürdükleri Sosyal Kimlik Karmaşıklığı teorisini geliştirdiler.⁹⁵ Roccas çoklu gruplara aidiyetten kaynaklanan çoklu sosyal kimliklerin kişiye pozitif bir benlik anlayışı geliştirme ihtiyacını karşılamada nasıl esneklik sağlayabileceği üzerine çalıştı.⁹⁶ Özetle Sosyal Kimlik Teorisi insanların çoklu sosyal gruplara aidiyetlerinden elde ettikleri sosyal kimliklerinin hangi stratejilerle insanın özsaygı ihtiyacını besleyecek şekilde kullanıldığını ele alan bir araştırma geleneği olarak kimlik çalışmalarına önemli katkılar sağladı.

2.1.8. Kişisel Kimlikler, Rol Kimlikleri ve Kolektif Kimlikler

Buraya kadar incelediğimiz kimlik literatürü bize farklı teorik geleneklerin insanın farklı kimlik türlerini ele aldığını gösteriyor. Bir taraftan sosyoloji geleneği insanın toplumsal yapıdan kaynaklanan rollerinden ve sosyal konumlarından elde ettikleri rol kimliklerini incelerken ve psikolojik sosyal psikoloji de grup aidiyetlerinden kaynaklanan ve sosyal kimlik olarak tanımladıkları kolektif kimliklerini araştırmaktadır. Bu farklı araştırma gelenekleri her ne kadar diğer kimlik türlerini çalışmalarına konu etmeseler de kimlik olarak ele aldıkları olgunun sadece kendi incelediklerinden ibaret olmadığını kabul etmekte ve diğer kimlik türlerini dışlamamaktadırlar. Özellikle de sosyal psikolojinin sosyolojik ve psikolojik geleneğine mensup kimlik araştırmacıları hem kendi ele aldıkları sosyal kimliğin dışındaki diğer kimlik türünün (rol ya da kolektif) varlığını hem de bunların kendi aralarındaki ve kişisel kimliklerle ilişkisini sorunsallaştırarak insanın farklı kimlik türlerini bütüncül bir yaklaşımla ele alınarak birlikte çalışıldığı entegre modeller önermişlerdir.⁹⁷

⁹⁴ Crisp, R. J., Hewstone, M. (2007). "Multiple social categorization". *Advances in Experimental Social Psychology*, Vol. 39, 172-174.

⁹⁵ Bkz. Roccas, S., Brewer, M.B., 2002.

⁹⁶ Roccas, S. (2003). "The effects of status on identification with multiple groups". *European Journal of Social Psychology*, 33(3), 351-366.

⁹⁷ Bu gibi çalışmalar için bkz. Brewer, M.B., Gardner, W. (1996). "Who is this "we"? Levels of collective identity and self representation". *Journal of Personality and Social Psychology*, 71(1), 83-93; Brewer, M. B. (2001). "The many faces of social identity: Implications for political psychology", *Political Psychology*, 22(1), 115-125; Deaux K., Martin D. (2003). "Interpersonal Networks and Social Categories: Specifying Levels of Context in Identity Processes". *Social Psychology Quarterly*, 66(2), 101-117; Owens, T.J., Robinson, D.T.,

Bu noktada, temelde kişisel kimlikler ve sosyal kimlikler olmak üzere ikili bir ayrım ortaya çıkmaktadır. Kişinin toplumsal etkileşimlerinden doğan sosyal kimlikler ise rol kimlikleri ve kolektif kimlikler olmak üzere kendi aralarında ikiye ayrılmaktadır. Buradaki temel mantık sosyal kimlik kişinin diğerleriyle ilişkilerine (rol) ve ortaklıklarına (kolektif) atıf yaparken kişisel kimliğin diğerlerinden farklılığı ve özgünlüğü ifade etmesidir. İnsanlarda hem grup aidiyetine hem de bireyselliğe dair ikili ve birbiriyle çatışan bir yönelim vardır, yani insanlar hem kendini diğerlerinden farklı görmeye meyillidir hem de başkalarıyla çeşitli ortaklıklar üzerinden benzerlikler kurup kolektif kimlikler geliştirme ihtiyacındadırlar. Bunlardan hangisinin ağır basacağı kişiden kişiye değişebileceği gibi toplumlar ve kültürler arası da farklılık görülebilir.⁹⁸ Brewer'in yerinde farklılık (*optimal distinctiveness*) teorisine göre insan her zaman bu ikisi arasında bir denge kurmaya meyillidir. Kişi aşırı özgünlük ve teklik hissettiği durumlarda belli ortaklıklara ve aynılıklara, bir grup içerisinde kişisel özgünlüğünü aşırı derecede yitirmeye başladığı durumlarda ise kişisel farklılık arayışlarına yönelir.⁹⁹

Şu durumda insanı diğerlerinden ayıran ona özgü nitelikleri vurgulayan bir olgu olarak kişisel kimliği her insanın kişilik özellikleri ve karakteriyle ilgili ayırt edici niteliklerinden, otobiyografik anlatısından ve kişisel tecrübelerinden ortaya çıkan ve onu diğer insanlardan farklılaştırıp benzersiz kılacak olan ben tasavvurları olarak tanımlayabiliriz.¹⁰⁰ Bu bağlamda insanın kişilik (huy, mizaç gibi) özellikleri, fiziksel özellikleri, kişisel hayat anlatıları ve anıları insanın kişisel kimliklerine zemin oluşturabilir.¹⁰¹ Sosyal kimlikler ise bireylerin kendileri için tanımlayıcı gördükleri, sosyal etkileşime içkin, sosyal olarak inşa edilmiş ve sosyal anlamı olan, sosyo-demografik özellikler, grup üyelikleri, roller, sosyal tip vb. kategorilerdir.¹⁰² Bu kategoride yer alan kolektif kimlikler insanın belli sosyal kategorilere ya da gruplara aidiyeti ile kazandığı ortak kimliklere atıf yapmaktadır. Rol kimlikleri ise

Smith-Lovin, L. (2010). "Three Faces of Identity". *Annual Review of Sociology*, Vol. 36, 477-499; Sedikides, C., Gaertner, L., O'Mara, E.M. (2011). "Individual Self, Relational Self, Collective Self: Hierarchical Ordering of the Tripartite Self". *Psychol Stud*, 56(1), 98-107; Thoits, P.A., Virshup, L.K., 1997.

⁹⁸ Leary, M.R., Tangney, J.P., 2012, 71; Swann, W.B., Jr., Bosson, J.K., 2010, 612.

⁹⁹ Bkz. Brewer, M.B. (1991). The social self: On being the same and different at the same time. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 17(5), 475-482.

¹⁰⁰ Thoits, P.A., Virshup, L.K., 1997, 107; Owens, T.J., Robinson, D.T., Smith-Lovin, L., 2010, 479; Deschamps J., Devos, T. (1998). "Regarding the Relationship Between Social Identity and Personal Identity" in S. Worchel, J.F. Morales, D. Paez, J. Deschamps (Eds.), *Social Identity: International Perspectives*. London: SAGE Publications, (1998), pp. 1-12.

¹⁰¹ Vignoles, V.L. (2018). "Identity: personal and social" in K. Deaux, M. Snyder (Eds.), *The Oxford Handbook of Personality and Social Psychology* (Second Edition). New York: Oxford University Press, pp. 289-316; Owens, T.J., Robinson, D.T., Smith-Lovin, L., 2010, 479.

¹⁰² Thoits, P.A., Virshup, L.K., 1997, 106-107.

literatürde dar ve geniş anlamıyla iki şekilde kullanılmaktadır. Dar anlamında rol kimlikleri belli bir durumda insanların karşılıklı hak ve yükümlülüklerini ve bu çerçevede birbirlerine karşı davranış normlarını içeren, öğretmen-öğrenci, ebeveyn-çocuk, karı-koca gibi ilişkisel kimliklere işaret eder. Geniş anlamıyla rol kimlikleri ise farklı insan tiplerine atıf yapan tip kimliklerini de içerir. Erkek ve kadınların genel olarak görünüşlerine ve davranışlarına dair beklentilerden oluşan cinsiyet rollerine, insanların “hobilerine (sporsever, koleksiyoncu gibi), kişiler arası ilişki tarzına (çapkın, şakacı gibi), görünüş ve fiziksel özelliklerine (şişman, engelli, evsiz gibi), tercih ve değerlerine (muhafazakâr, barış yanlısı gibi), rol geçmişlerine (işsiz, boşanmış gibi)” gönderme yapan pek çok nitelik rol kimliğinin bu geniş tanımı altında anılabilir.¹⁰³

Kişisel ve sosyal kimlikler esası bakımından birbirlerinden keskin çizgilerle ayrılabilir olacak olgular değildir. Kişisel kimliği oluşturan pek çok nitelik de özü itibarıyla sosyal olarak inşa edilmiş anlamlar taşımaktadır.¹⁰⁴ Diğer taraftan kişisel kimlikler farklı rol kimliklerine ve kolektif kimliklere de zemin oluştururlar. Dolayısıyla bir kimliği kişisel, rol ya da kolektif kimlik yapan bu kimliğin muhtevası değil, içinde bulunulan bağlam ve o kimliğin vurgulanış şeklidir. Aynı kimlik farklı bağlamlarda hem kişisel hem sosyal kimlik olarak öne çıkabilir ya da kişi belli tip ve rol kimliklerini taşıyan başka insanlarla ortak bir kimlik oluşturduğunu düşünüp buna aidiyet duyarsa rol ve tip kimlikleri kolektif kimliğe dönüşebilir.¹⁰⁵ İçinde bulunulan durumda bir insan bir niteliğini kendini diğer insanlardan farklılaştıracak bir kişisel özellik olarak ön plana çıkarıyorsa bu kişisel kimlik, fakat diğer insanlarla etkileşiminin mahiyetini ya da başka insanlarla ortaklığını vurgulayacak şekilde öne çıkarıyorsa da sırasıyla rol ve kolektif kimliğe vurgu yapan bir sosyal kimlik şeklini alabilir. Örneğin bir kadının annelik kimliği eşiyle etkileşiminde ona kişisel olarak ayırt edici nitelikler veren bir kişisel kimliğe, çocuğuyla etkileşiminde ise ona farklı hak ve yükümlülükler veren bir rol kimliğine, diğer annelerle birleşip belli sosyal haklar için mücadele eden bir grup kurmaları halinde de kolektif bir kimliğe dönüşebilir.¹⁰⁶ Sonuç olarak kimlikler insanın kolektif aidiyetlerinden, rol ilişkilerinden, kişi olarak özgün niteliklerinden kaynaklanan ve amaç ve davranışlarımızı belirleyen ben

¹⁰³ Thoits, P.A., Virshup, L.K, 1997, 124.

¹⁰⁴ Bkz. Vignoles, V.L., 2018.

¹⁰⁵ Thoits, P.A., Virshup, L.K, 1997, 125-126.

¹⁰⁶ Brewer tarafından yapılan benzer bir formülasyon için bkz. Brewer, M. B., 2001, 120.

anlamlandırmalarıdır. Başka bir deyişle, bizim bir grup üyesi olarak, rol sahibi olarak ya da özgün bir kişi olarak kendimize atfettiğimiz ve davranışsal eğilimler üreten anlamlardır.

Buraya kadar ele aldığım kimlik literatürü, hacimli bir doktora tezi bile olsa, devlet kimliklerinin inceleme konusu olduğu bir uluslararası ilişkiler çalışması için biraz fazla ayrıntılı ve hatta gereksiz bulunabilir. Fakat uluslararası ilişkilerdeki kimlik literatürüne hâkim olan dikkatli uluslararası ilişkiler öğrencileri şimdiye kadar değinilen pek çok konunun uluslararası ilişkiler disiplindeki kimlik yazınıyla olan güçlü irtibatını gözden kaçırmamış olmalıdır. Birazdan ele alacağım uluslararası ilişkiler kimlik literatürü bu irtibatın sağlam kurulamadığı ve dolayısıyla kimlik yazınındaki kavramsal muğlaklığa yeni katkılarının yapıldığı pek çok örnekle doludur. Kimliği farklı çalışmaların farklı ele alışlarından kaynaklı, çelişkilerle dolu ve anlaşılması güç bir olgu olmaktan çıkarıp rafine, iyi tanımlanmış analitik bir araç ve değişken olarak kullanışlı hale getirmenin yegâne yolu bu disiplinler arası irtibatı iyi kurmaktır. Bu çerçevede, çalışmanın kuramsal kısmının bundan sonraki bölümlerinde sırasıyla uluslararası ilişkiler disiplindeki kimlik çalışmaları bu irtibatın güçlü ve zayıf noktaları vurgulanarak ele alınacak, ardından farklı disiplinler üzerinden incelenen bütün bu kimlik yazınından hareketle çalışmanın devlet kimliklerine yönelik temel varsayımları ve önermeleri oluşturulacaktır.

2.2. Uluslararası İlişkilere Kimlik Perspektifinden Bakmak

Uluslararası İlişkiler disiplinde kimlik çalışmalarının başlangıcı daha çok inşacı teorisinin disipline girişiyle birlikte anılmaktadır. İnşacı yaklaşımın temel araştırma gündemlerinden birinin kimlik olması bu algının oluşmasında önemli bir paya sahip olsa da devletlerarası ilişkilere benlik/kimlik perspektifinden yaklaşan çalışmaların başlangıcını daha eski tarihlere götürmek mümkündür. Henüz çok erken bir tarihte Karl Deutsch ve arkadaşları bölgesel örgütler üzerine çalışmalarında ekonomik ilişkilerden, coğrafi ve kültürel yakınlıktan kaynaklanan iletişim ve etkileşimin zamanla belli bir bölgedeki ülkeler arasında ben-temsillerinin (*self-image*) ve çıkarlarının yakınlaşmasıyla ortak ‘biz duygusu’nun gelişmesine zemin hazırlayabileceğinden bahsediyordu.¹⁰⁷ Böylelikle sadece devletlerin ben-anlamlarına sahip aktörler olduğu varsayılmıyor, aynı zamanda devletler arasında

¹⁰⁷ Bkz. Deutsch, K.W., Burrell, S.A., Kann, R.A. (1957). *Political Community and the North Atlantic Area*. Princeton: Princeton University Press.

oluşabilecek kolektif kimliklere dair çalışmalara da erken bir giriş yapılmış oluyordu.¹⁰⁸ Uluslararası İlişkiler’de inşacılık öncesi benlik/kimlik çalışmalarında en dikkate değer olanı ise 1970 yılında Kalevi Holsti’nin ulusal rol tasavvurları (*national role conceptions*) üzerine yazdığı makalesinin öncülük ettiği Rol Teorisi’dir. Her ne kadar rol tasavvurlarından bahsederken kimlik kavramını kullanmamış olsalar ve inşacı yaklaşımla birlikte kimlik çalışmaları disipline girdikten sonra da kendilerini bu gelenek içerisinde konumlandırırsalar da bir önceki bölümde incelediğim sosyal bilimlerin diğer dallarındaki kimlik literatürü göz önünde bulundurulduğunda ele aldıkları rol kavramının rol kimliğinden başka bir şey olmadığı açıktır. Yukarıda gördüğümüz üzere yetmişli yıllarda kimlik kavramı sosyolojideki Rol Kimliği Teorisi de dâhil olmak üzere artık sosyal bilimlerdeki kimlik yazınında kullanılmaya başlanmıştı. Buna rağmen Uluslararası İlişkiler’deki bu okulun neden rol kimliği kavramını kullanmadığı ya da disiplindeki kimlik çalışmalarında neden Rol Teorisi’ne pek atıf yapılmadığı ancak daha önce değindiğim disiplinler arası iletişimsizlik ve benlik ve kimlik çalışmalarındaki kavramsal kargaşa ile açıklanabilir. Bu açıdan yaklaşıldığında Uluslararası İlişkiler Rol Teorisi’ni disiplindeki kimlik çalışmalarının ilk sistematik örneği olarak ele almak mümkündür.

2.2.1. Uluslararası İlişkiler’de Rol Teorisi

Sosyolojideki Rol Teorisi’nin insanın davranışları ile sahip olduğu rol kimlikleri arasında kurduğu bağdan yola çıkarak Holsti, devletlerin karar ve eylemlerinin de politika yapıcılarının kendi uluslarının bir bölgede ya da genel olarak uluslararası sistemdeki rollerine dair anlamlandırmaları çerçevesinde açıklanabileceğini öne sürdü.¹⁰⁹ Devletlerin rol tasavvurlarının kaynakları ve bu rol tasavvurlarının nasıl devletlerin dış politika davranışlarına ve kararlarına yansarak rol performansına dönüştüğü Rol Teorisinin açıklamaya çalıştığı temel konular oldu. Holsti’ye göre devletlerin rol tasavvurlarının iç ve dış kaynakları vardı: “Devletin konumu ve başlıca topoğrafik özellikleri; doğal, ekonomik ve teknik kaynaklar; mevcut yetenekler; geleneksel politikalar; siyasi partiler, kitle hareketleri veya çıkar grupları aracılığıyla ifade edilen sosyo-ekonomik talepler ve

¹⁰⁸ Pek çok İnşacı ismin bir şekilde Deutsch ile akademik irtibatının olması da bu bakımdan tesadüf değildir. Örneğin Nicholas Onuf bir dönem Yale’de Deutsch ile birlikte çalışmış, Peter Katzenstein onun öğrencisi olmuş, Alexander Wendt de akademik soy kütüğü Deutsch’a dayanan kişilerle çalışmıştır. Adler, E. (2013). "Constructivism in International Relations: Sources, Contributions, and Debates", in W. Carlsneas, T. Risse and B. A. Simmons (Eds). *Handbook of International Relations*, London: Sage Publications, 118-119.

¹⁰⁹ Holsti, K.J. (1970). "National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy". *International Studies Quarterly*, 14(3), 237-240.

ihtiyaçlar; ulusal değerler, doktrinler veya ideolojiler; kilit politika yapıcılarının kişiliği veya siyasi ihtiyaçları” rol tasavvurlarının iç kaynaklarını oluştururken, “uluslararası sistemin yapısı; sistem düzeyindeki değerler; uluslararası sisteme hükmeden genel hukuk ilkeleri (devletlerin egemen eşitliği doktrini gibi); devletlerin uluslararası ve bölgesel kuruluşların tüzüklerinden kaynaklanan kuralları, gelenekleri ve beklentileri; çok taraflı ve iki taraflı anlaşmalar” ise devlet rollerinin dış kaynakları arasındaydı.¹¹⁰ Devlet liderleri ve diğer önemli politika yapıcılar bu iç ve dış kaynaklardan hareketle kendi devletleri için belli rol kavrayışları geliştirmekteydiler.

Holsti’ye göre dışsal etkenlerden, yani diğer devletlerin beklentilerinden, uluslararası anlaşmalardan ya da sisteme hâkim olan normlardan kaynaklanan roller iç kaynaklı rollere göre daha zayıf ve esnekti.¹¹¹ Yani Holsti, ulusal rol tasavvurlarının köklerinde yapısal faktörlerin etkisini reddetmemekle birlikte devlet içi süreçleri, liderlerin tercihlerini ve diğer iç kaynakları daha çok vurguladı. Buna karşın, sonraki rol teorisyenleri arasında ulusal rol tasavvurlarının ortaya çıkışında sembolik etkileşimciliğin de etkisiyle etkileşimsel ve yapısal faktörleri öne çıkaranlar da oldu.¹¹² Örneğin Walker rol tasavvurlarını sadece devlet liderleri tarafından geliştirilen ben-anlamlandırmaları olarak değil, diğer aktörlerin bize dair beklentilerine karşılık geliştirdiğimiz bilişsel yanıtlar olarak tanımlayarak belli ötekilere de kurucu bir nitelik atfetti.¹¹³

Holsti devletlerin üs düzey karar alıcılarının konuşmalarının içerik analizine dayanarak bölgesel lider, bölgesel hami, aktif bağımsız, antiemperyalist aktör, arabulucu/uzlaştırıcı, donör, köprü, model, sadık müttefik gibi 17 temel rol tasavvuru tespit ederek her bir rolün kaynaklarını ve belli davranış kalıplarını listeledi. Ayrıca literatürdeki hâkim görüşün aksine hiçbir devletin her durumda öne çıkan tek bir rol konseptine sahip olmadığını, tek bir rol üzerinden çalışmanın analitik olarak kolay olmasına rağmen devletlerin aslında aynı anda farklı sistemik ya da bölgesel etkileşimlerinden kaynaklanan çoklu rol tasavvurları

¹¹⁰ Holsti, K.J., 1970, 246.

¹¹¹ Holsti, K.J., a.g.m., 243.

¹¹² Barnett, M. (1993). “Institutions, Roles, and Disorder: The Case of the Arab States System”. *International Studies Quarterly*, 37(3), 275-276.

¹¹³ Walker, S. (1987). “Role Theory and Origins of Foreign Policy” in C.F. Hermann, C. Kegley, J. Rosenau (eds.), *New Directions in the Study of Foreign Policy*, London: Harper Collins, pp. 269-284. Bu gibi başka çalışmalar için bkz: McCourt, D.M. (2012). “The Roles States Play: Meadian Interactionist Approach”. *Journal of International Relations and Development*, 13(3), 370–392; Thies, C.G. (2012). “International Socialization Processes v. Israeli National Role Conceptions: Can Role Theory Integrate IR Theory and Foreign Policy Analysis?”. *Foreign Policy Analysis*, 8(1), 25–46.

geliştirdiklerini söyledi.¹¹⁴ Uluslararası ve bölgesel konularda daha aktif olan devletlerin daha çok uluslararası rol üstlendiğini, örneğin bütün büyük güçlerin beşten fazla rol tasavvuruna sahip olduklarını tespit etti.¹¹⁵ Rol Teorisi bünyesinde yapılan sonraki çalışmaların bir kısmı bu çoklu rollerin kendi aralarındaki ilişkisine ve dış politikanın belli alanlarında birden fazla rolün farklı davranışlar talep etmesiyle ya da devlet içi siyasi süreçlerde farklı elit gruplarının devlet için farklı rol tasavvurlarını öne çıkarmak istemesiyle ortaya çıkan rol çatışması durumlarına,¹¹⁶ bir kısmı ise dış politika analizi çalışmalarında rol yaklaşımının faydalarına vurguyla devletlerin rol tasavvurları ile dış politika davranışları arasındaki ilişkilerin tespit edilmesi üzerine eğildi.¹¹⁷

Uluslararası İlişkiler rol teorisyenleri rol tasavvurları olarak adlandırdıkları olguyu kimlik kavramı inşacı yaklaşım ile birlikte Uluslararası İlişkiler disiplinine girdikten sonra dahi, sosyolojideki rol kimliği yazınına rağmen, devletlerin rol kimlikleri olarak tanımlamamışlardır. Diğer taraftan rol ve kimlik arasındaki irtibat da görmezden gelinmemiş ve pek çok inşacı araştırmacı ve rol teorisyeni bu iki kavram arasındaki ilişkiye dair çeşitli önermelerde bulunmuştur. Örneğin Hopf kimliğin role indirgenemeyeceği, bu ikisinin bire bir örtüşmediği ve kimliğin devletin hangi rolü oynayacağından ziyade 'bizim kim olduğumuza' dair fikir veren, yerel kültürel değerler üzerine inşa edilen bir olgu olduğu görüşündedir.¹¹⁸ Breuning ise dış politikanın maddi olmayan taraflarına da vurgu yapan bir yaklaşım olarak Rol Teorisi ile disiplindeki kimlik çalışmalarının yakınlığına dikkat çekerek, Hopf'un kimlik tanımından hareketle devletin tek bir kimliği olduğunu, rol tasavvurlarının ise yapısal ve materyal unsurlarla bağı olsa da bazılarının bu kimlik ve onu

¹¹⁴ Holsti, K.J., 1970, 277-278i

¹¹⁵ Holsti, K.J., 1970, 284.

¹¹⁶ Bu bölümün Kimlik Çatışması ile ilgili kısmında daha ayrıntılı olarak değineceğim rol uyumsuzluğu ve çatışması üzerine çalışmaların bazıları için bkz. Cantir, C., Kaarbo, J. (2012). "Contested Roles and Domestic Politics: Reflections on Role Theory in Foreign Policy Analysis and IR Theory". *Foreign Policy Analysis*, 8(1), 5-24; Brummer, K., Thies, C.G. (2015). "The Contested Selection of National Role Conceptions". *Foreign Policy Analysis*, 11(3), 273-293; Cantir, C., Kaarbo, J. (Eds.). (2016). *Domestic Role Contestation, Foreign Policy, and International Relations*. New York: Routledge; Breuning, M., Pechenina, A. (2020). "Role Dissonance in Foreign Policy: Russia, Power, and Intercountry Adoption". *Foreign Policy Analysis*, 16(1), 21-40.

¹¹⁷ Dış politika analizi çalışmalarında rol tasavvurlarının etkisi üzerine araştırmalara örnek olarak bkz. Chafetz, G., Abramson, H., Grillot, S. (1996). "Role Theory and Foreign Policy: Belarussian and Ukrainian Compliance With the Nuclear Nonproliferation Regime". *Political Psychology*, 17(4), 727-757; Özgür, Ö., Halistoprak B.T., Sula, İ.E. (2014). "From Good Neighbor to Model: Turkey's Changing Roles in the Middle East in the Aftermath of the Arab Spring". *Uluslararası İlişkiler*, 11(42), 93-113; Breuning, M. (1995). "Words and Deeds: Foreign Assistance Rhetoric and Policy Behavior in the Netherlands, Belgium, and the United Kingdom". *International Studies Quarterly*, 39(2), 235-254.

¹¹⁸ Hopf, T. (2002). *Social Construction of International Politics: Identities and Foreign Policies. Moscow, 1955 and 1999*. Ithaca: Cornell University Press, 11, 261.

oluşturan kültür ve normlardan türediğini yazdı.¹¹⁹ McCourt da bir aktörün pek çok role sahip olsa da tüm bu farklı rollerini bir araya getiren tek bir kimliğinin olduğunu yazarak rol ve kimliği birbiriyle ilişkili de olsa farklı olgular olarak tasvir etti.¹²⁰ Aynı şekilde Cantir ve Kaarbo da ulusal rol tasavvurlarının bir devletin kimliği ile ilgili pek çok ipucu verdiğini söyler.¹²¹ Özetle pek çok rol teorisyeni çoğu zaman ulusal kimlik olarak da tanımladıkları tekil bir devlet kimliğinin varlığını temel alarak her bir ulusal rol tasavvurunun bu ulusal kimliğin bir yönünü ya da rol tasavvurlarının tümünün bu ulusal kimliğin bütününe oluşturduğunu düşünmektedirler. Tüm bu formülasyonlar, bu bölümün girişinde sözünü ettiğim kavramsal kargaşanın çarpıcı örnekleri olarak, rol tasavvurlarını kolektif aidiyetlerle birlikte insanın benliğinin çoklu yönlerini oluşturan kimlikler olarak gören sosyal psikolojideki çağdaş kimlik literatürü ile çeliştiği gibi Wendt’in rol ve tip kimliklerini devlet kimliklerinin türleri arasında sayan yaklaşımı ile de uyusmamaktadır.

2.2.2. Wendt’in Devlet Kimlikleri Modeli

İnşacı teori ile birlikte onun temel analiz araçlarından biri olarak kimliği disipline soğan isimlerin başında gelen Alexander Wendt ilk bölümde değindiğim sosyal psikolojideki kimlik yazınının uluslararası ilişkilere son derece sağlıklı bir uyarlamasını yaptı. Uluslararası toplumun aktörleri olan devletleri insan olarak ele alan yani onlara bir takım insani özellikler atfeden Wendt, böylelikle devletlerin de tıpkı insanlar gibi rasyonel düşünme kabiliyetine, kimliklere, çıkarlara ve inançlara sahip olabileceğini öne sürdü.¹²² Ona göre davranışlarımızı düzenleyen yapıları meydana getiren şey onlarla ilgili paylaştığımız kolektif anlamlardır. “Aktörler bu tip kolektif anlamları paylaşarak, nispeten istikrarlı, kendileri hakkında rol odaklı anlayışlar ve beklentilerle kimlikler kazanırlar”.¹²³ Tıpkı kişinin arkadaş, ebeveyn, eş gibi belli toplumsal rol ve pozisyonları üzerinden birçok kimlik kazanması gibi “bir devlet de ‘bağımsız’, ‘özgür dünyanın lideri’, ‘imparatorluk’ ve bunlar gibi birden fazla kimliğe sahip olabilir”. Bu kimlikler devletin çıkarlarının ve

¹¹⁹ Breuning M. (2011). “Role theory research in international relations State of the art and blind spots” in S. Harnisch, C. Frank, H.W. Maull (Eds.). *Role Theory in International Relations: Approaches and Analyses*. New York: Routledge, 25-26.

¹²⁰ McCourt, D.M. (2014). *Britain and World Power Since 1945: Constructing a Nation's Role in International Politics*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 7,11.

¹²¹ Cantir, C., Kaarbo, J., 2012, 19.

¹²² Wendt, A. (2004). “The State as Person in International Theory”. *Review of International Studies* (2004), 30(2), 289.

¹²³ Wendt, A., 1992, 397.

dolayısıyla dış politika davranışlarının temelini oluşturur.¹²⁴ Wendt'in çoklu devlet kimliklerine dair bu ilk formülasyonunda, hem yapmış olduğu atıflardan hem de kimliği ele alış şekline hareketle büyük oranda sembolik etkileşimci gelenek içerisinde gelişen rol teorisinden esinlendiğini görebiliriz. Bu çalışmada Wendt, devlet kimliklerini sosyal yapıdan kaynaklanan roller üzerinden kazanılan ilişkisel rol kimlikleriyle sınırlandırır. Wendt ayrıca ulusal rol tasavvurları üzerinden gelişen dış politika literatürünün (yani Rol Teorisi'nin) de her ne kadar kimlik kavramına yer vermeseler de bu kimlik diline uyarlanabileceğini söyler.¹²⁵

Daha geç bir tarihte yayınlanan Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi kitabında ise Wendt çoklu devlet kimlikleri için daha kapsamlı bir model kurar ve devlet kimliklerini dört başlık altında sınıflandırır: kişisel/kurumsal, tip, rol ve kolektif kimlikler.¹²⁶ Bu sınıflandırmanın, ilk bölümde ele aldığım, sosyal psikoloji kimlik literatüründeki farklı araştırma geleneklerine mensup bilim insanlarının çok büyük oranda üzerinde uzlaştığı kimlik anlayışıyla neredeyse bire bir örtüştüğü hemen göze çarpacaktır. Wendt kişisel (ya da devlet vb. örgütler için kurumsal) kimliği aktörleri birbirinden ayıran, onları farklı kılan özellikler bütünü olarak görür. Bir aktörün sadece bir tane kişisel/kurumsal kimliği vardır. İnsanlar nasıl kendilerine ait ben bilgilerinden oluşan benlik düşüncesi geliştirerek faillik kazanıyorlarsa devletler de kurumsal kimlik olarak tanımladığı kolektif bir kimliğe sahip bireylerden oluşur. Bu bakımdan devlet "topluluk düzeyinde bilişsellik yetisine sahip bir 'grup Benliği'dir". Wendt kişisel/kurumsal kimliğin, tıpkı ilk bölümde incelediğimiz sosyal psikolojideki kişisel kimlik anlayışına uygun biçimde, rol, tip ve kolektif kimlikler için bir zemin oluşturduğunu belirtir.¹²⁷ Rol kimliğinden ayrı bir kimlik kategorisi olarak değerlendirdiği tip kimliklerini ise Wendt, devlete has "davranışsal özelliklere, tutumlara, değerlere, yeteneklere (dil gibi), deneyime, tarihsel özelliklere (bölge gibi)" atıf yapan bir kimlik türü olarak tanımlar. Bu kimliklerin temelini oluşturan nitelikler yapısal etkileşimlere değil aktörlere içkindir.¹²⁸ Wendt'in demokrasi, monarşi gibi rejim tiplerini; kara, ada devleti olmak gibi coğrafi nitelikleri; eski imparatorluk, koloni gibi tarihsel deneyimleri; Arap, Slav ülkesi olmak gibi dilsel, etnik özellikleri; liberal, komünist bir ülke olmak gibi ideolojik değer ve tutumları tip kimlikleri olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Wendt devletin rol

¹²⁴ Wendt, A., 1992, 398.

¹²⁵ Wendt, A., 1992, 398.

¹²⁶ Wendt, A. (1999). *Social Theory of International Politics*, Cambridge: Cambridge University Press, 224.

¹²⁷ Wendt, A., 1999, 225.

¹²⁸ Wendt, A., a.g.e., 225-226.

kimliklerini ise diğer devletler (ötekiler) ile ilişkili olarak var olan ilişkisel kimlikler olarak tanımlar. Rol kimlikleri üzerine sosyoloji literatürünün devletlere dış politika rol teorisyenleri tarafından uyarlandığını söyleyen Wendt, Holsti'nin ulusal rol tasavvurlarını önemli siyasi karar alıcılar tarafından belirlenen rol kavrayışları olarak ele almasını, rol kimliklerini ötekilerle ilişkilerin bir bileşeni olarak görmediği ve uluslararası sistemden kaynaklanan yapısal faktörlere yeterince vurgu yapmadığı gerekçesiyle sorunlu bulur. Wendt'e göre rol kimlikleri ötekilerle ilişkilerden doğan kimlikler olmakla birlikte bazen belli ötekilerin benliğe yönelik temsilleri (Mead'in nesne 'me' benliği) tarafından aktörlere empoze edilen ve bazen devletin istese bile bırakamayacağı kimliklerdir.¹²⁹ Wendt devletlerin kendilerini başka devletlerle özdeşleştirerek, ben/öteki ayrımının bulanıklaştığı belli sınıflandırmalar üzerinden kolektif kimlikler kazanabileceğini söyler. Hatta ona göre uluslararası sistemin anarşik yapısına dair rekabetçi yorumun değişiminin potansiyeli bu kolektif kimlik inşasında yatmaktadır ve inşacı teorinin realizme temel meydan okuması buna dayanır.¹³⁰

Wendt, devlet kimliklerinin bu dört türünün devletin kim ve ne olduğuna dair anlamlar içerdiğini ve devletin belli çıkarlarına işaret ettiğini belirtir. Ona göre bir aktör kim olduğunu bilmeden ne istediğini, dolayısıyla da çıkarlarını bilemez. Bu yüzden bu kimlikler devletin çıkarlarına ve buna uygun dış politika davranışlarına zemin oluşturur. Wendt, rasyonalist teorilerin kimliklerin çıkarlar doğrultusunda araçsallaştırılıp seçilebileceği yönündeki argümanlarını kabul etse de, o çıkarların da yine başka bir kimliğe dayanmak zorunda olduğunu belirtir.¹³¹ Wendt çoklu devlet kimlikleri ile ilgili sadece bu sınıflandırmayı yapmaz aynı zamanda bu kimliklerin davranışları tayin etme noktasında kendi aralarındaki etkileşimine de değinir. Bu hususta söyledikleri ise çok büyük oranda McCall ve Simmons'un Rol Kimliği Teorisi ile Stryker'ın Kimlik Teorisi'nin rol çatışması durumlarına yönelik tezlerinden etkilenmiştir. Wendt içinde bulunduğumuz durumların genellikle belli kimlikleri harekete geçirdiğini söyler, fakat bazı durumlarda ise birden çok kimliğin öne çıkabileceğini belirtir. Yukarıda saydığımız isimlere atıfla kimliklerin benlik yapısında aktörün onlara bağlılık derecesine göre hiyerarşik bir biçimde sıralandığını belirten Wendt'e

¹²⁹ Wendt, A., a.g.e., 227-228.

¹³⁰ Bkz. Wendt, A. (1994). "Collective Identity Formation and the International State". *The American Political Science Review*, 88(2), 384-396 ve Wendt, A., 1999, Yedinci Bölüm.

¹³¹ Wendt, A., 1999, 231.

göre, bu gibi kimlik çatışması durumlarında söz konusu hiyerarşiye göre daha üstte olan, yani aktör için önemi daha yüksek olan kimlikler galip gelir.¹³²

2.2.3. İnşacı Yaklaşım ve Uluslararası İlişkiler’de Kimlik Çalışmalarının Seyri

Wendt her ne kadar çoklu devlet kimlikleri ve bunların kendi aralarındaki etkileşimleri ile devletin dış politika davranışlarına etkisi üzerine, diğer disiplinlerdeki kimlik yazınıyla da irtibatı gayet güçlü, giriş mahiyetinde bir model oluşturmuşsa da bu konular Wendt’in çalışmalarının esas sorunlarını oluşturmuyordu. Onun inşacı yaklaşımının temel meselesi rasyonalist teorilerin verili ve değişmez kabul ettiği uluslararası sistemin anarşik yapısının aslında onu oluşturan aktörlerle yapı arasında karşılıklı olarak inşa edilmiş bir sosyal bilişsel süreçten ibaret olduğunu,¹³³ ona yüklediğimiz ortak anlamların değişmesiyle birlikte bir dönüşüme uğrayabileceğini göstermekti.¹³⁴ Neorealistlere göre uluslararası sistemin anarşik yapısı birbirine benzeyen ve sadece tek bir kimliğe (öz-yardım) sahip aktörler üretmekteydi.¹³⁵ Wendt her ne kadar yapısal düzeyde sürekli tekrarlanan etkileşim süreçleri vasıtasıyla aktörler arasında karşılıklı olarak istikrarlı kimlikler ve beklentiler inşa edildiğini kabul etse de aktörlerin de sosyal yapıyı değiştirebilme gücünü vurgulayan sembolik etkileşimci yaklaşıma uygun olarak devletler arasındaki etkileşimin farklı tür anarşiler, yani toplumsal yapılar üretebileceğini öne sürdü. Hobbesçu, Lockçu ve Kantçı olarak tanımladığı üç anarşi biçimi tasvir eden Wendt aktörlerin kimliklerini diğerleriyle ilişkilendirme biçimlerinin bu anarşi türlerinden birini ortaya çıkaracağını, diğer taraftan da farklı anarşi yorumların farklı devlet kimliklerinin oluşumuna zemin hazırlayacağını savundu.¹³⁶

Bu yapısalcı araştırma gündemi arasında Wendt, tali bir konu olarak ele aldığı devlet kimliklerinin çoklu yapısı ve bunların devletin dış politika davranışları üzerine etkisini derinlemesine incelediği ampirik çalışmalar yapmadı. Devamında gelen Uluslararası İlişkiler kimlik çalışmaları da devletlerin çoklu kimliklerini pek sorunsallaştırmadan kimlikle ilgili başka araştırma gündemleri üzerine eğildiler. Hatta disiplindeki pek çok kimlik çalışması devlet kimliklerini değil ulusal kimliği temel analiz aracı olarak ele aldı.

¹³² Wendt, A., 1999., 230-231.

¹³³ İnşacılar göre sosyal yapı öznelar arası ortak anlamlar ve süreçlerden ibarettir. Maddi unsurlar ancak dahil oldukları sosyal çevredeki ortak bilgi yapısı üzerinden anlam kazanırlar. Sosyal gerçeklik fiziksel gerçekliğe dair ortak bilgidir yani ortak anlamlardan ve söylemlerden ibarettir. Adler, E., 2013, 121.

¹³⁴ Bkz. Wendt, A. (1992). “Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics”. *International Organization*, 46(2), 391- 425.

¹³⁵ Waltz, K.N. (1979). *Theory of International Politics*. Reading: Addison-Wesley Publishing, 74-77.

¹³⁶ Wendt, A., 1999.

Dolayısıyla bir devletin birden çok kimliği olduğu varsayımından ziyade bir grup kimliği olan ulusal kimliğin doğasına uygun bir biçimde kimliği tekil bir olgu olarak görme disiplindeki hâkim kimlik yaklaşımı haline geldi. Bazı çalışmalarda ulusal kimlikle devlet kimliği arasında kavramsal bir ayrım yapılmadan bu ikisi aynı olguyu ifade edecek biçimde birbirinin yerine kullanıldı. Bu gibi kullanımlar devletin tek bir kimliğe sahip olduğu yönündeki görüşü daha da yaygınlaştırdı.

Kimlik ve dış politika ilişkisini devletlerin ulusal kimliği üzerinden inceleyen bilim insanlarının önemli bir kısmı bu ulusal kimliklerin iç politikada, yani devlet düzeyinde nasıl inşa edildiği ve kurulan ben/öteki temsillerinin dış politikayı nasıl etkilediği üzerine eğildi. Bu çalışmaların büyük bölümü her ne kadar Ben/Öteki ilişkilerinin ve belli Ötekilerin Ben'e dair temsillerinin Ben'in kimlik inşası üzerine etkilerini dışlamasalar da kimlikleri devletlerin içinde bulundukları toplumsal yapıdan kaynaklanan roller ve diğer ben anlamlandırmaları olarak ele alan ve Wendt'in en önemli temsilcilerinden biri olarak öne çıktığı yapısalcı yaklaşımdan farklı olarak kimlik inşasında devlet içi dinamikleri ve süreçleri daha çok vurguladılar.¹³⁷ Aslında devlet kimliklerinin oluşumunda ne yapısalcılar devlet içi süreçleri bütünüyle reddetmekte ne de devlet içi süreçlere vurgu yapan araştırmacılar sistemik etkileşimlerin devlet kimlikleri üzerindeki kurucu ve dönüştürücü etkisini görmezden gelmektedir, fakat her biri yapı ve aktör arasında daha ziyade birine yoğunlaşmaktadır. Örneğin Wendt devlet kimliklerinin bazılarının devlet içi sosyal süreçlerin bir sonucu olarak ortaya çıktığını kabul ederken, kendisinin bazı rol teorisyenleri gibi devlet kimliklerinin yerel kaynakları ile ilgilenmekten ziyade onların nasıl yapı ile ilişkili olduğunu göstermeye çalıştığını söyler.¹³⁸ Wendt'e göre kimlikler etkileşimle ortaya çıkar. Yani, kimlik oluşumu devletlerin bir birleriyle etkileşim kurdukları ilk durumdan itibaren başlar.¹³⁹

Aktör düzeyine yoğunlaşan araştırmacılara göre ise Wendt'in kimlik oluşumunu sadece devletlerarası etkileşime indirgemesi devlet içi süreçleri görmezden gelen eksik bir

¹³⁷ Bu gibi çalışmalar için bkz. Hopf, T. (2002). *Social Construction of International Politics: Identities and Foreign Policies. Moscow, 1955 and 1999*. Ithaca: Cornell University Press; Zehfuss, M. (2006). "Constructivism and identity: a dangerous liaison" in S. Guzzini, A. Leander, (Eds.), *Constructivism and International Relations: Alexander Wendt and his Critics*. London: Routledge, pp. 93-117; Bozdağlıoğlu, Y. (2003). *Turkish Foreign Policy and Turkish Identity: A Constructivist Approach*. New York: Routledge.

¹³⁸ Wendt, A. 1994, 385.

¹³⁹ Wendt, A., 1992, 404-406. Wendt'in sosyal etkileşimi önceleyen bu yaklaşımında Mead'in yapı aktör arasında sosyal süreçlere ontolojik öncelik veren yaklaşımının, daha genel olarak da sembolik etkileşimciliğin etkisi açıktır.

yaklaşımdır.¹⁴⁰ Devletler diğerleriyle etkileşime girmeden önce kendi iç sosyal süreçlerinde devlet kimliğini inşa ederler.¹⁴¹ Uluslararası siyasetteki her devlet kimliği bir ölçüde o kimliğin oluşumuna katkı sunan devlet içi sosyal süreçlerin bir sonucudur. Hopf karar alıcıların kendi devletlerine dair anlayışlarının ve diğer devletlere yaklaşımlarının içinde bulundukları sosyal bilişsel yapıya hâkim olan söylemsel pratiklerde öne çıkan kimlikler tarafından inşa edildiğini belirtir. Yine de ona göre devlet kimliklerinin oluşumunda bu devlet içi sosyal bilişsel süreçlerin yanı sıra devletler arası etkileşimlerin de kurucu ve dönüştürücü bir etkisi vardır.¹⁴² Zaten inşacıların kimlik oluşumunda yapı-aktör arasından sadece birine yoğunlaşmaları aktörler ve yapının karşılıklı olarak birbirlerini inşa ettiği yönündeki argümanlarının altını doldurmalarını da zorlaştıracaktır. Yapı kadar yapana da eğilmek karşılıklı inşa sürecinde yapıya hâkim olan normların kökeninin ve zaman içerisinde nasıl değiştiklerinin anlaşılması bakımından da önemlidir.¹⁴³ Ayrıca kimlik inşasında sadece yapısal faktörlerin kurucu etkisine odaklanmak belli sistemik yorumların (Wendt'in üç anarşi yorumu gibi) belli dönemlerde devletlere sınırlı sayıda ve benzer kimlikleri vereceğini varsaymak anlamına geleceğinden her bir devletin kendi tarihsel, sosyal, kültürel ve siyasi koşullarına bağlı olarak geliştireceği farklı kimlikleri gözden kaçırmamıza sebep olabilecektir.¹⁴⁴ Diğer taraftan, son dönemde devlet kimliğini ulusal kimlikle eşdeğer gören çalışmaların bu ulusal kimliğin inşasında devlet içi söylemsel pratiklere daha çok yoğunlaşması yapısal faktörlerin göz ardı edilmesini ve böylelikle de kimliğe davranıştan önce gelen bir ontolojik statü verme tehlikesini de beraberinde getirmektedir.¹⁴⁵

Ulusal kimliğin devlet içi sosyal süreçler sonucu inşasına odaklanan kimlik yazının üzerinde durduğu bir diğer konu da bu inşa sürecinde devlet kimliğinin/ulusal kimliğin içeriğine dair uyumsuzluklar ve kimlik rekabeti oldu. Devletlerin tabii olarak tarihsel tecrübelerinden, sosyo-demografik niteliklerinden, bölgesel konumlarından, yönetim biçiminden, norm ve değerlerden kaynaklı olarak pek çok rol ve aidiyetleri bulunmaktaydı ve farklı kişiler, kurumlar ya da siyasi ve entelektüel gruplar bunların bazılarını ön plana çıkarmak için bir mücadele içerisindeydi. Söz konusu çoklu kimlik tasavvurlarına rağmen devlet ya da ulus

¹⁴⁰ Zehfuss, M., 2006, 111.

¹⁴¹ Bozdağlıoğlu, Y., 2003, 27.

¹⁴² Hopf, T., 2002, 10, 20.

¹⁴³ Checkel, J.T. (1998). "The constructivist turn in International Relations theory", *World Politics*, 50(2), 339.

¹⁴⁴ Hopf, T. (1998). "The promise of constructivism in International Relations theory", *International Security*, 23(1), 175-176.

¹⁴⁵ Bucher, B., Jasper, U. (2016). "Revisiting "identity" in International Relations: From identity as substance to identifications in action". *European Journal of International Relations*, 23(2), 395.

kimliğini tekil bir yapı olarak ele almak eğiliminde olan bu çalışmalar ulusal kimlik üzerinde farklı tasavvurlara sahip bu gruplar arası mücadeleye odaklanarak dış politikadaki değişimleri bu devlet içi kimlik rekabeti üzerinden anlamaya çalıştılar. Bu yöndeki çalışmalar belli ben tasavvurlarının nasıl belli dönemlerde ulusal kimlik tanımlamasında baskınlık kazandıklarını ve bunun da devletin dış politika tercihlerine nasıl yansıdığını ortaya koymaya odaklandılar.¹⁴⁶

Eleştirel inşacılar ve post-yapısalcılar ise daha çok belli Ötekiler üzerinden geliştirilen farklılık söylemlerinin kimlik inşası sürecindeki rolüne vurgu yapan çalışmalar ortaya koydu. Post-yapısalcıları sembolik etkileşimcilerden ayıran şey Neumann'ın parlak bir biçimde diyalojik ve diyalektik okuma diye ikiye ayırdığı ben ve öteki arasındaki etkileşime dair yaklaşım farklılığına dayanmaktadır.¹⁴⁷ İlk bölümde de değindiğimiz üzere sembolik etkileşimcilere göre Öteki, Ben'in kimlik inşa sürecine Ben ile ilgili tanımlamaları, değerlendirmeleri ve benliğe dair tasavvurların kabulü noktasında müdahil olur ve benlik bu etkileşim sonucunda ortaya çıkar. Bu bakımdan bütün kimlikler ilişkiseldir, yani belli Ötekilerin Ben'e dair değerlendirmelerinden, ona atfettikleri rollerden ve Öteki ile girilen etkileşimden ortaya çıkar ve dönüşür; fakat sembolik etkileşimcilere göre Öteki ile bu etkileşim her zaman karşıtlık içermez.¹⁴⁸ Post-yapısalcılar ise Ben'in nasıl Öteki'nin farklılığına yapılan vurgu üzerinden inşa edildiğini ve sürdürüldüğünü ortaya koymaya odaklanır. Dış politika ise kimlik inşasında ve bu kimliğin sürdürülmesinde ve belli güç ilişkileri ve söylem hiyerarşisi çerçevesinde ben ve öteki arasındaki çatışmanın ve farklılıkların ima edildiği ve vurgulandığı pratiklerden biri olarak ele alınır.¹⁴⁹

Uluslararası İlişkiler kimlik çalışmalarının odaklandığı bir diğer alan ise güvenlik oldu. Güvenliğin kimlikten bağımsız anlaşılamayacağını, devletlerin ulusal güvenlik ile ilgili

¹⁴⁶ Kimlik rekabeti üzerine çalışmaların büyük kısmı Sovyet sonrası dönemde Rus dış politikasındaki kimlik arayışına ve bu çerçevede farklı fikir akımları ve elit grupları arasındaki kimlik rekabetine odaklanmıştır. Bu çalışmalara bir sonraki bölümde, eleştirel bir yaklaşımla daha ayrıntılı değineceğim. Bu alandaki diğer bazı çalışmalar için bkz. Hintz, L. (2016). "Take it outside!" National identity contestation in the foreign policy arena. *European Journal of International Relations*, 22(2), 335–361; Bozdağlıoğlu, Y. (2003).

¹⁴⁷ Neumann, I.B., (1996). Self and Other in International Relations. *European Journal of International Relations*, 2(2), 141.

¹⁴⁸ Hopf, T., 2002, 7

¹⁴⁹ Örneğin bkz. Campbell, D. (1992). *Writing Security: United States Foreign Policy and the Politics of Identity*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 85. Kafkasyalı, uluslararası sistemin bizzat kendisinin dahi Doğu-Batı ekseninde ortaya çıkan ben-öteki çatışması esasına göre şekillendiğini ve işlediğini ortaya koymuştur. Bkz. Kafkasyalı, M.S. (2010). *Uluslararası Sistemin Yapısı ve İşleyişine Kendi Bilinci ve Öteki Algılaması Üzerinden Farklı Bir Yaklaşım*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

tehdit algılamalarının da tıpkı çıkarlar gibi devlet kimliklerine bağlı olarak ortaya çıktığını ve devletler arası güvenlik ilişkilerinin sadece maddi değil aynı zamanda ve daha çok uluslararası topluma hâkim kültürel unsurlardan, normlardan ve kurumlardan etkilendiğini savunan inşacılar doksanlı yıllarda güvenlik çalışmalarına yeni bir soluk getirdiler.¹⁵⁰ Ontolojik güvenlik çalışmaları ise güvelik kavramına yeni bir boyut kazandırarak kimlik güvenliğini güvenlik çalışmalarının gündemine soktu. Ontolojik güvenlik yaklaşımına göre devletler tıpkı insanlar gibi sürekli ve istikrarlı bir benlik anlayışına ihtiyaç duymaktadırlar. Devletlerin uluslararası toplum içerisindeki etkileşimleri kimliklerinin, yani ben-anlatılarının devam ettirilmesine dayanır ve eğer bu etkileşimler ve uluslararası koşullar devletin ben-anlatılarının devamını engeller, ortadan kaldırır ya da bunlarda radikal bir değişim meydana getirirse devlet bir ontolojik güvenlik sorunu ile karşı karşıya kalır. Ontolojik güvenlik fiziksel güvenlikten daha önemsiz değildir ve devletler ontolojik güvenlik arayışı içerisinde kendi ben-anlatılarını desteklemek adına rasyonalist teorilerin atipik bulduğu rasyonel olmayan dış politika davranışları geliştirebilirler.¹⁵¹

2.2.4. Bir Değişken Olarak Tekil Devlet Kimliği/Ulusal Kimlik ya da Çoklu Devlet Kimlikleri

Farklı araştırma konuları üzerine eğilen tüm bu hacimli kimlik literatürünün ortak noktalarından biri, birkaç istisna dışında, devlet kimliğini bazen ulusal kimlikle de eşdeğer tutarak tekil bir yapı olarak ele almak oldu. Aslında bu yaklaşım kimlik kavramının ne kadar kullanışlı ve anlamlı bir analitik araç olduğuna yönelik soru işaretlerini de beraberinde getirdi. Kimliğin kullanışlı bir değişken olarak devlet davranışlarını anlamakta ele alınabileceğini savunan¹⁵² ya da tam anlamıyla bir değişken olarak ele alınamasa bile onu uluslararası ilişkilere dair kavrayışlarımıza zenginlik katabilecek ‘ufuk açıcı’ bir olgu olarak

¹⁵⁰ Bkz. Katzenstein, P.J. (Ed.). (1996). *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*. New York: Columbia University Press, 8. İnşacıların güvenlik yaklaşımıyla ilgili bkz. Karabulut, B. (2015). Güvenlik: Küreselleşme Sürecinde Güvenliği Yeniden Düşünmek. Ankara: Barış Kitap, 79-84; Farrell, T. (2002). “Constructivist Security Studies: Portrait of a Research Program”. *International Studies Review*, 4 (1): 49–72.

¹⁵¹ Bkz. Steele, B.J. (2005). “Ontological Security and the Power of Self-identity: British Neutrality and the American Civil War”. *Review of International Studies*, 31, 519–40; Mitzen, J. (2006). “Ontological Security in World Politics: State Identity and the Security Dilemma”. *European Journal of International Relations*, 12 (3), 341–70; Zarakol, A. (2010). “Ontological (In)security and State Denial of Historical Crimes: Turkey and Japan”. *International Relations*, 24(1), 3–23.

¹⁵² Örneğin bkz. Abdelal, R., Herrera, Y., Iain Johnston, A., McDermott, R. (2009). “Identity as a Variable” in R. Abdelal, Y. Herrera, A. Johnston, R. McDermott (Eds.), *Measuring Identity: A Guide for Social Scientists*, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 17-32.

gören¹⁵³ araştırmacılar olsa da kimliğin anlaşılması zor, birbirinden farklı pek çok şeyi anda içeren, muğlak bir kavram olduğu için kullanışlı bir analitik araç olamayacağını savunanlar da oldu.¹⁵⁴ Anlaşılır bir biçimde, kimlik kavramının bir değişken olarak kullanışlılığını sorgulayanların çoğu kimliği benliğin çoklu yönleri arasında bir düzen, bütünlük ve devamlılık arayışı olarak tanımlayıp tekil bir olgu olarak ele alanlardır. Örneğin Onuf kimlik kavramını disiplindeki ‘en muğlak ve kavrayışı zor’ kavramlardan biri olduğu için kullanmaktan çekindiğini, bunu kullananların da kavramsal tutarlılığa pek dikkat etmeden özensizce kullandığını söylediği bir makalesinde kimliği insanın zamansal ve mekânsal olarak değişmezlik, ahenk ve aynılık arayışı olarak gören Aydınlanmacı düşünürlere bol atıfla tekil bir yapı olarak ele almıştır.¹⁵⁵

Tıpkı Uluslararası İlişkiler rol teorisyenleri gibi pek çok inşacı araştırmacı kimliği rol ve diğer kolektif aidiyetlerden farklı, onları kapsayan bir olgu olarak tekil bir yapıda inceler. Örneğin Lebow’a göre roller, kolektif aidiyetler ve kişisel/fiziksel tanımlamalardan kaynaklanan farklı ve çoklu ben telakkilerinin (*self-identification*) bütünü kimliği oluşturur. Bir devlet bu çoklu ben telakkilerinden kaynaklanan çoklu benliklere sahiptir. Bir devletin kimliği ise “her biri bir ya da daha fazla anlatıyla ilişkili, bazen iç içe geçmiş fakat çoğu zaman rekabet halindeki bu çoklu ben telakkilerinin huzursuz bir bileşimidir”.¹⁵⁶ Tıpkı Brubaker ve Cooper gibi Lebow da kişisel/fiziksel tanımlamalardan, rol ilişkilerinden ve kolektif aidiyetlerden kaynaklanan bu farklı ben telakkilerinin her birinin tek başına belli davranışları tahmin etmede ve açıklamada kimlikten daha kullanışlı analitik araçlar olabileceğini söyler.¹⁵⁷ Çünkü bu çoklu ben telakkilerinin huzursuz bir bileşimi olan tekil kimlik bunların hepsini içerdiğinden ve çok şey anlattığından aslında hiçbir şey anlatmaz.¹⁵⁸ Fakat Eriksoncu tekil, birleştirici bir ulus kimliği yerine, sosyal psikolojik kimlik literatürünün günümüzde geldiği nokta ile uyumlu bir şekilde kişisel tanımlamaların, rol ilişkilerinin ve kolektif aidiyetlerin her birinin ayrı kimlikler olarak aktörün kişisel, rol ve kolektif kimliklerini oluşturduğunun kabul edilmesi durumunda kimlik kullanışlı bir analitik

¹⁵³ Bkz. Berenskoetter, F. (2010). “Identity in International Relations” in R. A. Denemark, *The International Studies Encyclopedia, IV*. New York: Wiley-Blackwell, pp. 3595–3611.

¹⁵⁴ Bkz. Brubaker, R., Cooper, F., 2000.

¹⁵⁵ Bkz. Onuf, N.G. (2013). “Parsing Personal Identity”, in N.G. Onuf, *Making Sense, Making Worlds: Constructivism in Social Theory and International Relations*. London: Routledge, pp. 75-95.

¹⁵⁶ Lebow, R. N., 2016, 83-84.

¹⁵⁷ Benzer bir yaklaşım için bkz. Bucher, B., Jasper, U., 2016.

¹⁵⁸ Lebow, R. N., 2016, 80; Brubaker, R., Cooper, F., 2000.

araç olarak tıpkı sosyal psikolojide olduğu gibi Uluslararası İlişkiler araştırmalarının da konusu olabilecektir.

Özetle, temel değişken olarak tekil bir devlet/ulus kimliği yerine çoklu devlet kimliklerini ele almak analitik açıdan araştırmacıların elini güçlendirecektir. Aynı anda pek çok şeyi içeren, çok yönlü, tartışmalı, çelişkili bir ulus/devlet kimliğine nazaran devletin çoklu rol ve kolektif kimliklerinin her biri tanımı, sınırları, beklentileri ve hedefleri daha belirgin analitik araçlar olarak dış politikanın belirli alanlarına yönelik daha net davranışsal beklentiler geliştirmemize yardımcı olacaktır. Böylelikle Uluslararası İlişkiler kimlik yazınında kimlik - çıkar, kimlik - dış politika arasındaki ilişkiyi göstermekten öteye geçerek¹⁵⁹ devletin çoklu kimliklerinin kendi aralarındaki etkileşimlerine dair hipotetik açıdan daha zengin ve daha güçlü çıkarımlar geliştiren çalışmaların sayısı artacaktır. Sosyoloji ve psikoloji disiplinlerinde kişisel, rol ve kolektif kimlikler üzerine gelişen kimlik yazını da uluslararası ilişkiler kimlik çalışmaları için yeni araştırma soruları ve hipotezler sunarak bu alandaki teori eksikliğini kapatmaya yardımcı olabilecektir.¹⁶⁰ Bu çerçevede, Rol Teorisi'nin dışında böyle bir araştırma gündemini disipline taşıma potansiyeli olan bir başka araştırma geleneği de Sosyal Kimlik Teorisi'ni Uluslararası İlişkiler çalışmalarına uyarlayan Uluslararası İlişkilerdeki Sosyal Kimlik çalışmalarıydı.

2.2.5. Sosyal Kimlik Teorisi ve Uluslararası İlişkiler

İlk kısımda incelediğim Sosyal Kimlik Teorisi çalışmalarını Uluslararası İlişkiler'in gündemine taşıyan ilk isim Jonathan Mercer oldu. Wendt'in uluslararası sistemin doğasına dair paylaştığımız anlamların değişim potansiyelini devlet kimliklerinin dönüşümünde ve özellikle de devletlerarasında kolektif kimliklerin gelişiminde bulan yaklaşımına Mercer Sosyal Kimlik Teorisi'nin temel argümanları üzerinden karşı çıktı. Sosyal psikolojik kimlik çalışmalarındaki minimal grup deneylerinden yola çıkan Mercer, devletleri de bir grup olarak ele alarak tek başına grup olmanın bile diğer gruplara karşı negatif ve ayrımcı tutumları ortaya çıkarmak için yeterli olacağını ve dolayısıyla da uluslararası sistemin anarşik yapısının devletlerin doğasına dair bu çıkarımın kaçınılmaz bir sonucu olduğunu ileri sürdü. Ona göre anarşi hiç de Wendt'in dediği gibi devletlerin davranışlarıyla ortaya çıkan

¹⁵⁹ Bu yöndeki bir eleştiri için bkz. Chafetz, G., Spirtas, M., Frankel, B., 1999, vii.

¹⁶⁰ Checkel de inşacı yaklaşımın teori eksikliğini gidermek için orta düzey teorilerle desteklenmesi gerektiği görüşündedir. Bkz. Checkel, J.T., 1998, 342.

ve sisteme dair paylaştığımız kolektif anlamların değil gruplar arası etkileşimin rekabetçi yapısının doğal bir sonucuydu.¹⁶¹ Wendt de aslında devletlerin kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettiğini reddetmemiş fakat aynı zamanda devletlerin kendi benliğinin sınırlarını genişleterek başkalarıyla özdeşleşme kurabilme yeteneği de olduğunu söylemişti. Başta bunu kendi çıkarları için bile yapsa zamanla devletler bu özdeşleşmeyi kendisini ortak bir kimliği etrafında düşünecek kadar içselleştirirse salt kendi çıkarları peşinde koşan birimler olmaktan çıkabilirdi. Ayrıca Wendt, Sosyal Kimlik Teorisi'nin grupların kimliğinin esnekliğini kabul ettiğinden hareketle Mercer'ın bu teoriden yanlış çıkarımlar yaptığını ileri sürdü.¹⁶²

Aslında Mercer'ın Sosyal Kimlik Teorisi'ni devletlerarası ilişkilere uyarlarken devleti grup olarak ele alması sistemin anarşik yapısına dair tezlerini güçlendirmek bakımından anlaşılabilir. Fakat analiz birimleri arasında geçiş yaparken devleti insan ve devlet gruplarını da grup olarak ele almış olsaydı Wendt'e karşı eli daha da güçlü olabilirdi. Her ne kadar Wendt devletlerarası kolektif kimlik oluşumundan devletlerin kendilerini uluslararası toplumun bir parçası olarak görmeye başlayıp ortak normları içselleştirebilecekleri sistem düzeyinde bir özdeşleşmeyi anlasa da sistemin tüm aktörlerini kapsamayan kolektif kimlik oluşumları her zaman bu kadar barışçı sonuçlanmayabilirdi. Sosyal Kimlik Teorisi'nin tıpkı insan grupları arasındaki etkileşimin rekabetçi ve ayrımcı yapısına dair beklentilerine uygun olarak devlet gruplaşmaları arasında da rekabetçi ve çatışmacı bir iklim oluşmasını öngörebilirdik. Dolayısıyla Wendt'in devletlerarası kolektif kimlikleri her ne kadar bir taraftan o topluluğun parçası olan iç grup üyesi devletler arasında belli bir uyum, çıkar ve kimlik birliği oluştursa da diğer taraftan devlet grupları arasında yeni ayrımlara, zıtlıklara ve rekabete zemin hazırlayabilir ve bu da nihayetinde sistemin rekabetçi yapısını yeniden üretebilirdi. Nitekim kimlik oluşumunda Ben ve Öteki arasındaki ilişkiyi diyalektik bir yaklaşımla ele alan bazı Uluslararası İlişkiler çalışmaları devletlerarası kolektif kimliklerin de nasıl başka devlet ya da devlet gruplarından oluşan belli Ötekilerin farklılığına vurgu üzerinden inşa edildiğini ortaya koydular.¹⁶³ Diğer taraftan liberal ve sosyalist iktisadi değerler üzerinden inşa edilen iki kolektif grup (disiplindeki yaygın kullanımıyla 'kutup')

¹⁶¹ Mercer, J. (1995). "Anarchy and Identity". *International Organization*, 49(2), 229-252.

¹⁶² Wendt, A., 1999, 242.

¹⁶³ Örneğin bkz. Rumelili, B. (2007). *Constructing Regional Community and Order in Europe and Southeast Asia*. New York: Palgrave Macmillan; Rumelili, B. (2004). "Constructing Identity and Relating to Difference: Understanding the EU's Mode of Differentiation". *Review of International Studies*, 30(1), 27-47; Neumann, I.B. (1998). *Uses of the Other: "The East" in European Identity Formation*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

kimliğinin iki kutuplu rekabetçi sistemi ürettiği Soğuk Savaş dönemi de bu gibi çalışmalar için zengin ampirik kantılar sunmaktadır.

Sosyal Kimlik Teorisi'ni disipline uyarlayan bir diğer araştırma geleneğini ise devletler arası hiyerarşik statü ilişkilerini bu teorinin gruplar arası statü ilişkileri çerçevesinde ilgili grupların pozitif bir kimlik kazanma motivasyonu ile geliştirdikleri stratejilere dair varsayımları üzerinden inceleyen çalışmalar oluşturdu. Bu araştırmacıların önemli bir kısmı devleti büyük bir grup gibi gördüler ve uluslararası ilişkileri de tıpkı Mercer gibi gruplar arası ilişkiler olarak ele aldılar. Mercer'in anarşi yaklaşımından farklı olarak bu araştırma geleneği Sosyal Kimlik Teorisi bir diğer varsayımı olan statü ilişkilerine yoğunlaştılar ve uluslararası sistemin yapısını devletler arasında hiyerarşik statü ilişkileri üzerinden okudular. Tıpkı gruplar gibi devletler de öz saygı peşinde koşan ve bu motivasyonla da pozitif bir kimlik kazanmak isteyen birimlerdi. Uluslararası sistemin hiyerarşik yapısında yüksek bir statü kazanmak ve kimliklerini olumlamak için devletler Sosyal Kimlik Teorisi'nin öngördüğü bireysel hareketlilik, sosyal yaratıcılık ya da sosyal rekabet stratejilerini uygulayacaktı. Gerçekten de bu çerçevede, özellikle Rusya ve Çin'in küresel bir güç olma yolunda Batı karşısındaki statü mücadelesinde farklı dönemlerde tüm bu stratejilere nasıl başvurduklarını ortaya koyan son derece ufuk açıcı çalışmalar yapıldı.¹⁶⁴

Bu çalışmalarda göze çarpan en önemli hususlardan biri Sosyal Kimlik Teorisi'nin devletler arası ilişkilere uyarlanması analiz birimleri arasında geçiş yaparken devleti bireysel bir aktör olarak değil de grup olarak ele almak olmuştur. Bu durum pek çok bakımdan Teori'nin disipline potansiyel katkılarını sınırlandırmıştır. Birincisi devleti bir grup olarak ele almak onu tek bir kimliğe sahip olan bir aktör gibi incelemeyi beraberinde getirmiştir. Bu da aslında devletlerin içinde bulundukları toplumsal yapıdan kaynaklanan çoklu rol ve kolektif kimliklerinin göz ardı edilmesi sonucunu doğurmuştur. Bu çalışmalarda eğer devlet birey olarak ele alınmış olsaydı Sosyal Kimlik Teorisi'nin varsayımlarından hareketle devletlerin

¹⁶⁴ Bu çerçevede yapılan çalışmalar için bkz. Larson, D.W., Shevchenko, A. (2003). "Shortcut to greatness: the new thinking and the revolution in Soviet foreign policy". *International Organization*, 57(1), 77-109; Larson, D.W., Shevchenko, A. (2010). "Status-seekers: Chinese and Russian responses to U.S. Primacy". *International Security*, 34(4), 63-95; Clunan, A.L. (2009). *The Social Construction of Russia's Resurgence: Aspirations, Identity, and Security Interests*. Baltimore: The John Hopkins University Press; Lee, J.J. (2016). "Will China's Rise Be Peaceful? A Social Psychological Perspective". *Asian Security*, 12(1), 29-52; Eliküçük Yıldırım, N. (2018). *Statü, Kimlik ve Sosyal Hiyerarşi: Çin Akademisindeki Uluslararası Strateji Tartışmaları*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. Türkiye üzerine yapılmış bir sosyal kimlik çalışması için bkz. Özyılmaz Kiraz, B. (2018). *Dış Politika Yapımında Geniş Grup Kimliğinin Ve Sosyal Kimliğin Etkisi: Türk Dış Politikası Örneği*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

ait olduğu uluslararası gruplardan kaynaklanan kolektif kimliklerine dair daha zengin hipotetik çıkarımlarda bulunulabilirdi.¹⁶⁵ İkincisi, bazı çalışmalarda devlet bir grup olarak ele alındığı halde kimlik yönetim stratejilerinden bahsederken bu analiz birimi uyarlamasına ve teorinin aslına sadık kalınmamıştır. Örneğin hareketlilik stratejisi özsaygısını artırma motivasyonu ile bireylerin yüksek statülü bir gruba geçiş yapmaları durumunu ifade eden bireysel düzeyde bir strateji olduğu halde, devletleri grup olarak ele alan Larson ve Shevchenko hareketlilik stratejisini bir grubun daha yüksek statülü başka bir gruba geçişi olarak tanımlamışlar;¹⁶⁶ buna rağmen bu durum devletler arası ilişkiler açısından pek gerçekçi olmadığından olsa gerek bu stratejiye örnek verirken devletlerin olumlu bir kimlik kazanmak için uluslararası örgütlere üyeliğinden bahsederek örnek olarak da doksanların ilk yarısında Rusya'nın yüksek statülü bir grup olarak gördüğü Batılı liberal demokrasiler topluluğuna katılma arzusunu göstermişlerdir.¹⁶⁷ Diğer taraftan Lee de devleti birey olarak ele aldığı halde kimlik yönetim stratejilerinde başka hususları göz ardı etmiştir. Lee bireysel hareketlilik stratejisini bir devletin yüksek statülü bir grubun ya da bu gruba ait devletlerin değerlerini, siyasi ve ekonomik normlarını ve pratiklerini benimseyerek o gruba ait olma stratejisi olarak tanımlarken, sosyal rekabeti bir devletin yüksek statülü bir devlete üstün gelmek için jeopolitik bir rekabete girmesi, sosyal yaratıcılığı ise kendisi ile ilgili olumsuz bir değerlendirmeyi olumlu olarak yeniden yorumlaması ya da başka alanlardaki üstünlüklerini öne çıkarması olarak tanımlamıştır.¹⁶⁸ Devleti grup olarak değil de birey olarak ele alan Lee, bireysel hareketlilik stratejisinde doğru bir uyarlama yaparken yaratıcılık ve rekabet stratejilerinin belli grup kimlikleri adına grup seviyesinde yapılan stratejiler olduğunu göz ardı ederek, devletlerin bu stratejilere başvururken hangi grup/sosyal kimliğini olumlamayı amaçladığından bahsetmemiştir.¹⁶⁹

¹⁶⁵ Bu bakımdan Teori'nin disipline en sağlıklı uyarlamalarından biri Eliküçük Yıldırım tarafından yapılmıştır. Devletleri belli gruplara ait olan bireyler olarak ele alan Yıldırım, Çin-Türkiye ilişkilerini konu aldığı makalesinde Soğuk Savaş döneminde farklı gruplaşmalara ait olmalarından kaynaklı olarak iki ülke ilişkilerinin bu katı grup sınırlarından/kimliklerinden nasıl etkilendiğini incelemiştir. Bkz. Eliküçük Yıldırım, N. (2021). "Rigid boundaries between Turkey and China: is political mobility possible?", *Turkish Studies*, 22(1), 28-48.

¹⁶⁶ Clunan her ne kadar Tajfel'in bir çalışmasına atıfla hareketlilik stratejisinin grup düzeyinde de olabileceğini ve bu stratejiyi bir grubun üst statülü bir gruba benzeyip onunla birleşme isteği olarak tanımlasa da devletler arası ilişkilerde özsaygıyı arttırmak motivasyonu ile bir kimlik stratejisi olarak bir devletin başka bir devletle bütünleşmesi pek sık rastlanan bir durum olmadığı gibi Clunan'ın kendisi de hareketlilik stratejisini bir devletin yüksek statülü bir gruba dahil olma arzusu olarak ele almıştır. Bkz. Clunan, A.L., 2009, 83, 248.

¹⁶⁷ Larson, D.W., Shevchenko, A., 2010, 70-71

¹⁶⁸ Lee, J.J., 2016, 33

¹⁶⁹ Aslında Lee her ne kadar devleti belli bir devletler grubunun bireysel bir üyesi olarak ele aldığını belirtse de bu grubun tek üyeden de oluşabileceğini söyleyerek hem analiz birimleri arasında geçiş yaparken hem de

Görüldüğü üzere, Sosyal Kimlik Teorisi'nin Uluslararası İlişkiler disiplinine uyarlanmasında birkaç istisna dışında hâkim yaklaşımın devletin bir grup olarak ele alınması ve dolayısıyla tek bir devlet kimliği anlayışı olması hem Teori'nin orijinaliyle çeşitli kavramsal uyumsuzluklar üretmiş hem de Teori'nin disipline potansiyel katkılarını sınırlandırmıştır. Oysa ki devleti dahil olduğu çeşitli devlet gruplarından kaynaklanan çoklu kolektif/sosyal kimliklere sahip bireysel bir aktör olarak ele almak hem devletin kolektif kimliklerinin, rol ve tip kimlikleri gibi diğer sosyal kimlikleri ile birlikte dış politika davranışları üzerine ne gibi etkiler yapabileceğine dair hipotetik çıkarımlar yapmak, hem de bu çoklu kimlikler üzerine entegre bir model geliştirmek bakımından son derece yararlı olabilirdi.

2.3. Çoklu Devlet Kimlikleri ve Kimlik Karmaşıklığı

Buraya kadar incelediğimiz, farklı disiplinler altında gelişen bütün bu kimlik literatüründen ve de başta Wendt'in devlet kimlikleri formülasyonu olmak üzere, uluslararası ilişkilerde devletlerin çoklu ben tasavvurları üzerine gelişen kimlik yazınından yola çıkarak bir devletin aynı anda birden çok kimliğe sahip olduğunu varsayabiliriz. Tıpkı insanlar gibi devletler de hususi niteliklerinden, uluslararası sistemin içerisinde edindiği rol ilişkilerinden ve dâhil oldukları devlet gruplarından kaynaklanan çoklu ben anlamlarına, yani kimliklere sahiptir. Bu kişisel (kurumsal), ilişkisel ve kolektif kimliklerin her biri devletin farklı alanlara ve farklı muhataplara yönelik politikalarına zemin oluştururlar. Yani devlet kimlikleri devletin belli dış politika alanlarına ya da belli aktörlere yönelik “davranış tercihleriyle ilgili belli çıkarlar ve tercihler bütününe işaret ederler”.¹⁷⁰ Farklı kimlikler çoğunlukla farklı dış politika alanlarına ve aktörlerine yönelik ilişkileri düzenledikleri için her zaman, hatta çoğu zaman, birbiriyle çelişen davranış beklentileri üretmezler. Hatta bazen birbiriyle uyumlu, birbirini tamamlayan ve tahkim eden nitelikte olabilirler. Ayrıca her bir kimlik belli ilişki alanından elde edilen sosyal ve maddi ödüllerin devam ettirilmesine ve bunların arttırılmasına zemin oluşturur. Bu yüzden, tekil bir devlet kimliğine odaklanan Uluslararası İlişkiler kimlik literatüründeki temel varsayımın aksine, devletin çoklu kimliklerini tekil bir kimlik uğruna ortadan kaldırılması için herhangi bir sosyal ya da maddi motivasyon yoktur. Diğer taraftan bir devlet başka devletleri de onlara atfettiği kimlikler üzerinden

yaratıcılık ve rekabet stratejilerini ele alış biçiminde yaşadığı kafa karışıklığının işaretini vermiştir. Bkz. Lee, J.J., 2016, 32.

¹⁷⁰ Hopf, T., 1998, 175.

anlamlandırır. Hopf'un tabiriyle devlet kimliklerinin olmadığı bir dünya belirsizliğin hâkim olduğu bir kaostan ibaret olurdu. Çünkü kimlikler ile belli davranış kalıpları arasında var olan ilişki ve ortak anlamlar sayesinde kimlikler devlet davranışlarını en azından belli bir seviyede öngörülebilir ve tahmin edilebilir kılan olgulardır.¹⁷¹

Devlet kimliklerin bazıları birbirini tamamlayıcı ya da birbirini kapsayan, bazıları ise kısmen ya da bütünüyle farklı hatta çelişir nitelikte olabilir. Yukarıda gördüğümüz üzere Wendt bu devlet kimliklerini, sosyal psikolojideki kimlik yazını ile gayet uyumlu bir biçimde kişisel/kurumsal, tip, rol ve kolektif kimlikler olarak dört kategoriye ayırmıştı. Aynı şekilde doğrudan kimlik kavramını kullanmasalar bile devletlerin kişisel/fiziksel niteliklerinden, rol ilişkilerinden ve kolektif aidiyetlerinden kaynaklı farklı ben tasavvurları olabileceğini kabul eden bilim insanlarının olduğunu da gördük. Onlar her ne kadar devletlerin bu farklı ve çoklu ben tasavvurlarını ayrı kimlikler olarak görmeseler de ilk bölümde incelediğimiz sosyolojik ve psikolojik kimlik literatürü bunların kimlikten başka bir şey olamadığı konusunda bize zengin bir külliyat sunmaktadır. Bu literatürde tip kimliklerinin daha çok rol kimliklerinin geniş tanımı içerisinde sayıldığını ve bu çerçevede insanın kimliklerinin, hepsi aslında birbiriyle bağlantılı da olarak, kişisel, rol ve kolektif olmak üzere üçlü bir sınıflandırma etrafında ele alındığını görmüştük. Ben de bu çalışmada literatürün bu genel kabulünü takip ederek ve bu çerçevede Wendt'in modelinde de ufak bir değişiklik yapıp tip kimliklerini rol kimliği kategorisinde değerlendirerek, devlet kimliklerini kişisel/kurumsal, rol ve kolektif kimlikler olarak üç kategori altında inceleyeceğim. Ardından, kimlik karmaşıklığı yaklaşımı etrafında bu çoklu devlet kimliklerinin devletin dış politika davranışlarındaki etkileşimi üzerine bazı hipotezler öne süreceğim.

2.3.1. Devlet Kimliklerinin Türleri ve Kaynakları

2.3.1.1. Devletin kişisel/kurumsal kimliği ya da ulusal kimlik

Wendt'in devletlerin kişisel kimliğini aktörleri birbirinden ayıran, onları farklı kılan özellikler bütünü olarak tanımladığını görmüştük. Bu tanım sosyal psikolojide insanların kişisel kimliklerinden anladığımız şeyle çok büyük oranda örtüşmektedir. Bu noktada önemli olan bir aktörü (insan ya da devlet) benzerlerinden farklı kılan, ona teklik/biriciklik kazandıran kimliklerden bahsediyor oluşumuzdur. Fakat devlet belli bir insan topluluğundan

¹⁷¹ Hopf, T., 1998, 174.

oluşmaktadır ve modern devlet söz konusu olduğunda bu insan topluluğu ile devlet arasındaki bağ çok daha önemlidir. Çünkü modern ulus devletler, ulus/millet¹⁷² diye tanımladığımız teritoryal/ülkesel bir insan topluluğuna dayanır ve onların siyasi iradesinin neticesinde teşekkül ettiği varsayılır. Bu bakımdan ulus ve devlet iç içe geçmiştir ve zaman zaman bir birinin yerine dahi kullanılır. Bu durum disiplinin adına bile yansımıştır. Uluslararası İlişkiler olarak isimlendirdiğimiz şey aslında devletler arası ilişkilerden başka bir şey değildir. Elbette disiplin sonraları başka aktörlerin uluslararası davranışlarını da hesaba katmaya başlamıştır, fakat ortaya çıkışı itibariyle bu isimden kast edilenin devletler arası ilişkiler olduğu çok açıktır. Belki de bu yüzden disiplinindeki kimlik çalışmalarının devlet kimliklerinden ziyade ulusal kimliği ele almalarını anlayışla karşılamalıyız. Fakat yine de bu ikisinin, yani ulusal kimlikle devlet kimliğinin/kimliklerinin aynı şeyler olmadığı açıktır. Ulusal kimlik devleti oluşturan ülkesel topluluğun ortak niteliklerine gönderme yapan bir kolektif grup kimliğidir. Devlet kimlikleri ise bu ulusa dayanan devletin bireysel bir aktör olarak uluslararası toplumun içerisindeki konumundan, diğerleriyle ilişkilerinden ve diğerleriyle özdeşleşmelerinden doğan kolektif aidiyetlerinden kaynaklanan çoklu ben anlamlarıdır.

Ulusal kimlik ülkesel topluluğun o devlete ait olmaktan kaynaklanan kolektif anlamına işaret eder. Dolayısıyla aslında bir ulusun neden başka bir devlete değil de o devlete ait olduğunun sınırlarını belirler. Yani bir ulusu ve devleti diğerlerinden ayıran, özgün, biricik taraflarını vurgular. Bu bakımdan Wendt'in devletin kişisel/kurumsal kimliğini "topluluk düzeyinde bilişsellik yetisine sahip bir 'grup Benliği'" şeklinde tanımlaması,¹⁷³ burada bahsedilen topluluk devletin ülkesel topluluğu olduğu için ulusal kimlikten farklı bir şey değildir. Üstelik Wendt devletin bir tane kişisel/kurumsal kimliği olduğunu da söyler. Bu da aynı şekilde ulusal kimliğin tek bir topluluğa işaret eden bir kolektif kimlik olarak tekil yapısıyla uyuşmaktadır. Wendt ulusal kimlik kavramını hiç kullanmasa da devletin kişisel/kurumsal kimliği olarak tanımladığı şey aslında ulusal kimlikten başka bir şey değildir. Wendt'in buna rağmen ulusal kimlik terimini kullanmamayı tercih etmesini onun devlet kimliklerinin kaynaklarında yapısal faktörlere ağırlık veren bir araştırma gündemi takip etmesiyle açıklayabiliriz. Ulusal kimlikten bahsetmekle devlet kimliklerinin etno-demografik özelliklerine daha çok eğilerek uluslararası etkileşim boyutunu göz ardı eden bir kimlik

¹⁷² Bu çalışmada millet kavramını Osmanlı dönemindeki anlamından farklı olarak ulus kavramı ile eş anlamlı olarak kullanacağım.

¹⁷³ Wendt, A., 1999, 225.

yazınına kapı aralamak istememiş olabilir. Sebebi ne olursa olsun bu Uluslararası İlişkiler kimlik çalışmaları için çok talihsiz bir başlangıç olmuştur. Ulusal kimlikler ile devletin sosyal kimlikleri arasındaki ayrımı başından vurgulamak sonrasında gelen ve devlet kimliklerinden çok ulusal kimliğe odaklanan ve bunun da pek çok alanda sıkıntısını yaşayan bir kimlik literatürünün en başından önünü almayı sağlayabilirdi. Şu durumda ulusal kimlikle devlet kimlikleri arasındaki irtibatı ve farklılıkları iyi tespit etmek zorundayız.

Devlet kimlikleri açısından ele aldığımızda ulusal kimliğin içeriği ve işlevi ilk bölümde incelediğim insanın kişisel kimliklerinin içeriği ve işlevi ile büyük oranda aynıdır. Nasıl kişisel kimlikler bir insanı diğerlerinden ayırt eden fiziksel, karakteristik özelliklerine ve önemli anılarına vurgu yapan otobiyografik anlatısına dayanıyorsa, ulusal kimlik de bir ulusun ortak coğrafya (ülke), kültür, dil, değerler ve ortak tarihi anılardan (seçilmiş zafer ve travmalardan) beslenir. Smith ulusal kimliği bir ulusu diğer kolektif ulusal yapılardan ayıran niteliklerin ne olduğuna dair inançlardan ibaret görür. Bu inançlar ise “milletlerin teritoryal olarak sınırlanmış nüfus birimleri oldukları ve kendi yurtlarının sahipleri olmaları gerektiği; mensuplarının ortak bir kitle kültürünü, ortak tarihî mitleri ve anıları paylaştıkları; mensuplarının belli bir ortak yasal sistem altında karşılıklı hak ve görevleri bulunduğu ve; milletlerin fertlerinin bütün ülkede hareket imkânı ile bağlantılı ortak bir işbölümü ve üretim sistemine sahip oldukları fikrini içerir”.¹⁷⁴ Bu noktada belirtmek gerekir ki ulusal kimliğin bileşenlerinden biri her ne kadar etno-demografik, kültürel unsurlar olsa da ulus edilgen bir kültürel topluluktan farklı olarak belli bir ülkesel alanda siyasi iradesini gerçekleştirmek üzere ortaya çıkan devletsel topluluk olarak siyasi bir yapıdır. Ulusal kimliğin sırasıyla etnik ve sivil (*civic*) taraflarına işaret eden bu unsurlar her bir ulus kimlik projesinde ulusal kimliğin içeriğinde çeşitli derecelerde temsil olurlar.¹⁷⁵ Ulusal kimliğin etnik, kültürel, dinsel, duygusal, coğrafi ve siyasi vb. bileşenleri milli kimliğinin bu çok boyutlu yapısını oluşturur.¹⁷⁶

Görüldüğü üzere ulusal kimlik ülkesel topluluğu anlamlı bir kolektivite olarak tanımlamayı amaçlayan ve bu topluluğu bir araya getiren, mensupları arasındaki ortaklıkları vurgulayan unsurlardan, değer ve inançlardan başka bir şey değildir. Şu haliyle ulusal kimliğin devletin dış politikası ile doğrudan bir bağlantısı yoktur. Fakat nasıl kişisel kimlikler kişinin bazı rol

¹⁷⁴ Smith, A.D. (1994). *Milli Kimlik* (Çev. B.S. Şener). İstanbul: İletişim Yayınları, 31.

¹⁷⁵ Etnik ve sivil milli kimlik inşasının farkları için bkz. Greenfeld, L. (1992). *Five Roads to Modernity*. Cambridge: Harvard University Press, 11.

¹⁷⁶ Smith, A.D., a.g.e., 32.

ve kolektif kimliklerine zemin oluşturunca devletin kişisel kimliği olan ulusal kimliğin türlü bileşenleri de devletin farklı rol ve kolektif kimliklerine zemin oluşturur. Örneğin bir ulusun tarihsel tecrübesi (otobiyografik anlatısı) ve bu çerçevede kendine dair anlamlandırmaları devleti küresel ya da bölgesel güç rolü üstlenmeye sevk edebilir. Ulusal kimliğin etnik, kültürel, dinsel ya da dilsel bileşenleri devletlere belli kolektif aidiyetler kazandırabilir. Örneğin Türkî bir devlet olmak, bir İslam devleti olmak ya da Frankofon bir devlet olmak benzer nitelikleri haiz devletlerle özdeşleşme sonucu devletlerarası kolektif kimliklerin oluşumuna zemin hazırlayabilir. Bu durum aslında çoklu devlet kimlikleri yerine sadece ulusal kimlik üzerinden dış politikayı ve ulusal kimliğin farklı bileşenlerinin ve yorumlarının iç siyasi ve soysal süreçler sonucu belli dönemlerde önem kazanması ya da kaybetmesi üzerinden de dış politikadaki değişimleri açıklamaya odaklanan Uluslararası İlişkiler kimlik çalışmalarını sosyal gerçekliği bir şekilde çoklu devlet kimliklerine yakın bir perspektiften ele almaya yakınlaştırmıştır.

Fakat devletin bireysel bir aktör olarak uluslararası toplum içerisinde sahip olduğu bütün sosyal kimlikleri ulusal kimlikle bağlantılı değildir ve ondan bağımsız başka rol ve kolektif kimlikleri de vardır. Örneğin farklı coğrafyalar arasında bir geçiş güzergâhında bulunmanın sonucu olarak devletin kendini ticaret ve ulaştırma açısından bir köprü devlet rol kimliği ile tanımlamasının, eğer bu köprü olma hali o devletin toplumunu bir arada tutan en temel niteliklerden biri değilse - ki genellikle böyle olmaz - ulusal kimlikle herhangi bir bağlantısı yoktur. Kara ya da deniz devleti olmak, arabulucu devlet olmak, bağlantısız devlet olmak gibi pek çok rol ve tip kimliği ulusal kimlikten kaynaklanmadığı gibi devletin bazı kolektif kimlikleri de ulusal kimlikten bağımsız gelişebilir. Örneğin dünyanın büyük ekonomilerinden biri olmanın neticesinde G-7, G-20 gruplara dâhil olmaktan, çeşitli iktisadi ya da jeopolitik saiklerle kurulan bölgesel ya da bölge aşan uluslararası örgütlere üyelikten kaynaklanan kolektif kimliklerin ulusal kimlikle doğrudan bir bağlantısı genellikle yoktur. Nitekim bu kimliklerin çoğunun devletler arası etkileşimler yoluyla sonradan elde edilmiş olması bile kurucu niteliği haiz ulusal kimlikten bağımsız geliştiğini gösterir. Dolayısıyla, ulusal kimlik üzerinden devletlerin dış politika davranışlarını anlamaya çalışmak belli ölçüde faydalı olsa da devletin çoklu kimliklerinden pek çoğunu göz ardı etmeyi gerektireceğinden ele aldığımız sosyal gerçekliğe dair ancak sınırlı bir kavrayış imkânı sunacaktır. Diğer taraftan, ulusal kimliğe dair iç rekabete yoğunlaşarak, dönem dönem iç politik süreçler sonucu ulusal kimliğin bir yorumunun öne çıkarak baskınlık kazanması ile devletlerin dış politikalarındaki değişimi açıklamaya odaklanan çalışmalar da konuyu tekil

bir ulusal kimlik üzerinden ele almanın kısıtlayıcı etkisinden kurtulamazlar. Onların ulusal kimliğin belli bir yorumunun baskınlık kazanması olarak ele aldığı şey aslında ulusal kimliğin o yönünden kaynaklanan bir devlet kimliğinin devletin diğer kimlikleri arasında daha baskın hale gelmesidir ki bu gibi durumlarda da devletin diğer kimlikleri farklı önem derecelerinde dış politikanın farklı alanlarında etkili olmaya; farklı ülke, bölge, konu ve bağlamlara dair ulusal çıkarlara zemin oluşturmaya devam ederler.

2.3.1.2. Rol kimlikleri

Rol kimlikleri bir devletin uluslararası toplum içindeki pozisyonlarından ve diğer devletlerle etkileşimlerinden doğan ilişkisel kimlikler ile o devletin çeşitli sosyo-demografik ve fiziksel özelliklerden, tarihsel deneyiminden, tutum ve değerlerinden vb. kaynaklanan tip kimliklerinden oluşur. Tip kimliklerine dayanan ben tasavvurları devletin diğer devletlerle ilişkilerinde takip ettiği belli davranış kalıpları ürettiği yani bu kimlikler ile belli ilişkisel davranış kalıpları arasında ortak anlamlar üzerinden bir bağ kurulabileceği için devletin rol kimlikleri arasında sayılabilirler. İlk bölümde gördüğümüz üzere sosyoloji disiplininde gelişen rol kimliği yazınında da tip kimlikleri rol kimliğinin bu geniş tanımı içerisinde ele alınmış, aynı şekilde Uluslararası İlişkiler Rol Teorisi çalışmalarının ele aldığı rol tasavvurları da aslında devletin büyük oranda tip kimliklerinden kaynaklanan ben anlamlandırmaları olmuştur. Örneğin Holsti'nin, devletin rol tasavvurlarının kaynakları arasında uluslararası sistemden kaynaklanan ilişkisel rollerin yanı sıra devletin coğrafi konumunu, maddi kabiliyetlerini, kamuoyunun beklentilerini ve ulusal değerleri de saydığını görmüştük. Dolayısıyla devletlerin hem uluslararası toplumsal konumları, hem çeşitli fiziksel, sosyo-demografik vb. nitelikleri ile normatif tutumları devletin diğer devletlerle ilişkilerinde belli davranış kalıplarına, çeşitli beklenti ve yükümlülüklerle işaret eden rol kimliklerine zemin oluşturmaktadır.

Devletin rol kimliklerinin bir kısmı diğer devletlerle ikili ya da çok taraflı etkileşimlerine hâkim olan ilişkisel pozisyonlarından doğabilir. Örneğin, iki devletin birbirini dost ya da hasım olarak görmeleri ya da çoklu ittifaklardaki müttefiklik rolü ilgili devletlerin kendi aralarındaki ilişkilerinde bu kimliklere uygun belli davranış kalıplarını takip edeceklerini işaret eder. Benzer şekilde bazı devletler daimi tarafsızlık statüsüne sahiptir. Bu rol kimliği devletin çeşitli devletlerarası kutuplaşmalara ve ittifaklara dâhil olmayacağı şeklinde bir davranışsal beklenti oluşturur. Devletlerin tarihsel deneyimleri ve maddi yetenekleri onlara

büyük güç olma, bölgesel güç olma ya da orta büyüklükte devlet olma gibi rol kimlikleri verebilir. Bazı coğrafi/fiziksel özellikler de devletin belli rol kimliklerine zemin oluşturabilir. Örneğin coğrafi konumdan kaynaklı olarak köprü devlet olmak ya da kara, ada, deniz devleti olmak gibi. Devletin siyasi rejimi ya da iktisadi politikaları da belli rol kimliklerine zemin oluşturabilir. Örneğin demokratik bir yönetim biçimine sahip olan bir devlet diğer devletlerde de benzer siyasi rejimleri teşvik eden bir dış politika tutumu izleyebilir ve kendini demokrasi ihraç eden ülke rolüyle tanımlayabilir. Bazı devletler arabulucu devlet olarak öne çıkarlar ve dünya üzerindeki çeşitli uyuşmazlıklarda çatışan tarafları uzlaştırmak adına girişimler yapan devlet olarak tanımlanırlar. Bazı tarihsel ya da sosyo-demografik etmenler de çeşitli rol kimliklerine zemin hazırlar. Örneğin eski bir imparatorluğun ardılı olan bir devlet, imparatorluk dağılmasıyla komşu devletlerde pek çok soydaşının kalmasından dolayı bu soydaş topluluklar için bir anavatan rolü üstlenebilir. Bu rol kimliği devletin ilgili ülkelere yönelik dış politikasında iç işlerine müdahale hatta irredantist iddialara varan davranışlar üretebilir.

2.3.1.3. Kolektif kimlikler

Devletin kolektif kimlikleri ait olduğu çeşitli devlet gruplarından kaynaklanan ben anlamlarıdır. Devletlerin uluslararası toplum içerisinde başka devletlerle türlü ortaklıklar üzerinden özdeşlik kurmasıyla devletler arasında kolektif kimlikler teşekkül edebilir. Devletler bu kolektif kimliklerini devletlerarası çok taraflı siyasi, ekonomik ve güvenlik antlaşmalarıyla ve uluslararası örgütler aracılığıyla kurumsallaştırırlar.¹⁷⁷ Bu sayede devletler arasında bölgesel örgütler, iktisadi işbirliği örgütleri, kolektif güvenlik örgütleri gibi uluslararası örgütler teşekkül edebilir. Bütün bu kurumlar devletler için belli davranış kalıpları talep ederek onlara çeşitli kimlikler verir.¹⁷⁸ Aslında uluslararası ilişkilere kimlik perspektifinden bakan çalışmalar yaygınlaşmadan önce bu uluslararası örgütler daha çok karşılıklı siyasi, iktisadi ve güvenlik işbirliği ihtiyaçları gibi maddi unsurlardan üzerinden ele alınmaktaydı. Devletler arasında kolektif kimliklerin teşekkül edebileceği yönündeki çalışmalar uluslararası topluluklara kimlik penceresinden yaklaşan yeni bir araştırma geleneğini başlattı. Her ne kadar maddi unsurlara dayansa bile uluslararası toplulukların aktörlerin bu maddi koşulları anlamlandırdığı ve devlet kimlikleri üzerine derin ve kurucu

¹⁷⁷ Bozdağlıoğlu, Y., 2003, 29.

¹⁷⁸ Barnett, M. (1993). "Institutions, Roles, and Disorder: The Case of the Arab States System". *International Studies Quarterly*, 37 (3), 273.

etkiler yapan kuruluşlar olarak ele alan çalışmalar ortaya çıktı.¹⁷⁹ Özellikle de kurumsal açıdan daha gelişmiş yapılar olarak ortaya çıkan ve daha güçlü aidiyetler yaratan Avrupa Birliği gibi örgütler belli norm ve ilkeler etrafında uygun davranış standartları belirlediler ve üye devletlerin bunları içselleştirmesiyle daha güçlü kolektif aidiyetler geliştirdiler.¹⁸⁰

Her ne kadar bütün devletlerarası gruplar Avrupa Birliği kadar normatif açıdan güçlü kolektif kimlikler üretmese de bir devlet aidiyet duyduğu her bir uluslararası topluluğa üyeliğine ilişkin bilgisinden ve bu üyeliğe atfettiği değer ve önemden türeyen kolektif kimlikler elde eder. Devletin her bir kolektif kimliği aynı gruba ait diğer devletlerle ikili ya da çok taraflı ilişkilerinde öne çıkarak bu ilişkilere şekil verirler. Paylaşılan kolektif kimliğe atfedilen öneme ve diğer iç grup devletleriyle özdeşleşmenin derecesine bağlı olarak devlet söz konusu devletlerle ilişkilerini ve menfaatlerini ben merkezli değil biz merkezli olarak ele almaya başlayabilir. Ulusal menfaatlerin yerini ortak menfaatler, çatışma ve rekabetin yerini karşılıklı işbirliği ve dayanışma duygusu alabilir. Eğer bir uluslararası topluluk AB örneğinde olduğu gibi çok güçlü bir kolektif kimlik üretirse ve bu kimlik devletin diğer kimlikleri arasında daha baskın bir konuma yerleşirse ilgili devlet iç grup üyelerine olduğu gibi dış grup üyelerine de bu kolektif kimlik penceresinden yaklaşmaya başlayabilir. Daha zayıf kolektif kimlik üreten daha esnek devlet gruplaşmalarında ise ilgili kolektif kimliklerin daha çok iç grup üyelerine yönelik pozitif bir özdeşleşme ile sınırlı kalarak dış grup üyelerine karşı herhangi bir davranışsal sonuç üretmemesini bekleyebiliriz.

Devletin ulusal kimliğinin farklı bileşenleri ya da rol kimlikleri uluslararası toplumda benzer kimliklere sahip devletlerle özdeşleşerek kolektif kimlikler oluşturmaya zemin hazırlar. Örneğin coğrafi konum gibi fiziksel özellikler bölgesel gruplaşmalara, sosyo-demografik nitelikler etnik, kültürel ya da ortak dil temelli devlet gruplarının oluşumuna, siyasi ya da iktisadi değerler bu değerleri paylaşan devletler arasında belli gruplaşmalara zemin hazırlayabilir. Bazı rol kimlikleri de kolektif kimliklere zemin oluşturabilir. Örneğin eski bir koloni devleti olmak bir rol kimliğidir. Bu kimlik devletin diğer devletlerle siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerine yansımaları (iktisadi bağımlılık ilişkileri ya da siyasi ve kültürel dekolonizasyon süreçleri gibi) bağlamında rol kimliği olarak işlev görür. Fakat bu devlet diğer başka eski koloni devletleri ile bir araya gelip ortak tarihsel tecrübe ve siyasi-iktisadi

¹⁷⁹ Rumelili, B., 2007, 2; Checkel, J.T., 1998, 328-329.

¹⁸⁰ Rumelili, B., 2007, 3.

nitelikler üzerinden bir grup oluşturarak dış politikalarının belli alanlarında bir eşgüdüm arayışına girerse eski koloni olma kimliği bir kolektif kimliğe dönüşebilir.

2.3.2. Devlet Kimliklerinin İnşası

Devletin, dış politikanın farklı alanlarına ve muhataplarına yönelik uluslararası davranışlarına ve çıkarlarına zemin oluşturan çoklu kimlikleri devlet içi siyasi ve sosyal süreçler ile diğer devletlerle girilen etkileşimler tarafından inşa edilir, sürdürülür, dönüşür ve değişirler. Devlet kimlikleri, toplumun, siyasi elitlerin ve diğer devletlerin o devlete dair geliştirdikleri ve paylaştıkları anlamlardır. Siyasi ve entelektüel elitler ulusal kimliğin etno-demografik bileşenlerinden; devletin tarihsel tecrübelerinden; coğrafi konumu ve diğer fiziksel özelliklerinden; ekonomik ve teknik kapasitesinden; ulusal değerlerden ve ideolojilerden vs. hareketle kendi devletleri için çeşitli ben tasavvurları geliştirirler. Bu ben tasavvurlarının bazıları coğrafya, etnisite, dil, kültür gibi sabit unsurlardan kaynaklanan tip kimlikleri olarak zaten hem ulusal toplum hem de uluslararası ötekiler tarafından başından beri paylaşılan ve kabul edilen kimliklerdir. Örneğin denize çıkışı olmayan bir kara devleti olmak, bir Güney Amerika devleti olmak ya da bir Arap devleti olmak devletlere belli sabit unsurlar tarafından verilmiş, devletle birlikte doğan ve genellikle terk edilemeyen, değişime dirençli kimliklerdir.¹⁸¹ Diğer taraftan, devlet kimliklerinin tüm bu iç kaynaklarından ilham alarak siyasi ve entelektüel elitler devlet için çeşitli rol kimlikleri ve kolektif kimlikler geliştirirler. Örneğin coğrafi konumdan hareketle köprü devlet, tampon devlet gibi; ulusal değerlerden, ideolojilerden ve siyasi eğilimlerden yola çıkarak demokrasi, geleneksel değerlerin savunucusu, arabulucu, izole gibi; maddi kapasite ve yeteneklerden, güç ilişkilerinden ya da tarihsel tecrübe ve anlatıların etkisinde bölgesel güç, küresel güç, dengeleyici gibi rol ve tip kimlikleri ile belli etnik, dilsel ve kültürel unsurlardan, coğrafi yakınlıktan ya da ortak değer ve çıkarlardan hareketle aynı nitelikleri paylaşan başka devletler ile kolektif kimlikler inşa etmek adına çeşitli kimlik projeksiyonları ortaya atarlar. Bunlar toplumun geneli ya da en azından belli kesimleri tarafından kabul görerek desteklenmesi,¹⁸² siyasi iradenin de bu kimlikleri sahiplenerek devlet politikalarına rehberlik

¹⁸¹ Chafetz, G., Spirtas, M., Frankel, B., 1999, xi. Rol teorisi çalışmalarında verili roller ve sonradan kazanılan roller üzerine ayırım için bkz. Thies, C. (2013). *The United States, Israel, and the Search for International Order*. New York: Routledge, 32-34; Le Prestre, P.G. (1997). "Author! Author! Defining Foreign Policy Roles after the Cold War," in P.G. Le Prestre, (Ed.). *Role Quests in the Post-Cold War Era: Foreign Policies in Transition*, Montreal: McGill-Queen's University Press, 7.

¹⁸² Kimlikler sosyal temelleri olan ve toplumun geneli tarafından kabul görmesi beklenen olgulardır. Chafetz, G., Abramson, H., Grillot, S., 1996, 733; Cantir, C., Kaarbo, J. (2016). "Unpacking Ego in Role Theory:

eden unsurlar olarak kurumsallaştırmasıyla¹⁸³ devlet davranışlarına rehberlik eden devlet kimliklerine dönüşürler. Fakat devlet kimliklerinin inşasında sadece devlet içi süreçlerde o kimlikle ilgili bir uzlaşının oluşması yeterli değildir. O kimliğin ve ona dayanan politikaların uluslararası muhatapları tarafından da kabul görmesi, onların da devletin bu kimliğini tanıyarak buna uygun politikalara cevap vermesi gerekir.

Devletin sosyal kimlikleri devlet içi unsurların yanı sıra uluslararası sistemden ve diğer devletlerle etkileşimlerinden ortaya çıkar ve sürdürülür. Devletler diğer devletlerin kendisi ile ilgili değerlendirmelerinden, onların kendisine atfettiği rollerden ve ait oldukları uluslararası kurumlardan sosyal öğrenme yoluyla çeşitli ben tasavvurları, yani kimlikler geliştirir.¹⁸⁴ Belli dönemlerde uluslararası topluma hâkim olan ve çeşitli kimliklerle ilgili “uygun davranış biçimini belirleyen ortak beklentileri” oluşturan uluslararası normlar¹⁸⁵ da dâhil olunan uluslararası kurumların etkisiyle belli dönemlerde belli devlet kimliklerinin oluşumuna katkı sağlar.¹⁸⁶ Elbette devletler sistemik etkileşimlerden kaynaklanan bu kimlik öğrenme süreçlerine karşı pasif bir alıcıdan ibaret değildir. Bu etkileşimsel rol edinimleri ve kurumsal sosyalleşmeler ilgili devletin iç siyasi ve sosyal kabul süreçlerinin sonucu devlet kimlikleri haline gelerek içselleştirilirler. Bu devlet içi siyasi ve sosyal süreçlerde devlet idarecileri ile çeşitli devlet kurumlarının bu kimliklere dair değer, tutum ve davranış kalıplarını benimseyerek devlet politikalarına zemin oluşturacak şekilde ilgili siyasal ve sosyal onay mekanizmalarından geçirmeleri gerekir. Söz konusu kimliklere zemin hazırlayan uluslararası antlaşmaların onaylanması ve bunlardan doğan yükümlülüklerin yerine getirilmesi, bu kimliklerle dair davranışsal beklentilerin ilgili siyasi programlara, dış politika belgelerine vs. yansıtılması gibi süreçler siyasi kabul mekanizmalarını oluştururken, bu kimliklerin toplumsal kabulünü sağlamak, onları başka ulusal öncelikler, değerler ve kimlikler ile uyumlu hale getirmek vs. için girişilen çeşitli siyasi, entelektüel çabalar ise sosyal kabul süreçlerine işaret eder. Göreceği siyasi ve toplumsal desteğe bağlı olarak bu

Vertical and Horizontal Role Contestation and Foreign Policy" in C. Cantir, J. Kaarbo (eds.). *Domestic Role Contestation, Foreign Policy, and International Relations*. New York: Routledge, 9-11.

¹⁸³ Kimlik inşasında devlet bir kimliği hem ulusal hem de uluslararası alanda çeşitli kurumlarla destekleyerek güçlendirmek ve sürdürülebilir kılmak ister.

¹⁸⁴ Barnett, M., 1993, 275-276.

¹⁸⁵ Jepperson, R.L., Wendt, A., Katzenstein, P.J., 1997, 17.

¹⁸⁶ Bkz. Finnemore, M. (1996). *National Interests in International Society*. Ithaca: Cornell University Press; Klotz, A (1995). *Norms in International Relations: The Struggle against Apartheid*. Ithaca: Cornell University Press.

kimlikler farklı önem derecelerinde dış politikanın çeşitli alanlarına ve aktörlerine yönelik devlet davranışlarına zemin oluşturur.

2.3.3. Devlet Kimliklerinin Hiyerarşik Organizasyonu ve Kimlik Baskınlığı

Devletin çoklu kimlikleri belli bir önem hiyerarşisine göre organize olurlar. Bu önem hiyerarşisinde hangi kimliklerin daha yukarıda ya da aşağıda konumlanacağı, hangi kimliklerin devletin benliğinde daha merkezi bir yer işgal edeceği çeşitli faktörler tarafından belirlenir. Bunların ilki devlet içi siyasi süreçlerdeki elit etkileşimidir. Bazı devlet kimlikleri belli devlet içi gruplar tarafından daha çok desteklenir. Önemli şahıslar, siyasi partiler, sivil toplum kuruluşları, çeşitli entelektüel gruplar gibi pek çok devlet içi aktör belli devlet kimliklerini öne çıkarıp o kimliklerin devletin dış politika davranışlarında daha baskın rol oynamasını isteyebilirler. İç siyasi süreçler sonucu belli dönemlerde hangi elit gruplarının devlet yönetimine hâkim olduğuna bağlı olarak onların daha çok destekledikleri devlet kimlikleri önem hiyerarşisinde üst sıralarda yer alarak o dönem için baskın kimlik haline gelebilir. İkinci bir faktör ise ilişkisel bağlılıktır. Yani her bir kimlikle ilgili ilişkilerin sayısı, yoğunluğu ve ödülleri.¹⁸⁷ Bir kimlik alanında ne kadar çok aktörle ilişki kuruluyorsa, bu aktörlerle etkileşimlerin sayısı ve yoğunluğu ne kadar fazlaysa ve bu ilişkilerden elde edilen ticaret, güvenlik gibi maddi ödüller ne kadar değerliyse o kimlik devlet kimlikleri arasında daha merkezi bir konum işgal ederek daha baskın kimlik olur.¹⁸⁸ Kimlik baskınlığını belirleyen üçüncü faktör ise her bir kimliğin o devletin özsaygısını ne derece pozitif etkilediğiyle ilgilidir.¹⁸⁹ Sosyal kimlik teorisinin temel varsayımlarından hareketle devletlerin de tıpkı insanlar gibi olumlu bir benlik anlayışı geliştirerek özsaygısını arttırmak motivasyonunda olduklarını görmüştük. Dolayısıyla devlete daha yüksek bir uluslararası statü veren kimlikler önem hiyerarşisinde daha yukarılarda konumlanırlar.¹⁹⁰ Devlet kimliklerinin baskınlığında değişime sebep olabilen dördüncü bir faktör ise devletin diğer devletlerle olan ikili ya da çok taraflı uluslararası etkileşimleridir.¹⁹¹ Eğer belli bir kimlik

¹⁸⁷ Stryker, S., Serpe, R.T., 1994, 19-20; Thoits, P.A., Virshup, L.K., 1997, 112.

¹⁸⁸ Sosyal Teori maddi unsurların onları çevreleyen sosyal dünya ile anlam kazandığını ileri sürdüğü için daha çok sosyal anlama vurgu yapsa da tek başına sosyal dünyaya ontolojik öncelik atfetmez. Nasıl maddi unsurlar belli sosyal yapılar içinde anlam kazanıyorsa, sosyal dünya da maddi unsurlardan etkilenir. Sosyal bir olgu olarak kimlik de çeşitli maddi unsurlarla etkileşim içerisinde.

¹⁸⁹ Roccas, S., 2003, 356; Stryker, S., Serpe, R.T., 1994, 18,20; Serpe, R.T., Long-Yarrison, F., Stets, J.E., Stryker, S. (2019). "Multiple Identities and Self-Esteem", in J.E. Stets, R.T. Serpe (eds), *Identities in Everyday Life*. New York: Oxford University Press, 69.

¹⁹⁰ Clunan, A.L., 2009, 9-10

¹⁹¹ Hopf, T., 2005, 225,227.

alanında girilen ilişkilerde belli ötekiler devletin o kimliğini kabul etmez ve o kimlikten kaynaklanan davranış beklentilerine uygun geri dönüşler yapmazlarsa söz konusu kimlik önemini kaybedebilir ya da devlet bu duruma tepki olarak başka kimliklerini öne çıkarabilir.

Belli bir dönemde bu dört faktörün etkileşimiyle bazı kimlikler önem hiyerarşisinde öne çıkarak baskın kimlikler haline gelirler. Baskın kimliğin ortaya çıkmasında bu faktörlerden hangisinin daha etkili rol oynayacağı ele aldığımız her bir ülkenin kendi özgün şartlarından hareketle farklılık gösterebileceği gibi, bunlar aslında birbiriyle de oldukça bağlantılı etmenlerdir ve çoğu zaman bunların ortak etkileşimi sonucu baskın kimlikler ortaya çıkar. Örneğin genellikle elitler ülkeye daha yüksek bir statü veren ve daha çok maddi ve ilişkisel ödül vadeden kimlikleri öne çıkarmak isteyecek, toplum da aynı şekilde bu kimlikleri öne çıkaran elitlerin iktidara gelmesini destekleyecektir. İkinci bir soru ise baskın kimliklerin bizim için neden önemli olduklarıdır. Aslında devletin bütün kimlikleri önem ve baskınlık derecelerinden bağımsız olarak dış politikanın farklı alanlarına ve aktörlerine yönelik ilişkilere zemin oluştururlar. Her bir kimlik muhatap olunan aktörlerden, içinde bulunulan durumdan ve bağlamdan kaynaklanan sosyal ortamın talepleri ve çağrışımlarına bağlı olarak öne çıkar. Yani kimlikler her şeyden önce belli durumsal ve bağlamsal beklentiler tarafından aktive edilir.¹⁹² Baskın kimlikler de daha çok kendileriyle ilgili sosyal ortamların talepleri doğrultusunda aktive edilse de bunların durum aşan nitelikleri vardır ve bazen başka aktörlerle ya da başka bağlamlarla ilgili etkileşimlerde de öne çıkarak onlara yönelik davranışları etkilerler.¹⁹³ Ayrıca birazdan ele alacağım ve belli bir konuda birden çok kimliğin uyarılması sonucunda farklı davranışsal beklentilerin ortaya çıkmasıyla oluşan kimlik çatışması durumlarında da hangi kimliğe uygun davranışsal tercihlerin yapılacağını belirleyen en önemli şey kimlik baskınlığıdır.

2.3.4. Devlet Kimliklerinin Değişimi

Kimlik ile dış politika davranışları arasındaki ilişkiyi göstermeye yoğunlaşan Uluslararası İlişkiler kimlik çalışmaları arasında temel dış politika değişimlerini kimlik değişimleri etrafında inceleyenler önemli bir yer tutar. Bu çalışmaların çoğu tekil bir devlet kimliğini ya da ulusal kimliği temel aldıkları için bu kimliğin zaman içerisinde çeşitli nedenlerle

¹⁹² Oakes, P. (1987). "The Saliency of Social Categories" in J.C. Turner et al. (eds.). *Rediscovering the Social Group: A Self Categorization Theory*. New York: Basil Blackwell, pp. 117-141; , Stryker, S., Serpe, R. T., 1994, 19; Crisp, R. J., Hewstone, M., 2007, 172.

¹⁹³ Stryker, S., Serpe, R.T., 1994, 18.

değişime uğradığını bunun da devletin dış politikasında bazı değişikliklere yol açtığını tespit ederler. Ulusal kimliğin değişimi üzerinden dış politika değişimlerini anlamayı amaçlayan çalışmalar onun çoklu bileşenlerden kaynaklanan, çok yönlü ve tartışmalı bir olgu olmasından hareket ederler. Buna göre ulusal kimliğin tanımlanmasında kimliğin bu farklı bileşenlerin hangisinin daha ağırlıklı olacağına dair ulusal topluluk içerisinde her zaman tam bir uzlaşma olmayabilir. Hatta çoğu zaman da olmaz. Ulusal kimliğin farklı yönlerinden hareketle farklı kimlik tasavvurları geliştiren ve kendi kimlik alternatifinin ulusal kimliği belirlemesi için mücadele eden farklı siyasi aktörler ve elit grupları devlet içi siyasi süreçlerde rekabet halindedirler. Siyasi gücün bu aktörler arasında el değiştirmesiyle farklı dönemlerde farklı kimlik yorumları ulusal kimliği belirler ve ulusal kimlikte yaşanan bu değişim neticesinde devletin dış politika öncelikleri de değişir. Bu çalışmalara göre ulusal kimlik bu gibi iç süreçler ve dış etkileşimler sonucu sürekli bir değişim halindedir ve hatta dış politika da bir kimlik arayışı sürecidir. Devletin ne zaman nihai ulusal kimliğine ulaşacağı ise belirsizdir.¹⁹⁴

Ulusal kimliğin dış politika ile doğrudan bir bağlantısının olmadığına, ancak devletin bazı rol ve kolektif kimliklerine zemin hazırladığı için dolaylı bir bağının olabileceğine daha önce değışmiştim. Her ne kadar iç siyasi süreçler sonucunda belli siyasi aktör ya da gruplar ulusal kimliğin belli yönlerini öne çıkarsalar da devletin diğer kimlikleri de çeşitli önem derecelerinde varlığını ve dış politika üzerinde etkisini sürdürürler. O yüzden dış politikadaki bu değişiklikler aslında ulusal kimliğin değıştiğini değil, bir önceki başlıkta ele aldığım üzere belli iç siyasi süreçler sonucu devletin çoklu kimliklerinin dönemsel olarak baskınlığındaki değışimi yansıtır. Burada hiçbir kimlik bütünüyle terk edilmiş değildir, tam tersine varlığını sürdürerek başka aktörlerle ve başka konulara yönelik ilişkilere rehberlik etmeye devam eder. Değişen sadece bunların kimliklerin hiyerarşik organizasyonundaki önemi ve baskınlığıdır. Zaten bir kolektif kimlik olarak ulusal kimliğin geniş bir toplumsal tabana ve belli sabit unsurlara dayandığı için bu kadar kolay ve sürekli değışmesini bekleyemeyiz.

Diğer taraftan tekil bir devlet/ulus kimliği üzerinden hareket eden disiplindeki Sosyal Kimlik Teorisi çalışmaları kimlik değışimini devletin özsaygı kazanmak ve ulusal kimliğini olumlamak motivasyonu ile başvurduğu kimlik yönetim stratejilerindeki değışime indirger.

¹⁹⁴ Pek çoğu Rus dış politikasına yönelik olan bu çalışmalara bir sonraki bölümde daha ayrıntılı değineceğim.

Buna göre devletler belli dönemlerde bireysel hareketlilik, sosyal yaratıcılık ve sosyal rekabet stratejilerinden birini benimserler. Devletin farklı dönemlerde bu farklı stratejilere başvurmaları kimlik değişimi olarak tasvir edilir.¹⁹⁵ Bu oldukça sorunlu bir yaklaşımdır. Bu stratejiler kimlikle ilgili herhangi bir değişime değil sadece o kimlikten daha pozitif bir özsaygı kazanmak ne gibi stratejilere başvurulacak, başkaları ile nasıl etkileşim kurulacağına gönderme yapar. Örneğin sosyal yaratıcılık ya da sosyal rekabet stratejisi herhangi bir kimlik değişimine işaret etmez, mevcut kimliği güçlendirerek ondan daha çok özsaygı kazanmaya yönelik stratejilerdir. Belki bireysel hareketlilik daha üst statülü bir gruba geçişi ifade ettiği için o gruba üyelik bilgisinden kaynaklanan yeni bir kolektif kimlik inşası anlamına gelebilir fakat bu da kimlik değişimi değil, yeni bir devlet kimliği inşa etmektir.

İnşacılar her ne kadar kimliklerin karşılıklı etkileşim yoluyla değişip dönüşebileceklerini kabul etseler ve yapısal değişimin temellerini de burada arasalar da aslında bu konuda çok da iyimser değillerdir.¹⁹⁶ Örneğin Wendt'e göre kimlikler istikrarlı yapılar olarak kolay kolay değişmezler. Kimliğin bu istikrarlı yapısı da onun sabit kaynaklarından, yani verili bir olgu olmasından kaynaklanmaz, sosyal etkileşim de bunu yeniden üretir. Toplum belli düzenlilikler etrafında işleyen istikrarlı ve sürekli bir yapıdır ve bu yapının ürettiği kalıplaşmış düzenlilikler¹⁹⁷ sosyal etkileşim yoluyla kimlikleri de sürekli yeniden üreterek onaylar.¹⁹⁸ Zaten, kimlikler eğer sürekli bir biçimde sosyal etkileşim yoluyla değişen olgular olsaydı onları davranışı açıklayabilen istikrarlı yapılar olarak göremezdik.¹⁹⁹ Diğer taraftan bilişsel psikoloji açısından da kimlikler değişime karşı dirençlidir. Kimliğin bilişsel temelini oluşturan benlik şemaları "bilişsel verimliliği arttırmak için dikkati şema konusunun önceki sınıflandırmalarıyla tutarlı olan bilgilere odaklar." Bu yüzden mevcut şemalarla tutarsız olan bilgiler ya fark edilmez ya da benlik istikrarını korumak adına mevcut şemalarla uyumlu hale getirilir.²⁰⁰

Kimlik değişimine karşı bir direnç de devletin onu inşa ederken onunla ilgili bir anlatı geliştirmesi ve onu bir şekilde kurumsallaştırmış olmasıdır. Karar alıcılar bu anlatıları ve

¹⁹⁵ Örneğin bkz. Larson, D.W. (2012). "How Identities Form and Change: Supplementing Constructivism with Social Psychology" in V.P. Shannon and P.A. Kowert (Eds.) *Psychology and Constructivism in International Relations: An Ideational Alliance*. Ann Arbor: The University of Michigan Press, pp. 57-75.

¹⁹⁶ Hopf, T., 1998, 181.

¹⁹⁷ Stryker, S., 1980, 65.

¹⁹⁸ Wendt, A., 1994, 386.

¹⁹⁹ Bucher, B., Jasper, U., 2016, 394.

²⁰⁰ Chafetz, G., Spirtas, M., Frankel, B., 1999, xi-xii.

kurumları kolay terk edemezler. Ayrıca her bir kimlikle ilgili uluslararası taahhütlerin terk edilmesinin maliyeti de kimlik değişimlerini sınırlandırıcı bir etkiye sahiptir. Diğer taraftan bazen liderler belli kimlikleri terk etmek isteseler bile kamuoyu baskısı onları sınırlayabilir. Bu özellikle de demokratik rejimlerde daha çok geçerlidir.²⁰¹ Yönetici kadrolar kamuoyuna rağmen belli bir dönemde bir şekilde bazı devlet kimliklerinin etkisini tamamen ortadan kaldırmakta başarılı olsalar bile bu kimlikler belli bir toplumsal tabana dayanıyor ve özellikle de dil, din, etnisite gibi kimliğin sabit unsurlarından kaynaklanıyorsa bir şekilde yaşamaya devam ederek herhangi bir siyasi değişim durumunda yeniden gündeme gelirler. Hatta bazen bu siyasi değişimin temel dinamiğini bile oluşturabilirler.

Yine de kimlikler değişime tamamen kapalı değildir. Burada kimliğin değişmesinden kastım bir kimliğin etkisini yitirerek ortadan kalkması ya da kimliğin içeriğinde belli değişimlerin meydana gelmesidir. Devletin belli niteliklerinden ya da diğer devletlerin ona biçtiği rollerin üstlenilmesinden kaynaklanan ve devlet içi siyasi ve sosyal süreçler sonucunda kurumsallaştırılan rol kimlikleri sosyal etkileşimler neticesinde, belli ötekilerle ilişkilerin bu rol kimliğini devam ettirmeye imkân tanınamaması ve devlet içi sosyal ve siyasi süreçlerde de bu konuda belli oranda bir görüş birliği olması durumunda etkisini kaybedebilir. Devletin ait olduğu belli uluslararası gruplardan kaynaklanan kolektif kimlikleri de hem sosyal etkileşim hem de iç siyasi süreçler neticesinde devletin kendini yeniden sınıflandırarak o topluluğa aidiyetini sona erdirmesi, bazen o grupla özdeşleşmiş uluslararası örgütlerden ayrılması durumunda sona erebilir ya da dönüşebilirler. Tüm bu kimlik değişimlerinde devletin siyasi elitleri, toplumu ve diğer devletler arasında belli oranda bir uzlaşının oluşması gerekir. Diğer taraftan bu değişimler söz konusu kimliklerle ilgili “yerleşik anlayış ve söylemlerin sosyal olarak müzakere edildiği tedrici süreçlerdir”.²⁰² Sonuç olarak bir devletin çoklu kimliklerinin her biri, bahsettiğim şartlar altında değişip dönüşebilen olgular olsa da, kitlesel tabanı olan belli sabit unsurlara dayanması ve toplumsal yapının kalıplaşmış düzenliliğinden hareketle sürekli onaylanarak yeniden üretilmesi bakımından istikrarlı ve sürekli sosyal yapılardır.

²⁰¹ Chafetz, G. (1996–97). “The Struggle for National Identity in Post-Soviet Russia”. *Political Science Quarterly*, 111(4), 665-666.

²⁰² Rumelili, B., Todd, J. (2018). “Paradoxes of Identity Change: Integrating Macro, Meso, and Micro Research on Identity in Conflict Processes”. *Politics*, 38(1), 5.

2.3.5. Kimlik Karmaşıklığı

Bu çalışmada, devlet kimliklerinin bu çoklu yapısını, ilk bölümde incelediğim benlik karmaşıklığı ve sosyal kimlik karmaşıklığı teorilerinden hareketle kimlik karmaşıklığı olarak kavramsallaştırıyorum. Bazı devletler tarihsel, coğrafi, sosyo-demografik unsurlardan ya da maddi yeteneklerinden kaynaklı olarak diğerlerinden daha çok ya da daha az kimliğe sahip olabilirler. Bir devletin sahip olduğu kimlik sayısı ne kadar fazlaysa ve bu kimlikler birbirinden ne kadar bağımsızsa o devletin kimlik karmaşıklığı da o kadar yüksektir. Şu durumda siyasi, askeri, iktisadi vb. unsurlardan kaynaklı olarak materyal kapasitesi ve yetenekleri yüksek devletlerin uluslararası toplum içerisinde daha çok sosyalleşecekleri, sayıca daha fazla etkileşim ağları içerisinde yer alacakları ve daha aktif bir dış politika izleyecekleri için tüm bu etkileşimlerden kaynaklı olarak daha çok rol ve kolektif kimliğe ve dolayısıyla daha yüksek kimlik karmaşıklığına sahip olacağını söyleyebiliriz.²⁰³ Coğrafi konumu itibarıyla geçiş bölgelerinde yer alan ve aynı anda birden çok bölgesel aidiyet ve devletlerarası etkileşim geliştirebilecek devletlerin de kimlik karmaşıklığının yüksek olmasını bekleyebiliriz. Aynı şekilde sosyo-demografik unsurlardan kaynaklı olarak çok kültürlü, çok dinli devletlerin ulusal kimliğinin bu çok boyutlu yapısından kaynaklı olarak aynı anda farklı kültürel, dinsel, dilsel medeniyet gruplarıyla etkileşim içerisine girerek daha çok kolektif aidiyet üzerinden daha karmaşık bir kimlik yapısına sahip olmasını öngörebiliriz.

Diğer taraftan devletlerin sahip oldukları kimliklerin sayılarının ve dolayısıyla kimlik karmaşıklığının artmasına sebep olan bir başka faktör de uluslararası toplumun gittikçe gelişen ve karmaşıklaşan yapısıdır. İlk bölümde insanın çoklu kimliklerinin toplumun farklılaşmış, katmanlara bölünmüş ve ayrılmış yapısından kaynaklandığını görmüştük. Modern toplum bu anlamda daha da gelişip katmanlaştıkça insanın çoklu kimliklerinin sayısı da onu yansıtacak şekilde artmıştır. Sosyal psikologlara göre benliğin karmaşıklığı toplumsal yapının karmaşıklığını yansıtır. Toplum bireyin erişebildiği roller ve gruplar bakımından ne kadar farklılaşmışsa ona ait olan bireylerinde bu gruplara ve rollere ait kimliklerinden kaynaklı benlik karmaşıklığı da o kadar yüksek olacaktır.²⁰⁴ Uluslararası

²⁰³ Aktörler statü üstünlüklerinden ya da maddi imkânlarının daha fazla olmasından kaynaklı olarak daha fazla rol ve grupla etkileşim kurabilmelerinin/onlara ulaşabilmenin sonucunda daha fazla kimliğe erişerek daha çok kimliğe sahip olabilirler. Bkz. Smith-Lovin, L. (2003). "Self, identity, and interaction in an ecology of identities." in P. J. Burke, T. J. Owens, R. T. Serpe, and P. A. Thoits (Eds.). *Advances in Identity Theory and Research*. New York: Kluwer/Plenum, pp. 167–178.

²⁰⁴ Burke, P.J., Stets J.E., 2009, 132

toplumun yapısı da geliştikçe, devletler arasındaki etkileşimin ve sosyalleşmenin artmasıyla yeni rol ilişkilerinden ve çeşitli siyasi, iktisadi ya da bölgesel işbirliği örgütlerden kaynaklanan devletin sosyal kimliklerinin sayısı ve dolayısıyla kimlik karmaşıklığı da artacaktır.

Kimlik karmaşıklığı arttıkça bunun devletlerin dış politika davranışlarında ve bu çoklu devlet kimliklerinin kendi aralarındaki etkileşimlerinde belli sonuçları olacaktır. Bu çerçevede, şimdiye kadar ele aldığım, sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinde gelişen kimlik yazınının çeşitli bulgularından hareketle kimlik karmaşıklığının devletin dış politika davranışları üzerine şu üç sonucunun olmasını bekleyebiliriz:

- Bir devletin kimlik karmaşıklığı ne kadar yüksekse dış politikanın belli alanlarında bu farklı kimlikler farklı davranışsal beklentiler oluşturabileceğinden kimlik çatışması ihtimali de o kadar yüksektir;
- Bir devletin ne kadar çok kimliği varsa ve kimlik karmaşıklığı ne kadar yüksekse bu kimliklerinden her biri özsaygısına belli ölçüde katkı yapacağından ve devletin pozitif bir benlik anlayışı geliştirmek için bu kimlikler arasında başvuracağı stratejilerde o kadar çok esneklik payı olacağından özsaygısı da o derecede yüksek olacaktır;
- Kimlik karmaşıklığı yüksek devletler, dış politikalarındaki herhangi bir olumsuz gelişmenin bu kimliklerden bazılarına zarar vermesi durumuna, bunlardan bağımsız başka kimliklerini ön plana çıkararak ve o kimliklerle ilgili ilişkilerini güçlendirerek daha etkili cevap verirler.

2.3.5.1. Kimlik karmaşıklığı ve kimlik çatışması

Devletin çoklu kimlikleri bazıları birbiri ile uyumlu ve birbirlerini tamamlayıcı nitelikte olsalar da bazıları birbiriyle çelişen, hatta birbirini dışlayıcı kimlikler olabilirler. Çelişen nitelikte de olsa bu kimlikler farklı dış politika alanlarına hitap ettikleri için bir arada varlığını sürdürebilirler ve birbirinden etkilenmeyecek şekilde farklı bağlamlarda öne çıkarılırlar.²⁰⁵ Her ne kadar bu kimlikler dış politikanın farklı alanlarına ve aktörlerine

²⁰⁵ Brummer, K., Thies, C.G., 2015, 279. Birinci bölümde aktörün benliğinin çok yönlü yapısını oluşturan çoklu kimliklerin birbiriyle çelişen nitelikte bile olsalar benliğin farklı bölümlerinde bir arada organize olduğunu görmüştük.

yönelik davranış beklentileri yaratsa ve her bir kimlik genellikle belli bağlamlarda uyarılarak öne çıksa da bazı durumlarda bu kimliklerin iki ya da daha fazlası aynı anda öne çıkarak farklı ve birbiriyle çelişen davranış beklentileri oluşturabilirler.²⁰⁶ Bir devletin ne kadar çok kimliği varsa ve kimlik karmaşıklığı ne kadar yüksekse söz konusu kimliklerin birkaçının bazı durumlarda birlikte uyarılarak içinde bulunulan dış politika konusu ile alakalı farklı çıkar tanımlamalarına zemin hazırlayıp farklı davranış beklentileri yaratma olasılığı da o kadar yüksektir. Kimlik çatışması olarak tanımlayabileceğimiz bu gibi durumlarda öne çıkan kimlikler arasından hangisinin ya da hangilerinin ilgili durumda devlet davranışına rehberlik edeceği söz konusu kimliklerin önem hiyerarşisindeki konumuna, yani baskınlığına bağlıdır.

O halde, kimlik baskınlığı yaklaşımımızdan yola çıkarak kimlik çatışması durumlarında devletlerin belli faktörlerin ışığında o dönem en çok bağlılık hissettiği, en baskın kimliklerini dikkate alarak uygun davranışsal tercihlerde bulunacağını bekleyebiliriz. Bu çerçevede, devlete daha çok özsaygı ve yüksek statü kazandıran kimlikler devletin daha çok bağlı olduğu kimlikler olarak kimlik çatışması durumlarında öne çıkabileceklerdir.²⁰⁷ Ayrıca çatışan kimliklerden hangisi daha fazla ve daha yoğun ilişki ağı içeriyorsa ve bu ilişkilerin hangisinin maddi ve duygusal ödülleri devlet için daha önemliyse kimlik çatışması durumlarında o kimliklerin davranışsal tercihleri tayin edeceğini öngörebiliriz. Üçüncü bir faktör olarak ise ilgili dönemde ülkede siyasi bakımdan daha güçlü ve daha etkili durumda olan elit gruplarının desteklediği devlet kimliklerinin kimlik çatışması durumlarında öne çıkabileceğini bekleyebiliriz. Kimlik karmaşıklığı yüksek devletlerde ilgili kimliklerin sayısının fazlalığı sebebiyle farklı ve çelişkili kimlikleri destekleyen elit grupları arasındaki kimlik rekabeti de daha yoğun olabilir. Kimlik çatışması durumunda da her bir kimliğin arkasında duran çeşitli siyasi aktörlerin, resmi kurumların, entelektüel grupların ve sivil toplum kuruluşları gibi devlet içi aktörlerin söz konusu dönemde devlet içi siyasi

²⁰⁶ Stryker bir kişinin çoklu kimliklerini davranışsal tercihleri belirleyecek potansiyel rakipler olarak görür. Bkz. Stryker, S., 2000, 21; Barnett'e göre rol çatışması bir devletin karşıt davranış kalıpları talep eden birden çok kuruma aynı anda üye olmasından kaynaklanabilir. Bkz. Barnett, M., 1993, 276; Brummer ve Thies de rol çatışmasını bir aktörün iki ya da daha fazla rol tasavvurunun aynı anda bir biriyle uyuşmayan davranış beklentileri talep etmesi durumu olarak tanımlar. Bkz. Brummer, K., Thies, C.G., 2015, 279.

²⁰⁷ Breuning ve Pechenina'ya göre bir devletin statüsü onun ana rolüdür ve en baskın olanıdır. Bir de tâli roller vardır ki bunlar belli konulara özel rollerdir ve ana rolle uyumsuz bile olsa çok baskın bir rol olmadığı için genellikle ana rolün yanısıra var olmaya ve kurumsallaşmaya devam eder. Breuning ve Pechenina ana rol ve tâli rollerin çatışmasıyla ortaya çıkan rol çatışması durumlarını ele alır. Buna göre ne zaman tâli rol önem kazanıp baskın hale gelirse o zaman rol çatışması ortaya çıkar. Çünkü uyumsuzluk medyanın, ya da elitlerin dikkat çekmesi sonucu daha fazla gündeme gelebilir ve buna bir cevap vermek gerekir. Bu durumda tali rollerin ya terk edilmesi ya da ana role uyumlu bir biçimde yeniden tanımlanması gerekir Bkz. Breuning, M., Pechenina, A., 2020, 1, 4-6.

süreçlerdeki ağırlığı, gücü ve toplumsal desteği kimlik çatışmasının ele alınışında belirleyici bir rol oynayabilir.²⁰⁸

Kimlik çatışması durumlarında her zaman bir kimliğin öne çıkarak diğerlerinin bütünüyle dışarıda bırakılması da gerekmez. Devletler bazen davranışsal tercihlerinde bu kimliklerin hepsini ya da en azından birkaçını dikkate alacak şekilde bazı dengeleme stratejilerine başvurabilirler. Örneğin sadece bir kimliği öne çıkaracak bir tercihte bulunsalar bile bunun diğer kimliklerine çok zarar vermemesi için daha ılımlı bir yaklaşım geliştirebilir²⁰⁹ ya da diğer kimliklerin beklentilerini de gözetecek şekilde yeni açılımlar yapabilirler. Diğer taraftan, devletler çatışan kimliklerin bazılarının içeriğini değiştirerek, ya da kimlik içeriğini oluşturan farklı bileşenlere vurgunun derecesini değiştirip içinde bulunulan duruma göre yeniden yorumlayarak kimlik uyumsuzluğun derecesini azaltabilirler. Bu çerçevede, uyumsuz kimliklerle ilgili kolektif inançları değiştirebilir ve bu kimliklerle ilgili beklentileri manipüle edebilirler.²¹⁰ Kimlik çatışmasına nasıl cevap verileceğini belirleyen bir diğer etmen de devletin yönetim biçimidir. Kamuoyu baskısının görece önemsiz olduğu otoriter rejimlerde çatışan kimliklerin yeniden tanımlanarak beklentilerin manipüle edilmesine çok gerek görülmez. Eğer siyasi güç belli bir merkezde yoğunlaşmışsa liderin ve onun etrafındaki elitlerin kararı sonucu belirlemede daha etkili olur.²¹¹

2.3.5.2. Kimlik karmaşıklığı, özsaygı ve kimlik yönetim stratejileri

Devletin sahip olduğu kimlikler sadece benliğine yönelik tanımlayıcı olgular değil aynı zamanda değer belirten yargılardır. Yani her bir kimliği devletin genel özsaygısına²¹² belli

²⁰⁸ Bazı rol çatışması çalışmaları rol çatışması durumlarını çeşitli rollere yönelik bu devlet içi siyasi rekabet ve devlet içi aktörlerin politika yapım sürecindeki etkileşimleri bakımından ele alır. Bkz. Cantir, C., Kaarbo, J., 2016.

²⁰⁹ Roccas ve Brewer'in sosyal kimlik karmaşıklığı teorilerinin en önemli bulgularından biri yüksek kimlik karmaşıklığının çeşitli sosyal kategoriler arasındaki kesişimleri arttıracığından gruplar arası ayrımcılığı ve husumeti azaltarak toplumsal barışa katkı sunacağı yönündeydi. Bkz. Roccas, S., Brewer, M.B., 2002. Bu bulgu Uluslararası İlişkiler kimlik çalışmaları için de büyük bir potansiyel vaat etmektedir. Özellikle de uluslararası toplum geliştikçe devletlerin kimlik karmaşıklığının da artmasıyla devletin bu çoklu kimliklerinden kaynaklanan kesişen bağlılıkları ve taahhütleri devlet davranışlarını daha ılımlı olma yönünde kısıtlayarak uluslararası barışa katkı yapabilecektir.

²¹⁰ Brummer, K., Thies, C.G., 2015, 279-280.

²¹¹ Breuning, M., Pechenina, A., 2020, 6.

²¹² Bu çalışmada özsaygıdan bahsederken “genel özsaygıyı” yani bir aktörün kendisi ile ilgili geliştirdiği/sahip olduğu genel değerlendirmeyi kastediyorum. Bunun dışında her bir kimlik alanında aktörlerin o kimlikten kaynaklanan ben temsillerinin başkaları tarafından da kabul görmesine, o kimlikle ilgili davranışsal beklentileri yerine getirebilmekte ne kadar yeterli olduğuna ve kendini ne ölçüde o kimlikle gerçekten ilişkilendirdiğine bağlı olarak gelişen o kimliğe özgü özsaygısı vardır. Genel özsaygı (*global self-esteem*) ve kimliğe özgü özsaygı ayrımı için bkz. Serpe, R.T., Long-Yarrison, F., Stets, J.E., Stryker, S., 2019, 54-55. İnsani bir motivasyon olan özsaygı arayışını devletler için o devletin yöneticileri ve bütün diğer mensupları geliştirirler.

ölçüde bir katkı yapar ve uluslararası sistemin hiyerarşik yapısında bir statü verir. Statü bir devletin “zenginlik, zorlayıcı kabiliyetler, kültür, demografik konum, sosyo-politik örgütler ve diplomatik nüfuz” gibi nitelikler açısından uluslararası toplumdaki konumu ve sıralaması hakkındaki “kolektif inançlara” işaret eder.²¹³ Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere bir devletin uluslararası statüsü tek başına askeri güç, zenginlik, büyüklük gibi maddi yeteneklerden değil, kültür, ahlaki otorite gibi diğer maddi olmayan unsurlardan da etkilenir. Statü aynı zamanda belli ötekilerin de kabulünü gerektiren öznel arası paylaşılan ortak bir inançtır.²¹⁴ Yüksek bir statüye sahip olmak beraberinde belli ahlaki üstünlükleri ve başka devletlerin sizin özel çıkarlarınıza saygı duymasını beraberinde getireceğinden bu devletler için arzu edilir bir durumdur. Statü peşinde koşan bir aktör olarak devlet ona yüksek statü veren kimliklere sahip olmak isteyecek, mevcut kimliklerini de ona yüksek bir statü, pozitif bir benlik anlayışı ve özsaygı kazandıracak şekilde çeşitli stratejilerle olumlamaya çalışacaktır.

Her bir sosyal kimliği devletin genel özsaygısına farklı derecelerde katkı sağlar. Her bir rol kimliği aktöre belli sosyal etkileşim ağları ve yeni kaynaklar kazandıracığı için özsaygıyı olumlu etkiler.²¹⁵ Belli gruplara üyelik de ortak bir bakış açısına sahip olmak bakımından bir sosyal destek, bir amaç, anlam ve aidiyet duygusu kazandırdığından özsaygıyı olumlu etkiler.²¹⁶ Bazı sosyal psikolojik çalışmalar düşük statülü gruplara aidiyetin bile düşük özsaygı yaratmadığını,²¹⁷ özellikle de aktörlerin grup aidiyetinin kuvvetli olması halinde özsaygılarını olumlu etkilediğini göstermiştir.²¹⁸ Diğer taraftan, aktörün sosyal

Yani bir devletin genel özsaygısından bahsederken mensuplarının o devlete ait olmaktan kaynaklanan kolektif özsaygılarına işaret ediyorum.

²¹³ Larson, D.W., Paul, T.V., Wohlforth, W.C. (2014). “Status and World Order,” in Paul, T.V., Larson, D.W., Wohlforth, W.C. (eds.). *Status and World Politics*. New York: Cambridge University Press, pp. 3-32, 7.

²¹⁴ Larson, D.W., Paul, T.V., Wohlforth, W.C., a.g.m., 8-9.

²¹⁵ Çoklu rol kimliklerinin iradeye bağlı olarak kazanılması, belli ötekiler tarafından kabul görmesi gibi şartlar altında özsaygıya olumlu katkısı olduğuna dair çalışmalara örnek olarak bkz. Thoits, P.A. (1983). “Multiple Identities and Psychological Well-Being: A Reformulation and Test of the Social Isolation Hypothesis”. *American Sociological Review*, 48(2), 174-187; Cast, A.D., Burke, P.J. (2002). “A theory of self-esteem”. *Social Forces*, 80(10), 41-68; Thoits, P.A. (2003). “Personal Agency in the Accumulation of Multiple Role-Identities” in P.J. Burke, T.J. Owens, et al. (eds). *Advances in Identity Theory and Research*. New York: Kluwer/Plenum, pp. 179-194. Kimlik Teorisi rol kimliklerinin özsaygıya katkısını her bir rol kimliği temelinde ele almış ve bunu da her bir rol kimliğinin yerine getirilmesinde kişinin yeterliliğine, başkalarından gördüğü kabule ve değere bağlı olduğu vurgulanmıştır. Bkz. Ervin, L.H., Stryker, S. (2001). “Theorizing the Relationship Between Self-Esteem and Identity”. In T. Owens, S. Stryker, N. Goodman (Eds.), *Extending Self-Esteem Theory and Research: Sociological and Psychological Currents*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 29-55; Serpe, R.T., Long-Yarrison, F., Stets, J.E., Stryker, S., 2019, 69.

²¹⁶ Jetten, J., Branscombe, N. R., Haslam, S. A., et al. (2015). “Having a lot of a good thing: multiple important group memberships as a source of self-esteem”. *Plos one*, 10(5), 3-4.

²¹⁷ Bkz. Crocker, J., Major, B. (1989). “Social stigma and self-esteem: The self-protective properties of stigma”. *Psychological Review*, 96(4), 608-630.

²¹⁸ Bkz. Branscombe, N.R., Schmitt, M.T., Harvey, R.D. (1999). “Perceiving pervasive discrimination among African - Americans: Implications for group identification and wellbeing”. *Journal of Personality and Social*

kimliklerinden biri ona negatif bir benlik anlayışı veriyorsa, daha pozitif bir benlik anlayışı veren başka sosyal kimliğini öne çıkararak özsaygısını güçlendirebilir. Çoklu kimlikler bu bakımdan bir koruyucu görevi görür.²¹⁹ Tüm bu sebeplerle, bir devletin ne kadar çok kimliği varsa ve kimlik karmaşıklığı ne kadar yüksekse bu kimliklerinden her biri özsaygısına belli ölçüde katkı yapacağından özsaygısının da o kadar yüksek olmasını bekleyebiliriz.

Ayrıca, kimlik karmaşıklığı yüksek aktörlerin pozitif bir benlik anlayışı geliştirmek için bu kimlikler arasında başvuracağı stratejilerde de o kadar çok esneklik payı olacaktır.²²⁰ Pozitif bir benlik anlayışı geliştirmek ve özsaygısını arttırmak motivasyonunda olan aktörler olarak devletler sahip oldukları kimlikler bakımından diğer devletlerle mukayeselerinde istenmeyecek bir biçimde negatif ben değerlendirmelerine ulaşırlarsa daha pozitif bir benlik anlayışı kazanmak için devlet kimliklerini olumlama yoluna giderler.²²¹ Bu çerçevede devlet yöneticileri kendi devletlerinin uluslararası toplum içerisindeki statüsünü arttırmak ve mensuplarının o devlete ait olmaktan kaynaklanan kolektif özsaygılarını pekiştirmek adına devletin çoklu kimlikleri arasında aynı anda bireysel hareketlilik, sosyal yaratıcılık, sosyal rekabet stratejilerinden uygun gördükleri bir ya da birkaçına başvurarak bu kimliklerin genel özsaygıya katkısını maksimize etmeye çalışırlar. Tekil bir devlet/ulus kimliğini temel alan Uluslararası İlişkiler Sosyal Kimlik Teorisi çalışmaları her ne kadar devletlerin belli bir dönemde bu stratejilerden sadece birine başvurduğu görüşünde olsa da devletler farklı kimlik alanlarına yönelik olarak aynı anda birden çok kimlik yönetim stratejisi geliştirirler.²²² Ayrıca aynı kimliğe yönelik farklı dönemlerde farklı kimlik yönetim stratejilerine de başvurabilirler.

Devletler mevcut statü hiyerarşisini meşru görmeleri ve sosyal hareketliliğe imkân veren bir sosyal inanç sisteminin hâkim olduğunu düşünmeleri durumunda pozitif bir benlik anlayışı geliştirmek için daha yüksek statülü bir gruba dâhil olmayı tercih ederek bireysel hareketlilik stratejisine başvurabilirler. Bu kapsamda yüksek statülü gruba kabul edilmek için bu grubun

Psychology, 77(1), 135-149; Jetten, J., Branscombe, N.R., Schmitt, M.T., Spears, R. (2001). "Rebels with a Cause: Group Identification as a Response to Perceived Discrimination from the Mainstream". *Personality and Social Psychology Bulletin*, 27(9), 1204-1213.

²¹⁹ Bkz. Rydell, R.J., Boucher, K.L. (2010). "Capitalizing on Multiple Social Identities to Prevent Stereotype Threat The Moderating Role of Self-Esteem". *Personality and Social Psychology Bulletin*, 36(2), 239-250.

²²⁰ Roccas, S., 2003, 352-353.

²²¹ Larson, D.W., 2012, 67.

²²² Aynı anda çoklu kimlik stratejileri geliştirilebileceğini kabul eden tek istisna Clunan'ın çalışmasıdır. Fakat o da tekil bir devlet kimliğini temel aldığı için devlet içi kimlik rekabeti süreçlerinde kendi kimlik alternatifinin ulusal kimliği belirlemesi için rekabet halinde olan siyasi elitlerin kendi aday ulusal kimliklerini teşvik etmek için bu kimlik yönetim stratejilerine başvurduklarını belirtir. Bkz. Clunan, A.L., 2009, 86.

ya da ona ait devletlerin değerlerini, siyasi ve ekonomik normlarını ve pratiklerini benimseyerek,²²³ ilgili uluslararası örgütlere üye olmayı ve bu üyelikten yeni, pozitif bir kolektif kimlik kazanmayı amaçlarlar. Ayrıca aktörler daha yüksek statülü kimlikleriyle kendilerini daha çok özdeşleştirerek özsaygısını pekiştirmek isterler.²²⁴ İkinci olarak devletler mevcut sosyal kimliklerinden daha yüksek bir özsaygı kazanmak ve daha olumlu bir öz değerlendirmeye ulaşmak için sosyal yaratıcılık stratejisine başvurarak bu kimliklerin içeriklerini daha pozitif çağrışımlar yapacak şekilde yeniden yorumlayabilir, kimlikle ilgili dezavantajlı boyutları seçici olarak değersizleştirerek kimliğin üstün olduğu boyutları öne çıkarabilir, yüksek statülü gruplarla karşılaştırma konularını manipüle ederek ya da değiştirerek daha olumlu mukayeselere zemin hazırlayabilir, o kimlik alanıyla ilgili yeni stratejiler oluşturup, kimliği hem ulusal hem de uluslararası seviyede kurumsallaştırarak o alana yönelik politikaları daha sistematik bir biçimde kurgulayabilirler. Devlet mevcut statü hiyerarşisini gayri meşru görür ya da hareketlilik ve yaratıcılık stratejilerine rağmen mevcut statü hiyerarşisinde daha avantajlı bir konum elde edemez veya tüm bu stratejileri belli ötekiler tarafından kabul ve saygı görmezse söz konusu kimlik alanlarında sosyal rekabet stratejisine başvurabilir. Silahlanma yarışı, belli etki alanları üzerinde jeopolitik rekabet, askeri müdahaleler ya da daha geniş çaplı savaşlar bu stratejinin araçları arasında sayılabilir.²²⁵ Kimlik karmaşıklığı yüksek devletler özellikle de sosyal yaratıcılık stratejisi olmak üzere farklı kimlik alanlarına yönelik bu kimlik stratejilerinden yararlanarak pozitif bir öz değerlendirme elde etmek bakımından daha geniş bir hareket alanına ve daha çok esneklik payına sahiptirler.

2.3.5.3. Kimlik karmaşıklığı ve kimlik krizleri

Devletin birbirinden bağımsız çoklu kimlikleri onun olumsuz gelişmeler karşısındaki direncini artırır. Bazen bir kimlik alanında o kimliğe bağlı ilişkilere zarar veren hatta bu ilişkilerin devam ettirilmesini büyük oranda imkânsız kılan gelişmeler yaşanabilir. Kimlik krizi olarak tanımlayabileceğimiz bu gibi durumlar genellikle kabul görme ve kimlik performansı sorunlarından kaynaklanır. Aktörler başkalarının onları kendilerinin gördükleri gibi görmelerini isterler.²²⁶ Yani bir kimlik ilişkisinde aktörün ben tanımlarının ilişki içerisinde olduğu belli ötekiler tarafından da kabul görerek onaylanması gerekir. Aktörün

²²³ Lee, J.J., 2016, 33.

²²⁴ Roccas, S., 2003, 356, 362.

²²⁵ Larson, D.W., Shevchenko, A., 2010, 73.

²²⁶ Swann, W.B., Jr., Bosson, J.K., 2010, 608.

bir kimliğinin diğerleri tarafından onaylanmaması ya da onların aktöre yönelik temsilleriyle uyuşmaması durumunda karşılıklı olarak birbiriyle uyumsuz davranış beklentileri ortaya çıkabilir. Bu durumda aktör ya ben tanımlarını ötekilerin geri dönüşlerine göre gözden geçirerek onlarla uyumlu hale getirecek, ya da bu uyumsuzluk bir anlaşmazlık, kriz ya da çatışmaya dönüşecektir. İkinci olarak bir aktör eğer belli rol ya da kolektif kimliklerini yerine getirebilecek, bu kimliklerden doğan beklentileri karşılayabilecek yetkinlikte değilse söz konusu kimlikle ilgili etkileşimlerini sürdürebilmesi ya da bu etkileşimlerden beklediği faydaları elde etmesi zorlaşır. Sonuç olarak, gerek belli ötekilerin aktörün ben tasavvurlarına uygun geri dönüşler yaparak onu kabul etmemesi, gerekse de kimlik performansına dair yetersizlikler ilgili kimlik alanındaki ilişkilerde çeşitli krizlere sebep olur.

Bu gibi kimlik krizlerinin yarattığı olumsuz sonuçlardan daha az etkilenmek için devlet başka kimliklerini ön plana çıkararak uğradığı maddi ve manevi zararı bu kimlik alanındaki ilişkiler üzerinden telafi etmek isteyecektir. Linville'in Benlik Karmaşıklığı teorisinde de öne sürüldüğü üzere, bu gibi durumlarda kimlik karmaşıklığı yüksek aktörler zarar gören kimliği ile bağlantılı olmayan daha fazla kimlik alternatifine sahip olacağı için bu zararını telafi etmekte daha avantajlıdır.²²⁷ Yine de bir kimlikle ilgili yaşanan bir krizin meydana getireceği ilişkisel, maddi ve özsaygı zararlarını başka bir kimliğin bütünüyle ve mutlaka telafi edebileceği her zaman beklenmeyebilir. Bir kimlik krizinin yaratabileceği sosyal ve maddi tahribat ancak devlete hemen hemen aynı derecede öz saygı, yüksek sosyal statü ve benzer maddi getiriler vaat eden kimliklerle telafi edilebilir. Ayrıca telafi kimliğinin kimlik krizlerine karşı başarılı bir kalkan görevi görmesi için söz konusu kimlik alanında ilişki içinde olunan belli ötekilerin de devletin bu kimliğini onaylayan geri bildirimlerde bulunması ve hem sosyal bağlar hem de maddi yetenekler açısından bu kimliğe dair performans beklentilerini karşılayacak yeterlilikte olması gerekir. Tüm bu şartların sağlandığı durumlarda devletin çoklu kimlikleri çeşitli dış politika krizlerine karşı önemli bir kalkan görevi görebilirler. Bu şartlar tam olarak sağlanmasa bile, ki genelde bu çok zordur, devlet yine de söz konusu krizlerin zararlarını en aza indirmek için başka kimlik ilişkilerini daha çok öne çıkarmaya gayret edecektir.

Çalışmanın bundan sonraki üç bölümünde sırasıyla kimlik çatışması, özsaygı ve kimlik krizlerine dair öne sürdüğüm bu üç beklentiye, kimlik karmaşıklığı yüksek bir devlet olarak

²²⁷ Linville, P.W., 1985, ve Linville, P.W., 1987.

ele aldığım Rusya Federasyonu’nun dış politikasındaki gelişmeler üzerinden ele alacağım. Bu çerçevede ilk olarak Rusya’nın çoklu devlet kimliklerini tespit edip, bu kimliklerin bazılarının Rus dış politikasının belli alanlarında nasıl rakip davranış beklentileri geliştirerek kimlik çatışması yarattığını ve bu kimlik çalışması durumlarında hangi kimliklerin öne çıktığını kimlik baskınlığı yaklaşımı etrafında inceleyeceğim. Ardından, Sovyet sonrası dönemde Rusya’nın bütün bu kimliklerini özsaygısını arttırmak ve yüksek bir uluslararası statü kazanmak için nasıl kullandığını bu kimliklerle ilgili geliştirdiği kimlik yönetim stratejileri üzerinden ele alarak, bu bağlamada yüksek kimlik karmaşıklığının Rusya’ya ne gibi esneklikler sunduğunu analiz edeceğim. Son olarak ise 2014 Ukrayna krizi ile birlikte Batılı devletlerle ilişkilerinin bozulması sonucu Rusya’nın Avrupalı kimliğinin nasıl zedelendiğini ve Batı’ya alternatif olarak Rus dış politikasında başta Çin olmak üzere Asyalı devletlerle ilişkilerin ve Rusya’nın Asyalılığına dair kimlik söylemlerinin nasıl ön plana çıktığını göstermeye çalışacağım.

3. RUSYA’NIN KİMLİKLERİ

Uluslararası İlişkiler kimlik çalışmalarının vaka incelemelerine konu olan ülkeler üzerine istatistiksel bir sorgulama yapılsa Rusya’nın çok büyük olasılıkla en çok ele alınan ülke ya da en azından bu ülkelerden biri olduğu sonucuyla karşılaşırız. Bunun en önemli sebeplerinden biri tarihsel, coğrafi, sosyo-demografik unsurlardan ve maddi yeteneklerinden kaynaklı olarak Rusya’nın birbiriyle pek örtüşmeyen devlet kimliklerinin sayıca fazla olması ve dolayısıyla kimlik karmaşıklığı yüksek bir ülke olmasıdır. Ayrıca devlet içi siyasi süreçler sonucu farklı devlet kimliklerinin dönemsel olarak baskınlıklarının değişmesiyle dış politika değişimleri arasındaki anlamlı korelasyon da Uluslararası İlişkiler kimlik çalışmaları için zengin bir ampirik veri sunmuştur. Diğer taraftan, özellikle de doksanlı yıllarda bu çoklu devlet kimliklerinden hangisinin baskın kimlik olarak devletin uluslararası davranışlarında daha önemli bir konuma sahip olacağı hususunda çeşitli siyasi aktörler, entelektüel grupları ve hatta önde gelen devlet kurumları arasında bir uzlaşının olmaması Rusya’yı kimlik çalışmaları açısından daha ilgi çekici bir ülke haline getirmiştir.

Sovyetler Birliği’nin ardılı olarak uluslararası topluma eklemlenen Rusya bu toplumun içerisinde kendini nerede konumlandıracağı ve nasıl tanımlayacağı konusunda Sovyet sonrası dönemin ilk yıllarında önemli varoluşsal sorularla yüzleşmek durumunda kaldı. Sovyetler Birliği’nin gayet keskin hatlarla tanımlanmış olan ve farklı yorumlara çok da açık kapı bırakmayan ben tasavvurları bir anda ortadan kalkınca, oluşan bu anlamsal boşluğu doldurmaya ve Rusya’nın ve Rus ulusunun temel niteliklerini ve uluslararası toplum içerisinde üstleneceği rolleri ve aidiyetleri tanımlamaya namzet pek çok ben temsili ortaya çıktı. Farklı siyasi partiler, devlet kurumları, siyasi ve entelektüel elit grupları arasında bu kimliklerden hangisinin devletin baskın kimliği olması gerektiği konusunda bir fikir birliği yoktu ve farklı gruplar bu kimlik tartışmalarıyla bağlantılı olarak devlete farklı dış politika öncelikleri yüklemek için bir siyasi rekabet halindeydi. Milliyetçiler devletin mevcut sınırlarını sorguluyor, Rusların yoğun olarak yaşadığı güneydoğu Ukrayna ve kuzey Kazakistan gibi “tarihsel Rus topraklarına” yönelik genişlemeci bir yaklaşım geliştirirken en mütevazı politika olarak eski Sovyet coğrafyasındaki etnik Rusların sorunlarına dikkat çekiyorlardı. Komünistler eski Sovyet cumhuriyetleri ile en azından siyasi ve ekonomik entegrasyonun sürdürülmesini ve Birliğin yeni formlarda bir şekilde devam ettirilmesini

önceliyorlardı. Liberaller ise Rusya'nın kurtuluşunu ve saygınlığını yeniden kazanmasını Avrupalı bir ülke olarak Batılı kurumlara entegre olmakta görüyorlardı.²²⁸

Rusya üzerine gelişen Uluslararası İlişkiler kimlik yazını daha çok bu farklı siyasi ve entelektüel elit gruplarının söz konusu devlet içi kimlik rekabetine odaklandı. Bu gruplardan “hangisinin iktidar dizginlerini ele geçireceği Rusya'nın kim olduğunu, yurtdışında nasıl hareket ettiğini, oradaki çıkarlarını nasıl anladığını ve bu çıkarlar doğrultusunda hangi eylemleri meşru ya da gayrimeşru gördüğünü” yani Rusya'nın nihai kimliğini belirleyecekti.²²⁹ Pek çoğu tekil bir devlet ya da ulus kimliği üzerinden dış politika gelişmelerini anlamaya çalışan bu çalışmalara göre Rus dış politikası aynı zamanda bir Rus ulus kimliği arayışıydı.²³⁰ Rus dış politikasındaki temel değişimlerin nedeni de ulus kimliğinin bu tartışmalı doğasından kaynaklanan devlet içi siyasi çekişme ve güç rekabeti sonucu belli kimlikleri destekleyen elit gruplarının iktidarı ele geçirmesi ya da iktidardan uzaklaşmasıydı. Bu çalışmaya da ilham veren söz konusu kimlik yazını özellikle de belli dış politika değişimlerinin kimlikle irtibatını göstermekte disipline son derece ufuk açıcı katkılar yaptı.²³¹ Fakat yine de bu çalışmalar meseleyi tekil bir devlet/ulus kimliği üzerinden okumanın kısıtlayıcı etkilerinden bütünüyle kurtulamadılar.

²²⁸ Farklı araştırmacılar bu elit gruplarına farklı isimler verdiler ya da elitler arasında farklı tasnifler yaptılar. Örneğin Prizel bu grupları liberal Atlantikçiler, merkezçiler ve Avrasyacılar; Chafetz liberal, devletçi ve otoriterler; Hopf liberal, merkezci ve muhafazakârlar; Kuchins ve Zevelev Batıcılar, büyük güç dengeleyiciler ve milliyetçiler; Arbatov Batıcılar, ılımlı liberaller, merkezçiler/ılımlı muhafazakârlar, Neo-komünistler/milliyetçiler; Tsygankov Batıcılar, devletçiler ve medeniyetçiler olarak isimlendirdi. Bazıları bu grupları belli alt sınıflandırmalara da tabi tuttular. Örneğin Tsygankov Batıcıları liberaller ve sosyal demokratlar; medeniyetçileri komünistler ve radikal Avrasyacılar olarak alt gruplara böldü. Tüm bu çalışmalar için sırasıyla bkz. Prizel, I. (1998). *National Identity and Foreign Policy: Nationalism and Leadership in Poland Russia and Ukraine*. Cambridge: Cambridge University Press, 241-264; Chafetz, G. (1996-97). “The Struggle for National Identity in Post-Soviet Russia”. *Political Science Quarterly*, 111(4), 672-673; Hopf T. (2005). “Identity, legitimacy, and the use of military force: Russia's great power identities and military intervention in Abkhazia”. *Review of International Studies*, Vol. 31, 225-226; Kuchins, A.C., Zevelev, I. (2012). “Russia's Contested National Identity and Foreign Policy”. in H.R. Nau (ed). *Worldviews of Aspiring Powers*, New York Oxford University Press, 183; Arbatov, A.G. (1993). “Russia's Foreign Policy Alternatives”. *International Security*, 18(2), 10-14; Tsygankov, A.P. (2019). *Rusia's Foreign Policy: Cahnge and Continuity in National Identity* (Fifth Edition), Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 63.

²²⁹ Hopf T., 2005, 225.

²³⁰ Lukin, V. (2016). “The Foreign Policy of Post-Soviet Russia: A Quest for Identity”. *Strategic Analysis*, 40(6), 497. Prizel dış politika ile ulusal kimliğin diyalektik bir ilişki içerisinde karşılıklı olarak birbirini inşa ettiği görüşündedir. Bkz. Prizel, I., 1998, 12-37.

²³¹ Rus ulus ya da devlet kimliğinin tartışmalı doğasından hareketle elit etkileşimleri üzerinden dış politika gelişmelerini ve değişimlerini kimlik ile irtibatlandıran çalışmalara örnek olarak bkz. Arbatov, A.G. (1993); Chafetz, G. (1996-97); Hopf T. (2005); Clunan, A.L. (2009); Kuchins, A.C., Zevelev, I. (2012); Tsygankov, A.P. (2019); Lukin, V. (2016); Tsygankov, A.P. (2014). “Contested Identity and Foreign Policy Interpreting Russia's International Choices”. *International Studies Perspectives*, 15(1), 19-35; Köstem, S. (2018). “Different paths to regional hegemony national identity contestation and foreign economic strategy in Russia and Turkey”. *Review of International Political Economy*, 25(5), 726-752.

Bu çalışmaların temel bağımsız değişkeni aslında tekil bir devlet ya da ulus kimliği bile değil, elitlerin kimliği idi. Örneğin Clunan'a göre doksanlı yıllarda beş temel ulusal kimlik alternatifi vardı: Batıcı, devletçi, ulusal restorasyon, neo-komünist ve Slavcı kimlikler.²³² Elitler arası güç mücadelesi sonucunda 1999'dan itibaren devletçi kimlik ulusal kimliği ve onunla ilişkili ulusal menfaatleri belirleyen temel kimlik haline gelmişti.²³³ Bir ulus kimliğinin devletçi olması ya da bir devletin uluslararası alanda devletçi diye bir kimlik taşıması her şeyden önce biraz kulak tırmalayıcıydı ve sırf bu isimlendirmeler bile ele alınan kimliğin devlet ya da ulusun değil elit gruplarının kimliği olduğunu göstermektedir. Meseleye rol teorisi penceresinden yaklaşarak çoklu kimlik yaklaşımına en müsait çalışmalardan birini kaleme alan Chafetz bile Sovyet sonrası dönemde Rusya'daki temel tartışmanın hangi rol kimliğinin daha baskın olması gerektiği üzerine olduğunu belirtmesine²³⁴ rağmen bu rol kimliklerine değil sadece ele aldığı elit gruplarının görüşlerine değinmekle yetindi ve bu elit gruplarının iktidarda güçlenmeleri durumunda hangi rol kimliklerini öne çıkaracaklarını ya da öne çıkarmadıkları diğer rol kimliklerine ne olacağını hiç sorunsallaştırmadı. Ayrıca o da bu kimlik rekabeti sonucunda Rusya'nın nihai (tekil) kimliğine ulaşmasını bekliyordu.²³⁵

Rusya Sovyetlerin dağılmasından bu yana geçen çeyrek asırdan fazla zamandır o nihai kimliğine henüz ulaşamadı. Literatürün odaklandığı elit etkileşimleri ve bundan kaynaklanan kimlik değişimleri belli dönemlerde baş gösteren yoğun dış politika savrulmalarının ve değişimlerinin hızına yetişmekte yetersiz kaldı. Farklı kimliklerin aynı anda dış politikanın farklı konularına yönelik bazen birbirini tamamlayıcı bazen de birbiriyle çelişen davranış talepleri ürettiklerine şahit olduk. Dış politika keskin değişimlerden ziyade aynı anda bu çoklu kimlik beklentilerin yarattığı karmaşık bir ilişkiler ağı olarak karşımızda duruyordu. Az sayıda da olsa bazı araştırmacılar Rusya'nın birden çok devlet kimliğinin aynı anda dış politikanın farklı alanlarına hitap ettiğini tespit ettiler. Örneğin Tolz, Putin'in kimlik söylemlerinin içinde bulunulan bağlama göre değişiklik gösterdiğini, Asyalı ülkelerle temaslarında Rusya'nın Avrasyalı kimliğine gönderme yaparken, Batılı ülkelerle ilişkilerinde ise Rusya'nın Avrupalılığını öne çıkardığını gözlemledi.²³⁶ Hopf da geç dönem

²³² Clunan, A.L., 2009, 60-72, 205-206.

²³³ Clunan, A.L., 2009, 143.

²³⁴ Chafetz, G., 1996-97, 666.

²³⁵ Bkz. Chafetz, G., 1996-97, 688.

²³⁶ Tolz, V. (2004). "The Search for a National Identity in the Russia of Yeltsin and Putin" in Y. Brudny, J. Frankel, S. Hoffman, (Eds.). *Restructuring Post-communist Russia*, Cambridge: Cambridge University Press, 175.

çalışmalarından birinde Putin ve Medvedev'in 2005-2014 yılları arasındaki kimlik söylemlerini inceleyerek Rus dış politikasına hâkim olan dokuz devlet kimliği tespit etti.²³⁷ Bazı araştırmacılar ise elit etkileşimlerine ve bundan kaynaklanan kimlik değişimlerine odaklanarak Rus dış politikasını Batıcılıktan milliyetçiliğe doğru kayış olarak okuyan çalışmaların Rusya'nın devamlılık arz eden Avrupa ile yakın ilişkiler geliştirme siyasetini açıklamakta eksik kaldığını vurguladı.²³⁸

Ben dış politikayı tekil bir kimlik arayışı ya da farklı kimlik alternatiflerini destekleyen siyasi gruplar arasında bir rekabet alanı olarak görmek yerine devletin çoklu kimliklerinin yarattığı bazen birbiri ile ilişkili olmayan, bazen birbirini tamamlayan bazen de birbiri ile çelişen farklı davranışsal beklentilerin oluşturduğu karmaşık bir yapı olarak ele alıyorum. Farklı kimlikler çoğunlukla farklı dış politika alanlarına ve aktörlerine yönelik ilişkileri düzenledikleri için her zaman, hatta çoğu zaman, birbiriyle çelişen davranış beklentileri üretmezler. Hatta bazen birbiriyle uyumlu, birbirini tamamlayan ve tahkim eden nitelikte olabilirler. Ayrıca her bir kimlik belli ilişki alanından elde edilen sosyal ve maddi ödüllerin devam ettirilmesine ve hatta bunların artırılmasına zemin oluşturur. Bu yüzden devletin çoklu kimliklerin tekil bir kimlik uğruna ortadan kaldırılması için herhangi bir sosyal ya da maddi motivasyon yoktur. Dolayısıyla çoklu kimlikler mutlaka bir kimlik çatışması ve kimlik rekabeti durumunu beraberinde getirmez. Bu kimlikler birbiriyle çelişir nitelikte olsalar bile, ilk bölümde etraflıca incelediğim üzere, belli sabit fiziksel ve sosyo-demografik unsurlara, toplumsal yapıdan kaynaklanan istikrarlı etkileşimlere ve aidiyetlere, bu sosyal ilişkilerin maddi ve sosyal ödüllere dayandığı için istikrarlı sosyal yapılar olarak varlığını sürdürmeye ve birlikte var olmaya ve devam ederler. Bu bakımdan dış politika tüm bu kimlik alanlarını oluşturan ilişkilerden maksimum maddi ve sosyal getiri elde etmek için farklı kimliklere ait ilişkilerin ve bunların oluşturduğu davranışsal beklentilerin bir arada ve dengeli bir biçimde sürdürülmesi pratiğidir.

²³⁷ Hopf bu kimliklerden altısının öne çıktığını diğer üçünün ise gittikçe zayıfladığını tespit etti. Öne çıkan altı kimlik şunlardı: neoliberal, ham madde tedarikçisi, SSCB'nin olumsuz ötekisi, SSCB'nin olumlu ötekisi, bölgesel lider, gelişmekte olan ülke kimlikleri. Etkinliği zayıflayanlar ise geri kalmış bir ülke olarak Rusya, yolsuzluklarla anılan bir ülke olarak Rusya ve Avrupalı bir ülke olarak Rusya kimlikleriydi. Bkz. Hopf, T. (2016). "‘Crimea is ours’: A discursive history". *International Relations*, 30(2), 233-235, 239-241. Hopf çalışmasında bu kimliklerin sadece baskınlığındaki değişime değindi. Bunların kendi aralarındaki etkileşimlere, dış politika davranışları üzerine çoklu etkilerinin sonuçlarına eğilmedi. Makalenin amacı Rus dış politikasındaki kimlik söylemlerinin evriminin Ukrayna krizine ve Kırımın ilhakına giden süreç ile nasıl paralellik gösterdiğini ortaya koymaktı.

²³⁸ Bkz. Samokhvalov, V. (2018). "What Kind of ‘Other’? Identity and Russian–European Security Interaction in Eurasia". *Europe-Asia Studies*, 70(5), 807.

Şu halde, tüm bu sebeplerden ve ilk bölümde ele aldığım teorik zeminden yola çıkarak, Rusya'nın sosyo-demografik yapısından, coğrafi konumundan, tarihsel tecrübelerinden, yönetim biçiminden, uluslararası etkileşimlerinden ve uluslararası toplumdaki çeşitli aidiyetlerinden vs. kaynaklanan çoklu sosyal kimliklerinin Rus dış politikasının belli alanlarına ve aktörlerine yönelik devlet davranışlarına zemin oluşturduğunu varsayabiliriz. Bu kimlikler bazen belli dış politika konularında birbiriyle çelişen davranışlar talep etse bile yukarıda saydığım nedenlerden dolayı bir arada varlığını sürdürürler. Her bir kimliğin Rusya'ya uluslararası toplumda verdiği statüye; her bir kimlik alanında başka ülkelerle girilen etkileşimlerin sayısına, yoğunluğuna, önemine ve bu ilişkilerin maddi ve sosyal ödülleri; devlet içi siyasi süreçler neticesinde iktidarı ele geçiren siyasi aktörlerin önceliklerine ve uluslararası etkileşimlere (belli Ötekilerin geri bildirimlerine) bağlı olarak bu kimlikler dönem dönem değişebilecek şekilde belli bir önem hiyerarşisine göre dış politikada etkili olurlar.

Ben bu çalışmada resmi dış politika belgelerine, başta devlet başkanları olmak üzere çeşitli siyasi aktörlerin söylemlerine, son yıllarda etkisi ve görünürlüğü artan devlet destekli bazı düşünce kuruluşlarının yayınlarına ve konu ile ilgili yazılmış akademik ve entelektüel metinlere dayanarak Rusya'nın dış politikasında öne çıkan sekiz devlet kimliği tespit ediyorum. Bunların sayısı elbette bu çalışmada ele alınanlardan daha fazla olabilir. Fakat burada sadece en çok öne çıkan ve dış politika davranışlarında etkili olduğunu tespit ettiğim en önemli olanları değerlendirmeye alacağım. Bu çerçevede Rusya'nın uluslararası etkileşimlerinden, tarihsel tecrübelerinden, maddi kabiliyetlerinden, sosyo-demografik yapısından, çeşitli siyasi ideolojilerden vs. kaynaklı olarak şu dört rol kimliğinin öne çıktığını görmekteyiz: Küresel Güç, Bölgesel Güç, Anavatan ve Egemen Demokrasi olarak Rusya. Benzer unsurlardan kaynaklanan ve Rusya'nın uluslararası toplum içindeki belli kolektif aidiyetlerine işaret eden şu dört farklı kolektif kimlik de Rus dış politika söylemlerinde öne çıkmaktadır: Avrupalı, Doğu Slav, Avrasyalı ve Asyalı bir devlet olarak Rusya. Çalışmanın bu bölümünde öncelikle bu kimliklerin her birinin kaynaklarını, içeriğini ve gelişimini belli bir tarihsellik içerisinde ele alacağım. Her ne kadar dış politika ile doğrudan bir bağlantısı olmasa da bu kimliklerin bazılarının zemin oluşturması bakımından Sovyet sonrası dönem Rus ulus kimliğinin inşasına da kısaca değineceğim. Ardından bu kimliklerin belli dönemlerde hem iç siyasi süreçlerde yaşanan elit değişimleri hem de uluslararası etkileşimler neticesinde hiyerarşik organizasyonlarındaki ve baskınlıklarındaki dönemsel değişimi inceleyeceğim.

3.1. Rus Ulus Kimliği

Rusya aslında bir ulus devlet değildir. 1993 yılında kabul edilen Rusya Federasyonu Anayasası Rusya'nın 'çokuluslu halkı'ndan (*mnogonatsionalniy narod*) bahseder.²³⁹ Her ne kadar yaklaşık yüzde sekseni etnik Ruslardan oluşan Rusya halkı kısmen homojen bir yapıda olsa da Sovyetler Birliği'nin milliyetler politikasının mirasını devralan Rusya Federasyonu'nun bazı idari birimleri milliyet esasına göre düzenlendiğinden her biri bir ulusal gruba ait özerk cumhuriyetler ve diğer idari birimler Rusya'nın bu çok ulusluluğunu kurumsallaştırmaktadır. Diğer taraftan Rusya'nın mevcut sınırları da Rusya İmparatorluğu'nun ya da Sovyetler Birliği'nin herhangi birinin tarihsel topraklarıyla örtüşmediği gibi Rusların yoğun olarak yaşadığı bazı "tarihi Rus toprakları" ve 25 milyon etnik Rus da bu sınırların dışında kalmıştır. Ayrıca Sovyet döneminde Ruslar kendilerini Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti (RSFSR)'den çok Birliğin tamamıyla özdeşleştirmektedirler ve Ruslar arasında ulus bilinci bu yüzden çok gelişmemiştir.²⁴⁰ Tüm bunlar doksanlı yıllarda mevcut Rus devletini oluşturan halk için bir ulusal kimlik inşa etme sürecini zorlaştıran ve Rus ulus kimliğini tartışmalı hale getiren faktörlerdir.

Sovyet sonrası Rusya'da imparatorluk geçmişinden kaynaklanan post-emperyal kimlik tasavvurları ile yeni bir ulus kimliği yaratma arasında da bir gerilim vardı.²⁴¹ Milliyetçiler ve komünistler yeni Rus ulusunun devlet merkezli tanımlanmasına, diğer eski Sovyet ülkelerinde yaşayan etnik Rusları ve Rusça konuşan azınlıkları dışarıda bırakacağı için karşı çıkıyor, hatta bazıları Rusya'nın içindeki bazı etnik cumhuriyetlerden de artık kurtulmak gerektiğini düşünüyor, kimileri ise Rus milletini Büyük Ruslar, Küçük Ruslar ve Beyaz Ruslardan, yani Rusların yanı sıra Ukrayna ve Belarus halklarından oluşan bir Doğu Slav milleti olarak görüyordu.²⁴² Yeltsin yönetimi ise yeni Rus ulusunu çağdaş Rusya'nın devlet sınırları temelinde ve vatandaşlık esasına göre tanımlayacak sivil bir Rus (*Rossiiskiy*)²⁴³ ulus

²³⁹ Rusya Federasyonu Anayasası Madde 3: "Rusya Federasyonu'nda egemenliğin sahibi ve gücün tek kaynağı onun çokuluslu halkıdır." Burada çok etnili ya da çok halklı ulus yerine çok uluslu halk denilmesi dikkatlerden kaçmamalıdır. . Bkz. "Konstitutsiia Rossiiskoi Federatsii", Web: <http://www.kremlin.ru/acts/constitution> adresinden 21 Ocak 2022'de alınmıştır.

²⁴⁰ Lieven, A. (1999). "The Weakness of Russian Nationalism". *Survival*, 41(2), 64-65.

²⁴¹ Teper, Y. (2016). "Official Russian identity discourse in light of the annexation of Crimea national or imperial". *Post-Soviet Affairs*, 32(4), 381.

²⁴² Tüm bu farklı ulus tasavvurları için bkz. Tolz, V. (1998). "Forging the nation: National identity and nation building in post-communist Russia". *Europe-Asia Studies*, 50(6), 995-1006.

²⁴³ *Rossiiskiy* kelime anlamı olarak Rusyalı demektir ve devleti ve devlet merkezli bir ulus anlayışını ifade ederken kullanılır. *Russkiy* ise Rus anlamına gelir ve Rus etnisitesine, kültürüne, diline referans yaparken kullanılır.

kimliği inşa etmek istiyordu. Fakat hem parlamentodaki milliyetçi ve komünist muhalefetin hem de özerk cumhuriyetlerdeki ulusal/etnik muhalefetin etkisiyle bunda pek muvaffak olamadılar. Yeltsin döneminde Milliyet Politikaları Bakanlığı yapmış iki isim, çokuluslu bir Rusya halkı tanımını savunan Ramazan Abdulatipov ile vatandaşlık temelli sivil milliyetçiliği savunan Valery Tishkov'un politikaları arasında savrulan bir ulus kimlik inşası süreci yaşandı.²⁴⁴ Abdulatipov döneminden geriye Anayasa'daki çokuluslu halk vurgusu kalırken, Rusya'nın etnitise temelli federe birimlerden oluşan bir federasyon olmasına karşı olan Tishkov²⁴⁵ ise Sovyet döneminden kalma bir uygulama olan ve pasaportlardaki her bir vatandaşın etnik kimliğini gösteren 'ulusal kimlik' kısmını kaldırarak vatandaşlık temelli sivil milliyetçilik adına önemli bir reform yapmış oldu.²⁴⁶ Diğer taraftan parlamentodaki milliyetçi ve komünistlerin eski Sovyet ülkelerindeki Rusların sorunları üzerinden yaptığı yoğun muhalefetin etkisini kırmak adına Yeltsin döneminde zaman zaman etnik yönü ağır basan bir Rus (*Russkiy*) milleti söylemi de öne çıktı.²⁴⁷ Sonuç olarak, Yeltsin döneminde parlamentodaki muhalefetle yaşanan uyuşmazlıklar neticesinde bütüncül ve uyumlu bir ulusal kimlik inşası gerçekleşememiş, bu anlaşmazlıklardan dolayı ülkenin bayrağı, milli marşı, devlet arması gibi en temel milli semboller bile belirlenememişti.²⁴⁸

Putin ise ilk iki döneminde vatanseverliği merkeze alan sivil bir Rus (*Rossiiskiy*) milliyetçiliği anlayışı benimsedi.²⁴⁹ Özerk cumhuriyetler üzerindeki merkezi yönetimin etkisini güçlendirmek için bazı idari reformlar yaptı. Rus milliyetçileri de dâhil olmak üzere hem etnik hem de emperyal milliyetçiler üzerindeki siyasi baskıyı arttırdı.²⁵⁰ Rusya İmparatorluğu ve Sovyet dönemi sembollerinin sentezinden oluşacak şekilde bayrak, milli marş, devlet arması gibi milli semboller nihayet kabul edildi ve milli birlik bütüncül bir tarih anlayışı üzerinde pekiştirilmeye çalışıldı.²⁵¹ Sivil milliyetçiliğin bir göstergesi olarak 2002

²⁴⁴ Blakkisrud, H. (2023). "Russkii as the New Rossiiskii Nation-Building in Russia After 1991". *Nationalities Papers*, 51(1), 68-69.

²⁴⁵ Bkz. Tishkov, V. (2009). "What are Russia and the Russian People", *Russian Politics and Law*, 47(2), 42.

²⁴⁶ Aktürk, Ş. (2010). "Passport Identification and Nation-Building in Post-Soviet Russia". *Post-Soviet Affairs*, 26(4), 335.

²⁴⁷ Tolz, V., 2004, 170. Eski Sovyet ülkelerindeki Rus azınlığın Rusya'daki ulus kimliği inşa sürecine etkisini incelediğim yüksek lisans tezimde bu ülkelerde bulunan Rus diasporasının ve onların yaşadığı sorunlar üzerinden gelişen milliyetçi muhalefetin Yeltsin döneminde sivil bir ulusal kimlik inşasından etnik temelli bir millet anlayışına geçişin en önemli sebeplerinden biri olduğunu tespit etmiştim. Bkz. Kaya, R. (2016). *Russian Compatriots in the Near Abroad and the Construction of the Post-Soviet Russian Identity*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. 71-108.

²⁴⁸ Tolz, V., 2004, 168.

²⁵⁰ Blakkisrud, H., 2023, 70-71.

²⁵¹ Tolz, V., 2004, 171.

yılında kabul edilen Vatandaşlık Yasası ile birlikte bütün eski Sovyet vatandaşlarının Rus vatandaşlığı alabilmesinin önü kapatıldı, 1992'den sonra Rusya dışında doğmuş olmasına rağmen önceki yasaya göre Rus vatandaşlığı alanların da vatandaşlıkları iptal edildi.²⁵²

2011 parlamento seçimlerinin ardından başlayan geniş çaplı protestolara milliyetçi grupların liberal ve sol muhalefet ile birlikte öncülük etmesi, hem milliyetçi muhalefeti bastırmak hem de Batı'dan gelen liberal değerlere karşı ideolojik bir kalkan oluşturmak için Kremlin yönetimini milli kimlik meselesini yeniden ele almak zorunda bıraktı.²⁵³ Putin 2012 yılında milliyet meselesi üzerine kaleme aldığı bir makalede Rusya'yı bin yıllık bir devlet tarihinde diğer halklarla birlikte inşa edilmiş bir medeniyet-devlet olarak tanımlarken, etnik Rusları da bu devletin kurucu, birleştirici halkı; Rus dilini ve Rus kültürünü de bu medeniyetin temeli olarak öne çıkarıyordu.²⁵⁴ Bu dönemden itibaren Putin söylemlerinde sivil bir milleti ifade eden *Rossiiskiy* yerine etnik *Russkiy* terimini daha çok kullanır oldu. Fakat burada *Russkiy* dar bir etnik grubu ifade edecek şekilde değil ortak bir kültür ve medeniyeti ifade eden bir kavram olarak sunuldu.²⁵⁵

Putin'in, Rusya'yı kendine özgü değerleri ve tarihsel gelişimi üzerinden alternatif bir medeniyet olarak tasvir eden bu medeniyet merkezli yaklaşımının öne çıkan tarafları ise dini değerlere ve etnik çeşitliliğe vurgu yapması ve ülkeyi geleneksel değerlerin koruyucusu olarak göstermesiydi.²⁵⁶ Ulusal kimliğe yönelik söylemlerde etnik vurgular milliyetçilerin söylem gücünü ellerinden alırken, kültür ve medeniyet merkezli millet tanımı ise bir yandan ideolojik alanda Batı medeniyetine bir küresel alternatif sunuyor, diğer yandan da milletin sınırlarını muğlaklaştırarak özellikle de eski Sovyet coğrafyasına yönelik dış politikada Kremlin'in elini güçlendiriyordu.²⁵⁷ Bu çerçevede değerlendirdiğimizde, Rus ulusal kimliğini tanımlayan bütün bu etnik, dini, kültürel ve ideolojik referansların Rusya'nın diğer ülkelerle etkileşimlerinde öne çıkan bazı sosyal kimliklerine zemin oluşturduğunu

²⁵² Shevel, O. (2012). "The Politics of Citizenship Policy in Post-Soviet Russia". *Post-Soviet Affairs*, 28(1), 129-130.

²⁵³ Blakkisrud, H., 2023, 71.

²⁵⁴ Putin, V. (2012b). "Russia: The Ethnicity Issue". *Nezavisimaya Gazeta*. Web: <http://archive.premier.gov.ru/eng/events/news/17831/> adresinden 21 Ocak 2022'de alınmıştır. Putin'in milletler meselesine yaklaşımı ve bu çerçevede ilan edilen 2025 Rusya Federasyonu Milletler Politikası Stratejisi hakkında daha geniş bir değerlendirme için bkz. Purtaş, F. (2015). "Milletler Meselesi Çerçevesinde Rusya Türkleri" içinde M.T. Demirtepe, M. Yılmaz (Eds.), *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Yılı 2013*. Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi, 488-492.

²⁵⁵ Teper, Y., 2016, 387

²⁵⁶ Tsygankov, A. (2016). "Crafting the State-Civilization: Vladimir Putin's Turn to Distinct Values". *Problems of Post-Communism*, 63(3), 154-155.

²⁵⁷ Blakkisrud, H., 2023, 75.

söyleyebiliriz. Bunlardan etnik ve dini unsurlar Anavatan rol kimliği ile Doğu Slav kolektif kimliğine, bazı kültürel ve ideolojik unsurlar ise kısmen Egemen Demokrasi rol kimliği ile Avrupalı ve Avrasyalı kolektif kimliklerine zemin oluşturmaktadırlar.

3.2. Rusya'nın Rol Kimlikleri

3.2.1. Küresel Güç Olarak Rusya

Rusya'da 18. yüzyılın başlarından itibaren Rus devletini bir küresel güç/büyük güç olarak görme eğilimi hâkim olmaya başlamıştır.²⁵⁸ Aslında uzun vadeli (*long duree*) bir okuma çerçevesinde ele alacak olursak Büyük Petro'nun saltanatı ile başlayan bu süreç Rus devletinin bugünkü diğer kimliklerinin pek çoğunun da temellerini oluşturmaktadır. Rusya'nın bir imparatorluk olarak da anılmaya başlandığı bu dönemde Petro bir yandan devletin sınırlarını Karadeniz ve Baltık Denizi'ne ulaştırarak güçlü bir donanma kurmayı, diğer taraftan ülke içinde giriştiği bir dizi hırslı idari ve sosyal reformla Rusya'yı kısa sürede güçlü bir Avrupa devleti haline getirmeyi amaçlamıştır. Pek çok tarihçi Ptro dönemine damga vuran Büyük Kuzey Savaşı'ndan sonra Rusya'nın Avrupa'ya katıldığını, büyük güçler arasına girdiğini ve bir Avrupa devleti olarak Avrupa uluslararası sisteminde kabul görmeye başladığını tespit eder. Neumann özellikle de Yedi Yıl Savaşları'ndaki aktif rolü ve o dönem Rus ordusunun Avrupa'nın en büyük ordusu haline gelmesiyle Rusya'nın Avrupa'nın büyük güçlerinden biri olarak addedilmeye başladığını söyler.²⁵⁹ Sonuç olarak Rusya İmparatorluğu yirminci yüzyılın başlarına kadar Avrupa siyasetinde söz sahibi büyük devletlerden biri olmuş ve modern uluslararası sistemin başlangıcı olarak görülen büyük güçler arasındaki Avrupa Uyumu'nun önemli devletlerinden biri haline gelmiştir. Birinci Dünya Savaşı'ndan her ne kadar büyük bir tahribatla çıksa da Sovyetler Birliği olarak yeni bir ideoloji ve iktisadi sistem altında hem imparatorluk sınırlarını korumayı başarmış hem de tepeden inme, totaliter ve hızlı bir modernleşme süreciyle ciddi bir atılım yaparak tekrar büyük güç statüsüne erişmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan büyük kayıplarla da olsa ciddi siyasi kazanımlarla çıkan Sovyetler, yeni kurulan Birleşmiş Milletler (BM) düzeninde

²⁵⁸ Neumann'a göre Rusya 15. yüzyılda bir devlet olarak ortaya çıktığından itibaren kendini büyük devlet olarak görme eğilimindedir. Fakat bu sözkonusu büyük güç kimliğinin asıl muhatapları/belli Ötekileri olan Batılılar tarafından kabul görmedi. Maddi kapasitenin yetersizliğinin yanısıra farklı bir Hristiyanlık inancı, despotik bir rejim olması ve medeni bir devlet olarak görülmemesi bu algının altında yatan temel sebeplerdi. Bkz. Neumann, I.B. (2008). "Russia's Standing as a Great Power, 1494–1815", in T. Hopf (ed). *Russia's European Choice*. New York: Palgrave Macmillan, 23.

²⁵⁹ Neumann, I.B., 2008, 27-28.

Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesinden biri olmuştur. Bununla da kalmamış, Soğuk Savaş döneminde iki farklı siyasi ve iktisadi sistemi temsil eden iki kutuptan birinin lideri, dünyanın da en güçlü iki devletinden biri haline gelmiştir.

Böyle bir tarihsel birikimi miras alan Rusya'nın, Sovyetlerin dağılmasından sonra yaşadığı pek çok iktisadi ve siyasi krize rağmen en önemli dış politik hedefi bu büyük güç statüsünü bir şekilde muhafaza etmek ya da yeniden kazanmak olmuştur.²⁶⁰ Rusya Federasyonu'nun Sovyetler Birliği'nin ardılı olarak BM Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesinden biri olmayı sürdürmesi Rusya'nın bu Küresel Güç statüsünü devam ettirmesinin en büyük kurumsal dayanağı olarak kalmıştır. Ayrıca coğrafi büyüklüğü, zengin kaynakları, siyasi ve psikolojik tarihsel mirası, nükleer ve konvansiyonel askeri kapasitesi itibariyle de Rusya bir büyük güç olarak kalmaya devam etti.²⁶¹ Soğuk Savaş sonrası dönemde ABD ile stratejik eşitlik algısının devam ettirilmesi Rusya'nın Küresel Güç kimliğini besleyen önemli bir semboldü.²⁶² Bu dönemde ABD hegemonyasına dayanan tek kutuplu dünya düzeni söylemleri ve zamanla ABD'nin ve onun Batılı müttefiklerinin Rusya'yı da alakadar eden çeşitli uluslararası meselelerde Rusya'yı dikkate almayan tek taraflı tasarrufları Rusya'da ABD hegemonyasına dayanan bu tek kutuplu sisteme karşı Rusya'nın da bir Küresel Güç olarak bir kutbu temsil ettiği çok kutuplu uluslararası düzen arayışlarının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. İlk işaretlerini yüksek perdeden doksanlı yılların ortalarından itibaren Primakov'un dışişleri bakanlığı döneminde görmeye başladığımız bu çok kutuplu dünya düzeninde Rusya'nın küresel bir güç olma ve diğer devletler tarafından da bu şekilde kabul görme arayışı daha sonraları uluslararası gelişmelerin de etkisiyle Putin dönemi Rus dış politikasının da merkezine oturmuştur. Özellikle de Putin dönemiyle birlikte Küresel Güç kimliği Rusya'nın en önemli devlet kimliklerinden biri haline gelmiş ve pek çok alanda dış politika davranışlarının temel belirleyicisi olmuştur.²⁶³ Küresel Güç kimliğinin Rusya'nın uluslararası etkileşimlerine yansıyan temel davranışsal çıktıları bu ülkenin sadece kendisini doğrudan ilgilendiren konularda değil diğer bütün küresel meselelerde söz sahibi olmak, dikkate alınmak ve kendi çıkarlarının da gözetilmesini beklemek olarak sayılabilir.

²⁶⁰ Sovyet sonrası dönemde iç siyasi yapıda rekabet halinde olan bütün elit grupları büyük güç kimliğini yeniden kazanmasını istiyor fakat bunun nasıl olacağı noktasında ayrışıyorlardı. Bkz. Chafetz, G., 1996–97, 679.

²⁶¹ Arbatov, A.G., 1993, 7.

²⁶² Arbatov, A.G., 1993, 38-39.

²⁶³ Köstem, S., 2018, 734; Morozov, V. (2013). "Subaltern Empire?". *Problems of Post-Communism*, 60(6), 16.

3.2.2. Bölgesel Güç Olarak Rusya

Küresel bir güç olmanın şartlarından biri de öncelikle bölgesel bir güç olmaktır. Eğer Rusya bir küresel güç olarak dünya siyasetinde söz sahibi olmak istiyorsa önce kendi bölgesinde etkili bir devlet olmak zorundadır. Ayrıca Rusya Soğuk Savaş sonrası dönemde Batı merkezli tek kutuplu dünya düzenine alternatif arayışı bağlamında bölgeselleşmeyi bazı bölgelerin birer kutup olarak yükselmesiyle ortaya çıkabilecek çok kutupluluğun potansiyel tetikleyicisi olarak görmektedir.²⁶⁴ Bu çerçevede, kabaca eski Sovyet coğrafyası olarak tanımlayabileceğimiz, Rusya İmparatorluğu'nun ve Sovyetler Birliği'nin sınırlarının ulaştığı en geniş coğrafya üzerinde ortaya çıkmış olan ülkeler Rusya için böyle bir bölgeselleşmenin potansiyel partnerleri olarak öne çıkmaktadır. Rusya doğal etki alanı olarak gördüğü bu bölgede kendini eski imparatorluk merkezi olarak tarihsel, sosyal ve maddi yetenekler bakımından en güçlü, dolayısıyla da hegemon bir devlet olarak görme eğilimindedir.

Bu Bölgesel Güç olma tasavvuru çerçevesinde Rusya, Sovyet sonrası dönemde en güçsüz olduğu yıllarda bile bu coğrafyada belli ölçüde söz sahibi olmak ve kendi hilafına meydana gelebilecek gelişmeleri engellemek üzere bir dış siyaset izlemiştir. 1993 yılında yayınlanan ilk dış politika konseptinden itibaren “Yakın Çevre” kavramsallaştırması etrafında gelişen Rusya'nın bölgesel etkinliğini güçlendirme politikası çerçevesinde eski Sovyet ülkelerini Rusya'nın nüfuz alanı içerisinde tutmak için çeşitli dış politika araçları geliştirilmiştir. Bağımsızlığın ilk yıllarında liberal elitler tarafından Sovyetlerin dağılma sürecinde ortaya çıkabilecek siyasi, ekonomik ve askeri sorunların mümkün olduğunca önüne geçmek ve kontrollü bir dağılma gerçekleştirmek için kurulan Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) zamanla bu eski Sovyet ülkelerini Rusya'nın ekseninde tutmak için bir araç olarak görülmeye başlanmıştır.²⁶⁵ Bu dönemde Rusya Trenin'in ifadesiyle adeta kendi Monroe doktrinini ilan etmiş ve eski Sovyet ülkelerini merkeze alan bir dış politika izlemenin yanı sıra bu bölgede tek hâkim güç olarak kabul görmek istemiştir.²⁶⁶

Rusya'nın Küresel Güç kimliğinin önemi ve baskınlığı arttıkça zamanla Bölgesel Güç kimliği de buna paralel bir önem ve anlam kazanmıştır. Çeşitli bölgesel oluşumlar

²⁶⁴ Kazharski, A. (2019). *Eurasian Integration and the Russian World: Regionalism as an Identity Enterprise*. Central European University Press, 18.

²⁶⁵ BDT'nin bu dönemdeki rolü ve dönüşümü için bkz. Purtaş, F. (2005). *Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu*. Ankara: Platin Yayınları, 133-186.

²⁶⁶ Trenin, D. (2009). “Russia's Spheres of Interest, not Influence”. *The Washington Quarterly*, 32(4), 8.

aracılığıyla Rusya hem Bölgesel Güç kimliğini sürdürmek hem de bu sayede bölgesel bir kutup olarak dünya siyasetinde daha çok söz sahibi olmak amacıyla hareket etmiştir.²⁶⁷ Elbette Küresel Güç rolünde olduğu gibi Bölgesel Güç rol kimliğinde de Rusya'nın kendini böyle tanımlaması kadar bu kimlik alanına giren ötekilerin de Rusya'nın bu rolünü kabul etmesi ve bu rol kimliğinden doğacak uygun davranış kalıplarına rıza göstermesi gerekmektedir. Nitekim eski Sovyet cumhuriyetlerinden bir kısmı Rusya'nın bu rolünü kabul etmeyip bölgesel hegemonyasına rıza göstermeyerek bağımsız, hatta Batılı ülkelerle yakın ilişkiler geliştirme yönünde bir dış politika izlemiş bu da söz konusu coğrafyada çeşitli uyuşmazlıklara ve çatışmalara zemin hazırlamıştır. Şu halde, Bölgesel Güç rol kimliğinin davranışsal çıktıları açısından Rusya'nın eski Sovyet coğrafyasında tarihsel bir güç merkezi olarak siyasi, ekonomik ve askeri çıkarlarına saygı gösterilmesini, hatta başka aktörlerin bu bölgedeki etkinliğine mümkün olduğunca karşı çıkmayı ve bu bakımından bölge ülkelerinin en çok gözettiği ülke olmak istediğini söyleyebiliriz.

3.2.3. Anavatan Olarak Rusya

Rusya'nın bölgesel bir güç olarak eski Sovyet ülkeleri üzerindeki etkisini sürdürmesine zemin hazırlayan faktörlerden biri de Sovyetlerin dağılmasıyla birlikte milyonlarca Rus'un kendilerini bu ülkelerde azınlık durumunda bulmasıydı. Yeni bağımsız devletlerin bu Rus azınlıklara nasıl muamele edeceği ve bunların bulundukları ülkelerdeki siyasi ve kültürel hakları Sovyet sonrası dönemde Rusya'nın en önemli tartışma konularından biri oldu. Özellikle de milliyetçiler ve komünistler yeni bağımsız ülkelerde bu gruplara yönelik ayrımcı politikaları ve bu insanların sosyal ve kültürel problemlerini sürekli gündemde tuttular ve Rusya'nın bunlara sırtını dönemeyeceğini ve dolayısıyla da Rusya'nın eski Sovyet coğrafyasındaki etkisini kaybetme lüksünün olmadığını vurguladılar. Milliyetçi ve Komünist muhalefetin baskısının yanı sıra Baltık ülkelerinde Rus azınlıkların temel vatandaşlık haklarından mahrum bırakılması, Tacikistan, Gürcistan ve Azerbaycan gibi bazı ülkelerde yaşanan iç savaşlardan buralardaki Rusların da olumsuz etkilenmesi Rus hükümetini konuya ilgisiz kalmaktan alıkoymdu. Dolayısıyla Rusya eski Sovyet coğrafyasındaki etnik Ruslara ve Rusça konuşan azınlık gruplarına karşı kayıtsız kalamayarak bu topluluklar için bir anavatan rolü üstlenmek durumunda kaldı. Ayrıca bu Anavatan rol kimliği sadece eski Sovyet ülkelerindeki Rusların haklarının korunmasına

²⁶⁷ Morozov, V., 2013, 23.

yönelik bir davranışsal beklenti oluşturmuyor aynı zamanda bu Rus azınlıklar üzerinden Rusya'nın eski Sovyet ülkelerindeki siyasi nüfuzunu sürdürmesine yönelik bir stratejiyi içeriyordu.²⁶⁸

Bu Anavatan rol kimliğine uygun olarak Rus hükümeti bir yandan ilgili ülkelere siyasi ve iktisadi baskı yaparak bu ülkelerdeki Rusların haklarını korumaya çalışırken diğer taraftan da çifte vatandaşlık gibi tekliflerle bu ülkeler üzerindeki baskılarına resmi bir boyut kazandırmak istedi. Fakat bu çifte vatandaşlık girişimi önemli oranda Rus nüfusa sahip ülkeler tarafından kabul edilmedi. Putin döneminde ise Rus azınlıklara yönelik daha bütüncül bir yaklaşım geliştirildi ve Rus Dünyası kavramı ortaya atıldı. Bu çerçevede sadece etnik Ruslar değil Rusya'ya kültürel bir bağ hisseden herkes Rus Dünyası'nın bir parçası addediliyor, Rus Dünyası'na tarihsel, kültürel, dilsel ve medeniyetsel bir anlam yükleniyordu.²⁶⁹ Rus Dünyası konsepti ile temel amaç, Rusya ile yurtdışındaki Ruslar arasında bağ oluşturmak ve onların Rusya'ya aidiyetini pekiştirerek bulundukları ülkelerde asimile olmalarının önüne geçmektir. Ayrıca bir Rus Dünyası fikri oluşturularak, kendilerini bu büyük topluluğun bir parçası olarak görmeleri amaçlandı. Özetle Rusya'nın kendisini eski Sovyet cumhuriyetlerindeki Rus azınlıkların anavatanı olarak tanımlayıp, bu azınlıkların bulundukları ülkelerdeki haklarını korumak ve bunların anavatan ile bağlarını güçlendirmek yönündeki politikaları Rusya'ya ilgili ülkelerle ilişkilerinde uluslararası bir rol veriyordu. Bu rol kimliğine uygun olarak, Sovyet sonrası dönemde yayınlanan bütün dış politika konseptlerinde Rusya'nın yurtdışındaki Rusların haklarını ve çıkarlarını koruyacağı vurgulandı ve Putin dönemindeki strateji belgelerinde ayrıca bu topluluklar nezdinde Rus dilinin ve Rus kültürünün yurtdışında teşvik edilmesine de yer verildi. Anavatan kimliği Rusya'nın özellikle de ciddi oranda Rus azınlığa sahip Ukrayna, Moldova, Kazakistan ve Baltık ülkeleriyle ilişkilerinde de zaman zaman gerilimlerin yaşanmasına da sebep oldu.

²⁶⁸ Karaganov'un 1992 yılında yaptığı bir konuşmada ilk kez üst perdeden dile getirilen ve Karaganov doktrini olarak da bilinen bu yaklaşım için bkz. "The man behind Putin's pugnacity". Russia in Global Affairs. Web: <https://eng.globalaffairs.ru/articles/the-man-behind-putins-pugnacity/> adresinden 15 Kasım 2022 tarihinde alınmıştır.

²⁶⁹ Örneğin *Russkiy Mir* Vakfının başkanı Nikonov, Rus dünyası kavramını etnik bir içeriği olmadan oldukça kapsayıcı bir şekilde tanımladıklarını ve kendini Rus kültürü ve Rus ruhu ile bağlantılı bulan herkesin, Ukraynalıların da, Belarusluların da Yahudilerin de Rus dünyasının bir parçası olduğunu söylüyordu. Bkz. Nikonov, V. (2015). "Russkii Mir bessmyslenno bez Rossii." *Kontinent*. Web: <https://www.kontinent.org/article.php?aid=46d882e6133a0> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.

3.2.4. Egemen Demokrasi Olarak Rusya

Egemen Demokrasi söylemi başta ABD olmak üzere Batılı ülkelerin liberal demokratik yönetim biçimini en ideal rejim tipi olarak sunması ve diğer devletlerin de Batılı demokrasileri takip ederek bu yönetim biçimini benimsemeleri yönünde başka devletlerin iç işlerine müdahale etmesine tepki olarak Rusya tarafından geliştirilmiş bir ben tasavvurudur. 2003-2005 yılları arasında Rusya'nın yakın çevresinde sırasıyla Ukrayna, Gürcistan ve Kırgızistan'da yaşanan renkli devrimlerin ardından Putin'in danışmanlarından Vladislav Surkov tarafından ortaya atılan bu kavram ile liberal demokrasi gibi egemen demokrasinin de bir demokrasi türü olduğu ve devletlerin kendi özgün şartlarına uygun yönetim biçimleri geliştirmekte özgür oldukları vurgulanıyordu. Surkov bir Egemen Demokrasi olarak Rusya'yı "tüm vatandaşların ve onları oluşturan sosyal grupların ve halkların maddi refahını, özgürlüğünü ve adil düzenini sağlamak adına idarecilerin, kurumların ve kararların, her türlü çeşitliliği ve bütünlüğü içinde yalnızca Rus ulusu tarafından seçildiği, oluşturulduğu ve yönetildiği bir toplumsal siyasi yaşam biçiminin" hâkim olduğu ülke olarak tanımlıyordu.²⁷⁰ Burada asıl vurgulanmak istenen Batı tipi liberal demokrasinin değil her devletin kendi toplumsal, iktisadi, siyasi şartları içerisinde gelişen yönetim biçiminin o devlet için ideal demokrasi olduğuuydu. Devletlerin kendi yönetim biçimlerine karar vermesi de ülkesel egemenlik hakkının doğal bir dışavurumuydu. Bu anlayış Rusya'nın 2008 yılında kabul edilen dış politika konseptine yansımış ve burada Rusya'nın uluslararası ilişkilerde "çifte standart kullanımını önleme" niyeti beyan edilerek, "ödünç alınmış herhangi bir değer sistemini dayatmaksızın demokratikleşme yaklaşımlarında her devletin ulusal ve tarihi özelliklerine saygı gösterilmesi" çağrısında bulunulmuştur.²⁷¹

Zamanla Rus devlet adamlarının dış politika söylemlerinde sıkça başvurduğu Egemen Demokrasi (ya da bazen bu anlama gelecek şekilde sadece egemenlik) söylemi ve buna bağlı olarak geliştirdikleri rol kimliği Rusya için iki farklı dış politika davranışına işaret ediyordu. Birincisi Rusya Batılı devletlerin rejim baskılarına yani kendi belirledikleri demokrasi standartlarına aldırış etmeyecek, Rusya'nın kendi siyasi ve toplumsal şartlarından doğan demokrasi standartlarını takip edecekti. İkincisi ise Batılıların demokrasi ihraç etmek

²⁷⁰ Surkov, V. (2006a). "Natsionalizatsiia budushchego". *Ekspert*, No. 43, https://expert.ru/expert/2006/43/nacionalizatsiya_budushchego/ adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.

²⁷¹ "The Foreign Policy Concept of the Russian Federation Approved by Dmitry A. Medvedev, President of the Russian Federation, on 12 July 2008", https://russiaeu.ru/userfiles/file/foreign_policy_concept_english.pdf adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.

bahanesiyle diğer ülkelerin içişlerine müdahale etmelerine de destek vermeyecek hatta bu gibi müdahalelerin doğrudan kendi bölgesel ya da küresel çıkarlarıyla çelişmesi durumunda çeşitli dış politika araçlarıyla buna karşı çıkacaktı. Surkov'a göre Egemen Demokrasi sadece devletin kendi ülkesel sınırları içerisinde herhangi bir dış müdahaleye maruz kalmaksızın hüküm sürmesine değil aynı zamanda Rusya'nın uluslararası alanda da belli ülkelerin diğerleri üzerinde ekonomik, kültürel ve siyasi hegemonya kurmalarını engellemek için aktif bir rol oynaması gerektiğine işaret etmektedir.²⁷² Nitekim Rusya'nın ABD'nin Irak'ı işgaline destek vermemesi, 2011 yılında BM Güvenlik Konseyi bünyesinde destek verdiği Libya'ya yönelik NATO harekâtının rejim değişikliğine odaklanması ile birlikte eleştirel bit tutum benimsemeye başlaması, Suriye krizinde Esad rejiminin yanında yer alması bu egemenlik söylemleri ile örtüşen dış politika tutumları olarak öne çıkmıştır.²⁷³

Ayrıca Egemen Demokrasi kimliği Rusya'nın küresel meselelerde söz sahibi olmasına zemin hazırlayan bir yaklaşımdır ve bu bakımdan Küresel Güç kimliği ile de uyumlu bir rol kimliğidir. Çüngü Egemen Demokrasi sadece uluslararası politikada Vestefalyan egemenliğin savunulmasını değil, aynı zamanda uluslararası toplumda farklı demokrasi türlerinin ve farklı gelişme modellerinin bir arada varlığını sürdürdüğü bir sistemik çeşitlilik vurgusudur.²⁷⁴ Bu sistemik çok kutupluluk Rusya'nın bir güç merkezi olarak bu kutuplardan birini oluşturacağı ve Küresel Güç rolünü pekiştireceği bir dünya düzenine zemin hazırlayacaktır. Aslında Egemen Demokrasi bir sonraki başlıkta ele alacağım Rusya'nın Avrupalı kimliği ile de çok uyumsuz değildir. Egemen Demokrasi kimliği uluslararası toplumda Rusya'nın kendisini temel demokratik standartları karşılayan 'normal' bir ülke olarak resmetme çabasıdır. Burada Rusya'yı, demokratik olmayan, öyle olmayı bir üstün değer olarak görme eğiliminde de olmayan ülkelerden ayırma kaygısı vardır.²⁷⁵ Rusya'yı Avrupa medeniyetinin organik bir parçası olarak gören Surkov'a göre Rusya egemenliğinden ödün vermeden ve kendi özgünlüğünü muhafaza etmek kaydıyla

²⁷² Surkov, V. (2006b). "Suverenitet – eto politicheskii sinonim konkurentosposobnosti". *PolitNauka*, <http://www.politnauka.org/library/public/surkov.php> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.

²⁷³ Bkz. Deyermont, R. (2016). "The Uses of Sovereignty in Twentyfirst Century Russian Foreign Policy". *Europe-Asia Studies*, 68(6), 963-965.

²⁷⁴ Sakwa, R. (2011). "Russia's Identity Between the 'Domestic' and the 'International'". *Europe-Asia Studies*, 63(6), 972.

²⁷⁵ Makarychev, A.S. (2008). "Russia's Search for International Identity: Through the Sovereign Democracy Concept". *The International Spectator*, 43(2), 50.

uluslararası izolasyondan kaçınılmalı ve Batının bir parçası olarak kalmaya devam etmelidir.²⁷⁶

3.3. Rusya'nın Kolektif Kimlikleri

3.3.1. Avrupa Devleti Olarak Rusya

Coğrafi bakımdan Avrupa'nın doğu sınırlarında yer alan Rusya, Moskova Knezliği ile birlikte bir devlet olarak ortaya çıktığından beri kendini Avrupalı bir ülke olarak görme eğilimindedir. Özellikle de IV. İvan döneminde öne çıkan Üçüncü Roma ideolojisi Rusların benlik anlayışında Antik Roma'ya uzanan bir Avrupalılık kimliği bırakmıştır.²⁷⁷ Arbatov'a göre Ortaçağ Kiev Rus devleti bile pek çok bakımdan döneminin Avrupalı çağdaşlarının temel özelliklerini taşıyordu. Hatta Novgorod Knezliği'nin proto cumhuriyet rejimi siyasi bakımdan Avrupalı çağdaşlarının da ötesindeydi. Rusya Avrupa ile Asya arasında bir köprü ya da Avrupa'yı doğuya karşı koruyan bir cephe hattı değil tam tersine Avrupa'nın doğal bir parçasıydı.²⁷⁸ Rusya'nın Avrupalılığı konusunda herkes bu kadar olumlu düşünmüyordu. Örneğin 19. yüzyılın önemli düşünürlerinden Çadayev'e göre Rusya Hristiyanlığı Roma'dan değil de Bizans'tan almış olmakla büyük bir yalıtılmış içine girmiş, Avrupa'nın dışında kalarak farklı bir gelişim çizgisi izlemiş ve Avrupalı toplumların geçirdiği tüm ilerlemelerden mahrum kalmıştı.²⁷⁹ Gerçekten de Rusya Avrupa'da coğrafi keşifler, Rönesans, Reform ve sanayi devrimi gibi gelişmeler neticesinde yaşanan iktisadi, sosyal, siyasi ve teknik gelişmelerin dışında kalmış ve Avrupa medeniyetinin yaşadığı bu ilerleme ve diğerleri karşısında kazandığı teknik üstünlük diğer bazı Batı dışı toplumlarda olduğu gibi Rusya'da da Büyük Petro döneminde Avrupa'nın seviyesine erişmek için kapsamlı ve hırslı bir reform sürecini ortaya çıkarmıştı. Petro'nun amacı sadece Avrupa'yı teknik bakımdan yakalamak değil aynı zamanda Rusya'yı her yönüyle bir Avrupa devleti yapmak olmuştu. Bu çerçevede Rusya'da Avrupa merkezli siyasi, kültürel ve düşünsel anlayışın hâkim olduğu bir dönem başlamıştı. Rus şehirleri Avrupalı mimarlar tarafından imar edilmeye, memurlar

²⁷⁶ Surkov, V., 2006a.

²⁷⁷ Lukin, V., 2016, 487.

²⁷⁸ Arbatov, A.G. (1998). *Rossiiskaya natsionalnaya ideya i vneshnyaya politika: mify i realnosti*. Moscow: Moskovskii Obshchestvennyi Nauchnyi Fond'dan aktaran White, S., Feklyunina, V. (2014). *Identities and Foreign Policies in Russia, Ukraine and Belarus: The Other Europes*. London: Palgrave Macmillan, 101.

²⁷⁹ Walicki, A. (2009). *Rus Düşünce Tarihi: Aydınlanmadan Marksizme*. Çev. Alaeddin Şenel., İstanbul: İletişim Yayınları, 151.

Avrupalılar gibi giyinmeye, soylular çocuklarına Avrupalı hocalar tutmaya ve sarayda ve aristokraside Rusçadan çok Fransızca konuşulmaya başlamıştı.

Bu dönemden itibaren Avrupa toplumlarıyla daha da artan ticari, siyasi ve kültürel ilişkiler, hanedanlıklar arası evlilikler ve ortak bir din olarak Hristiyanlık zamanla Rusya'yı Avrupa kültür ve medeniyet dairesinin bir parçası haline getirmiştir. Diğer taraftan, tüm bu siyasi ve sosyal etkileşimler her ne kadar Rusya'nın diğer Avrupalı devletler tarafından sosyal bakımdan da bir iç grup üyesi olarak görülmesini sağlamışsa da Avrupalı muhataplarında Rusya'nın tam anlamıyla Avrupalı bir devlet olup olmadığı yönünde şüpheler hep varolmuştur. Özellikle Aydınlanma düşüncesinin etkisiyle modern ve efektif bir devlet aygıtının inşa edilmesi, devlet kapasitesinin toplumun iktisadi ve sosyal kalkınması noktasında yeterliliği konusu önem kazanınca Rusya bu bakımdan Avrupa'nın gerisinde ve yeterince gelişmemiş, medeni olmayan bir devlet olarak görülmeye devam etmiştir.²⁸⁰ Teknik bakımdan Avrupa'nın seviyesine erişme ve kültürel olarak Avrupa'ya benzeme çabaları Avrupalılığı neredeyse Ruslar için bir takıntı haline getirmiş²⁸¹ ve İmparatorluk döneminin sonuna kadar modern Rus ulus kimliğinin de Avrupa ile ilişkili halinde gelişmesine zemin hazırlamıştır. Yani Avrupa modern Rus milli kimliğinin inşasında sembolik ötekisi olarak kurucu bir rol oynamıştır.²⁸²

Birinci Dünya Savaşı'nda sonra Bolşevik Devrimi ile birlikte İmparatorluk devrinin son bulmasıyla Rusya'nın sosyalist bir rejim tarafından idare edilmeye başlanması ve İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde liberal ve sosyalist iktisadi ve siyasi ideolojiler ekseninde Sovyetler Birliği ve Batı arasına bir duvar çekilmiş olmasının Rusya'yı Avrupa'dan uzaklaştırdığı düşünülebilir. Fakat aslında sanayileşme sonrası Avrupa'daki iktisadi ve sosyal ihtiyaçlara cevaben gelişmiş olan Avrupalı bir ideoloji olarak sosyalizmin ilk defa Rusya'da tatbik edilmesi bile Rus ve Avrupa entelijansiyalarının ne derece entegre olduğunu ve Rusya'nın gerçek bir Avrupa ülkesi olarak bu düşüncelerin tatbik edildiği yer haline geldiğini gösterir.²⁸³ Fakat yine de Sovyet tecrübesi Rusya'daki Batıcılar tarafından Rus

²⁸⁰ Neumann, I.B., 2008, 27-30.

²⁸¹ Malinova, O. (2014). "Obsession with status and resentment: Historical backgrounds of the Russian discursive identity construction". *Communist and Post-Communist Studies*, 47 (3-4): 291-303.

²⁸² Neumann, I.B. (1996). *Russia and the Idea of Europe: A Study in Identity and International Relations*. London: Routledge, 1; Greenfeld, L., 1992, 254.

²⁸³ Örneğin Rusya'yı kültürel, tarihsel ve coğrafi olarak Avrupalı bir ülke olarak gören liberal siyasi partilerinden Yabloko'nun lideri Yavlinsky, komünizm Avrupalı bir ideoloji olduğu için Sovyet döneminin bile Rusya'yı Avrupa dışında bırakmayacağını söyler. Bkz. White, S., Feklyunina, V., 2014, 102.

tarihinin Batı merkezli gelişim sürecinden bir sapma olarak görülmüştür. Soğuk Savaş'ın son yıllarında Gorbaçov ile başlayan yumuşama ile birlikte pek çok Rus eliti Sovyetlerin geleceğini kendi özgün ideolojisini muhafaza etmekle birlikte 'ortak Avrupa coğrafyasında' karşılıklı bağımlılık ve işbirliği çerçevesinde Batılı devletlerle yakın ilişkiler geliştirmekte görmeye başladılar.²⁸⁴ Sovyetlerin yıkılmasıyla yeni Rusya'da hâkim konuma gelen siyasi ve iktisadi elitin önemli bir kısmı bu Batıcı fikirleri daha da ileri taşıyarak, Rusya'nın tarihsel olarak Avrupa medeniyetinin ayrılmaz bir parçası olarak görmenin ötesinde Avrupalı siyasi, iktisadi ve güvenlik kurumlarına entegre olmasını hedefliyordu.²⁸⁵ Sovyet tecrübesi henüz yeni bitmiş olmasına rağmen Avrupalı kimlik bu dönemde toplum tarafından da büyük oranda sahipleniliyordu. Örneğin, Hopf doksanlı yıllarda yaptığı saha araştırmalarında Rusya'daki geniş halk kitlelerinin Rusya'yı Avrupalı olarak gördüğünü saptar. Bu anlayış popüler romanlarda, tarih ders kitaplarında, film eleştirilerinde ve diğer popüler kültür eserlerinde kendini göstermektedir.²⁸⁶

Yeltsin döneminin özellikle de ilk yılları kadar olmasa bile bu Avrupalılık düşüncesi sonraki dönemlerde de farklı önem derecelerinde merkeziliğini korudu. Diğer taraftan, Rusya siyasi ve ekonomik açıdan toparlandıkça Batıya yaklaşımında kendini aşağı görme anlayışından sıyrılarak ilişkileri daha eşitlikçi bir perspektiften görme eğilimi daha çok ağırlık kazanmaya başladı.²⁸⁷ Bu çerçevede, Rusya'nın Avrupalılığını bugünkü Avrupalı kimliğin en önemli bileşenlerinden biri olan Batı tarzı liberal demokrasiyi olduğu gibi benimsemek olarak değil, Rusya'nın coğrafi, tarihsel ve kültürel olarak Avrupa medeniyetinin bir parçası olmasına bağlayan, hatta Rusya'yı geleneksel Hristiyan ve Avrupalı değerleri yaşatan bir medeniyet olarak bugünkü Avrupa'dan daha çok Avrupalı gören yeni bir anlayış gelişmeye başladı.²⁸⁸ Tam da bu noktada Avrupalı kimlik ile Batılı kimlik arasında bir fark oluşuyordu. Avrupalı kimlik Rusya'nın tarihsel ve kültürel olarak Avrupa medeniyetinin bir parçası olmasına işaret ederken Batılı kimlik daha çok Batılı liberal demokratik siyasi ve ekonomik değerlerin olduğu gibi benimsenmesi ile ilişkilendiriliyordu. Yeltsin döneminde, özellikle doksanlı yılların ilk yarısında daha güçlü durumda olan liberal elitler bu iki kimliği bir arada

²⁸⁴ Gorbaçov'un 'ortak Avrupa mekânı' Avrupanın Atlantikten Urallara kadar uzanan coğrafi sınırlarını aşan, Sovyetlerin tamamını, ABD'yi ve Kanadayı da içeren bir coğrafyaydı ve Sovyet vatandaşları da bu coğrafyada yaşayan Avrupa medeniyetinin mirasçılarıydılar. Bkz. White, S., Feklyunina, V., 2014, 108.

²⁸⁵ Arbatov, A.G., 1993, 9-10.

²⁸⁶ Hopf, T., 2002, 153-210.

²⁸⁷ Rusya'nın Avrupa ile ilişkilerinde son çeyrek asırda gelişen bu yaklaşım farkı için bkz. Neumann, I.B. (2016). "Russia's Europe, 1991–2016: inferiority to superiority". *International Affairs*, 92(6), 1381–1399.

²⁸⁸ Hopf, T., 2016, 241; White, S., Feklyunina, V., 2014, 102-13.

değerlendiriyor ve Rusya'yı hem Avrupalı hem de Batılı bir devlet olarak algılıyordu. Sonraki dönemlerde Rusya'nın liberal demokratik siyasi değerlerle arası açıldıkça Avrupalı kimlik tarihsel ve kültürel ortaklıklar üzerinden etkisini sürdürmeye devam etse de Batılı kimlik eskisi kadar destek bulamaz oldu.

Diğer yandan, Rusya'nın Avrupalı kimliğinin önem derecesinin ve içeriğinin değişiminde Batılı devletlerin Rusya'ya yaklaşımı da belirleyici bir rol oynadı. Özellikle de Küresel Güç ve Bölgesel Güç rol kimliklerinin baskınlığı arttıkça Rusya Avrupa siyasetine dâhil olurken sadece kolektif bir kimlik olarak Avrupalılığının tanınmasını değil aynı zamanda Küresel ve Bölgesel Güç rol kimliklerinin de kabul edilerek Avrupalı devletler topluluğuna tıpkı 19 yüzyılda olduğu gibi büyük güçler arasında eşitlik prensibi uyarınca kabul edilmeyi bekledi.²⁸⁹ Avrupalı devletler ve daha ziyade ABD Rusya'nın Avrupa güvenlik ve siyasi ilişkilerinde her zaman bu rolünü kabul etmeye yanaşmadı ve bu da Rusya'nın Avrupalı kimlik alanına giren uluslararası etkileşimlerinde çeşitli krizlerin yaşanmasına zemin hazırladı. Yine de ilişkilere hâkim olan hava ne olursa olsun Rusya'nın Avrupalı kimliği Rus dış politikasını her zaman Batı yanlısı olmasa da hep Batı merkezci bir çizgide tuttu.²⁹⁰

3.3.2. Doğu Slav Devleti Olarak Rusya

Büyük Petro ile başlayan Batılılaşma süreci devletin sadece maddi kapasitesini arttırmaya yönelik bir hamle olmaktan çıkıp sosyal alana yönelik reformlara da yansınca Rus ve Avrupa medeniyetinin ilişkisine dair bir takım karışık fikirlerin de doğmasına sebep oldu. Bu dönemde neredeyse bütün bir Rus düşünce hayatı Rus ile Batı medeniyetleri arasındaki ilişki ve çelişki üzerine odaklanmıştı.²⁹¹ Böyle bir ortamda ortaya çıkan Slavcı düşünürler de Batı medeniyetinin değerlerinin Rus medeniyeti ile çelişki halinde olduğunu savunarak ve Batı karşısında Rus medeniyetinin 'erdemlerine' vurgu yaparak, Ortodoks değerleri, Batı uygarlığının bireyseldiliği karşısında kolektif anlayışı önceleyen 'mir' gibi geleneksel Rus sosyal kurumlarını öne çıkardılar.²⁹² Slavcılar dış politikada da diğer Slav milletlerin sorunlarını ön plana çıkaran bir gündem belirlediler. Rusların merkezi ve doğu Avrupa'ya

²⁸⁹ Nikonov, V. (2002). "Back to the Concert". *Russia in Global Affairs*, No. 1. <https://eng.globalaffairs.ru/articles/back-to-the-concert/> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.

²⁹⁰ Lo, B. (2002). *Russian Foreign Policy in the Post-Soviet Era: Reality, Illusion, and Mythmaking*. Houndmills: Palgrave Macmillan, 8.

²⁹¹ Koyre, A. (1994). *19. Yüzyıl Başlarında Rusya'da Batıcılık, Ulusçuluk ve Felsefe*, İstanbul: Belge Yayınları, 10

²⁹² Slavcılarının tarih felsefeleri ve toplumsal düşünceleri için bkz. Walicki, A., 2009, 161-168.

yayılmış Slav halklarının doğu kanadını oluşturduğu ve diğer Slav milletlerle yakın ilişki kurması gerektiği fikri Slavcılarla birlikte İmparatorluk Rusya'sının dış politika gündemine taşınmaya başladı. Özellikle de doğu Avrupa'daki panslavist hareketlerin etkisiyle birlikte 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Balkanlardaki Slav halklarının Osmanlı egemenliğinden kurtarılması ülküsü Slavcılığı sadece Slavcıların gündemi olmaktan çıkararak daha popüler bir gündem haline getirdi. Zamanla bağımsızlıklarını kazanan bu devletlerin bir kısmının Rusya'nın ekseninde hareket etmeye yanaşmamaları ve Birinci Dünya Savaşı sırasında bunların bazılarının Müttefiklerin yanında savaşa girmesi büyük hayal kırıklıkları yarattı. Panslavist hareket İkinci Dünya Savaşının sonlarında tekrar gündeme gelmiş, Rus ordusu Berlin'e doğru ilerlerken Doğu Avrupa'da Sovyet etkisini tesis etmek için Soyvetler Birliği Slav kimliğini öne çıkarmış ve 1946 yılında Belgrad'ta resmi bir Panslav kongresi düzenlenmişti.²⁹³ Soğuk Savaş sonrası dönemde Slavlık ve Ortodoksluk ekseninde özellikle de Sırbistan Doğu Avrupa'da Rusya'nın geleneksel bir müttefiki olarak kalmaya devam ederek Rusya için önemini sürdürdü ve doksanlı yıllarda Bosna ve Kosova savaşlarında NATO'nun Sırbistan karşıtı siyasetinin karşısında Sırpların haklarını savunmak Rusya'nın hassas gündemlerinden biri oldu.

Diğer taraftan, Slav kardeşliğinin en sürdürülebilir projesi olarak üç Doğu Slav devleti Rusya, Ukrayna ve Belarus arasındaki yakınlığı ve birliği bir şekilde devam ettirmek Sovyet sonrası Rus dış politikasının temel önceliklerinden biri haline geldi. Rus elitler Rusya'yı Belarus ve Ukrayna ile birlikte tarihte bilinen ilk Slav devleti olan Kiev Rus'un devamı olarak tek milletin üç ayrı kolu şeklinde görmek eğilimindeydi ve ulusal kimliği bu tarih anlatısı üzerine inşa ettiler. Örneğin Yeltsin Ruslar için Ukraynalılar ve Belarosluların akraba milletler olduğunu, Kiev'in eski Rusların başkenti olduğunu ve dolayısıyla Ukrayna'nın Rus ulusal tarihinin ve kimliğinin beşiği olduğunu yazmıştı.²⁹⁴ Dolayısıyla Rusya bu ülkeleri kendi doğal nüfuz alanı olarak görmekte ve bunların Rusya'dan uzaklaşmalarını ulusal çıkarları için hayati bir tehdit olarak algılamaktadır. Ayrıca bu üç ülke arasındaki entegrasyonu BDT entegrasyonu için bir öncül olarak değerlendirmektedir. Bu çerçevede Rusya ve Belarus arasında iktisadi, siyasi ve güvenlik alanlarında işbirliğini ve entegrasyonu güçlendirmeyi hedefleyen bir Rusya Belarus Birlik Devleti anlaşması

²⁹³ Kohn, H. (2007). *Panslavizm ve Rus Milliyetçiliği*. Çev. Agah Oktay Güner. İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayınları, 270-271.

²⁹⁴ Yeltsin, B. (2000). *Midnight Diaries*. New York: Public Affairs. 243.

imzalanmış benzer bir entegrasyon girişimi Ukrayna için de düşünülmüşse de Ukrayna Rusya'dan bağımsız bir dış politika izlemek istediği için bu hayata geçirilememiştir.

3.3.3. Avrasya Devleti Olarak Rusya

Rus medeniyetini Avrupa medeniyetinden farklı, kendine özgü bir medeniyet olarak görenler sadece Slavcılar değildi. Çok geç bir tarihte, yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde Avrupa'daki göçmen Rus entelektüeller arasından çıkan ve bugün bizim klasik Avrasyacılar diye tanımladığımız Nikolay Trubetskoy, Georgi Vernadski, Petr Savitski gibi aydınlardan oluşan bir entelektüel grup da Rus medeniyetinin özgün taraflarını başka niteliklerine vurgu yaparak öne çıkardılar. Avrupa medeniyetine kategorik olarak karşı olan ve Rusya'nın kültür ve medeniyet bakımından Avrupa'dan farklı, kendine has bir medeniyeti temsil ettiğini savunan klasik Avrasyacılar göre, Batı medeniyetinin dışında ve ondan farklı olarak gelişen Avrasya medeniyeti, Rusların Avrasya coğrafyasında Moğol-Tatar ve diğer Türkî pek çok Asyalı milletle ortak tarihi tecrübesinin sonucunda gelişmişti. Klasik Avrasyacıların Avrasya coğrafyasından anladıkları da Rusya İmparatorluğu'nun tarihte ulaştığı en geniş sınırları kapsıyordu.²⁹⁵ Sovyetlerin dağılmasının ardından Avrasyacı düşünce yeni bir formda tekrar gündeme geldi. Neo-Avrasyacılar olarak bilinen bu yeni Avrasyacı yaklaşım klasik Avrasyacı düşüncenin temel varsayımlarından büyük oranda kopmuşlardı. Örneğin Aleksandr Dugin'in Avrasya'sı temel ötekisi Batı olan bir medeniyet tasarımı değil, dönemin siyasi şartlarının etkisi atında esas ötekisini Amerika Birleşik Devletleri olarak belirlemiş bir siyasi ve jeopolitik projeydi. Ona göre ABD'nin küresel hegemonyasına karşı koyabilmek adına Rusya ile işbirliği yapmaya hazır olan bütün stratejik ittifaklar geniş Avrasya'nın potansiyel bir parçası olabilirdi.²⁹⁶

Kremlin'in söylemlerinde her ne kadar bu Avrasyacı düşünörlere pek atıf yapılmasa ve neo-Avrasyacıların politikaları devletin resmi yaklaşımında çok karşılık bulmasa da²⁹⁷ en azından bu fikri külliyattan Rusya ve onun etki alanının kapsadığı tarihsel coğrafyayı ifade edecek şekilde Avrasya terimi miras kaldı. Bu terim Sovyet sonrası dönemde eski Sovyet ölkelerinin en azından bir kısmının coğrafi ve jeopolitik bütönlüğünü ve ilişkisini

²⁹⁵ Bassin, M. (2008). "Eurasianism "Classical" and "Neo": The Lines of Continuity" in T. Mochizuki, (Ed.), *Beyond the Empire: Images of Russia in the Eurasian Cultural Context*, Sappuro: Slavic Research Center, 287.

²⁹⁶ Bassin, a.g.m., 292-293..

²⁹⁷ Bkz. Tsygankov, A., 2016, 153-154.

vurgulayacak şekilde hem Rus hem yabancı siyasi ve akademik çevrelerde kullanılır oldu.²⁹⁸ Laruelle'in söylediği gibi, Avrasya kavramı her ne kadar coğrafi olarak hem Avrupa hem de Asya'yı kapsayan kıtasal bir bütünü ifade etse de Rus düşüncesinde Avrasya aslında ne Avrupa, ne de Asya'dır.²⁹⁹ Avrasya hem Avrupa hem de Asya medeniyetlerinin dışında, kendine özgü şartlar altında, tarihsel süreç içerisinde Rusya'nın bölgedeki diğer halklarla birlikte inşa ettiği ve bu halklarla tarihsel, kültürel, coğrafi ve siyasi yakınlığına işaret eden bir medeniyet coğrafyasıydı.

Bu ortaklıklar üzerine inşa edilmeye çalışılan kolektif bir kimlik olarak Avrasyalılık kimliği Sovyet sonrası Rus dış politikasında eski Sovyet ülkeleri arasındaki işbirliğini ve entegrasyonu yeniden sağlamak üzere geliştirilen bir dış politika anlayışına işaret etmektedir. Bu aynı zamanda bir kimlik projesi olarak eski Sovyet coğrafyasında kültürel ve ekonomik bölgeselleşme etrafında bir bölge inşa sürecidir.³⁰⁰ Bu bakımdan Avrasyalılık bölgesel kimliği Rusya'nın Bölgesel Güç ve Küresel Güç rol kimliklerini de tamamlayıcı bir kolektif kimliktir. Aslında Bölgesel Güç kimliği Rusya'nın Avrasyalı devletler grubundaki bir rol kimliğine işaret etmektedir. Putin'in devlet başkanlığı ile birlikte Avrasyalılık kimliği etrafında bölgesel bir blok inşası Rus dış politikasının önceliklerinden biri haline gelmiştir. Putin Rusya'yı bir Avrasya devleti olarak tanımlamış,³⁰¹ BDT bünyesinde atılan ekonomik entegrasyon adımlarının 2000 yılında Avrasya Ekonomi Topluluğu'na (EurAsEC) dönüşmesiyle ilk defa BDT bünyesindeki bir bölgesel işbirliği girişimine Avrasya ismi verilmiştir. Daha sonraları kurulan Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) çerçevesinde gelişen bölgeselleşme çabaları Putin'in üçüncü devlet başkanlığı döneminden itibaren Avrasya entegrasyonunu 2013 dış politika konseptinde de vurgulandığı üzere Rusya'nın en önemli dış politika önceliği haline getirmiştir.³⁰²

²⁹⁸ Laruelle, M. (2015). "Eurasia, Eurasianism, Eurasian Union: Terminological Gaps and Overlaps". *Ponars Eurasia Policy Memo*, No. 366. https://www.ponarseurasia.org/wp-content/uploads/attachments/Pepm366_Laruelle_July2015-0.pdf adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.

²⁹⁹ Laruelle, M. (2015). "The Paradoxical Legacy of Eurasianism in Contemporary Eurasia" in M. Bassin, S. Glebov, M. Laruelle (Eds.), *Between Europe and Asia: The Origins, Theories, and Legacies of Russian Eurasianism*, Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 190.

³⁰⁰ Kazharski, A., 2019, 18.

³⁰¹ Putin, V. (2000). "Russia: New Eastern Perspectives". Web: <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/21132> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.

³⁰² Bkz. "Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation, Approved by President of the Russian Federation V. Putin" (2013, February 12), *The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation*, Web: <http://archive.mid.ru/nsosndoc.nsf/1e5f0de28fe77fdcc32575d900298676/869c9d2b87ad8014c32575d9002b1c38?OpenDocument> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.

3.3.4. Asya Devleti Olarak Rusya

Rusya'nın 16. yüzyılın ortalarından itibaren başlayan doğu yönünde genişlemesi yüzyıl kadar bir süre içerisinde devletin sınırlarını Pasifik kıyılarına ulaştırarak Rusya'yı bir Asya devleti haline getirmiştir. Rusya bugün itibarıyla de Sibirya ve Uzak Doğu federal bölgeleri dolayısıyla coğrafi bakımdan bir Asya devleti olsa da, Rusya'nın Asyalı kimliği tarihsel olarak hep geri planda kalmış, entelektüel anlamda da bu kimliği sahiplenilen ve vurgulayan bir fikir akımı ortaya çıkmamıştır. Yukarıda değindiğim üzere Rusya'nın Avrupa medeniyetinden farklılığını vurgulayan düşünce akımları da Rusya'nın Asyalılığını öne çıkarırken Asya-Pasifik ülkeleri ve halklarıyla değil, imparatorluk sınırlarına dâhilinde bulunan Moğol ve Turani halklarla ortak tarihi tecrübeye vurgu yapmıştır. Rusya'nın Uzak Doğu ve Sibirya bölgelerinin coğrafi olarak imparatorluğun merkezine uzaklığı, bu bölgelerin iklim bakımından elverişsiz şartları ve nüfus bakımından da çok kalabalık yerler olmayışı Asya Rusya'sını ekonomik ve siyasi bakımdan önemsizleştirirken Rus dış siyasetinde de Asya tercihini ve Asyalı kimliğini geri planda bırakmıştır. Ayrıca yakın döneme kadar uluslararası statü ilişkileri açısından Asyalılığın hem maddi hem de düşünsel unsurlar bakımından Avrupalılık kadar pozitif bir kimlik olmaması da Rusya'nın Asyalı kimliğinin çok fazla öne çıkmamasında bir diğer etmen olmuştur.

Bu durum Asya-Pasifik devletlerinin iktisadi bakımdan güçlenmesi ve dünya siyasetinde öneminin görece artmayışıyla yavaş yavaş değişmeye başlamıştır. 2000 yılında kaleme aldığı bir makalesinde Putin Rusya'nın topraklarının büyük bir kısmının Asya'da yer aldığını hatırlatarak Rusya'nın kendini bir Avrasya devleti olarak gördüğünü yazmış ve Asya-Pasifik ülkeleriyle ilişkileri geliştirmenin önemini vurgulamıştır.³⁰³ Fakat burada Rusya'yı bir Asya ülkesi olarak tanımlamaması ve Asya ülkeleriyle ilişkileri geliştirirken Rusya'ya daha çok Asya ve Avrupa ekonomileri arasında daha az maliyetli bir güzergâh olarak bir köprü devlet rolü biçmesi Asyalılık kimliğinin bu dönem yeteri kadar önemsenmediğini göstermektedir. 2000'li yılların sonundan itibaren ise Rusya'nın Uzak Doğu bölgelerinin iktisadi kalkınmasını ve modernizasyonunu önceleyen devlet politikaları açısından Asya-Pasifik ülkeleriyle ekonomik ilişkilerin öneminin artmasıyla Rus dış politikasında Asya açılımı gündeme gelmiş ve buna zemin oluşturacak şekilde Rusya'nın

³⁰³ Putin, V., 2000.

Asyalı kimliği daha çok vurgulanmaya başlamıştır.³⁰⁴ Özellikle de 2014 Ukrayna krizinin ardından Batılı ülkelerle bozulan ilişkiler Rus dış politikasında Asya Pasifik ülkelerinin önemini daha da arttırmış ve bu Asya açılımı Büyük Avrasya kavramsallaştırması etrafında Rusya'nın Asyalı kimliğinin daha baskın bir kimlik haline gelerek dış politika söylemlerinde öne çıkmaya başladığı bir sürece evrilmiştir.

3.4. Rusya'nın Sosyal Kimliklerinin Hiyerarşik Organizasyonu ve Dönemsel Baskınlığı

Her birini kendi tarihselliği içerisinde incelediğim Rusya'nın tüm bu sosyal kimlikleri aynı anda Rus dış politikasının farklı alanlarına, farklı konularına ve farklı muhataplarına yönelik ilişkilere düşünsel bir zemin oluşturmaktadır. Fakat yine de bu kimliklerin hepsi eşit önemde olmadığı gibi her birinin önem hiyerarşisindeki konumu yani baskınlığı da dönemsel olarak çeşitli faktörlere bağlı olarak değişmektedir. İlk bölümde, 'kimlik baskınlığı' başlığı altında ele aldığım üzere bu kimliklerin bazıları devlete uluslararası toplum içerisinde yüksek bir statü verdiği ya da daha çok ilişki ağına ve bu ilişkilerden elde edilen daha çok maddi ve sosyal ödüle işaret ettiği için diğerlerine göre daha baskın olmaktadır. Bazı kimlikler ise daha az sayıda aktörle ilişkilere zemin hazırladığı ya da bu ilişkilerin maddi sosyal ödülleri göre daha düşük olduğu için etkisini sürdürmeye devam etse de daha az öne çıkmakta ve daha çok ilgili ülkelerle ilişkiler söz konusu olduğunda uyarılmaktadırlar. Ayrıca iç siyasi süreçlerdeki elit değişimleri ya da diğer diğer devletlerle girilen uluslararası etkileşimler belli kimliklerin belli dönemlerde baskınlığının görece artmasına ya da azalmasına sebep olmaktadır.

Bu çerçevede, Rusya'nın Küresel Güç ve Bölgesel Güç rol kimlikleri ile Avrupalı kolektif kimliğinin hem her bir kimlik alanındaki ilişkilerin sayısı, yoğunluğu ve bunların sağladığı maddi ve sosyal ödüllere atfedilen değer bakımından, hem de bu kimliklerin Rusya'nın uluslararası statüsüne ve dolayısıyla özsaygısına yaptıkları yüksek katkı sebebiyle her dönem daha baskın kimlikler olarak öne çıktıklarını görülmektedir. Diğer taraftan belli iç siyasi süreçler ve uluslararası etkileşimler ise hem bu kimliklerin kendi aralarındaki önem hiyerarşisinin, hem de diğer sosyal kimliklerinin zaman zaman daha öne çıkacak ya da daha arka planda kalacak şekilde baskınlığının değişmesine neden olmaktadır. Ben bu çerçevede

³⁰⁴ Bu dönemde ilgili politikalara zemin oluşturan önemli bir rapor için bakınız: CSCAP — the Russian National Committee of the Council for Security Cooperation in Asia Pacific. (2010). "Going East: Russia's Asia-Pacific Strategy", *Russia in Global Affairs*, <https://eng.globalaffairs.ru/articles/going-east-russias-asia-pacific-strategy/> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.

Rusya'nın sosyal kimliklerinin önem hiyerarşisindeki ve dolayısıyla baskınlıklarındaki değişimi hem belli iç siyasi süreçler hem de Rusya'nın diğer devletlerle uluslararası etkileşimlerinin etkisinde meydana gelen belli dönüm noktalarını takip ederek inceleyeceğim. Önemli iç ve dış gelişmelere işaret eden söz konusu kırılma noktaları üzerinden şöyle bir dönemlendirme yapmak mümkündür: Sovyetlerin dağılmasından 1993 yılında yaşanan Parlamento krizi, Anayasanın ve ilk dış politika konseptinin kabul edilmesine kadar geçen 1991-1993 arası dönem; 1993 yılından Yevgeni Primakov'un dışişleri bakanı olarak atanmasına kadar olan 1993-1996 arası dönem; 1996-1999 Primakov'un dışişleri ve başbakanlık dönemi; Putin'in yönetime gelmesiyle başlayan ve ABD'nin Irak'ı işgaline kadar olan 1999-2003 arası dönem; Irak'ın işgalinden Medvedev'in devlet başkanlığına kadar süren 2003-2008 arası dönem; 2008-2012 Medvedev dönemi; Putin'in üçüncü devlet başkanlığı dönemi ile başlayan ve Ukrayna krizine kadar olan 2012-2014 arası dönem ve 2014 Ukrayna krizi sonrası dönem.

1991-1993 yılları arasında Rusya'da kurumsal olarak henüz devlet inşa süreci tamamlanmamıştı ve birbiriyle uyumsuz hareket eden devlet kurumları dış politika alanında farklı devlet kimliklerini öne çıkarmak adına mücadele halindeydi. Rusya'yı tarihsel olarak Avrupa medeniyet dairesinin bir parçası olarak gören ve serbest piyasa ekonomisi çerçevesinde Rusya'nın iktisadi dönüşümünü ve Batılı siyasi ve iktisadi kurumlara entegrasyonunu önceleyen liberaller daha çok Dışişleri ve Ekonomi bakanlıklarına hâkimdi. Bu dönemde Yeltsin başkanlığındaki Kremlin de büyük ölçüde bu liberal demokratik eğilimleri benimsemişti. Diğer tarafta, Savunma Bakanlığı, istihbarat gibi güvenlik kurumları ise önemli dış politika konularında Dışişleri bakanlığından bağımsız hareket ederek eski Sovyet ülkelerindeki etki sahalarını sürdürmeyi hedefliyorlardı.³⁰⁵ Parlamentodaki milliyetçi ve komünist muhalefet de hem eski Sovyet ülkelerindeki Rus azınlıkların korunması hem de Rusya'nın Bölgesel ve Küresel Güç kimliğinin sürdürülmesi adına güvenlik bürokrasisini destekliyordu. Özetle bu dönemde farklı devlet kurumlarının desteklediği şu kimlikler dış politika davranışlarında daha çok öne çıkmaktaydı: Avrupalı Kimlik, Bölgesel Güç Kimliği ve Anavatan Kimliği. Yeltsin yönetiminin devlet kurumlarına tam olarak hâkim olamadığı bu dönem 1993 yılında Yeltsin iktidarına karşı Parlamento merkezli siyasi başkaldırının güç kullanılarak bastırılması, bir Anayasa'nın nihayet kabulü ve 1993 Aralık ayında parlamento seçimlerinin gerçekleştirilmesiyle kısmen sona ermiş

³⁰⁵ Hopf, T., 2005, 235; Arbatov, A.G., 1993, 20.

oldu. Radikal iktisadi dönüşümün yarattığı enflasyonist krizler ve bununla beraber gelen sosyal bunalımlar, Batıdan yeteri kadar siyasi ve ekonomik destek görmemenin de etkisiyle liberal elitlerin pozisyonunu zayıflattı.

1993 yılından itibaren radikal liberal ve milliyetçi kesimler arasında daha dengeli bir siyasi yaklaşımı temsil eden merkeziler/devletçiler devlet kurumlarında ağırlık kazanmaya başladılar.³⁰⁶ Bu dönemden itibaren Yeltsin yönetimi Rusya'yı bir Avrupa devleti olarak gören liberaller ile bir Avrasya gücü olarak gören milliyetçiler arasında bir denge tutturmaya çalıştı.³⁰⁷ Bu çerçevede Rusya'nın Avrupalı kimliğinin yanı sıra Bölgesel ve Küresel Güç kimlikleri de bu sefer devletin tüm kurumlarının sahiplendiği kimlikler olarak öne çıkmaya başladı. Özellikle de Rusya'nın eski Sovyet coğrafyasında yegâne bölgesel güç olarak kabul görme talebi 1993-1996 arası dönemin en baskın kimliği haline geldi. Batıcı dışişleri bakanı Kozyrev'in söylemlerinde artık liberal değerler kadar Rusya'nın eski Sovyet coğrafyasındaki doğal nüfuz alanına göndermeler de yoğunluk kazanmaya başladı.³⁰⁸ 1994 yılında kaleme aldığı bir makalesinde Kozyrev Rusya'nın büyük güç olmaya yazgılı olduğunun altını çizerek Batı'nın bunu kabul etmesinin onun Avrupalı bir devlet olarak demokratik gelişmesini sürdürmesine yardımcı olacağını söylüyordu.³⁰⁹ Diğer taraftan, hem eski Sovyet ülkelerindeki Rus azınlıkların başta Baltık ülkelerinde olmak üzere yaşadığı siyasi sorunlar hem de Gürcistan, Moldova, Tacikistan gibi ülkelerde yaşanan iç savaşlarda buralardaki Rusların da etkilenmesi, hatta bazılarında doğrudan olayların merkezinde bulunması, parlamentodaki milliyetçi muhalefetin de etkisiyle bu dönemde Anavatan kimliğini dış politika gündeminde tutmaya devam etti.

1995 yılında gerçekleşen parlamento seçimlerinde komünistlerin ve milliyetçilerin elde ettiği başarılı sonuçlar Yeltsin'i 1996 başkanlık seçimlerinden önce Rusya'nın Küresel Güç kimliğini öne çıkaran Primakov'u dışişleri bakanı olarak atamasına zemin hazırladı. 1996 yılının Ocak ayında dışişleri bakanı olarak göreve başlayan Primakov 1999'da NATO'nun Kosova'ya yönelik askeri müdahalesinden sonra başbakanlıktan ayrılmasına kadar geçen sürede Rus dış politikasına yön veren isim oldu. Primakov Batı'nın (özellikle de ABD'nin) hegemonyasına dayanan tek kutuplu dünya düzenine karşı Rusya'nın da geleneksel bir

³⁰⁶ Clunan, A.L., 2009, 16.

³⁰⁷ Köstem, S., 2018, 735; Shevtsova, L.F. (2000). *Yeltsin's Russia: Myths and Reality*. Washington: Carnegie Endowment for International Peace, 278.

³⁰⁸ Prizel, I., 1998, 237.

³⁰⁹ Kozyrev, A. (1994). "The Lagging Partnership". *Foreign Affairs*, 73(3), 62.

büyük güç olarak bu kutuplardan birini oluşturduğu çok kutuplu, çok merkezli bir dünya düzenini savunuyordu. Batı ile ilişkilerde çatışmacı bir tutum benimsemese de Primakov Rusya'nın çok yönlü ve aktif bir siyasetle Batılı ve Batı dışı ülkeler arasında dengeli bir dış politika izleyerek Çin, Hindistan, Japonya ve İran gibi ülkelerle yakın ilişkiler geliştirilmesine önem verdi.³¹⁰ Primakov ayrıca eski Sovyet ülkeleri arasındaki iktisadi entegrasyonunun güçlendirilmesiyle Rusya'nın bölgesel güç statüsünün pekiştirilmesine de öncelik verdi.³¹¹ Dolayısıyla Primakov döneminde en baskın kimlikler olarak Rusya'nın küresel ve bölgesel güç rol kimlikleri öne çıktı. Bunun yanı sıra, iktisadi ilişkilerin önemi ve Yeltsin'in Batı yanlısı tutumu bu dönemde Rusya'nın Avrupalı kimliğini de baskın bir kimlik olarak devam ettirdi.

1999 yılında NATO'nun Kosova Savaşı'na Sırp aleyhine tek taraflı askeri müdahalesinden sonra göreve gelen Putin, Rusya için son derece gurur kırıcı olan bu müdahaleye rağmen Avrupa ile yakın ilişkileri sürdürmeye öncelik verdi. Burada özellikle de 1998 ekonomik krizinin ardından Batı'nın ekonomik yardımlarına duyulan ihtiyaç³¹² ve Rusya'nın ekonomik kalkınması için Batı ile yakın ilişkilerin sürdürülmesinin önemi belirleyici bir faktördü.³¹³ Rusya'nın dış politika hedeflerini desteklemekte ekonomik kaynakların yetersizliğinin yarattığı sınırlılıklara vurgu yapan, 2000 yılında kabul edilen yeni dış politika konsepti Avrupa ülkeleri ile ilişkileri Rusya'nın "geleneksel dış politika önceliği" olarak tanımlıyordu.³¹⁴ 11 Eylül saldırılarından sonra da Putin başta ABD olmak üzere Batılı devletlerle küresel teröre karşı mücadele adına yakın ilişkiler geliştirmeye öncelik verdi. Buradaki bir diğer amaç küresel terörle mücadele kapsamında Rusya'nın küresel güç statüsünü de tahkim etmektir. Dolayısıyla bu dönem Rusya'nın Avrupalı kimliği ile Küresel Güç kimliği en baskın kimlikler olarak öne çıktı. Diğer taraftan Putin hem iktisadi pragmatizm gereği hem de Rusya'nın küresel bir güç olarak uluslararası görünürlüğünü

³¹⁰ Tsygankov, A.P., 2013, 98-100.

³¹¹ Donaldson, R.H., Noguee, J.L., Nadkarni, V. (2014). *The Foreign Policy of Russia: Changing Systems, Enduring Interests*, (Fifth Edition). New York: Routledge, 121.

³¹² NATO'nun hava operasyonları başladığında Primakov IMF ile anlaşma yapmak için ABD yolunda uçaktaydı. Primakov her ne kadar haberi alınca uçağı geri döndürse de sonrasında IMF ile anlaşmanın temmuz ayında nihayete erdirilmiş olması Rusya'nın Batı ile birlikte hareket etmesinin bir sonucuydu. Bkz. Thorun, C. (2009). *Explaining Change in Russian Foreign Policy The Role of Ideas in Post-Soviet Russia's Conduct Towards the West*. New York: Palgrave Macmillan, 108-109.

³¹³ Sakwa, R. (2005). "Putin's Foreign Policy: Transforming 'the East'", in G. Gorodetsky (Ed.), *Russia Between East and West: Russian Foreign Policy on the Threshold of the Twenty-first Century*, London: Frank Cass, 167.

³¹⁴ "Konceptsiia vneshnei politiki Rossiiskoi Federatsii". (11.07.2000). *Nezavisimaya Gazeta*. Web: ng.ru/world/2000-07-11/1_concept.html?print=Y adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.

arttırmak adına başta eski Sovyet ülkeleri olmak üzere diğer Batı dışı aktörlerle de ilişkileri geliştirmeye önem verdi.

2003 Irak Savaşı ve ardından Ukrayna, Gürcistan ve Kırgızistan’da yaşanan renkli devrimler Putin’in ilk yıllarına hâkim olan Batıcı havayı dağıtmaya yetti. Putin’in 2007 yılında Münih Güvenlik Konferansı’nda yaptığı ve ABD’nin tek taraflı eylemlerini eleştiren konuşması Rusya’nın rahatsızlığının en üst perdeden dile getirilişi olarak tarihe geçti.³¹⁵ ABD’nin bu politikaları hem Rusya’yı Çin gibi aktörlerle birlikte ABD hegemonyasına karşı çok kutuplu bir dünya düzeninde denge arayışına sürüklerken³¹⁶ hem de yakın coğrafyasındaki Batı destekli rejim değişikliklerine karşı Egemen Demokrasi kimliği etrafında bölgesel hegemonyasını devam ettirmeye yöneltti. Dolayısıyla bu dönemde Küresel Güç, Bölgesel Güç, Egemen Demokrasi kimlikleri öne çıkarken temel öteki ABD haline gelmiş ve Avrupalı büyük devletler de ABD’nin bu tek taraflı eylemlerinden rahatsızlık duyabilecek potansiyel partnerler olarak görülmüş ve Rus dış politikasında Avrupalı kimlik önemini sürdürmeye devam etmiştir. Medvedev’in devlet başkanlığı döneminde ise hem 2008 ekonomik krizinin olumsuz etkilerini hafifletmek hem de bu krizin de etkisiyle iktisadi modernizasyonu önceleyen devlet politikalarına kaynak yaratmak için Avrupa devletleri ile ekonomik ilişkilerin ve işbirliğinin geliştirilmesi yeniden öncelik kazandı.³¹⁷ Medvedev başkanlığı süresince genel olarak Avrupa yanlısı bir siyaset izledi, söylemlerinde Vancouver’dan Vladivostak’a Büyük Avrupa’yı ortak tarih, kültür ve çıkarlar etrafında şekillenen ortak bir coğrafya olarak tasvir etti.³¹⁸ 2009 Yılında ABD Başkanı Obama’nın Rusya ile ilişkilere yönelik “reset” politikası bu dönemde Medvedev’in Avrupa ve Batı yanlısı siyasetini tahkim eden bir uluslararası gelişme oldu.³¹⁹ Rusya’nın Avrupalı kimliğinin güçlenmesi Küresel Güç kimliğini de pekiştirecekti. Nitekim modernizasyon çabalarının temel amacı Rusya’yı modern bir büyük güç haline getirmektir.³²⁰ Dolayısıyla Medvedev döneminde Avrupalı kimlik ile Küresel Güç kimliği ve bunun tamamlayıcısı olan Bölgesel Güç kimliği en baskın kimlikler olarak öne çıktı.

³¹⁵ Putin, V. (2007). “Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy”, Web: <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034> adresinden 15 Kasım 2022’de alınmıştır.

³¹⁶ Hopf, T., 2016, 233.

³¹⁷ Kuchins, A.C., Zevelev, I., 2012, 183; Tsygankov, A., 2016,

³¹⁸ Tsygankov, A.P., 2014, 27-28.

³¹⁹ Larson, D.W., Shevchenko, A. (2014). “Russia says no: Power, status, and emotions in foreign policy”. *Communist and Post-Communist Studies*, 47 (3-4), 269–279, 274-275.

³²⁰ Bkz. Medvedev, D. (2009). “Go Russia!”, Web: <http://en.kremlin.ru/d/5413> adresinden 15 Kasım 2022’de alınmıştır.

2011 parlamento seçimlerinden sonra yaşanan liberal protestoların gölgesinde devlet başkanlığını üçüncü kez üstlenen Putin, yeni döneminde daha muhafazakâr ve Batı karşıtı bir kimlik söylemi benimsedi.³²¹ 2012 devlet başkanlığı seçimlerinden önce dış politika üzerine yazdığı iki makalede Putin üçüncü döneminde öne çıkacak devlet kimliklerin işaretini veriyordu. 2011 yılında İzvestiya gazetesinde yayınlanan “Avrasya İçin Yeni Bir Entegrasyon Projesi” başlıklı makalesinde Rusya, Belarus ve Kazakistan arasındaki Gümrük Birliği’nin kapsamlı bir ekonomik entegrasyona ve Tek Ekonomik Bölge’ye dönüşümü için ayrıntılı bir takvim ortaya koyuyordu.³²² Seçimden hemen önce yazdığı “Rusya ve Değişen Dünya” başlıklı makalesinde ise dış politikanın farklı alanlarına dair görüşlerini dile getiriyordu. Batılı devletlerden kaynaklanan NATO genişlemesi, insan hakları adı altında başka ülkelerin içişlerine müdahale ve demokrasi ihracı gibi tehditlere değinse de özellikle de Avrupa ülkeleriyle ekonomik işbirliğine ve entegrasyona “Lizbon’dan Vladivostok’a Büyük Avrupa” tasavvuru altında açık kapı bırakıyordu. Ayrıca dış Ruslarının haklarının ve kültürlerinin korunmasına önem verileceğini, Rus Uzak Doğusunu kalkındırmak adına başta Çin olmak üzere dinamik Asya-Pasifik ülkeleriyle ekonomik ve siyasi ilişkilerin geliştirileceğini vurguluyordu.³²³ Aynı konular 2013 yılında yayınlanan dış politika konseptinde de hemen aynı şekilde yer buldu. Sonuç olarak, Rusya’nın bu dönemde Büyük Güç, Bölgesel Güç, Anavatan, Avrasyalı ve özellikle de iç protestolar ve Arap Baharı olaylarına Batı’nın müdahalesi çerçevesinde Egemen Demokrasi kimlikleri öne çıkarak baskınlık kazandı. 2014 Ukrayna Krizi ise bir sonraki bölümde detaylıca inceleyeceğim üzere Rusya’nın bütün kimliklerini farklı derecelerde ilgilendiren ve uyaran bir gelişme oldu. Yaşanan protesto gösterileri ve Yanukoviç iktidarının düşmesi neticesinde Rusya’nın Kırım’ı ilhak etmesi ve Ukrayna’nın başta Donetks ve Lugansk olmak üzere bazı güneydoğu vilayetlerinde yaşanan gösteriler ve çatışmalar Rusya’nın Doğu Slav ve Avrupalı kimliklerine büyük zarar verdi. Tüm bu gelişmelere zemin hazırlayan Küresel Güç, Bölgesel Güç, Anavatan ve Avrasyalı kimlikleri ise 2014 ve sonrasında öne çıkan kimlikler oldu. Diğer taraftan, bu çalışmanın son bölümünde ele alacağım üzere, önemli bir kimlik olan Avrupalı kimliğini ilgilendiren aktörlerle ilişkilerin bozulmasını telafi etmek adına 2014 sonrası dönemde Rus yöneticiler ve entelektüeller Asyalı kimliği daha çok öne çıkarmaya

³²¹ Bkz. Makarychev, A., Yatsyk, A. (2015). “Refracting Europe: Biopolitical Conservatism and Art Protest in Putin’s Russia”, in D. Cadier, M. Light (eds.). *Russia’s Foreign Policy: Ideas, Domestic Politics and External Relations*, London: Palgrave Macmillan, pp. 138-155.

³²² Putin, V., 2011.

³²³ Putin, V., 2012a.

başladılar ve Büyük Avrasya konsepti etrafında Asyalı kimliğin hiç olmadığı kadar baskın bir kimlik haline geldi bir dönem başladı.

Çizelge 3.1. Rusya'nın Devlet Kimliklerinin Dönemsel Baskınlığı

Dönem	Baskın Kimlikler
1991-1993	Avrupalı Kimlik Anavatan Kimliği Bölgesel Güç Kimliği
1993-1996	Bölgesel Güç Kimliği Küresel Güç Kimliği Avrupalı Kimlik Anavatan Kimliği
1996-1999	Küresel Güç Kimliği Bölgesel Güç Kimliği Avrupalı Kimlik
1999-2003	Avrupalı Kimlik Küresel Güç Kimliği Bölgesel Güç Kimliği
2003-2008	Küresel Güç Kimliği Bölgesel Güç Kimliği Egemen Demokrasi Kimliği Avrupalı Kimlik
2008-2012	Avrupalı Kimlik Küresel Güç Kimliği Bölgesel Güç Kimliği
2012-2014	Küresel Güç Kimliği Avrasyalı Kimlik Bölgesel Güç Kimliği Egemen Demokrasi Kimliği Anavatan Kimliği Avrupalı Kimlik
2014-2020	Küresel Güç Kimliği Bölgesel Güç Kimliği Asyalı Kimlik Avrasyalı Kimlik Anavatan Kimliği

4. RUS DIŞ POLİTİKASINDA KİMLİK KARMAŞIKLIĞI VE KİMLİK ÇATIŞMASI

Rusya'nın sosyo-demografik niteliklerinden, tarihsel tecrübelerinden, coğrafi konumundan, maddi yeteneklerinden, diğer devletlerle etkileşimlerinden ve ait olduğu devlet gruplarından kaynaklı olarak uluslararası toplum içerisinde edindiği sosyal kimliklerinin sayısal olarak görece fazlalığından hareketle Rusya'yı kimlik karmaşıklığı yüksek bir devlet olarak tanımlamak mümkündür. Bir önceki bölümde değindiğim üzere Rusya'nın coğrafi konumu, Rus toplumunun sosyo-demografik nitelikleri ve Rus devletinin tarihsel gelişimi bu ülkeyi aynı anda hem bir Slav ve Avrupa devleti hem de bir Asya ve Avrasya devleti yapmaktadır. Ayrıca maddi yetenekleri itibarıyla Rusya bir Küresel ve Bölgesel Güç olarak öne çıkmaktadır. Bu kimliklerin her birinin Rus dış politikasının farklı alanlarına, farklı konularına ve farklı ülke ve bölgelere yönelik siyasetine ve bu alanlara yönelik ulusal çıkarlara zemin hazırlayarak buna uygun dış politika davranışları ürettiğine yukarıda değinmiştim. Dolayısıyla aynı anda Rus dış politikasında etkili olan bu çoklu kimlikler genellikle içinde bulunulan duruma ve muhatap olunan ülke ya da ülke gruplarına göre öne çıkarak aktive edilmektedir. Diğer taraftan, bazı durumlarda birbirinden farklı değerlere, niteliklere ve aidiyetlere dayanan ve farklı davranış kalıpları üreten kimlikler aynı anda uyarılarak farklı davranış beklentileri ortaya çıkarabilir. Kimlik çatışması olarak tanımladığım bu gibi durumlara yönelik ilk bölümde şu önermede bulunmuştum: Bir devletin sayısal olarak ne kadar çok sosyal kimliği varsa ve kimlik karmaşıklığı ne kadar yüksekse bu kimliklerin bazılarının aynı dış politika konusunda farklı davranışsal beklentiler oluşturacak şekilde uyarıldığı kimlik çatışması durumlarının yaşanma yoğunluğu da o kadar yüksek olacaktır.

Kimlik çatışması durumlarında uyarılan farklı kimlikler arasında nasıl bir tercihte bulunulabileceğine ya da hangi stratejilere başvurulabileceğine bu çalışmanın teorik kısmında detaylıca değinmiştim. Buna göre, bu gibi durumlarda ilgili dönemde baskın olan, devlete daha yüksek bir statü ve özsaygı veren, daha yoğun ilişki ağı ve maddi ödül sağlayan kimliklerin öne çıkarak söz konusu kimlik çatışması durumunda davranışsal tercihi belirleyebileceğini öngörebiliriz. Ayrıca devlet içi siyasi süreçlerde belli kimlikleri destekleyen elit gruplarının hangisi ilgili dönemde siyasi bakımdan daha güçlüyse onların arkasında durduğu kimliklerin kimlik çatışması durumlarında öne çıkmasını bekleyebiliriz. Diğer taraftan, çatışan kimlikler arasında her zaman bir ya da birkaçının diğerlerinin lehine

tercih edilmesi gerekemeyebilir. Karar alıcılar, bu gibi durumlarda çatışan kimliklerin her birinin davranışsal beklentilerini göz ederek dengeli bir siyaset izleyebilir ya da bu kimliklerin içeriğini yeniden yorumlayarak kimlik uyumsuzluğunun derecesini azaltacak şekilde ilgili kimliklere dair kolektif inançları değiştirmeyi ve bu kimliklerle ilgili davranışsal beklentileri manipüle etmeyi tercih edebilirler.

Yukarıda, Rusya dış politikasında öne çıkan belli başlı sosyal kimlikleri, bu kimliklerin içerikleri, oluşturdıkları davranışsal beklentiler ve her bir kimlik alanına giren ikili ve çok taraflı ilişkiler itibarıyla inceledim. Ayrıca Sovyet sonrası dönemde Rus iç siyasetinde meydana gelen gelişmeler neticesinde yaşanan elit değişimleri ve önemli uluslararası etkileşimlerin sonucunda farklı dönemlerde hangi kimliklerin Rus dış politikasında baskınlık kazandığına da değindim. Bu bölümün bundan sonraki kısımlarında hem bu kimliklerin farklı dönemlerdeki baskınlıklarını göz önünde bulundurarak Rus dış politikasının farklı alanlarında yaşanan bazı kimlik çatışması durumlarını ele alacak ve olayların gelişiminin ilk bölümde ortaya koyduğum teorik beklentiler çerçevesinde inceleyeceğim. Bu çerçevede öncelikle kimlik karmaşıklığı yüksek bir devlet olarak Rusya'nın dış politikasında Sovyet sonrası dönemde yaşanan farklı kimlik çatışması durumlarına kısaca değineceğim. Ardından ana vaka olarak 2014 Ukrayna krizi sırasında Rusya'nın yaşadığı kimlik çatışması durumunu detaylıca ele alacağım. Rusya'nın pek çok kimliğinin farklı davranışsal beklentiler ürettiği bu krizi hem çok sayıda kimliğin uyarılması hem de Rus karar alıcıların Ukrayna'da yaşanan olaylara müdahil olurken bu farklı kimliklerin oluşturduğu davranışsal tercihler arasında nasıl bir denge arayışı içerisine girdikleri ve bu çerçevede nasıl bir strateji geliştirdiklerini göstermesi bakımından analitik açıdan son derece kullanışlı bir örnek olduğu için ana vaka olarak incelemeyi tercih ettim.

4.1. Sovyet Sonrası Dönemde Rus Dış Politikasında Yaşanan Kimlik Çatışması Durumları

4.1.1. Doksanlı Yıllarda Eski Sovyet Ülkelerindeki İç Çatışmalar

Sovyet sonrası dönemde Rus karar alıcıların dış politika alanında karşılaştıkları ilk ciddi sınav Moldova, Gürcistan, Tacikistan ve Azerbaycan gibi eski Sovyet cumhuriyetlerinde farklı etnik ve siyasi gruplar arasındaki uyuşmazlıklardan kaynaklanan iç savaşlar oldu. Bunlar arasında, özellikle de Moldova ve Gürcistan'da yaşanan çatışmalar yeni Rus

devletinin farklı kimliklerinin çelişen davranışsal beklentiler ürettiği olaylar olarak öne çıktı. Bağımsızlığın henüz ilk yıllarına tekabül eden bu dönemi bir önceki bölümde birbiriyle uyumsuz hareket eden farklı devlet kurumlarının dış politika alanında farklı devlet kimliklerini öne çıkarmak adına mücadele halinde olduğu bir dönem olarak tasvir etmiştim. Devletin kurumsal işleyişinin tam oturmadığı, Yeltsin yönetiminin devletin tüm kurumlarına tam olarak hâkim olamadığı bir dönemde meydana gelen bu çatışmalar sırasında birbirinden bağımsız hareket eden güvenlik ve hariciye bürokrasisinin olaylara dair farklı siyasi ve stratejik öncelikler geliştirmesi içinde bulunulan kimlik çatışması durumuna bir de kurumsal çatışma boyutu kazandırdı. Bu bakımdan söz konusu iç savaşlar ile ilgili yaşanan kimlik çatışması devletin farklı kurumlarının farklı devlet kimliklerini öne çıkaracak şekilde uyumsuzluk ve hatta rekabet içerisinde hareket etmesinden kaynaklanan kimlik çatışması durumları olarak öne çıktı.

4.1.1.1. Transdinyester sorunu

Moldova'nın Sovyetler Birliği'nden bağımsızlığını kazanma sürecinde güçlenen Moldova ve Rumen milliyetçiliğinin etkisinde bu ülkenin Sovyet geçmişinden uzaklaşarak Romanya ile birleşmesi yönündeki beklentilerin sıkça dile getirilmeye başlaması Transdinyester bölgesinde yaşayan etnik Rus ve günlük hayatında Rusça konuşan Ukrain azınlıklar arasında rahatsızlık yarattı. Özerk Transdinyester yönetimi, muhtemel bir birleşme halinde büyük Romanya'da Rusların marjinal bir azınlık olarak kalacağı endişesiyle Moldova Sovyetlerden bağımsızlığını ilan etmeden bir gün önce Moldova'dan bağımsızlığını ilan etti.³²⁴ Moldova yönetimi bölgedeki ayrılıkçı taleplerin önünü askeri bir müdahale ile almak isteyince bölgede bulunan Sovyetler Birliği'nin 14. Ordusuna mensup askerler ve Rusya'dan bölgedeki Rusların haklarını korumak için buraya gelmiş olan Kozak gönüllüler Transdinyester savunma güçlerini oluşturarak Moldova ordusuna karşı savaştılar.³²⁵ 1992 yılının Haziran ayında yaşanan kısa süreli çatışmalar neticesinde Moldova güçleri bölgede hâkimiyeti sağlayamadı ve Rusya ile Moldova arasında imzalanan bir ateşkes antlaşması ile Transdinyester bölgesinin nihai hukuki statüsünün daha sonra belirlenmesi ve 14. Ordu'ya mensup Rus askerlerin bölgede barış gücü olarak kalması kararlaştırıldı.³²⁶

³²⁴ Blakkisrud, H., Kolstoe, P. (2013). "From Secessionist Conflict Toward a Functioning State: Processes of State- and Nation-Building in Transnistria". *Post-Soviet Affairs*, 27(2), 183.

³²⁵ Kolstoe, P. (1995). *Russians in the Former Soviet Republics*, Bloomington: Indiana University Press, 159.

³²⁶ Blakkisrud, H., Kolstoe, P., 2013, 183.

Olaylar sırasında Rusya'daki farklı kurumlar ve siyasi aktörler Rusya'nın farklı kimliklerini öne çıkararak görüş ayrılığı içerisine düştüler ve gelişmelere bütüncül bir strateji çerçevesinde müdahil olamadılar. Yeltsin başkanlığındaki Kremlin yönetimi, Dışişleri Bakanlığı ve buralarda yoğunlaşan liberal elitler Rusya'nın Avrupalı kimliğini öne çıkararak sorunun çok taraflı uyuşmazlık çözüm mekanizmaları aracılığıyla uluslararası hukuk çerçevesinde çözümünden yanaydılar. Rusya'nın Rus azınlıkları korumak ya da bölgesel nüfuzunu devam ettirmek adına eski Sovyet ülkelerine yönelik tek taraflı askeri müdahalede bulunmasına karşıydılar.³²⁷ Yaşanan olayların Rusya'nın Avrupalı devletlerle ilişkilerine zarar vermemesini önceliyorlardı. Diğer tarafta ise ordu, güvenlik bürokrasisi ve Parlamento'daki milliyetçi muhalefet olayların Rusya'nın doğal nüfuz alanına girdiğini ve sorunun Rusya'nın bölgedeki etkisini devam ettirmesine olanak sağlayacak şekilde çözülmesi gerektiğini düşünerek Rusya'nın Bölgesel Güç kimliğine uygun bir tutum alması gerektiğini savunuyorlardı. Olaylar sırasında halen daha Moskova'daki Savunma Bakanlığı'na bağlı olan Sovyet 14. Ordusuna mensup askerlerin bölgedeki ayrılıkçılar lehine çatışmalara katılması, Savunma Bakanlığının buna göz yumması ve destek vermesi Rusya'nın bölgedeki etkisini devam ettirmeye yönelik hamlelerdi. Parlamentodaki milliyetçi ve komünist muhalefet partileri ise bölgedeki Ruslar ve Rusça konuşanların korunması yönünde hükümete baskı yaparak Rusya'nın Anavatan kimliğine uygun hareket etmesi gerektiğini savunuyorlardı. Parlamentonun alt kanadı Duma bölge halkının self determinasyon hakkına saygı duyulması gerektiğini vurgulayarak hükümeti Rus azınlıkların haklarının korunması noktasında daha aktif olmaya çağırırdı. 1992 yılında hazırlanan yeni Askeri Doktrin'in taslağında "eski Sovyet coğrafyasındaki Rus vatandaşlarının ve kendini etnik ve kültürel olarak Rusya ile bağlantılı görenlerin haklarının ihlal edilmesinin askeri çatışmalara zemin oluşturabileceği" ibaresi geçiyordu.³²⁸ 14. Ordu'yu komuta eden Aleksander Lebed Rus ordusunun çatışmalara müdahil oluşunu "Haziran ayında bölgede yaşanan soykırıma (Rus ve Rusça konuşan azınlıklara karşı) seyirci kalmamız beklenemezdi" diyerek meşrulaştırmaya çalışıyordu.³²⁹

Dışişleri Bakanlığı ise çatışmalara Rus askerlerinin dâhil olmasından rahatsızdı. Dışişleri Bakanı Kozyrev 14. Ordunun çatışmalara müdahil olmasını kınadı, Nisan ve Temmuz aylarında sorunun çözümüne yönelik Rusya, Moldova, Ukrayna ve Romanya arasında dörtlü

³²⁷ Hopf, T., 2005, 226.

³²⁸ Lynch, D. (2000). *Russian Peacekeeping Strategies in the CIS The Cases of Moldova, Georgia, and Tajikistan*. London: Macmillan, 114-115.

³²⁹ Lynch, D., 2000, 116.

toplantılar yapıldı ve 14. Ordunun tarafsız kalması gerektiği vurgulanarak bölgeye bir barış gücü konuşlandırılması kararı alındı. Savunma Bakanlığı Romanya'nın sürece dâhil edilmesini reddedince bu görüşmelerden bir sonuç alınamadı.³³⁰ Ordu'nun çatışmalara bir şekilde dâhil olması, parlamentodaki milliyetçi muhalefetin baskıları ve Batılı devletlerin sorunun çözümüne yönelik pasif tutumları Yeltsin yönetiminin tavrını gözden geçirmesine sebep oldu. 1992 yılının ikinci yarısından itibaren Rus hükümeti de Transdinyester sorununu Moldova'daki milliyetçilerin bölgedeki Ruslara ve Rusça konuşan azınlığa karşı ayrımcı politikalarından kaynaklanan etnik bir çatışma olarak sunmaya başladı. Mayıs ayında 14. Ordu'nun Moldova'dan çekilmesi gerektiğini düşünen, fakat bürokrasinin baskısıyla görüşmeleri askıya almak zorunda kalan Yeltsin aynı yılın sonlarında Transdinyester'e her türlü yardımın yapılacağını söylüyordu.³³¹ Fakat yine de hükümet Avrupalı kimliği bütünüyle terk etmeyerek sorunun barışçıl yollardan çözümü için Moldova ile görüşmelere ağırlık vermeye devam etti. Transdinyester'deki ayrılıkçıların radikal taleplerini dizginlemek adına zaman zaman bölgeye yönelik ekonomik baskılara başvurdu ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın (AGİT) uyuşmazlık çözüm mekanizmalarına dâhil edilmesine destek verdi.³³² Diğer taraftan bu çok taraflı platformlarda alınan bazı kararların Duma'nın muhalefeti ile uygulanamamasından da istifade ederek Avrupalı kimliğinin yanı sıra Bölgesel Güç ve Anavatan kimliklerinden kaynaklanan davranışsal beklentilere de cevap vermeye çalıştı. Her ne kadar sorunun siyasi çözümüne yönelik Moldova ve Transdinyester yönetimi arasında Rusya, Ukrayna ve AGİT'in garantör olduğu müzakere ve anlaşmalardan ciddi bir sonuç çıkmasa ve bu durum Rusya'nın işine gelse de Rusya Putin döneminde de Avrupalı kimliğini ve Batılı devletlerle yakın ilişkiler geliştirmeyi gözeterek sorunun çok taraflı çözümüne yönelik çabalara ve zamanla Avrupa Birliği'nin (AB) de müzakerelere dâhil edilmesini destek verdi.³³³ Özetleyecek olursak, Rusya'nın Transdinyester sorununa yönelik siyaseti literatürdeki hâkim görüşün aksine sadece bu ülkenin eski Sovyet coğrafyasında belli nüfuz alanları inşa ederek etkisini devam ettirme ya da bu coğrafyadaki Rus azınlıkları koruma motivasyonu, yani Bölgesel Güç ve Anavatan kimlikleri etrafında şekillenmemiştir. Bu olayda birbirini destekleyen ve tamamlayıcı nitelikte olan bu iki kimliğin yanı sıra bunlarla uyumsuz davranışsal beklentiler yaratan

³³⁰ Lynch, D., 2000, 114-115.

³³¹ Lynch, D., 2000, 118-119.

³³² Lynch, D., 2000, 120-121.

³³³ Samokhvalov, V., 2018, 802-805.

Avrupalı kimliği de öne çıkmış ve Rusya'nın bu uyuşmazlığa dair yaklaşımı bu çatışan bu kimlikleri arasında bir denge arayışı etrafında şekillenmiştir.

4.1.1.2. Abhazya ve Güney Osetya'daki çatışmalar

Rusya aynı yıllarda, çok benzer özellikler taşıyan başka bir kimlik çatışması durumunu da Gürcistan'ın Abhazya ve Güney Osetya özerk bölgelerinde yaşanan iç çatışmalar sırasında tecrübe etti. Abhaz ve Oset azınlıkların yoğun olarak yaşadığı Abhazya ve Güney Osetya özerk bölgeleri Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Gürcistan'dan bağımsızlıklarını ilan ettiler. Tiflis yönetimi bu iki ayrılıkçı bölgeyi yeniden hâkimiyeti altına almak için askeri yöntemlere başvurunca bu bölgelerdeki yerel güçler ve Gürcü ordusu arasında bir iç savaş başladı. Bu bölgelerde Sovyetlerden kalma Rus askeri güçleri tıpkı Moldova'daki 14. Ordu gibi buradaki ayrılıkçılara destek verdiler ve bunlar doğrudan Rus Savunma Bakanlığı'ndan emir alıyordu. Ayrıca Rusya'nın Kuzey Kafkasya cumhuriyetlerinden gelen gönüllüler ve Kozaklar da buradaki ayrılıkçı güçlere destek veriyorlardı.³³⁴ Moldova'da olduğu gibi Gürcistan'daki çatışmalarda da Rus güvenlik bürokrasisi askeri olarak müdahale ederek Rusya'nın bu ülke üzerindeki bölgesel hegemonyasını sürdürmesini hedeflemekteydi. Dışişleri Bakanlığı ise olaylara Rus ordusunun müdahil olmasına karşıydı. Kozyrev Moldova ve Kafkasya'da olanlar ve bu bölgelere silah ve savaşçı sevkini Nazi Almanyası'nın faaliyetlerine benzetiyordu.³³⁵ Liberal elitler tek taraflı güç kullanımından ziyade, bu bölgelerde yaşanan çatışmaların ve insani dramın sonlandırılması için uluslararası kurumlarla ve diğer büyük devletlerle birlikte hareket edilmesi taraftarıydı. Kremlin yönetimi de Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü tanıyan ve Rusya'dan çatışma bölgelerine silah ve insan geçişinin önleneyeği yönünde açıklamalar yapıyordu.³³⁶ 1993 yılı itibarıyla Bölgesel Güç kimliğinin de baskınlık kazanmasıyla Kremlin yönetimi Gürcistan'ın BDT ve Kolektif Güvenlik Antlaşması'na katılmayı kabul etmesinin karşılığında ayrılıkçı güçlere karşı Tiflis yönetimini desteklemeyi kabul etti. Bu dönemden itibaren Ruslar ayrılıkçıların Gürcistan hükümeti ile anlaşmaya varması için onlar üzerinde baskı stratejisi uygulamaya başladı.³³⁷ 1994 yılında Gürcistan ve Rusya arasında imzalanan Antlaşma ile Rus barış

³³⁴ Lynch, D., 2000, 131.

³³⁵ Hopf, T., 2005, 237.

³³⁶ Hopf, T., 2005, 229.

³³⁷ Lynch, D., 2000, 138.

güçlerinin bölgeye yerleştirilmesi kararlaştırıldı ve Rusya ayrılıkçıları yatıştırmaya yönelik yaptırımlarını sertleştirerek devam ettirdi.³³⁸

Özetle Rusya'nın Gürcistan'da yaşanan gelişmelere yönelik siyasetine 1992 yılı boyunca Avrupalı ve Bölgesel Güç kimliklerinin oluşturduğu davranışsal beklentiler arasındaki çatışma ve farklı devlet kurumlarının bu iki kimlikten birini öne çıkaran uyumsuz ve çelişkili eylemleri damga vururken, 1993 yılından itibaren hem iç siyasi süreçlerde kurumsal bir ahenk yakalanması hem de Bölgesel Güç kimliğinin Avrupalı kimliğe göre daha baskın hale gelmesiyle buna uygun politikaların ağırlık kazandığı bir dönem başladı. Buna rağmen Rusya her ne kadar bir yandan bölgeye konuşlandığı barış güçleriyle Gürcistan üzerindeki nüfuzunu sağlamlaştırsa da diğer yandan Avrupalı kimliğini göz önünde bulundurarak Rusya'nın ve onun liderlik ettiği BDT'nin eski Sovyet coğrafyasındaki Barış gücü konuşlandırma yetkisinin başta BM olmak üzere diğer uluslararası aktörler tarafından tanınması için girişimlerde bulundu. Rusya bu dönemde aslında uluslararası muhatapları tarafından hem Avrupalı bir devlet olarak kabul edilmek hem de Avrupalı bir devlet olarak eski Sovyet coğrafyasında bölgesel bir güç olarak tanınmak isteyerek bu iki kimliği birbiri ile uyumlu bir halde sunmaya çalıştı. Kozyrev'in, Rusya'nın demokratik bir Avrupalı ülke olarak gelişimi sürdürebilmesi ve iç siyasette milliyetçi ve komünist güçlerin güçlenmemesi için Rusya'nın Bölgesel Güç kimliğinin uluslararası muhatapları tarafından desteklenmesi ile ilişkilendirmesi de buna yönelik bir stratejiydi.³³⁹

4.1.2. Bosna ve Kosova Savaşları

Rusya'nın Yugoslavya'nın dağılma sürecinde Bosna ve Kosova'da yaşanan çatışmalara yönelik siyasetine de Küresel Güç, Avrupalı ve Doğu Slav kimliklerinden kaynaklanan uyumsuz ve çatışan davranışsal beklentiler arasındaki savrulmalar damga vurdu. Yugoslavya dağılırken Bosna'da Boşnaklar, Sırp ve Hırvatlar arasında patlak veren savaşta Rusya, Avrupalı kimliğinin en baskın kimliklerden biri olarak öne çıktığı 1992 ve 93 yıllarında Batılı devletler ile işbirliği adına Sırpı yalnız bırakan bir politika benimsedi. Bu dönemde Yeltsin, "kendini dünya toplumunun karşısında konumlandıranları (Sırpı) Rusya'nın desteklemeyeceğini" ilan ediyordu.³⁴⁰ Rusya 1992 yılında BM Güvenlik

³³⁸ Hopf, T., 2005, 229-230.

³³⁹ Bkz. Kozyrev, A., 1994.

³⁴⁰ Aktaran Thorun, C., 2009, 89.

Konseyi'nin Sırlara yönelik ekonomik yaptırım ve silah satışı ambargosu kararına destek verdi, Bosna üzerinde bir uçuşa yasak bölge oluşturulması ve bu yasağın NATO hava güçleri tarafından denetlenerek uygulanmasını da kabul etti. 1993 yılında Sırlara yönelik ekonomik yaptırımların genişletilmesine rıza göstererek çatışmaların çözümüne yönelik Batılı muhataplarıyla uyum içerisinde hareket ederek ortak barış planlarının hazırlanmasına katkı sundu.³⁴¹ Tüm bu tercihler Ortodoks Sırları Balkanlardaki geleneksel müttefiki olarak gören Rusya'nın Doğu Slav kimliğinden kaynaklanan davranışsal beklentilerle çelişir nitelikteydi. Rusya'daki bazı kesimler ve özellikle de Parlamento'daki milliyetçi partiler hükümetin BM'nin Bosna'da yaşananlar yüzünden Sırlara yaptırım kararlarını desteklemesini Rusya'nın kadim Slav misyonunu terk edişi olarak görüp eleştiriyorlardı.³⁴²

1993 yılından itibaren hem Doğu Slav kimliği ile bağlantılı olarak öne çıkan bu eleştirilerin hem de Küresel Güç kimliğinin Avrupalı kimliğin yanı sıra baskın bir kimlik haline gelmeye başlamasıyla birlikte Rusya'nın Sırp karşıtı politikaları tamamen değişmese bile yumuşamaya başlamıştır.³⁴³ Bu dönemden itibaren Rusya Yugoslavya savaşlarını Rusya'nın büyük güç olduğunu dünyaya yeniden göstermek için bir fırsat olarak görmeye ve bunun diğer uluslararası muhatapları tarafından da kabul edilerek Sırlara karşı daha yapıcı olunmasını istemeye başladı.³⁴⁴ Özetle Rusya'nın Bosna savaşına yönelik stratejisi Avrupalı, Doğu Slav ve Küresel Güç kimliklerinin davranışsal beklentilerinin bir karışımını ve dengesini yansıtabilecek biçimde şekillenmeye başladı. Rus karar alıcılar bir yandan Sırlara yönelik uluslararası yaptırımların hafifletilmesini, Hırvat ve Boşnaklarla eşit yaptırımlara maruz kalmasını savunarak Sırp güçlerine yönelik NATO hava saldırılarına karşı daha eleştirel bir söylem benimsemeye başlarken diğer yandan Slav kimliğine de dayanarak Sırlar üzerindeki etkisini kullanıp Sırları yatıştırmaya ve Rusya'yı küresel bir güç olarak olayların seyrini etkileyebilen bir ülke gibi göstermeye çalıştılar.³⁴⁵ Fakat gerek Sırların her zaman Rusların yönlendirmesiyle hareket etmemesi, gerekse de Batılıların Rusya'yı dikkate almayan tek taraflı eylemleri ve Rusya'nın hem Avrupalı hem de Küresel Güç kimliklerine uygun olarak soruna çok taraflı diplomatik kanallarla çözüm bulunmasına yönelik

³⁴¹ Thorun, C., 2009, 87.

³⁴² Chafetz, G. (1996–97), 682.

³⁴³ Örneğin, milliyetçi muhalefet partilerinden Liberal Demokrat Parti'nin genel başkanı Jirinovski "Sırların Balkanlarda Rusya'ya en yakın halk olduğunu ve onları korumak yükümlülüğü bulunduğunu" söylerken bu dönemde "muhalefetin kamuoyunda Sırlara karşı olumlu duygular uyandırmakta başarılı olduğunu" ifade ediyordu. Bkz. Thorun, C., 2009, 94-95.

³⁴⁴ Thorun, C., 2009, 94.

³⁴⁵ Thorun, C., 2009, 90-92.

görüşmelere dâhil edilme taleplerinin karşılanmaması Rusya'nın tüm bu kimliklerinin belli Ötekiler tarafından yeterince kabul görmediğini ya da Rusya'nın bu kimliklerinden kaynaklanan davranışsal beklentileri karşılayabilecek yetkinlikte olmadığını gösteren gelişmeler olarak hafızalara kaldı. Rusya Dayton Antlaşması'na giden diplomatik süreçlerin dışında tutulduysa da Avrupalı kimliği gereği Antlaşma hükümlerinin uygulanmasına destek verdi ve NATO liderliğindeki barış güçlerine Rusya da asker gönderdi. Soruna siyasi çözüm bulunması Küresel Güç ve Doğu Slav kimliklerini vurgulamak adına iç siyasette Rusya'nın diplomatik zaferi gibi sunuldu ve parlamento seçimleri öncesi içeride milliyetçi muhalefete karşı bu söyleme Batı da destek olmaya çalıştı.³⁴⁶

Kosova'da yaşanan iç savaş da Rusya'nın aynı kimliklerinden kaynaklanan uyumsuz davranışsal beklentilerin yarattığı bir kimlik çatışması durumu yarattı. Yugoslavya'nın dağılmasından sonra Sırbistan'ın Kosova'nın özerkliğini feshetmesiyle başlayan çatışmalar, doksanların sonunda Sırpların Kosovalı Arnavutlara karşı orantısız güç kullanımına kadar varınca Bosna'da yaşanan trajedilerden ders çıkarmış olan NATO güçleri 1999 yılında herhangi bir BM yetkilendirmesi olmaksızın Kosova'ya müdahale etti ve Sırp ordusu Kosova'dan ayrılmak zorunda kaldı. Rusların Doğu Avrupa'daki geleneksel müttefikleri ve Ortodoks Slav kardeşleri olan Sırlara karşı, Rusya'ya hiç danışılmadan yapılan bu askeri müdahale Rusya için son derece onur kırıcıydı. Rusya hem Doğu Slav hem de Küresel Güç kimliği gereği bu gelişmeye karşı söylemsel düzeyde çok sert tepki verdi ve BM nezdinde uluslararası toplumu NATO'nun müdahalesine karşı organize etmeye çalıştı fakat istediği sonucu alamadı.³⁴⁷ Diğer taraftan tüm bu gelişmelerin Rusya'nın Batılı ülkeler ile ilişkilerine ve Avrupalı kimliğine zarar verme potansiyeli de vardı ve Rusya Avrupalı kimliği gereği Batı ile ilişkileri korumamaya özen gösterdi. Sırlara herhangi bir askeri destek vermedi. NATO'nun hava operasyonları sonrasında soruna siyasi çözüm arayışına Rusya da destek verdi. ABD, AB ve Rusya arasındaki diplomatik görüşmelerde Rusya Batı'nın hemen bütün taleplerini kabul etti ve Kosova'ya yerleştirilen NATO güçlerine Rus birlikleri de dâhil edildi. Rusya'nın tüm bu yapıcı politikalarının önemli bir sebebi de Batılı ülkelerle ekonomik ilişkilerinin zarar görmesinden çekinmesiydi. Özellikle de 1998 ekonomik krizinin ardından Rusya Batının ekonomik desteğine ihtiyaç duymaktaydı.³⁴⁸ Özetle Kosova Savaşı ve sonrasında Rusya'nın Küresel Güç kimliğinden kaynaklanan davranışsal

³⁴⁶ Thorun, C., 2009, 106.

³⁴⁷ Thorun, C., 2009, 99.

³⁴⁸ Thorun, C., 2009, 107-109

beklentileri karşılayabilecek, yani başarılı bir kimlik performansı gösterebilecek maddi kapasiteye yeterince sahip olmadığı için diğer bir baskın kimlik olan Avrupalı kimliği öne çıkarmıştır. Doğu Slav kimliği ise Avrupalı kimlik kadar ilişki ağı, maddi ödül ve özsaygı getirisi sağlayamadığı için baskın olmayan bir kimlik olarak bu olaylardaki etkisi sınırlı kalmıştır.

4.1.3. 2008 Gürcistan Savaşı

Kosova savaşıdan 2008 yılına kadar olan on senelik zaman diliminde Rusya'nın Batılı devletlerle ilişkilerine zarar veren pek çok gelişme yaşandı. Her ne kadar Rusya Kosova müdahalesi, Irak Savaşı, Doğu Avrupa ve Baltık ülkelerine yönelik NATO genişlemesi gibi gelişmelerin pek çoğunu sınırlı ve uysal tepkilerle geçiştirmiş olsa da bazı eski Sovyet ülkelerindeki Renkli Devrimler, ABD'nin NATO üyesi bazı Doğu Avrupa ülkelerine uzun menzilli füzeler konuşlandırması, Kosova'nın 2008 yılında tek taraflı olarak bağımsızlığını ilan etmesinin Batılı ülkeler tarafından tanınması ve Ukrayna, Gürcistan gibi bazı eski Sovyet ülkelere yönelik NATO genişlemesi gündemi Rusya'nın başta ABD olmak üzere Batılı devletlerle ilişkilerin hayli bozulmasına sebep olmuştu. Gürcistan'da yaşanan renkli devrimden sonra 2004 yılında cumhurbaşkanı olarak seçilen Mihail Saakaşvili ayrılıkçı Güney Osetya ve Abhazya bölgelerinde Tiflis yönetiminin hâkimiyetini yeniden tesis etmeyi temel amaç haline getirmişti. Saakaşvili yönetiminin bir diğer hedefi de Gürcistan'ın NATO'ya katılmasıydı. 2008 yılında Bükreş'te toplanan NATO liderler zirvesinin sonuç bildirgesine bazı Avrupalı devletlerin çekincelerine rağmen ABD'nin baskısıyla "Ukrayna ve Gürcistan'ın ileride NATO üyesi olması yönünde karar alındığına" dair bir ibare konulmuştu.³⁴⁹ İki ülkeye herhangi bir üyelik eylem planı sunmayan ve bu konuda hiçbir somut gelişmeye atıf yapmayan bu muğlak ifadeden destek alan Saakaşvili hükümeti son iki yıldır Güney Osetya ve Abhazya'daki ayrılıkçı yönetimlerle zaten gergin seyreden ilişkileri askeri çatışma noktasına kadar taşıdı. 2008 yılının Ağustos ayında Gürcistan ordusu bölgedeki Gürcü barış koruma misyonuna ve Gürcü köylerine yönelik saldırıları gerekçe göstererek Güney Osetya'ya karşı bir askeri operasyon başlatınca Rus ordusu da bölgede bulunan Rus Barış Güçlerine saldırılara karşılık vermek ve Güney Osetya'daki Rus vatandaşlarını korumak gerekçesiyle Güney Osetya bölgesine girdi. Beş gün süren

³⁴⁹ "Bucharest Summit Declaration", *North Atlantic Treaty Organization*, (03.04.2008). Web: https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_8443.htm adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.

çatışmalarda Rus ordusu Güney Osetya bölgesini de geçerek Tiflis'e 45 km. uzaklıktaki Gori şehrine kadar ilerledi.³⁵⁰

Rusya'nın bu askeri müdahalesine zemin oluşturan temel faktör Küresel Güç ve Bölgesel Güç rol kimliklerinden kaynaklanan davranışsal beklentilerdi. Kendi doğal nüfuz alanı olarak gördüğü eski Sovyet coğrafyasında bir ülkenin Rusya ile yapılan bir ateşkes antlaşması uyarınca Rus barış güçleri tarafından da korunan bir uyuşmazlık bölgesine Rusya'nın onayı olmadan bir askeri operasyon düzenlemesi Rusya'nın Bölgesel Güç kimliğine zarar veren ve ilgili ülkenin Rusya'nın bu rol kimliğini kabul etmediğini gösteren bir gelişmeydi. Bölgesel Güç kimliğinden kaynaklanan kimlik performansını yerine getiremeyen bir ülkenin Küresel Güç kimliği de daha çok sorgulanmaya başlanacaktı. Bu iki kimliğin Sovyet sonrası dönemde her zaman en baskın kimlikler olarak Rus dış politikasında öne çıktığına yukarıda değinmiştik. Rusya bu yüzden Batılı devletlerle ilişkilerine ve Avrupalı kimliğine zarar verebilecek olmasına rağmen bu iki kimliğinden kaynaklı olarak Gürcistan'a askeri müdahalede bulunmayı tercih etti. Küresel Güç ya da Bölgesel Güç kimlikleri uyarınca başka bir ülkeye tek taraflı bir güç kullanımının uluslararası hukukta bir karşılığı olmadığından Rusya bu müdahalesini Anavatan kimliğini öne çıkararak meşrulaştırmaya çalıştı. Rusya doksanlı yılların başında yaşanan iç savaşın ardından Abhazya ve Güney Osetya'daki insanların büyük çoğunluğunu basit prosedürlerle Rus vatandaşı yapmıştı. Çatışmalar başladığında Rus yetkililer hem bölgedeki Rus barış gücü askerlerine yapılan saldırılara karşı meşru müdafaa hakkını kullandıklarını hem de bölgedeki Rus vatandaşlarını çatışmalardan korumak için müdahale etmek zorunda kaldıklarını belirterek savaşa hukuki meşruiyet oluşturmaya çalıştılar. Dönemin devlet başkanı Medvedev de 8 Ağustos günü yaptığı açıklamada Gürcü askerlerin barış koruma misyonunda görev yapan Rus askerlere ateş açtığını ve pek çoğu Rus vatandaşı olan sivillerin, kadınların, çocukların ve yaşlıların hayatını kaybettiğini söyleyerek, Rusya anayasasının kendine vermiş olduğu görevden hareketle nerede olursa olsun Rus vatandaşlarının hayatını ve onurunu korumak zorunda olduğunu belirtiyordu.³⁵¹ Lavrov da Rusya'nın Güney Osetya'daki vatandaşlarını "koruma sorumluluğu" olduğunu belirterek

³⁵⁰ "Up in Flames: Humanitarian Law Violations and Civilian Victims in the Conflict Over Ossetia". *Human Rights Watch*. (2009), 22-25. Web: <https://www.hrw.org/sites/default/files/reports/georgia0109web.pdf> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.

³⁵¹ "Dmitry Medvedev made a statement on the situation in South Ossetia" (08.08.2008). Web: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/1043> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.

uluslararası hukukta yeni gelişmekte olan Koruma Sorumluluğu ilkesine gönderme yapmak suretiyle askeri müdahaleyi meşrulaştırmaya çalıştı.³⁵²

Küresel Güç, Bölgesel Güç ve Anavatan rol kimliklerinin zemin hazırladığı tek taraflı bu askeri müdahale Rusya'nın Avrupalı kolektif kimliği ve Egemen Demokrasi rol kimliklerinden kaynaklanan davranışsal beklentiler ile çelişmekteydi. Her ne kadar devlet başkanlığı döneminin henüz başları olsa da Medvedev dönemi ile birlikte Batı ile gergin ilişkilerin damga vurduğu 2003-2008 yılları arasındaki dönemden sonra modernizasyon söylemleri ile birlikte Avrupalı kimliğin yeniden en baskın kimliklerden biri olarak öne çıktığı bir döneme girildiğinden yukarıda bahsetmiştim. Bu yüzden Rus yetkililer Gürcistan savaşının Avrupalı kimliğe çok zarar vermemesine azami dikkat gösterdiler. AB dönem başkanı olan Fransa Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy'nin girişimleriyle 16 Ağustos tarihinde imzalanan ateşkes antlaşmasıyla Rus güçleri kademeli olarak Gürcistan topraklarından çekilmeyi kabul etti. Sadece Güney Osetya ve Abhazya bölgelerinde belli miktarda silahlı güç bıraktılar.³⁵³ Rusya'nın Güney Osetya ve Abhazya'nın bağımsızlığını tanınması her ne kadar Batılı ülkeler ile ilişkilerini gerse de Rusya AB, AGİT ve BM nezdinde Rusya, Gürcistan ve ayrılıkçı bölgeler arasında yürütülen ve çatışmalar sonrası insani sorunları ve diğer meseleleri ele alan diplomatik görüşmelere katılım sağladı.³⁵⁴ Medvedev kriz boyunca AB'yi yapıcı, sorumlu ve gerçekçi tutumundan dolayı överken³⁵⁵ yeni dönemde Avrupa devletleri ilişkileri iyi tutmak adına ortak bir Avrupa Güvenlik Antlaşması ve Avrupa Güvenlik Örgütü girişimlerinde bulundu ve bundan sonraki bölümde detaylıca değineceğim üzere Rusya'nın Avrupalı kimliğini güçlendirmek adına bir yaratıcılık hamlesi olarak Büyük Avrupa söylemi gittikçe baskınlık kazanmaya başladı.

Diğer taraftan Egemen Demokrasi rol kimliği de Rusya'nın Gürcistan'a yönelik askeri müdahalesi ile çelişen bir kimlik olarak öne çıkmaktaydı. Egemen Demokrasi kimliğine uygun olarak Rusya'nın her devletin kendi sosyal, siyasi ve tarihsel şartları içerisinde

³⁵² "Interview by Minister of Foreign Affairs of the Russian Federation Sergey Lavrov to BBC". *Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation*. (09.08.2008). Web: <https://www.mid.ru/print/?id=1742436&lang=ru> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.

³⁵³ "Russia Plans 7,600 force in Georgia Rebel Regions," *Reuters*, (09.09.2008). Web: <http://www.reuters.com/article/topNews/idUSL272497420080909> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.

³⁵⁴ "Up in Flames: Humanitarian Law Violations and Civilian Victims in the Conflict Over Ossetia". *Human Rights Watch*. (2009), 26. Web: <https://www.hrw.org/sites/default/files/reports/georgia0109web.pdf> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.

³⁵⁵ "Interview with Television Channel Euronews", (02.09.2008). Web: <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/48303> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.

yönetim biçimine, dış politika yönelimlerine ve bilimum siyasi, ekonomik ve sosyal konulara dair kararlarını egemen bir aktör olarak kendisinin alma hakkına saygı duymasını beklemeliydik. Dolayısıyla Gürcistan'ın Batılı tarzda demokratik bir yönetim biçimini tercih etmesinden ve Rusya'dan uzaklaşarak muhtemel bir NATO ya da AB üyeliği de dâhil dış politika yönelimlerini kendisinin belirlemesinden rahatsız olmaması gerekirdi. Fakat bu durum daha baskın bir kimlik olan Bölgesel Güç kimliği ile çeliştiğinden Rusya bu olayda davranışsal tercihini Bölgesel Güç rol kimliği lehine kullandı. Ayrıca Medvedev döneminde Avrupalı kimliğin baskınlığının artmasının da etkisiyle, mutlaka her yönüyle Batı tarzı olmak zorunluluğu taşımayan bir demokrasiye işaret eden Egemen Demokrasi kimliği 2003-2008 arası döneme kıyasla daha geri planda kaldı. Bu dönemde Küresel Güç, Bölgesel Güç ve Avrupalı kimliklerin en baskın kimlikler olarak daha çok öne çıktığına yukarıda değinmiştik. Modernizasyon söylemleri bu üç kimliği birbirini tamamlayıcı nitelikte kimlikler olarak sunma çabası olarak öne çıkmaktaydı. Diğer taraftan Egemen Demokrasi kimliği etrafında oluşan bu çelişki çok da üzerinde durulmaya ve belli stratejilerle yumuşatılmaya gerek duyulacak boyutta da değildi. Çünkü Gürcistan'a askeri müdahaleyi meşru gören Rus elitlere göre bu ülke 2003 yılında dış güçlerin desteği ve müdahalesiyle bir renkli devrim tecrübe etmiş ve böylelikle egemen bir demokrasi olmaktan zaten çıkmıştı.

4.1.4. 2011 Libya Krizi

Medvedev döneminde dikkat çeken bir başka kimlik çatışması durumu da Libya'da meydana gelen iç savaş sırasında yaşandı. Hükümete yönelik protestolar sırasında Kaddafi güçlerinin ayaklanmaları şiddetli bir biçimde bastırmasıyla yaşanan insan hakları ihlallerini önlemek adına BM Güvenlik Konseyi'nin Kaddafi rejimine yönelik çeşitli siyasi, ekonomik ve askeri yaptırımlar getiren 1970 sayılı kararı beklenen etkiyi göstermeyince BM Güvenlik Konseyi 1973 sayılı yeni bir karar aldı. Buna karar sivillere yönelik katliamı önlemek için tüm üye devletleri ve bölgesel örgütleri Libya hava sahasında ilan edilen uçuşa yasak bölge kararını uygulamaya ve gerekli bütün askeri önlemleri almaya davet ediyordu.³⁵⁶ Rusya bu kararı veto etmeyerek çekimser kaldı. Medvedev döneminde Avrupalı kimliğin baskın olması ve yaşanan insan hakları ihlallerine karşı başta ABD ve Avrupalı devletlerden oluşan uluslararası ortaklar ile birlikte hareket etme ve en azından alınabilecek kolektif önlemlere engel olmama kaygısı Rusya'nın bu kararına zemin hazırladı. BM kararı doğrultusunda

³⁵⁶ UNSC/RES/1973. (17.03.2011). Web: <https://www.un.org/securitycouncil/s/res/1973-%282011%29> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.

gerçekleştirilen ve komutasını NATO'nun üstlendiği askeri operasyonların neticesinde Libya'da Kaddafi rejiminin düşmesi Rusya'da söz konusu operasyonların niteliğine, ilgili BM kararına ve Rusya'nın oy tercihine yönelik tartışmaları beraberinde getirdi.

Bu karar ilk defa insani müdahaleyi, yani insan haklarını korumaya yönelik başka devletlerin de sorumluluğunu devlet egemenliğinin önüne koyan bir BM Güvenlik Konseyi kararı olmuştu. Ayrıca operasyonların sivilleri korumaktan ziyade Libya'da bir rejim değişikliğine odaklandığına yönelik eleştiriler sadece devlet egemenliği ile insani müdahale arasındaki gerilimi değil aynı zamanda insani müdahalenin seçici olarak başka devletlerin egemenliğini ihlal edecek şekilde araçsallaştırılmasını da gündeme getiriyordu. Yani Egemen Demokrasi kimliği etrafında öne çıkan söylemlerde en çok vurgulanan hassasiyet bizzat Rusya'nın çekimser kalmasıyla gerçekleşmiş oluyordu. Avrupalı kimlik ile Egemen Demokrasi kimliği arasındaki bu çatışma devletin en tepesindeki iki ismin söylemlerine de yansdı. Başbakan Putin, "Libya rejimi demokratik standartları karşılamasa bile bunun o ülkenin iç işlerine müdahale etmeyi meşrulaştıramayacağını" söyleyerek BM kararını "her şeye izin veren, kusurlu ve hatalı" bir karar olarak tanımlayıp bunu "Ortaçağ'daki Haçlı seferleri çağrılarına" benzetti.³⁵⁷ Medvedev ise bu söylemi "medeniyetler çatışmasını çağrıştıran kabul edilemez bir açıklama" olarak gördüğünü söyledi ve "her şey bugün yaşananlardan daha da kötü sonuçlanabilirdi" diyerek BM kararının arkasında durdu.³⁵⁸ Duma ise yayınladığı açıklamada Medvedev ve Putin arasında bir denge izleyerek "Rusya'nın Kararı veto etmemesinin yerinde bir tercih olduğunu; ancak çatışmaların mümkün olan en kısa sürede durdurularak "bazı ülkelerin kararı başka amaçlar için kullanmaması gerektiğini" vurguladı.³⁵⁹ Özetle Libya krizinde yaşanan kimlik çatışması devletin en tepesindeki iki liderin farklı devlet kimliklerini öncelemesinden kaynaklanan bir uyumsuzluk olarak öne çıktı. Libya tecrübesi Rusya'nın sonraki yıllarda meydana gelen gelişmelere yönelik tepkisini de şekillendirdi. Suriye krizinde Rusya benzer bir kararın BM Güvenlik Konseyi'nden çıkmasına set çekerken Batının politikalarını Suriye'nin iç işlerine karışma

³⁵⁷ Bryanski, G. (2011). "Putin likens U.N. Libya resolution to crusades", *Reuters*. Web: <https://www.reuters.com/article/us-libya-russia-idUSTRE72K3JR20110321> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.

³⁵⁸ Anishchuk, A. (2011). "Russia's Medvedev raps Putin's Libya "crusade" jibe", *Reuters*. Web: <https://www.reuters.com/article/us-libya-russia-idUSTRE72K5AJ20110321> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.

³⁵⁹ Kaczmarek, M. (2011). "Russia on the military intervention in Libya", *Center for Eastern Studies*. Web: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2011-03-23/russia-military-intervention-libya> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.

olarak yorumlayarak Suriye'nin egemenliğini korumak adına Esad rejiminin en büyük destekçisi oldu.

4.2. 2014 Ukrayna Krizi'nde Rusya'nın Çatışan Kimlikleri

Ukrayna'da 2013 yılının Kasım ayında Rusya yanlısı tutumu ile bilinen Devlet Başkanı Viktor Yanukoviç'in Avrupa Birliği ile Ortaklık Antlaşması'nı imzalamaktan vazgeçmesiyle başlayan protestolar, Yanukoviç'in iktidardan düşmesiyle sonuçlanan bir sürece dönüşünce Rusya yakın çevresinde, üstelik bir Doğu Slav ülkesinde meydana gelen bu gelişmelere kayıtsız kalamadı. Rusya'nın farklı rol ve kolektif kimlikleri ve bunlara bağlı olarak farklı çıkar tanımlamaları olup bitenler karşısında nasıl bir tavır alması gerektiği konusunda çeşitli davranışsal beklentiler oluşturmaktaydı. Küresel ve Bölgesel Güç kimlikleri gereği Rusya, yakın çevresinde kendi iradesinden bağımsız olarak gelişen ve bölgesel çıkarlarına ters düşen bu oldubittiye karşı bir müdahalede bulunmalıydı. Bu çerçevede mümkünse Yanukoviç'in iktidarının devamını sağlamalı, değilse de bir şekilde Ukrayna'nın kendi etki alanından çıkmasını engelleyecek şekilde gelişmelere müdahil olmalıydı. Yanukoviç'in iktidardan düşmesine rağmen Rusya'nın Ukrayna üzerindeki etkisini sürdürmesinin bir yolu bu ülkede kendi ile bağlantılı sorunlu alanlar yaratıp bunları gelecek Ukrayna hükümetleri üzerinde baskı ve pazarlık aracı olarak kullanmak olabilirdi. Diğer taraftan ülkenin güneydoğu vilayetlerinde yoğun olarak yaşayan Ukrayna'daki etnik Ruslar ve lisan bakımından Ruslaşmış kitleler kendi bölgelerinden çıkan ve onların çıkarlarını temsil eden Yanukoviç'in iktidardan düşmesinden rahatsızlık duymaktaydılar. Ülkedeki Rus azınlığın bir diğer kaygısı da devrimci güçlerin ve iktidara gelmesi muhtemel siyasi kadroların Yanukoviç'in Rusya yanlısı tutumuna karşı nefretlerinin ülkedeki Rus azınlıklara yönelik sistematik bir baskıya dönüşme potansiyeliydi. Rusya, eski Sovyet coğrafyasındaki Rus azınlıkların ve kendini Rusya'ya yakın hissedenden diğer azınlık gruplarının anavatanı olma kimliği dolayısıyla kendine bu azınlık gruplarının mevcut haklarını ve yasal statülerini korumak misyonunu yüklüyordu. Böyle bir tehdit olmasa bile bu korucuyu Anavatan kimliğini kullanarak bu ülkedeki Rusları korumak gerekçesiyle Ukrayna'ya müdahale edebilirdi.

Diğer yandan Doğu Slav, Avrasyalı ve Avrupalı bir ülke olmaktan kaynaklanan kolektif kimlikleri Rusya'nın böyle bir tek taraflı müdahaleye uzak durmasını gerektirmekteydi. Rusya'nın Küresel ve Bölgesel güç rol kimliklerinin ve de Anavatan kimliğinin talep ettiği

davranış kalıplarıyla örtüşecek şekilde askeri de dâhil olmak üzere çeşitli baskı araçlarıyla Ukrayna'nın iç işlerine müdahale etmesi Rusya'nın Batılı devletlerle de arasını açacak ve Avrupalı bir devlet olarak bu ülkelerle inişli çıkışlı da olsa var olan siyasi ve iktisadi ilişkilerine zarar vererek bugüne kadar kurmuş olduğu ortaklıkları zedeleyebilecekti. Ayrıca komşu bir ülkenin iç işlerine karışmak, her devletin kendi iç siyasetini kendi şartları ve halkının talepleri doğrultusunda şekillendirmesi gerektiğini savunan egemenlik söylemine ve Egemen Demokrasi kimliğine de zarar verebilirdi. Aynı şekilde böyle bir müdahale Ukrayna ve Rusya'nın tarihsel ve kültürel yakınlığını vurgulayan Doğu Slav kimliğine de çok büyük zarar verebilirdi. Diğer taraftan 2012 başkanlık seçimlerinde ortaya attığı ve döneminin en gözde projesi olan Avrasya Ekonomik Birliği'nin potansiyel en kilit ülkelerinden biri olarak görülen Ukrayna böyle bir uyuşmazlık halinde Rusya'nın Avrasya Birliği projesinden de tamamen kopabilir ve bu durum da Avrasyalı kimlik için büyük bir kayıp olabilirdi. Fakat Doğu Slav ve Avrasyalı kimliklerle ilgili olarak madalyonun bir de başka yüzü vardı. Ukrayna'daki gelişmelere bir şekilde müdahale ederek Ukrayna'nın Rusya'dan uzaklaşmasını engellemeye çalışmak bu ülkeyi aslında aynı zamanda Doğu Slav ve Avrasya kolektif kimlik dairelerinin içinde tutmayı da hedeflediğinden Rusya'nın Avrasyalı ve Doğu Slav kolektif kimlikleri krizin başlangıcında müdahale yanlısı davranışsal tercih lehine etki yapmıştır.

Rusya'nın bu çalışmada ele aldığım bütün sosyal kimliklerinin bir şekilde uyarıldığı (Asyalı kimlik de Ukrayna olaylarından sonra öne çıkarak baskınlık kazanacaktı) bir örnek olarak Ukrayna krizi analitik açıdan ideal bir kimlik çatışması durumu olarak ayrıntılı bir analizi hak etmektedir. Tüm bu farklı devlet kimliklerinin birbiriyle çelişen davranış beklentileri oluşturduğu Ukrayna krizinde Rusya kimlik çatışması durumlarına yönelik geliştirdiğim teorik varsayımlara uygun bir biçimde ilişkisel ve duygusal ödülleri bakımından en çok önemsendiği, her dönemde en baskın kimlikler olarak öne çıkan ve Rusya'ya yüksek bir uluslararası statü ve özsaygı veren Küresel ve Bölgesel Güç kimlikleri çerçevesinde hareket ederek Ukrayna'daki gelişmelerin seyrini kendi lehine değiştirmek için agresif bir güç kullanımı seçeneğini tercih etti. Yukarıda değindiğim üzere 2012 yılından itibaren Avrupalı kimliğin eski baskınlığını bir ölçüde yitirmiş olması Rusya'nın bu davranışsal tercihini daha da kolaylaştırdı. Yine de başta Avrupalı kimliği olmak üzere Rusya'nın bu krizde hilafına hareket ettiği diğer kimlikleri ile ilişkilerini nasıl düzenlediği ve bu kimliklerinin en az şekilde zarar görmesi için ne gibi stratejilere başvurduğu önemli bir inceleme konusudur. 2014 Ukrayna krizi Rusya'nın yüksek kimlik karmaşıklığından kaynaklanan bu kimlik

çatışması durumunu mümkün olduğunca en iyi şekilde idare etmeye çalıştığı, bu doğrultuda zaman zaman birbiriyle çelişen hamlelere başvurduğu bir süreç olarak karşımızda durmaktadır. Şimdiye kadar kısaca incelediğim kimlik çatışması durumlarında olduğu gibi burada da meseleyi çoklu devlet kimlikleri perspektifinden ele almak tüm bu çelişen hamleleri anlamlandırmamızı kolaylaştırmaktadır. Rusya Ukrayna krizinde pek çok analizde öne sürüldüğü gibi sadece neo-emperyal bir kimlikle ve buna uygun genişlemeci bir motivasyon ile hareket etmemiştir. Meseleye böyle yaklaşmak örneğin bazı dönemlerde Moskova ile Donbas bölgesindeki ayrılıkçıların arasındaki gerilimleri anlamamızı ve açıklayabilmemizi imkansız kılar. Oysa ki Rusya, Ukrayna'ya yönelik askeri müdahalesine zemin hazırlayan kimliklerinin yanı sıra gelişmelerden zarar görme potansiyeli olan diğer devlet kimliklerini de hesaba katan, her bir kimliğin davranışsal beklentileri arasında optimum bir denge tutturmayı hedefleyen çok boyutlu, karmaşık bir kriz yönetim stratejisi izlemiştir ve bu süreçte yaşanan savrulmalar bu kimlikler arasında bir denge tutturma kaygısından kaynaklanmaktadır.

4.2.1. Meydan Protestoları ve Rusya'nın Müdahalesi

Yukarıda Putin'in 2011 yılında yazdığı Avrasya Birliği projesine yönelik makale ile birlikte Avrasya entegrasyonunun ve Avrasyalı kimliğin Putin'in üçüncü devlet başkanlığı döneminde en çok öne çıkan konular haline geldiğinden bahsetmiştim. Ukrayna'nın Avrasya Birliği'ne katılması da Rus dış politikasının önceliklerinden biri olmuştu. Seçimden önce kaleme aldığı makale her ne kadar Ukrayna'dan bahsetmese de devlet başkanı seçildikten sonra Putin büyükelçilerle toplantısında yaptığı konuşmada Ukrayna'nın Avrasya entegrasyonuna dâhil edilmesinin öneminden ve ekonomik kazanımlarından bahsetmişti.³⁶⁰ 2013 yılında kabul edilen yeni dış politika konseptinde de Avrasya entegrasyonu temel öncelik ilan ediliyor ve Ukrayna'nın bu projeye katılımının önemi vurgulanıyordu.³⁶¹ Ukrayna'nın Rusya ile yakın ilişkiler geliştirmesi taraftarı olan ve AB ile Ortaklık Antlaşması imzalamaktan vazgeçerek Rusya'nın liderliğindeki Avrasya Birliği'ne dâhil olmayı önceleyen Yanukoviç yönetiminin Meydan Protestoları sonrası devrilmesiyle bu

³⁶⁰ Putin, V. (2012c). "Meeting with Russian ambassadors and permanent representatives in international organisations". Web: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/15902> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.

³⁶¹ "Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation Approved by President of the Russian Federation V. Putin on 12 February 2013". *Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation*. Web: <https://archive.mid.ru/ns%ADosndoc.nsf/1e5f0de28fe77fdcc32575d900298676/869c9d2b87ad8014c32575d9002b1c38?OpenDocument> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.

ülkenin Rusya'dan uzaklaşarak Batılı kurumlara entegre olma yoluna girme ihtimali yeniden yükseldi. Bu durum Rusya'nın hem Avrasyalı hem de Küresel ve Bölgesel Güç kimliklerinden kaynaklanan çıkarlarına ters düşmekteydi. Rusya'dan uzaklaşmış bir Ukrayna Doğu Slav kolektif kimliğinden bir üyenin de bu kimlikle bağlarının azalması anlamına gelecekti. Bu yüzden Rusya Ukrayna'da olup bitenlere karşı sessiz kalamazdı ve olaylar kontrolünden çıkınca kararlılığını vurgulamak, bölgesel bir güç olarak etkisini göstermek ve Ukrayna'ya bir ders vermek adına Kırım'ı ilhak etti.

Protestolar neticesinde Yanukoviç yönetimi devrilince Rus azınlığın yoğun olarak yaşadığı Kırım'da ve Ukrayna'nın diğer güneydoğu vilayetlerinde Meydan karşıtı gösteriler başlamıştı ve bu gösteriler zaten özerk bir cumhuriyet olan ve nüfusunun çok büyük bir kısmı etnik Ruslardan oluşan Kırım'da Rusya'nın askeri müdahalesi ile de birleşince Kırım'ın önce yasadışı bir biçimde bağımsızlığını ilan etmesi ve ardından Rusya'ya ilhakı çok zor olmadı. Kırım ve Sivastopol (Akyar) konumu ve burada bulunan Rus Karadeniz Üssü düşünüldüğünde Rusya'nın bölgesel ve küresel güç statüsünü devam ettirmesi bakımından çok önemliydi ve buraların ilhakı Rusya için çok büyük bir jeopolitik kazanımdı. Rusya aslında Ukrayna'da meydana gelen olaylardan istifade ederek buraların ilhak edilmesinde tipik bir genişlemeci mantıkla hareket etti. Kırım'ı almakla amacı Ukrayna'ya baskı kurmak değildi, fırsattan istifade Kırım meselesini ve Sivastopol'deki deniz üssüyle ilgili gelecek kaygılarını bütünüyle ortadan kaldırmaktı. Bu yüzden, Kırım'ı artık hiçbir şekilde pazarlık konusu haline bile getirmemek için Ukrayna üzerindeki etkisini devam ettirmesine hizmet edecek yeni bir pazarlık unsuru yaratmak adına Ukrayna'nın diğer güneydoğu şehirlerindeki Meydan karşıtı, Yanukoviç ve Rusya yanlısı gösteriler üzerine yeni bir sorun ve pazarlık alanı inşa etmeyi hedeflediler.

Ukrayna'nın bu güneydoğu vilayetleri Kırım kadar olmasa da etnik Rus azınlığın ve anadili olarak günlük hayatında Rusça konuşan insanların yoğun olarak yaşadığı yerlerdi. 2001 yılında yapılan son Ukrayna nüfus sayımına göre Kırım Özerk Cumhuriyeti'nde ve Akyar'da Ruslar nüfusun ise sırasıyla yüzde 58 ve 71'ini oluşturmaktaydı. Diğer güneydoğu vilayetlerinde ise Ruslar Donetsk'te yüzde 38, Lugansk'da yüzde 39, Harkiv'de yüzde 25, Dnipro'da yüzde 17, Zaporijya'da yüzde 24, Herson'da yüzde 14, Odesa'da yüzde 20 ve Mikolayiv'de yüzde 14 oranında temsil edilmekteydi.³⁶² Aynı bölgelerde anadilinin Rusça

³⁶² "National Composition of the Population", State Statistics Committee of Ukraine, <http://2001.ukrcensus.gov.ua/eng/results/general/nationality/> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.

olduğunu söyleyenlerin oranı ise nispeten daha yüksekti. Örneğin Kırım’da anadili Rusça olanlar toplam nüfusun yüzde 77’sini, Donetsk ve Lugansk vilayetlerinde ise sırasıyla yüzde 74 ve yüzde 68’ini oluşturmaktaydı.³⁶³ Sovyetler birliğinde Rusça’nın kamusal alanda daha yoğun kullanılması ve etnik gruplar arası iletişim dili olması özellikle de Slav milletlerde günlük hayatında daha çok Rusçayı kullanan kesimlerin oluşmasını sağlamıştı. Bu yüzden Ukrayna’da üç toplumsal grup oluşmuştu: Ukraince konuşan Ukrainerler, Rusça konuşan Ukrainerler ve Rusça konuşan Ruslar. Özellikle de güneydoğu vilayetlerinde pek çok insan şehirleşmenin, karışık evliliklerin ve Rusça’nın günlük hayatta daha yoğun kullanımının sonucu Rusça’yı anadili olarak görmeye başladı.³⁶⁴ Her ne kadar Rus elitlerin ve entelektüellerin söylemlerinde etnik Rus ve Rusça konuşan gruplar zaman zaman bir arada zikredilse de aslında Ukrayna’da nüfusun önemli bir bölümü hem Ukraince hem de Rusça’yı aynı anda konuşmaktaydı ve bazen günlük diyaloglarında, hatta aynı cümle içerisinde iki dili birlikte kullanmaktaydılar. Dolayısıyla, dil burada siyasi bir anlam barındıracak şekilde önemli bir kimlik unsuru değildi. Rus dilli grupların Rusça konuşan kimliklerine bağlılıkları etnik ve ulusal kimliğe bağlılıktan daha zayıftı³⁶⁵ ve eğitim seviyesi³⁶⁶ ve yaş³⁶⁷ gibi unsurlar insanların aidiyet algılarına daha çok etki etmekteydi.

Tüm bu faktörler Ukrayna’nın güneydoğu vilayetlerinde ve özellikle de Rusların daha yoğun yaşadığı Donetsk, Lugansk ve Harkiv gibi yerlerde etnik, dilsel, ulusal, bölgesel ve ulusüstü kimliklerin aynı anda ve her bir insan için farklı seviyelerde etkili olduğu karmaşık bir yapıyı karşımıza çıkarsa da bu bölgede Rusya yanlısı güçlü bir ayrılıkçı eğilim bulunmuyordu. 2014 krizinde protestoların en yoğun yaşandığı ve Rusya’nın da desteğiyle ayrılıkçı grupların hükümet binalarını ele geçirerek kendi *de facto* yönetimlerini ilan etmekte başarılı olduğu Donetsk ve Lugansk şehirlerini kapsayan Donbas bölgesinde³⁶⁸ bile halk

³⁶³ “Linguistic Composition of the Population”, State Statistics Committee of Ukraine, <http://2001.ukrcensus.gov.ua/eng/results/general/language/> adresinden 15 Kasım 2022’de alınmıştır.

³⁶⁴ Kulyk, V. (2019). “Identity in Transformation: Russian-speakers in Post-Soviet Ukraine”. *Europe-Asia Studies*, 71(1), 159.

³⁶⁵ Barrington, L. (2001). “Russian-Speakers in Ukraine and Kazakhstan: “Nationality”, “Population”, or Neither?”. *Post-Soviet Affairs*, 17(2), 130; Barrington, L. (2022). “A New Look at Region, Language, Ethnicity and Civic National Identity in Ukraine”. *Europe-Asia Studies*, 74(3), 363.

³⁶⁶ Barrington, L. (2022), 371-373.

³⁶⁷ Wilson, A. (2016). “The Donbas in 2014: Explaining Civil Conflict Perhaps, but not Civil War”. *Europe-Asia Studies*, 68(4), 639; Kulyk, V. (2019), s. 172.

³⁶⁸ Donetsk ve Lugansk oblastlarını/vilayetlerini bir arada içerecek şekilde kullanılan Donbas bölgesi resmi bir idari birim olmayıp sadece o bölge için kullanılan tarihsel bir isimdir ve siyasi, etnik ve kültürel bir referansı bulunmamaktadır. İmparatorluk Rusya’sı döneminde bu bölgedeki geniş kömür yatağını ifade etmek için kullanılan ‘Donetskiy bassein’ isminin kısaltmasından ibarettir ve tarihsel olarak bu kömür yatakları bugünkü Donetsk ve Lugansk vilayetlerinin sınırlarının tamamına yayılmadığı gibi bu vilayetleri aşan kısımlarının da

nezdinde ayrılıkçı eğilimler güçlü değildi. Sovyet sonrası dönemin ilk yıllarında Donbaslılar Sovyet kimliklerini daha çok vurgulayan, Ukrayna ve Rusya arasında birleştirici bir topluluk olarak bölgesel kimliklerini daha çok ön plana çıkaran bir kimlik algısı geliştirmişlerdi.³⁶⁹ Ekonomik ve sınıfsal çıkarlarla ilişkili yerel ve bölgesel kimlikler dil ve etnisite bazlı kimliklere göre daha güçlüydü ve etnik kimlik ve dil üzerinden siyaset yapan Halk Kongresi ve Slav Birliği gibi partiler son derece marjinal düzeyde destek görürken ulusal çaplı Liberal Parti, İşçi Partisi ve Komünist parti çok daha fazla oy almaktaydı.³⁷⁰ Donbas'ta ayrılıkçı eğilimlerin güçlü olmadığına en açık göstergelerinden biri, merkezi yönetimle tansiyonun arttığı 1994'te yerel elitler tarafından düzenlenen bir referandumda bile bağımsızlık değil Rus dilinin statüsü, Ukrayna'nın federal yapısı ve BDT'ye üye olması gibi konuların halka sorulmasıydı.³⁷¹ Diğer taraftan, Ukrayna'daki Ruslar Baltık ülkelerindeki Rus azınlıkların aksine herhangi bir kısıtlamaya maruz kalmadan eşit vatandaşlar olarak kabul edilmiş ve bu grupların siyasi katılımlarının önünde herhangi bir engel çıkarılmamıştı. Bilakis, Donbas bölgesinden elitler hem bölgesel hem de merkezi yönetimde siyasi olarak önemli rol oynadılar. Örneğin Yanukoviç Donetsk vilayetinden bir siyasetçiydi ve onun döneminde bölgeden pek çok isim ülkenin önemli mevkilerine getirilmişti. Donbas kimliği 2004 turuncu devriminden sonra bir nebze güçlenmiş ve Yanukoviç'in cumhurbaşkanlığı döneminde devlet eliyle teşvik edilmiş olsa da 2014 yılına gelindiğinde ve Meydan olaylarının yarattığı tedirginlik ortamında, meydan karşıtı protestoların gölgesinde yapılan bir araştırmada bile Ukrayna'dan ayrılmak isteyenlerin oranı Donetsk'te yüzde 27, Lugans'ta ise yüzde 30 civarında olduğu görülmekteydi. Ayrıca Donbas halkının yüzde 70'i hükümet binalarının ele geçirilmesine ve buralara Rus bayrağı çekilmesine karşı olduğunu belirtmişti.³⁷²

Yanukoviç'i iktidardan düşüren Meydan protestolarına karşı ülkenin güneydoğu vilayetlerinde ve Kırım'da başlayan gösteriler işte böyle bir sosyolojik ve tarihsel zemine dayanıyordu. Rusya Kırım dışındaki diğer vilayetlerde ayrılıkçı eğilimler zayıf olmasına rağmen, Yanukoviç yönetiminin düşmesiyle buralarda yaşayan Rusların ve Rusça

bulunduğu daha geniş bir bölgeyi ifade etmek için kullanılmıştır. Mairova, A. (Ed). (2017). *Donbas in Flames: Guide to the Conflict Zone*, Lviv: Prometheus, 7.

³⁶⁹ Smith, G., Wilson, A. (1997). "Rethinking Russia's post-soviet Diaspora The potential for political mobilisation in eastern Ukraine and north-east Estonia". *Europe-Asia Studies*, 49(5), 859; Kulyk, V. (2019), 160.

³⁷⁰ Smith, G., Wilson, A. A.g.m., 854-856.

³⁷¹ Wilson, A. (2016), 639.

³⁷² "Opinions and views of the citizens of Southern and Eastern regions of Ukraine: April 2014", *Kyiv International Institute of Sociology*, (20.04.2014). Web: <https://www.kiis.com.ua/?lang=eng&cat=reports&id=302&page=1&y=2014&m=4> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.

konuşanların kültürel, siyasi ve ekonomik haklarının zarar göreceği ve Neo-Nazi milliyetçi grupların iktidara gelmesiyle Ruslar üzerinde büyük bir baskı ve sindirme siyasetinin başlayacağı yönünde propaganda yaparak bu bölgelerdeki rahatsızlığı daha da körüklemek istedi. Bu propaganda stratejisine ek olarak güneydoğu vilayetlerini Novorossiya³⁷³ etiketi altında yeni bir mekânsal tasavvurla daha anlamlı bir hale getirmeye çalışan Rus yetkililer, Anavatan kimliği uyarınca bu vilayetlerdeki etnik Rusların haklarını korumak gerekçesiyle Ukrayna krizine müdahale etmeyi amaçladı. Örneğin Parlamento'nun üst kanadı Federasyon Konseyi'nin Başkanı ve aynı zamanda yurtdışında yaşayan Ruslardan ve BDT ülkeleri ile ilişkilerden sorumlu Federal Ajans *Rossotrudnichestvo*'nun eski başkanı Valentina Matvienko olaylar esnasında şu açıklamayı yapıyordu:

Ukrayna milyonlarca Rus'a, Rusça konuşanlara ve şu anda hayatları gerçek bir tehlike altında olan Ukraynalı kardeşlerimize ev sahipliği yapmaktadır. Rusya bir kenara çekilemez, kayıtsız kalamaz... Kırım'da yaşayanların yaşam ve güvenliğine yönelik ciddi bir tehdit devam ediyorsa ki bildiğiniz gibi bunların yüzde 60'ından fazlası Rus'tur ve orada sadece etnik Ruslar yoktur... Dolayısıyla [harekete geçmek için] her türlü nedenimiz, sorumluluğumuz ve yükümlülüğümüz vardır. Rusya'nın artık Rusça konuşan nüfusu korumak için özel bir misyonu var.³⁷⁴

Aynı şekilde Putin de “Ukrayna'daki kontrol edilemeyen olaylar güney ve doğu bölgelerindeki Rusları ve Rusça konuşan insanları tedirgin etmektedir ve eğer bizden yardım isterlerse...Rusya ne gerekiyorsa yapacaktır” diyerek buradaki soydaşlarına yönelik Anavatan Rusya'nın sorumluluklarına işaret ediyordu.³⁷⁵

Bu noktada, kimliği sadece etno-demografik niteliklerden ibaret görenler Rusya'nın müdahalesinin asıl nedeninin Ukrayna üzerinde baskı oluşturmayı hedefleyen jeopolitik kaygılar olduğunu, Rusları koruma söylemlerine zemin oluşturan kimlik meselelerinin ise söz konusu müdahaleye bahane oluşturmak amacıyla öne sürüldüğünü düşünebilir. Öyle bile olsa, uğruna etnik meselelerinin araçsallaştırıldığı bu jeopolitik çıkarlar da yine devletin başka kimliklerine dayanmak zorundadır.³⁷⁶ Burada Rusya'nın söz konusu jeopolitik

³⁷³ Yeni Rusya anlamına gelen bu terim 1768-74 Osmanlı-Rus savaşında Osmanlı'dan kazanılan ve kabaca Ukrayna'nın bugünkü güneydoğu topraklarının bir kısmını oluşturan coğrafyaya işaret edecek şekilde 19. Yüzyılın sonlarından itibaren kullanılmaya başlanmış bir mekânsal tasavvurdu. Bkz. Laruelle, M. (2016). “The three colors of Novorossiia, or the Russian nationalist mythmaking of the Ukrainian crisis”, *Post-Soviet Affairs*, 32(1), 56-57.

³⁷⁴ Aktaran Teper, Y., 2016, 385.

³⁷⁵ “Vladimir Putin answered journalists' questions on the situation in Ukraine”, (04.03.2014). Web: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/20366> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.

³⁷⁶ İlk bölümde de değindiğim üzere, Wendt, rasyonalist teorilerin kimliklerin çıkarlar doğrultusunda araçsallaştırılıp seçilebileceği yönündeki argümanlarını kabul etse de, bu çıkarların da yine başka bir devlet

çıkarlarına zemin oluşturan kimlikleri Bölgesel ve Küresel Güç kimlikleridir. Diğer taraftan Anavatan kimliği de bütünüyle olayları meşrulaştırmak için öne çıkarılmış bir kimlik değildir. Bölgesel ve Küresel Güç kimliklerinden kaynaklanan jeopolitik faktörler daha çok etkili olmuşsa bile Ukrayna’da yaşanan olayların bu ülkedeki Rusların siyasi ve sosyal haklarına, hatta ekonomik çıkarlarına zarar vereceği endişesi de Ruslar için gayet gerçek bir kaygıydı. Bölgesel ve Küresel Güç kimliklerinin hiç etkili olmadığı ve hükümetin Ukrayna’da yaşananlara bütünüyle ilgisiz kaldığı bir senaryo varsayımında da ülkedeki özellikle de milliyetçi siyasi aktörlerin ve sivil toplum gruplarının burada Rusların karşılaşabileceği potansiyel sorunlara kayıtsız kalınmaması için hükümet üzerinde bir baskı oluşturmalarını beklerdik. Yukarıda ele aldığım diğer kimlik çatışması durumlarında buna benzer örneklerle karşılaşmıştık. Dolayısıyla Ukrayna krizinde Anavatan kimliği de bir şekilde Rusya’nın davranışsal tercihinde etkili olmuştur.

Netice itibariyle, Rusya Ukrayna’nın güneydoğu vilayetlerindeki Rus azınlıkların, Meydan protestoları sonrası oluşabilecek yeni Ukrayna yönetiminden kaynaklanan siyasi, kültürel ve ekonomik endişelerinden kendi jeopolitik çıkarları lehine istifade ederek bu insanların söz konusu kaygılarından bölgede Kiev karşıtı oluşumlar yaratmayı hedefledi. Bu vilayetlerde sokaklara inen Meydan karşıtı göstericiler ve onlara destek veren, Rusya’nın da insan, silah ve iktisadi teşvikleriyle güçlendirdiği silahlı gruplar Kırım’daki senaryoyu diğer güneydoğu şehirlerinde de tekrarlamak istediler. Fakat pek çok şehirde bu ayaklanmalar Rusya’nın istediği sonuçları vermedi ve sadece Donetsk ve Lugansk vilayetlerinde sınırın diğer tarafındaki Rusya’dan gelen destek sayesinde kısmen başarıya ulaşarak buralarda “*Donetsk halk cumhuriyeti*” ve “*Lugansk halk cumhuriyeti*” adı altında ayrılıkçı yönetimler kuruldu. Ukrayna ordusunun başlattığı terör operasyonu sonrasında ciddi alan kaybeden ayrılıkçılar Rusya’nın askeri desteği sayesinde Donetsk ve Lugansk oblastlarının yaklaşık üçte ikisini ellerinde tutabildiler. Soruna siyasi çözüm arayışları çerçevesinde imzalanan Minsk Antlaşmaları ise tarafların anlaşma hükümlerine dair yorum farklılıklarından dolayı bir türlü uygulamaya geçirilemedi ve sorun 2022 yılının Şubat ayında Rusya’nın Ukrayna’ya karşı

kimliğine dayanmak zorunda olduğunu savunmuştu. Bkz. Wendt, 1999, 231. Kimliği sadece etnodemografik bir nitelik olarak ele almak yerine sosyolojik ve psikolojik kimlik literatüründen hareketle aktörlerinin bütün önemli ben anlamlandırmalarını/temsillerini onların kimlikleri olarak kabul eden çoklu kimlik perspektifi bu çoklu devlet kimliklerinin her birinin devletin farklı çıkarlarına zemin hazırladığını varsaydığından dış politikayı hiçbir eksik alan bırakmadan bütüncül bir yaklaşımla açıklama imkânı sunmaktadır. Çoklu devlet kimlikleri ve kimlik karmaşıklığı yaklaşımına göre sadece ulusal kimlik ya da etno-demografik alana giren konular değil bütün dış politika meseleleri aynı zamanda bir kimlik meselesidir.

başlattığı “özel askeri operasyona” yani içinde bulunduğumuz Rusya-Ukrayna savaşına kadar çözümsüz kaldı.³⁷⁷

4.2.2. Donbas Çatışmalarında Rusya’nın Rolü ve Stratejisi

Tarihsel faktörler ve kimlik Ukrayna’nın güneydoğu vilayetlerinde Meydan karşıtı protestoların başlamasına bir temel oluştursa da gösterilerin çatışmaya dönüşmesini ve Donbas’ta ayrılıkçıların hükümet binalarını ele geçirerek kendi yönetimlerini tesis etmesini tetikleyen asıl unsur Rusya’nın olaylara müdahil olması ve yerel yöneticilerin ve oligarkların Ukrayna yönetiminden yana tavır almayarak ayrılıkçıları desteklemesiydi.³⁷⁸ Ukrayna Askeri Başsavcılığı’nın yayınladığı ve Putin’in danışmanlarından Sergey Glazyev’e ait olan ses kayıtları Kremlin’in Kırım’ın ilhakının yanı sıra Ukrayna’nın güneydoğu illerindeki protestoları da yönlendirdiğinin kanıtları olarak tarihe geçti.³⁷⁹ Donetsk ve Lugansk dışındaki vilayetlerdeki Meydan karşıtı ve Rusya yanlısı protestolar Ukrayna yanlısı grupların sokak mukavemeti, yerel yöneticilerin Ukrayna yanlısı tutumu ve Harkiv dışındaki bu vilayetlerin Rusya ile sınırı olmaması sebebiyle başarılı olamadı.³⁸⁰ Donetsk ve Lugansk’ta ise yerel güvenlik güçleri Rusya yanlısı gösterileri bastırmakta başarısız oldu; ordu sınır hattının kontrolünü de kaybedince sınırdaki geçişkenlik artı ve protestolara katılmak için otobüslerle Rusya’dan adam taşındı. Nisan ayından itibaren ise Rus istihbarat ve özel kuvvet mensupları bölgede faaliyet göstermeye başlamıştı.³⁸¹ Putin “askeri alan da dâhil olmak üzere hiçbir zaman orada bizim adamlarımızın olmadığını söylemedik ama bu orada düzenli Rus birliklerinin bulunduğu anlamına gelmiyor”³⁸² dese de Kiev yönetiminin başlattığı terör operasyonları başarılı olup ayrılıkçıların tutunamayacağı anlaşılınca temmuz

³⁷⁷ 2014 Ukrayna krizi kimlik karmaşıklığı ve kimlik çatışması yaklaşımı çerçevesinde öne sürdüğüm önermeleri tartışmak için yeterli ampirik veriyi sunduğu için bugünkü Rusya-Ukrayna savaşını bu çalışmanın kapsamına ayrıca dâhil etmedim. Fakat bu teze zemin oluşturan çoklu devlet kimlikleri ve kimlik karmaşıklığı yaklaşımı etrafında geliştirdiğim önermeler, pek çok yönüyle 2014 Ukrayna krizinin devamı olan ve aynı faktörlere dayanan Rusya-Ukrayna savaşını da açıklamaktadır. Bu çalışmanın kapsamı dışında kaldığı için Rusya-Ukrayna savaşına, burada ayrıca değinmeyeceğim.

³⁷⁸ Wilson, A. (2016), 643-644.

³⁷⁹ Shandra, A. (2019). “Glazyev tapes, continued _ new details of Russian occupation of Crimea and attempts to dismember Ukraine”, *Euromaidan Press*, <https://euromaidanpress.com/2019/05/16/glazyev-tapes-continued-ukraine-presents-new-details-of-russian-takeover-of-crimea-and-financing-of-separatism/> adresinden 15 Kasım 2022’de alınmıştır.

³⁸⁰ Portnov, A. (2016). “How ‘eastern Ukraine’ was lost”, *Open Democracy*, Web: <https://www.opendemocracy.net/en/odr/how-eastern-ukraine-was-lost/> adresinden 15 Kasım 2022’de alınmıştır.

³⁸¹ Wilson, A. (2016), 644-647.

³⁸² Putin, V. (2015a). “Vladimir Putin’s annual news conference”, Web: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/50971> adresinden 15 Kasım 2022’de alınmıştır.

ortalarından itibaren düzenli Rus birlikleri de devreye girdi ve Rusya kendi topraklarından topçu atışları ile Ukrayna mevzilerini vurmaya başladı. Ağustos itibariyle ise, ayrılıkçıların pozisyonu daha da zayıflayınca Rus düzenli ordu birlikleri doğrudan Donbas'taki çatışmalara katıldı ve Rus askerlerinden Ukrayna ordusuna esir düşenler bile oldu.³⁸³

Rus askerinin özellikle de İloviask şehrinin geri alınması başta olmak üzere savaşa doğrudan müdahalesi 5 Eylül'de imzalanan I. Minsk Antlaşması'na giden yolun taşlarını döşemiş ve burada Ukrayna'dan elde edilen ateşkes ve özel statü tavizlerinde önemli rol oynamıştı. Ayrılıkçı güçler 2015 yılı Ocak ayında ateşkesi bozup terör operasyonunda kaybedilen diğer yerleri de almak için tekrar taarruza geçince Rus ordusu yeniden müdahale etmek durumunda kalmış ve II. Minsk Antlaşması önemli bir geçiş güzergâhı olan Debaltseve'de Rus ordusunun yoğun katılımıyla süren savaşın gölgesinde imzalanmıştı. Ateşkes, Antlaşma imzalandıktan ancak üç gün sonra, 15 Şubat'ta ilan edilebildi ve Debaltseve ayrılıkçıların kontrolüne geçti.³⁸⁴ Soruna siyasi çözüm getirmeyi amaçlayan II. Minsk Antlaşması ise antlaşmada yer alan hükümlerin hangi sırayla uygulanacağı konusunda Rusya ve Ukrayna arasında yaşanan anlaşmazlık ve Rusya'nın uyuşmazlığın parçası olmadığını ilan ederek bölgedeki askeri varlığını inkâr edip güçlerini bölgeden çekmeye yanaşmamasından dolayı bir türlü uygulamaya geçirilemedi.

Özetle Rusya Ukrayna ordusunun askeri operasyonları karşısında Donetsk ve Lugansk “halk cumhuriyetlerinin” yok olmasını engelledi ve kritik dönemlerde gerekli askeri müdahalelerde bulundu. Bunu yaparken temel amacı bu bölgelerin Minsk Antlaşmaları çerçevesinde, temel dış politika kararlarında veto hakkı olan özel statülü federe birimler olarak Ukrayna'ya yeniden entegre edilmesi idi. Bu strateji Rusya'nın Bölgesel Güç, Küresel Güç, Anavatan, Avrasyalı ve Doğu Slav kimliklerinden kaynaklanan çıkarlarına hizmet etmekteydi ve bu noktaya kadar bu kimlikler Rusya'nın davranışsal tercihlerini yönlendirmişti. Bu iki bölge Minsk Antlaşmaları çerçevesinde Rusya'nın öngördüğü veto hakkı gibi koşullarda Ukrayna'ya yeniden entegre edilirse Rusya bunlar üzerinden Ukrayna'yı kendi etki sahasında tutmakta muvaffak olabilirdi. Yani Rusya hem Bölgesel ve Küresel güç kimliğinden kaynaklanan beklentileri yerine getirmiş olacak hem de Ukrayna'yı

³⁸³ Sutyagin, I. (2015). “Russian Forces in Ukraine”, *RUSI*, 1; “Eastern Ukraine: A Dangerous Winter”, Crisis Group Europe Report No 235. (18.12.2014), 3. Web: <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/eastern-europe/ukraine/eastern-ukraine-dangerous-winter> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.

³⁸⁴ “The Ukraine Crisis: Risks of Renewed Military Conflict after Minsk II”, Crisis Group Europe Briefing No 73. (01.04.2015), 7. Web: <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/eastern-europe/ukraine/ukraine-crisis-risks-renewed-military-conflict-after-minsk-ii> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.

Avrasya ve Doğu Slav kolektif kimlik daireleri içerisinde tutmuş olacaktı. Müzakerelerine Fransa ve Almanya'nın da dâhil olduğu Minsk Antlaşmaları ile ise Rusya, Avrupalı kimliğinden kaynaklanan çıkarlarını ve Batılı ülkeler ile siyasi ve ekonomik ilişkileri en az zarar görecektir şekilde sürdürmeyi amaçlıyordu. Ukrayna'daki olaylara doğrudan müdahil olduğu iddialarını reddeden Rusya'ya göre Ukrayna'da Kiev yönetimi ile Rus azınlıklar arasında Meydan protestolarından kaynaklı olarak bir takım sorunlar yaşanmıştı fakat artık Rusya diğer Avrupalı ortaklarıyla birlikte sorunun çok taraflı diplomatik kanallar aracılığıyla barışçıl yollarla çözümü için çaba sarf eden medeni bir Avrupalı ülkeden başka bir şey değildi. Bu kapsamda Minsk Antlaşmalarına giden süreçte Donetsk ve Lugansk'taki ayrılıkçıların aşırı talepleri Rusya tarafından dizginlendi, bu ayrılıkçılar arasında şahin kanada mensup liderler tasfiye edildi. Bunlardan en bilineni, Donetsk'teki ilk silahlı eylemleri gerçekleştiren İgor Girkin Moskova'nın baskısı sonucu bölgeyi terk etmek zorunda kaldı.³⁸⁵ Birinci Minsk Antlaşması imzalanırken Ukrayna'ya entegre olmaya kendilerini Rusya'nın zorladığını söyleyen ayrılıkçı liderleri Minsk II'yi imzalamaya Putin zor ikna etmişti. Minsk II Rusya için ayrılıkçı eğilimlerin resmi olarak reddedilmesi anlamına geliyordu. Antlaşma imzalandıktan sonraki süreçte de Donetsk Lugansk'taki ayrılıkçı kadrolar arasında kapsamlı bir dönüşüm gerçekleştirildi ve şahin kanada mensup olanlar tasfiye edilerek Rusya'nın entegrasyon politikalarına ters düşmeyecek isimler yönetime getirildi. Donetsk'teki ayrılıkçıların lideri Aleksander Zakharçenko bir suikastla öldürüldü.³⁸⁶ Rusya artık bölgedeki ayrılıkçıların ve Rusya'daki milliyetçilerin gözünde Rus Dünyası'na ve Novorossiya davasına ihanet ediyordu.³⁸⁷ Minsk Antlaşmalarına giden süreçte Rus elitler arasında da şahin ve güvercin kanat arasında görev değişiklikleri olmuştu. Novorossiya davasının en büyük destekçilerinden ve Putin'in güneydoğu vilayetlerindeki ayaklanmaları organize eden danışmanlarından Sergei Glazyev'in yerine Ukrayna krizi ile ilgili konularla ilgilenmek ve Minsk müzakerelerini yürütmek üzere Vladislav Surkov görevlendirildi.³⁸⁸ Tüm bunları yaparken Rus liderlerin temel amacı bir Bölgesel ve Küresel Güç ve Anavatan olarak müdahale etmek zorunda olduğu Ukrayna krizini barışçıl yollarla çözerek hem Avrupa devletleriyle hem de Ukrayna ile olan ilişkilerine mümkün olduğunca

³⁸⁵ "Rebels without a Cause: Russia's Proxies in Eastern Ukraine", Crisis Group Europe Report No 254, (16.07.2019). 8-9. Web: <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/eastern-europe/ukraine/254-rebels-without-cause-russias-proxies-eastern-ukraine> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.

³⁸⁶ A.g.e., s. 11-12.

³⁸⁷ A.g.e., s. 13.

³⁸⁸ "Eastern Ukraine: A Dangerous Winter", Crisis Group Europe Report No 235, (18.12.2014). 9. Web: <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/eastern-europe/ukraine/eastern-ukraine-dangerous-winter> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.

az zarar vererek Avrupalı, Doğu Slav ve Avrasyalı kimlikleri ile ilgili ilişkilerini en az hasar alacak şekilde sürdürmekti.

Sonuç olarak, çoklu devlet kimlikleri ve kimlik karmaşıklığı yaklaşımı hem 2014 Ukrayna krizi sırasında hem de bu bölümde kısaca incelediğim diğer dış politika olaylarında Rusya'nın yaşadığı çelişkileri, uyumsuz davranışları ve süreç içerisindeki savrulmalarını kimlik çatışması başlığı etrafında geliştirdiğim önermeler çerçevesinde çok boyutlu fakat bütüncül bir yaklaşımla açıklamak ve anlamak imkânı sunmaktadır. Ele aldığım tüm bu dış politika olayları genel olarak Rusya'nın Küresel Güç ve Bölgesel Güç kimliklerinin Avrupalı kimliği ile çelişen davranışsal beklentiler yarattığını, diğer taraftan Küresel Güç, Bölgesel Güç, Avrasyalı ve Doğu Slav kimliklerinin birbirini tamamlayıcı ve birbiriyle uyumlu kimlikler olarak öne çıktığını göstermektedir. Rusya'nın bölge devletlerle ilişkilerinde ise Anavatan kimliği bu ülkelerdeki Rus azınlıkların haklarını korumak misyonuna işaret ettiğinden Rusya'nın eski Sovyet ülkeleri ile ilişkilerine zarar verme potansiyeline sahiptir ve dolayısıyla Bölgesel Güç ve Avrasyalı kimliği ile çatışan bir niteliğe sahiptir. Ayrıca Egemen Demokrasi kimliği de her bir devletin kendi içişlerindeki ve uluslararası yönelimlerini belirleme noktasındaki egemenlik hakkına vurgu yaptığı için Rusya'nın eski Sovyet ülkeleri üzerinde ve onların iç ve dış meselelerinde belli ölçüde etki sahibi olmayı hedeflemesine zemin hazırlayan Bölgesel Güç, Küresel Güç, Avrasyalı ve Doğu Slav kimlikleri ile ters düşmektedir. Yüksek bir kimlik karmaşıklığı durumunu tasvir eden bu tabloda Rusya'nın bu kimliklerinin bazılarının birbiriyle çelişen davranışsal beklentiler yarattığı kimlik çatışması durumlarında nasıl hareket edeceğinin ise çeşitli faktörlere bağlı olarak değişiklik gösterdiğini gördük. Kimlik çatışması durumlarına yönelik geliştirdiğim teorik beklentilere uygun olarak her bir dış politika olayında o dönem için baskın olan kimlikler davranışsal tercihi belirlemede daha etkili oldu. Dolayısıyla, Küresel, Bölgesel Güç ve Avrupalı kimlikleri her dönem kimlik çatışması durumlarında öne çıktı. 2012'den itibaren Avrasyalı kimlik de baskın kimlik olarak bu kimliklere eklendi. Diğer kimlikler ise bu baskın kimlikler ile çatışma yaşadığı durumlarda, örneğin Bosna ve Kosova olaylarında Doğu Slav ya da Gürcistan, Ukrayna krizlerinde Egemen Demokrasi kimliklerine olduğu gibi, genellikle geri plana itildiler. Rus yöneticiler bu gibi durumlarda söz konusu kimliklere vurguya söylemsel düzeyde çok vermemeye gayret ettiler. İncelediğim vakalar baskın kimliklerin çatışması durumlarında ise Rusya'nın bu kimliklerinin hiçbirinden bütünüyle vazgeçemediği için olaylara müdahil olurken her bir kimliğinin davranışsal beklentileri arasında optimum bir denge tutturmaya çalıştığını gösterdi. Bazen de kimlik çatışması

durumlarında bir kimliğin içeriğini ya da içeriğini oluşturan farklı bileşenlere vurgunun derecesini değiştirerek içinde bulunulan duruma göre yeniden yorumlamak suretiyle kimlik uyumsuzluğunun derecesini azaltmaya çalıştılar. Örneğin Ukrayna krizinde Anavatan kimliği Doğu Slav kimliğine zarar verebileceği için bir sonraki bölümde detaylıca inceleyeceğim ve Anavatan kimliğine yönelik bir yaratıcılık hamlesi olan Rus Dünyası söylemi etrafında gelişen iki anlatıdan, yani başta etnik Ruslar olmak üzere eski Sovyet coğrafyasında Rusya ile kültürel, dini ve tarihsel bağları olan toplulukları kapsayan Rus Dünyası tasavvuru ile Ukrayna ve Belarus'u yani diğer Doğu Slav ülkelerini de kapsayacak şekilde tasavvur edilen Rus Dünyası arasından ikincisine uygun bir anlayış ve söylem pratiği bu dönemde daha çok ağırlık kazandı.³⁸⁹

³⁸⁹ Bkz. Feklyunina, V. (2016). "Soft power and identity: Russia, Ukraine and the "Russian world(s)". *European Journal of International Relations*, 22(4), 773–796.

5. STATÜ, ÖZSAYGI VE RUSYA’NIN KİMLİK YÖNETİM STRATEJİLERİ

İlk bölümde sosyal psikoloji kimlik yazınından ilham alarak, bir devletin sahip olduğu kimliklerinin her birinin devlete çeşitli etkileşim ağları, belli bir amaç, sosyal destek ve aidiyet duygusu kazandırdığından o devletin genel özsaygısına olumlu katkı yapacağı ve dolayısıyla devletlerin sosyal kimliklerinin sayısı ne kadar fazla ve kimlik karmaşıklığı ne kadar yüksekse özsaygısının da o kadar yüksek olacağı önermesinde bulunmuştum. Ayrıca devletin sahip olduğu kimliklerden pozitif bir benlik anlayışı geliştirmek, özsaygısını arttırmak ve uluslararası toplum içerisinde yüksek bir statü kazanmak için bireysel hareketlilik, sosyal yaratıcılık ve sosyal rekabet gibi kimlik yönetim stratejilerine başvuracağını ve kimlik karmaşıklığı yüksek devletlerin farklı kimliklerine yönelik geliştirecekleri bu stratejilerde daha çok esnekliğe ve daha geniş bir hareket alanına sahip olacağını savunmuştum. Uluslararası İlişkiler disiplinde Sosyal Kimlik Teorisi çerçevesinde gelişen kimlik yazınında devleti bir grup olarak ele alıp tek bir kimliğinin olduğunu varsayma eğiliminin baskın olması sebebiyle bu çalışmaların söz konusu tekil kimliğe yönelik başvuru kimlik yönetim stratejilerini ele alış biçimi karşımızda duran sosyal gerçekliğin çok boyutlu ve karmaşık yapısını her yönüyle kavramakta yetersiz kalmıştır. İlk bölümde ayrıntılı bir biçimde değindiğim üzere, bu çalışmalara göre yöneticiler kendi devletleri için pozitif bir kimlik anlayışı geliştirmek ve yüksek bir uluslararası statü kazanmak için belli dönemlerde bu kimlik yönetim stratejilerinden bir tanesine başvurmaktadır. Örneğin Larson’a göre Rusya 1995’e kadar sosyal hareketlilik, Primakov döneminde sosyal rekabet, Putin döneminde ise sosyal yaratıcılık stratejilerini benimsemiştir.³⁹⁰ Bu çalışmalarda devleti yönetenlerin farklı dönemlerde farklı kimlik yönetim stratejilerinin benimsenmesi ise kimlik değişimi olarak tanımlanmıştır. Clunan ise kimlik yönetim stratejilerini farklı elit gruplarının kendi destekledikleri ulusal kimlik alternatiflerinin devletin nihai ulusal kimliği haline gelmesi için diğer kimlik alternatifleri ile rekabetten galip çıkmak adına başvurdukları stratejiler olarak ele almış ve bu çerçevede aynı anda birden çok kimlik yönetim stratejisinin ortaya çıkabileceğini savunmuştu.³⁹¹ Tüm bu görüşlerin eksikliklerini ve sorunlarını ilk bölümde detaylıca tartışmıştım.

³⁹⁰ Larson, D.W., 2012, 70-72.

³⁹¹ Bkz. Clunan, A.L., 2009, 86-93.

Ben, uluslararası toplumun bireysel bir aktörü olarak ele aldığım devletin hususi niteliklerinden ve bu uluslararası toplum içerisindeki etkileşimlerinden ve kolektif aidiyetlerinden kaynaklanan çoklu sosyal kimliklere sahip olduğunu savunuyorum. Devlet yöneticileri ise kendi devletlerinin uluslararası toplum içerisindeki statüsünü arttırmak ve mensuplarının o devlete ait olmaktan kaynaklanan kolektif özsaygılarını pekiştirmek adına devletin bu çoklu kimlikleri arasında bireysel hareketlilik, sosyal yaratıcılık, sosyal rekabet stratejilerinden uygun gördükleri bir ya da birkaçına aynı anda başvurarak bu kimliklerin genel özsaygıya katkısını maksimize etmeye çalışırlar. Bu çerçevede, belli bir dönemde bir ya da birden çok kimliğe yönelik bu stratejilerden uygun gördüklerine başvurabilecekleri gibi diğer taraftan aynı kimliğe yönelik de farklı dönemlerde farklı stratejiler geliştirebilirler. Bireysel hareketlilik, sosyal yaratıcılık ve sosyal rekabet stratejilerinin her birinin hangi davranış kalıplarını içerdiğine ve belli bir dönemde bu stratejilerden hangisinin tercih edileceğini belirleyen sosyal yapıya ilişkin inançlara ve etkileşimsel faktörlere ilk bölümde değinmiştim.

Rusya Federasyonu'nu yönetenler de belli dönemlerde Rusya'nın yukarıda incelediğim sosyal kimliklerine yönelik bireysel hareketlilik, sosyal yaratıcılık ve sosyal rekabet stratejilerinden bir ya da birkaçına başvurarak söz konusu kimlikler ile ilgili ilişkilerini ülkenin uluslararası statüsünü pekiştirmeye ve özsaygısını arttırmaya maksimum fayda sağlayacak şekilde yönetmeye çalıştılar. Bu çerçevede, Sovyet sonrası dönemin ilk yıllarından itibaren ülkenin Avrupalı kimliğine yönelik ilişkilerde bireysel hareketlilik stratejisini benimseyerek Avrupalı ve diğer Batılı topluluklara dâhil olmayı ve böylelikle Avrupalı bir devlet olarak ülkenin uluslararası saygınlığını ve statüsünü arttırmayı amaçladılar. Aynı yıllarda, Bölgesel Güç kimliğinin de baskın bir kimlik olarak öne çıkmasıyla, Rusya'nın eski Sovyet ülkeleri üzerindeki nüfuzunu devam ettirmesine ve bölgesel güç statüsünü pekiştirmesine yönelik politikalar bir yaratıcılık stratejisi olarak Yakın Çevre tasavvuru etrafında sistematize edildi. Primakov'un dışişleri bakanlığı ile birlikte Küresel Güç kimliğinin baskınlığının artmasıyla, Rusya'nın yeniden küresel bir güç olarak uluslararası statüsüne alan açmaya yarayacak bir yaratıcılık stratejisi olarak Çok Kutuplu Dünya Düzeni tasavvuru dış politika söylemlerinde en çok öne çıkan kavram oldu ve çok kutupluluk bundan sonraki dönemlerde de Rusya'nın Küresel Güç kimliği çerçevesinde geliştirdiği bir strateji olarak Rus elitlerin söylemlerinde sürekli vurgulanan bir kavram olarak kaldı. Putin'in devlet başkanlığının ilk döneminde özellikle de 11 Eylül saldırılarından sonra Küresel Terörle Mücadele başlığı altında bir yaratıcılık stratejisi

izlenerek Rusya'nın hem Avrupalı bir devlet hem de bir Küresel Güç olarak statüsü pekiştirilmeye çalışıldı. Aynı yıllarda Rusya'nın Anavatan kimliğine ilişkin çıkarlarını ve politikalarını sistematize eden ve bu kimlikle ilişkili bazı ulusal kurumların inşa edilmesini de içeren Rus Dünyası tasavvuru başka bir yaratıcılık stratejisi olarak öne çıktı. Rusya'nın Küresel ve Bölgesel Güç kimlikleri ile Avrupalı kimliğinin ilgili uluslararası muhatapları tarafından yeteri kadar kabul görmediğine işaret eden 2003 Irak Savaşı, 2003-2005 yılları arasında yaşanan Renkli Devrimler, NATO genişlemesi ve Kosova'nın bağımsızlığı gibi uluslararası gelişmeler Rusya'nın takip eden dönemlerde bu kimlik alanlarına yönelik sosyal rekabet ve yeni sosyal yaratıcılık stratejilerine başvurmasına kapı araladı. Bu çerçevede, Gürcistan ve Ukrayna'nın Rusya'nın Bölgesel Güç kimliğini kabul etmeyip onun etki alanından çıkmaya teşebbüs etmelerinin ardından 2008 ve 2014 yıllarında sırasıyla bu iki ülkeye askeri müdahalede bulunarak Yakın Çevresindeki bu ülkeleri kendi nüfuz alanında tutmak adına Bölgesel ve Küresel güç kimlikleri çerçevesinde sosyal rekabet stratejisine başvurdu. Aynı yıllarda Batılı ülkelerle yakın ilişkileri sürdürmek ve yaşanan krizlere rağmen Avrupalı kimliğiyle ilgili beklentileri karşılamak adına Rusya'nın Avrupalılığını vurgulayan yeni bir yaratıcılık stratejisi olarak Büyük Avrupa tasavvuru Rus liderlerin ve entelektüellerin söylemlerinde önemli bir yer işgal etti. 2011 yılından itibaren Putin'in yukarıda değindiğim makalesi ile birlikte Rusya'nın Bölgesel Güç ve Avrasyalı kimliklerinin zemin hazırladığı çıkarlarını ve ilişkilerini desteklemek adına başka bir yaratıcılık stratejisi olarak Avrasya Birliği projesi dış politikanın önemli kalemlerinden biri haline geldi. 2014 yılında Ukrayna krizi ile birlikte Batılı ülkelerle ilişkilerin bozulması üzerine bunun siyasi ve ekonomik negatif etkilerini telafi etmek adına Rusya'nın başta Çin olmak üzere Asya-Pasifik ülkeleri ile ilişkilerinin daha çok önem kazanmasıyla birlikte bu ilişkilere zemin oluşturan Asyalı kimliğini güçlendirmek için bir yaratıcılık stratejisi olarak Büyük Avrasya tasavvuru ortaya atıldı.

5.1. Bir Sosyal Hareketlilik Stratejisi Olarak Batı'ya Entegrasyon

Doksanların başında, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının hemen ardından Yeltsin hükümeti özellikle de dışişleri bakanı Andrei Kozyrev ve ekonomiden sorumlu başbakan yardımcısı Yegor Gaidar'ın öncülüğünde Rusya'nın Avrupalı kimliğini öne çıkaran ve liberal ekonomi politikalarını benimsemiş demokratik bir ülke olarak Batılı uluslararası kurumlara entegre olmasını önceleyen bir strateji benimsedi. Onlara göre ulusal özsaygı ve ülkenin uluslararası statüsü ancak Batılı toplumların temsil ettiği siyasi ve ekonomik değerlerin kabullenilerek

içselleştirilmesiyle arttırılabilirdi.³⁹² Bu çerçevede, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ - o dönemki adıyla Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması), Uluslararası Para Fonu (IMF), Avrupa Konseyi, G7 ve hatta NATO gibi daha yüksek statülü Batılı kulüplere kabul edilmeyi amaçlayan bir sosyal hareketlilik stratejisi izlediler.³⁹³ Rusya'nın bir an evvel serbest piyasa ekonomisine geçişini sağlamak için Gaidar'ın öncülüğünde hızlı bir ekonomik dönüşümü, özelleştirmeleri ve serbest ticareti öngören ve 'şok terapisi' olarak adlandırılan liberal ekonomi politikaları uygulamaya geçirildi.³⁹⁴ Liberal elitler eski Sovyet cumhuriyetleriyle ilişkileri ve Rusya'nın bu ülkelerle yeniden tesis edilecek bir ekonomik entegrasyon modeli ile Bölgesel Güç kimliğini devam ettirmesini, böyle bir iktisadi entegrasyonun Rusya'nın hızlı bir biçimde serbest piyasa ekonomisinin şartlarını benimsemesini ve Batılı iktisadi kurumlara entegrasyonunu yavaşlatabileceği endişesiyle geri plana attılar. Ayrıca eski Sovyet coğrafyasındaki iç çatışmalara Rusya'nın Bölgesel Güç kimliğine uygun olarak tek taraflı ve tek sorumlu aktör olarak müdahil olmasına ülkede güvenlik bürokrasisinin ve milliyetçi siyasi aktörlerin konumunu güçlendirebileceğinden sıcak bakmıyorlardı.³⁹⁵ Kozyrev'e göre Rusya artık imparatorluk yükünü üzerinden atmalı ve insan hakları, demokrasi, serbest ticaret gibi Batılı değerleri benimseyerek "tarihi ve coğrafyası itibariyle yazgılı olduğu" modern bir Avrupa devleti hüviyetine bürünmeliydi.³⁹⁶ Buna uygun olarak Kozyrev söylemlerinde Batılı demokratik ülkeleri Rusya'nın "gerçek dostları" ve "doğal müttefikleri" olarak niteliyordu.³⁹⁷ Bu ülkelerle birlikte hareket etmek ve onların arasına kabul edilmek adına yukarıda saydığım Batılı ve Avrupalı kurumlara üyelik girişimlerinde bulunuldu. O kadar ki Yeltsin 1991 yılında Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi (NACC) toplantısına gönderdiği mesajda uzun vadeli bir hedef olarak Rusya'nın NATO'ya üyeliğinin belirlenmesini ve Vancouver'dan Vladivostok'a ortak bir güvenlik sisteminin kurulmasını talep ediyordu.³⁹⁸

Liberallerin Rusya'yı bir an evvel Avrupalı bir devlet olarak Batılı kurumların bir parçası yapma yönündeki coşkulu ve hırslı programları Avrupalı muhataplarından bekledikleri desteği alamadı. Arbatov'un ifade ettiği gibi aslında "Batılı güçler Rusya'yı düşman olarak

³⁹² Clunan, A.L. (2014). Historical aspirations and the domestic politics of Russia's pursuit of international status. *Communist and Post-Communist Studies*, 47(3-4), 283.

³⁹³ Larson, D.W., Shevchenko, A., 2014, 272.

³⁹⁴ Sakwa, R. (2020). *Russian Politics and Society* (Fifth Edition). New York: Routledge, 400-402.

³⁹⁵ Donaldson, R.H., Noguee, J.L., Nadkarni, V., 2014, 119.

³⁹⁶ Donaldson, R.H., Noguee, J.L., Nadkarni, V., 2014, 118.

³⁹⁷ Aktaran Hopf T., 2005, 236.

³⁹⁸ Chafetz, G., 1996-97, 686.

görmekten vazgeçmeye hazırıldılar, fakat Yeltsin ve Kozyrev'in hemen müttefik olma yönündeki coşkulu çağrılarını kibarca reddettiler".³⁹⁹ Rusya bu kurumlara üyelik için öncelikle belli kriterleri sağlamalıydı, fakat hem devlet inşası hem de serbest piyasa ekonomisini temel alan yeni bir ekonomi inşasının en derin sancılarının yaşandığı bu ilk yıllarda Rusya söz konusu kriterleri sağlamaktan çok uzaktı. Benimsenen şok terapisi politikaları neticesinde ülkede yaşanan aşırı enflasyon, kontrolsüz özelleştirmeler ve haksız zenginleşmeler, iktisadi üretimin durma noktasına gelmesi ve tüketim mallarına erişimde yaşanan zorluklar Liberal elitlerin ve onların temsil ettiği Batılılaşma programının halk ve elitler nezdindeki itibarını son derece olumsuz etkilemişti. Tüm bu ekonomik sıkıntılar karşısında Batı'dan beklenen finansal desteğin tatmin edici boyutlarda olmaması da Batıcı dış politikaya darbe vuran başka bir etmen oldu. Liberal elitler hem ekonomik destek hem de kurumsal entegrasyon konularında Batılılardan bekledikleri karşılığı ve saygıyı görememenin şoku içerisindeydiler. Trenin şu cümleleri o dönem Batılı elitlerin düşünce yapısının, kendilerini ve Rusya'yı nasıl gördüklerinin, buna karşılık Batılı devletlerden beklentilerinin ve yaşadıkları hayal kırıklıklarının kusursuz bir tasvirini sunmaktadır:

Onlar Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri ile birlikte ortak küresel liderliği hedeflediler. Batı'daki yeni ortaklarından, demokrasiyi benimseme, Soğuk Savaş'ı sona erdirmeye ve Doğu Avrupa'daki eski Sovyet uydualarını tam bağımsız devletler olarak tanıma gibi benzersiz başarıları için uygun bir takdir bekliyorlardı. Ne de olsa onlara göre komünizm, Soğuk Savaş'ta ABD ve müttefikleri tarafından yenilgiye uğratılmamıştı. Eski rejimi deviren ve anlamsız hale gelen çatışmayı [Soğuk Savaş] sona erdiren, elitlerinin önderliğindeki Rus halkıydı. Açıkçası Moskova, dostu dönüşen düşmanlarından "onurlu bir barış"tan çok daha fazlasını bekliyordu. Fakat çok daha azını alabildi. Rusya'nın koşulların zorlamasıyla da olsa verdiği tavizler, Batı'da Sovyet rejiminin neden olduğu hasarın bir kısmının onarılması olarak görüldü ve bu nedenle özel bir minnettarlık gerektirmedi. Moskova'nın NATO'ya katılmak için yaptığı gayri resmi teklif ve ABD ile müttefik olmak için yaptığı daha resmi bir teklif, en iyi ihtimalle zamansız olduğu gerekçesiyle omuz silkilerek geçiştirildi. Yoksul, kaotik ve dağınık ama garip ve naif bir şekilde hırslı olan Rusya, çekirdek Batı'ya entegre edilmeyecek, onun tarafından yönetilecekti.⁴⁰⁰

Zamanla pek çok önde gelen Rus dış politika eliti liberal demokratik ideolojinin etkisiyle Batı'nın peşine takılarak ona entegre olma çabalarının ve buna Batı'nın itidalli ve muğlak politikalarla cevap vermesinin Rusya'yı geçiş sürecindeki, ikincil önemde bir ülke kimliğine büründürdüğünü düşünmeye başladı. Geçiş sürecindeki bir ülkenin statüsü ve saygınlığı ise

³⁹⁹ Arbatov, A.G., 1993, 23.

⁴⁰⁰ Trenin, D., 2009, 7-8.

başkalarının değerlendirmelerine, övgüsüne, yergisine ve kabulüne bağlıydı.⁴⁰¹ Bu ise hem özsaygıyı olumsuz etkilediği gibi hem de Rusya'nın Küresel Güç ve Bölgesel Güç kimlikleri ile çelişir nitelikteydi. Yani liberal elitlerin hayal ettiği gibi Rusya'nın Batılı devletler grubunun eşit ve saygın bir üyesi olarak kabul edilmeyişi ve Batılı devletler tarafından çeşitli nedenlerle (ekonomik ve siyasi kriterler bakımından yeterlilik, tarihsel hafıza, Rus iç politikasındaki ve buna bağlı olarak potansiyel dış politik yönelimlerdeki belirsizlikler gibi) bu sürecin ertelenmesi ya da Rusya'nın bu yönde atılan adımların dışında bırakılması⁴⁰² hareketlilik stratejisini Rusya'nın özsaygısına ve uluslararası statüsüne olumlu katkı sunan bir strateji olmaktan çıkarmıştı. Bu yüzden doksanlı yılların ortalarından itibaren bu stratejiye verilen önem azalmaya başlasa da Batılı kurumlara entegre olma hedefi uzun yıllar çeşitli önem derecelerinde de olsa devam etti. Bu çerçevede 1994 yılında Avrupa Birliği, 1997 yılında da NATO ile işbirliği antlaşmaları imzalandı. 1996 yılında Avrupa Konseyi'ne, 1997 yılında da NATO'nun Doğu Avrupa ülkelerine yönelik genişlemesine onay vermenin karşılığı olarak G8'e kabul edildi. 2000 yılında göreve başlayan Putin, özellikle de ilk döneminde Batılı kurumlara entegrasyon konusunda Yeltsin yıllarından çok da farklı bir siyaset izlemedi. Örneğin 2001 yılında yaptığı bir konuşmada Putin "Avrupa ile entegrasyonu dış politikanın en önemli önceliklerinden biri olduğunu" söylüyordu.⁴⁰³ Yıllar sonra açıkladığı kadarıyla bu dönemde ABD başkanı Bill Clinton'a Rusya'nın NATO'ya girişi ile ilgili düşüncelerini sormuş fakat Clinton'dan son derece ihtiyatlı bir cevap almıştı.⁴⁰⁴ 1993 yılında başvurulanan DTÖ üyeliğinde ise uzun yıllar yürütülen müzakerelerden bir sonuç çıkmamış, Putin döneminde bu konuya yeniden öncelik verilerek ancak 2012 yılında Rusya DTÖ'ye tam üye olabilmisti. Özetle ülkenin Batılı ve Avrupalı kimliği çerçevesinde Batılı kurumlara entegrasyonunu hedefleyen hareketlilik stratejisi doksanlı yılların ilk yarısında Rus dış politikasının önemli önceliklerinden biri olmuş sonraki yıllarda da, bu kurumlarla ilişkiler inişli çıkışlı bir seyir izlese de, çeşitli önem derecelerinde etkisini sürdürmüştür.

⁴⁰¹ Kuchins, A.C., Zevelev, I., 2012, 188.

⁴⁰² Larson ve Shevchenko NATO'nun 1994 yılında Doğu Avrupa devletlerine doğru genişleme stratejisini Rusya'nın bu medeniyet dairesinin dışında bırakılacağına ilk ciddi işaretiydi olarak görür. Bkz. Larson, D.W., Shevchenko, A., 2014, 272.

⁴⁰³ "Annual Address to the Federal Assembly of the Russian Federation", (03.04.2001). Web: <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/21216> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.

⁴⁰⁴ "Address by the President of the Russian Federation", (21.02.2022). Web: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/67828> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.

5.2. Yakın Çevre Tasavvuru

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Rus insanının yurtdışı tasavvuru da köklü bir dönüşüme uğradı. Eskiden Birliğin bir parçası olan fakat şimdi bağımsızlıklarını kazanan eski Sovyet cumhuriyetleri artık yeni bir yurtdışı (*novoe zarubeje*) haline gelmişti. Bu “yeni yurtdışı” aynı zamanda “yakın yurtdışı” ya da Türkçe daha yaygın kullanımıyla “yakın çevre” (*blijneye zarubeje*) olarak da adlandırılmaya ve Rusların yurtdışı algısı da yakın çevre ve uzak çevre (*dalneye zarubeje*) olmak üzere ikili bir mekânsal tasavvura dayanmaya başladı ve Rus dış politikasında da bu ikili anlayış benimsendi.⁴⁰⁵ Eski Sovyet ülkelerini Yakın Çevre adı altında ayrı bir mekân olarak tasavvur ederek dünyanın geri kalanından ayırmak aslında bu ülkelerin diğerlerinden farklı görüldüğünün kavramsal bir dışavurumuydu. Aynı zamanda tarihsel birlikteliğe ve sosyal ve kültürel yakınlığa gönderme yapan bu kullanım zamanla Rus dış politika söylemlerinde söz konusu ülkeleri bir arada ifade etmek ve Rusya'nın bu ülkelerle ilişkilerindeki “özel konumuna” yani Bölgesel Güç kimliğine atıf yapmak adına bir yaratıcılık stratejisi olarak sıkça kullanılır oldu. Bu kavramın yaygın kullanımın tesadüfi olmadığını belirten İnozemtsev'e göre Yakın Çevre Rusya'nın bölgesel bir güç olarak eski Sovyet coğrafyasındaki “özel sorumluluklarına” gönderme yapıyordu.⁴⁰⁶

Dışişleri Bakanlığı ve liberal elitler her ne kadar ilk zamanlarda eski Sovyet ülkeleri ile ilişkileri ikinci plana atmış olsalar da “bu politika boşluğu, birbirlerinden bağımsız hareket eden ve dışişleri bakanı ile cumhurbaşkanına açıkça meydan okuyan diğer Rus devlet kurumları, sahadaki askeri komutanlar, parlamento grupları ve siyasi partiler tarafından hızla doldurulmuş”⁴⁰⁷ ve Rusya bağımsızlık sonrası dönemin ilk yıllarında eski Sovyet ülkelerinde meydana gelen iç savaşlara bir şekilde müdahil olmak durumunda kalmıştı. Başta bakan Kozyrev olmak üzere dışişleri yönetimi ise Rusya'nın büyük güç statüsünü sürdürmesinin eski Sovyet ülkeleri ile ilişkilere öncelik veren bir dış politika anlayışından geçtiği yönünde her kesimden eleştiri alıyordu.⁴⁰⁸ Yeltsin'in danışmanlarından Andranik Migranian 1992 yılının Ağustos ayında bütün eski Sovyet coğrafyasının Rusya'nın özel çıkar alanını oluşturduğunu vurguluyor ve Monroe Doktrinine gönderme yaparak Rusya'nın bu

⁴⁰⁵ Smulkina, N.V., Savelyeva, M.A., Tsymbal, I.A. (2020). “Obraz Zarubejia v Rossiiskom Massovom Soznanii: Politiko-Psikhologicheskii Analiz”. *Vestnik Moskovskova Universiteta*, 12(6), 49-50.

⁴⁰⁶ Inozemtsev, V. (2021). “The 'Near Abroad' – A Key Explanatory Concept In Russian Foreign Policy”, *The Middle East Media Researc Institute*, Web: <https://www.memri.org/reports/near-abroad-%E2%80%93-key-explanatory-concept-russian-foreign-policy> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.

⁴⁰⁷ Arbatov, A.G., 1993, 20.

⁴⁰⁸ Clunan, A.L., 2014, 284.

coğrafyada başta etnik Rusların haklarının korunması ve bölgesel istikrarın sağlanması noktasındaki ayrıcalıklı konumunun ve bölgesel güç rolünün diğer uluslararası aktörler tarafından da tanınması gerektiğini yazıyordu.⁴⁰⁹ Rus iş dünyasının ve entelektüellerin görüşlerini temsil eden etkili bir düşünce kuruluşu olan Dış ve Savunma Politikaları Konseyi de Rusya'nın “daha çok ‘Yakın Çevre’ merkezli politika izlemesi gerektiğini” savunuyordu.⁴¹⁰ 1993 yılına gelindiğinde Rus elitleri arasında Rusya'nın eski Sovyet coğrafyasında “meşru” bir hegemon olması ve bunun diğer uluslararası muhatapları tarafında da kabul görmesi gerektiği konusunda geniş bir uzlaşma oluşmuştu.⁴¹¹

Bu durum 1993 yılında yayınlanan ilk dış politika konseptine de yansdı. Yakın Çevre kavramının toplam 10 kez kullanıldığı konsept eski Sovyet ülkeleri ile ilişkileri dış politikanın öncelikli alanlarından biri olarak ilan ediyordu. Konseptte özellikle de Belarus, Ukrayna ve Kazakistan ile ilişkilerin önemi vurgulanıyor ve BDT'nin kurumsal ve yasal altyapısının genişletilerek kapsamlı bir bölgesel örgüte dönüştürülmesi hedefleniyordu.⁴¹² Bu çerçevede, ilk zamanlarda daha çok Sovyetlerin dağılmasından kaynaklanabilecek sorunları en aza indirmek için çok taraflı bir mekanizma olarak kurulan BDT'yi Rusya'nın bölgesel hedeflerine zemin oluşturacak bir örgüt haline getirilmeye çalışıldı. 1993 yılında BDT bünyesinde Ekonomik Birlik Antlaşması imzalandı ve bazı BDT ülkeleri arasında Gümrük Birliği kuruldu. Bu birlik 2000 yılında EurAsEC'in kurulmasına zemin hazırladı.⁴¹³ Fakat tüm bu ekonomik entegrasyon girişimleri daha çok kâğıt üzerinde kaldılar ve işlevsel bir kurumsal yapıya kavuşamadılar. Diğer taraftan 1992 yılında Sovyetlerin bıraktığı güvenlik boşluğunu doldurmak adına Taşkent'te imzalanan Kolektif Güvenlik Antlaşması 2002 yılında Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (KGAÖ) adı altında bir ortak savunma örgütüne dönüştürüldü.

Rusya'nın Yakın Çevre'deki nüfuzu Doğu Slav kimliği ekseninde de pekiştirilmeye çalışıldı. 1993 dış politika konseptinde de vurgulandığı üzere Belarus ve Ukrayna ile ilişkilere özel bir önem verilerek bu üç devlet arasındaki entegrasyonun diğer Sovyet ülkeleri ile kurulacak entegrasyon modelleri için öncü ve pilot görevi görmesi hedeflendi. Bu

⁴⁰⁹ Donaldson, R.H., Noguee, J.L., Nadkarni, V., 2014, 119-120.

⁴¹⁰ Tsygankov, A.P., 2019, 68.

⁴¹¹ Clunan, A.L., 2014, 285.

⁴¹² Bkz. “Foreign Policy Conception of The Russian Federation (1993)”, in A. Melville, T. Shackleina, (Eds.), (2005). *Russian Foreign Policy in Transition: Concepts and Realities*. Budapest: Central European University Press., 27-64.

⁴¹³ Purtaş, F., 2005, 251-254.

çerçevede Belarus ile 1996 yılında bir entegrasyon projesi başlatıldı ve ilk olarak 1997 yılında Rusya-Belarus Birliği, ardından da 1999 yılında iki ülkenin bütünleşmesini öngören Birlik Devleti Antlaşması imzalandı. Putin döneminin ilk yıllarında bu Birliğin ne şekilde ve hangi entegrasyon modeli üzerinden sağlanacağına yönelik iki ülke arasındaki görüşmelerden somut bir sonuç çıkmadı ve uzun yıllar bu Birlik daha çok kâğıt üzerinde bir birlik olarak kaldı. Diğer taraftan Yeltsin hükümetinin Ukrayna'yı da bu Birliğe dâhil etme ya da onunla da benzer bir antlaşma yapma hedefi olsa da Ukrayna'nın Rusya'dan bağımsız bir dış politika izleme arayışı kâğıt üzerinde bile olsa böyle bir entegrasyon modelinin geliştirilmesine set çekti.⁴¹⁴ Özetle Yakın Çevre tasavvuru çerçevesinde Rusya'nın bölgesel bir güç olarak eski Sovyet coğrafyasındaki ayrıcalıklı konumunun ve nüfuzunun sürdürülmesi ve tahkim edilmesi Sovyet sonrası dönem Rus dış politikasının temel önceliklerinden biri olsa da bu doğrultuda atılan adımların pek çoğu istenen etkiyi yaratamadı. 2011 yılından itibaren ise Putin tarafından ortaya atılan Avrasya Birliği projesi de Bölgesel Güç kimliğini güçlendirmeyi ve daha somut ve sağlam bir kurumsal zemine oturtmayı hedefleyen yeni bir yaratıcılık stratejisi olarak öne çıkmaya başladı.

5.3. Çok Kutuplu Dünya Düzeni Tasavvuru ve Küresel Güç Olarak Rusya

İster liberal, ister milliyetçi ya da komünist olsun Rus elitler arasında başından beri Rusya'yı bir Küresel Güç olarak görme eğilimi yaygındı. Doksanlı yılların ilk yarısında bunun Batılı kurumlara entegrasyonu hedefleyen hareketlilik stratejisi ile gerçekleştirilebileceği düşüncesi daha çok hâkimdi. Pek çok kez Rusya'ya bir büyük güç (*velikaya derjava*) olarak gönderme yapan 1993 dış politika konsepti bunu daha çok Rusya'nın ekonomik ve siyasi dönüşümünü tamamlaması, uluslararası çok taraflı kurumların demokratik bir katılımcısı olmasıyla vs. ilişkilendiriyordu. Primakov'un dışişleri bakanı olarak atanmasıyla birlikte daha merkezi bir söylem haline gelen Rusya'nın Küresel Güç statüsünü yeniden kazanması ülküsü bir yaratıcılık stratejisi olarak çok kutuplu bir dünya düzeni tasavvuru ile birlikte tahkim edilmeye çalışıldı. ABD'nin ve onun liderliğindeki Batı ittifakının liderliğine dayanan tek kutuplu bir dünya düzeni tasavvuruna karşı çıkan Primakov'a göre Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte uluslararası sistem iki kutupluluktan çok kutuplu bir yapıya evrilmişti. Her iki büyük güç de eski gücünü yitirmiş, eski ittifak üyeleri üzerindeki nüfuzları büyük oranda aşınmıştı ve yeni dönemde hiçbir devlet dünyanın bütün sorunlarıyla başa

⁴¹⁴ Yakovlev-Golani, H. (2011). "Foreign Policy of the Russian Federation in the Slavic Triangle". *Canadian Slavonic Papers - Revue Canadienne Des Slavistes*, 53(2-4), 385-387.

çıkabilecek yeterli kapasiteye sahip değildi. Dolayısıyla uluslararası sistemin iki kutuplu çatışmacı yapısının çok kutuplu demokratik bir yapıya evrilme potansiyeli bulunmaktaydı. Bunun gerçekleşebilmesi için ise eski çatışma hatları üzerinden yeni uyumsuzlukların yaratılmasından kaçınılmalı (NATO genişlemesi gibi), bazı devletlerin Soğuk Savaş'tan galip çıktıkları yanılığısından sıyrılarak diğer devletlere kendilerini takip etmeleri gereken ikinci sınıf devlet muamelesi yapmamaları gerekmektedir.⁴¹⁵

Primakov Rusya'yı hem Avrupalı hem de Asyalı bir ülke olarak görüyordu. Bu jeopolitik avantajına dayanarak Rusya'nın yeniden bir Küresel Güç olabilmesi için yalnızca ABD ve Avrupalı devletlerle ilişkilerini geliştirmesi yetmeyecek, aynı zamanda Çin, Hindistan, Japonya gibi diğer büyük güçlerle ve diğer bölgesel aktörlerle yakın ilişkiler geliştirmeyi hedefleyen aktif bir dış politika izlemesi gerekecekti.⁴¹⁶ Aynı zamanda, hem Avrupalı hem Asyalı bir büyük güç olarak Rusya, çok kutuplu yeni dünya düzeninin çatışmacı bir yapıya evrilmesini engellemek için Avrupalı ve Asyalı küresel güçlere eşit mesafede durarak bu güçler arasında bir denge politikası izlemeye yazgılıydı.⁴¹⁷ Dolayısıyla Primakov'un çok kutuplu dünya düzeni tasavvuru Rusya'nın Küresel Güç kimliğine alan açacak ve bunun diğer uluslararası muhatapları tarafından da kabul edilmesine zemin hazırlayacak bir sosyal yaratıcılık stratejisini yansıtmaktaydı. Takip eden dönemlerde de çok kutuplu dünya düzeni tasavvuru farklı formlarda da olsa Rusya'nın Küresel Güç statüsüne zemin oluşturacak şekilde öne çıkarılmaya devam etti. 2000 yılında kabul edilen yeni dış politika konseptinde Rusya'nın modern dünyanın bütün farklılıklarını yansıtacak şekilde çok kutuplu bir uluslararası sistemin inşasını hedeflediği yazıyordu.⁴¹⁸

Çok kutupluluk zaman zaman Batı'nın tek taraflı kolektivizmine dayanan girişimlerine karşı Rusya'nın bireysel eylemleriyle ilişkilendirilecek şekilde kullanıldı. Örneğin Lavrov 2008 Gürcistan savaşında Rusya'nın zaferinin tek kutuplu dünya düzeninin sonuna işaret ettiğini belirtiyordu.⁴¹⁹ Ayrıca bölgesel ve küresel çok taraflı ortaklıklar yoluyla dünyada yeni güç

⁴¹⁵ Primakov, Y. (1996). "International Relations on the Eve of the 21st Century: Problems and Prospects", in A. Melville, T. Shackleina, (Eds.), (2005). *Russian Foreign Policy in Transition: Concepts and Realities*. Budapest: Central European University Press, 207-209.

⁴¹⁶ Tsygankov, A.P., 2019, 100.

⁴¹⁷ Tsygankov, A.P., 2019, 99-100.

⁴¹⁸ "Konceptsiia vneshnei politiki Rossiiskoi Federatsii". (11.07.2000). *Nezavisimaya Gazeta*. Web: ng.ru/world/2000-07-11/1_concept.html?print=Y adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.

⁴¹⁹ Aktaran Makarychev, A., Morozov, V. (2011). "Multilateralism, multipolarity, and beyond A menu of Russia's policy strategies". *Global Governance*. Vol. 17, 356.

merkezleri yaratarak çok kutuplu uluslararası sistemin inşası için çalışıldı.⁴²⁰ Bu çerçevede Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) ve BRICS gibi örgütler üzerinden çok kutupluluk vurgulandı. Rusya'nın "Yakın Çevre"deki bölgeselleşme çabaları da çok kutuplu bir dünyada Rusya'nın liderliğindeki Avrasya bölgesinin bir kutup olarak öne çıkmasını hedeflemekteydi.⁴²¹ Bir sonraki bölümde daha ayrıntılı biçimde ele alacağım üzere Rusya'nın Asyalı kimliğini güçlendirmeye yönelik bir yaratıcılık stratejisi olarak ortaya atılan Büyük Avrasya konsepti AEB ve ŞİÖ gibi bölgesel örgütler arasındaki işbirliği üzerinde yükselecek şekilde Asya kıtasının Rusya ve Çin'in öncülüğünde Batı kolektivizmine dayanan tek kutuplu bir dünya düzenine karşı Asya kolektivizmine dayanan yeni bir güç merkezi olarak inşa edilmesini amaçlıyordu. Özetle çok kutupluluk Primakov döneminden bugüne kadar Rusya'nın Küresel Güç kimliğini tahkim eden bir yaratıcılık stratejisi olarak Rus dış politika söylemlerinde etkisini sürdürmeye devam etti. Batının politikaları ve Rusya'ya yaklaşımı ABD, Çin, Avrupa ve Rusya'nın küresel meseleleri karşılıklı işbirliği halinde birlikte ele aldığı birçok kutupluluk tasavvurunun zamanla Rusya ve Çin gibi aktörlerin birlikte ABD hegemonyasına karşı denge politikası izlediği daha çatışmacı birçok kutupluluk anlayışına evrilmesine de neden olmuştur.⁴²²

5.4. Küresel Terörle Mücadele Söylemi

Vladimir Putin'in birinci başkanlık döneminin dış politika anlayışı özellikle de 1998 ekonomik krizinin olumsuz etkileri dolayısıyla ülkenin ekonomik yetersizliğine ve geri kalmışlığına dair artan bir farkındalığın etkisi altında gelişti. Bu durum dış politika yapımında ekonomik faktörleri stratejik/jeopolitik hedeflerin önüne koymuştu. Primakov döneminin aksine Rusya'nın sınırlılıklarının daha çok farkında olan ve stratejik hedefleri bu ekonomik gerçekliklerle sınırlandırmaya yatkın bir dış politika anlayışı gelişmeye başladı.⁴²³ Rusya'nın ekonomik sıkıntılarının üstesinden gelebilmek için Batı ile yaşanan sorunların (başta Kosova savaşında NATO'nun tek taraflı askeri güç kullanımı olmak üzere) görmezden gelinerek Batılı devletlerle yakın ilişkiler geliştirilmesi hedeflendi. Bu çerçevede Putin'in söylemlerinde Rusya'nın Avrupalı kimliğine vurgu ağırlık kazandı.⁴²⁴ Tam da böyle bir dönemde 11 Eylül 2001'de ABD'ye karşı düzenlenen terör saldırıları Putin'e Batı ile

⁴²⁰ Makarychev, A., Morozov, V., 2011, 355.

⁴²¹ Bkz. Putin, V., 2011.

⁴²² Hopf, T., 2016, 233.

⁴²³ Sakwa, R., 2005, 167.

⁴²⁴ Bkz. Tolz, V., 2004, 175-177.

ilişkileri daha sistematik bir çerçeveye oturtarak yeniden düzenleme imkânı verdi. Bu çerçevede Putin, 11 Eylül saldırılarını, Rusya'yı küresel teröre karşı savaşta Batı'nın ortağı olarak konumlandırarak ve ABD ile yan yana gelmek için kullandı. Ayrıca ABD'nin en savunmasız anında onun yanında yer almak suretiyle Rusya'yı uluslararası güvenliğin tesisinde önemli bir aktör olarak sunarak Küresel Güç kimliğini pekiştirmek istedi.⁴²⁵

11 Eylül saldırıları ve küresel terörle mücadele söylemi Rusya'nın Çeçenistan savaşındaki eylemlerine yönelik Batılı devletlerden gelen eleştirileri karşılamasına da yardımcı olacaktı. Batılı ülkeler hem 1994 yılındaki birinci Çeçenistan savaşında hem de 1999'da başlayan ikinci savaşta Rusya'yı orantısız güç kullanmak ve özellikle de şehir savaşlarında sivil kayıplara sebebiyet vermekten eleştiriyordu. 11 Eylül saldırıları ile birlikte Ruslar Çeçen savaşçıları ile Taliban arasında bağ kurarak Çeçen sorununu da küresel terörün bir parçası olarak sunmaya gayret ettiler. Artık tüm dünya terörle mücadelesinde Rusya ile daha rahat empati kurabilirdi.⁴²⁶ Rusya küresel terörle mücadelesini Çeçenlerle sınırlı tutmadı ABD'nin Afganistan'da Taliban'a karşı başlattığı savaşın da en kritik destekçilerinden biri oldu. Bu kapsamda Rus hava sahasını ABD'nin askeri operasyonları için açarken, ABD'yi istihbarat alanında da destekleyerek Taliban'la mücadelede Afganistan'daki Taliban karşıtı güçlere askeri destek verdi. Diğer taraftan Orta Asya devletlerine de ABD'nin Afganistan'daki operasyonlarına destek vermeleri için baskı yaptı ve ABD'nin bu ülkelerde askeri üsler kurmasına karşı çıkmadı.⁴²⁷ Özetle küresel terörle mücadele söylemi altında gelişen ve başta ABD olmak üzere Batılı ülkelerle küresel işbirliğini hedefleyen bu yaratıcılık stratejisi Putin'in ilk döneminde Rusya'nın hem Küresel Güç hem de Avrupalı kimliğinden maksimum özsaygı ve küresel statü elde etme girişimi olarak dikkat çekti. Bu süreç ABD'nin 2003 Irak müdahalesi ile önemli bir yara alsa Putin Irak savaşına karşı da güvenlik bürokrasinin bazı üyelerine göre daha ılımlı bir eleştirel söylem benimsedi.⁴²⁸ Irak savaşının ardından 2003-2005 yılları arasında Gürcistan, Ukrayna ve Kırgızistan'da yaşanan renkli devrimler ise küresel terörle mücadele kapsamında gelişen küresel işbirliği söylemlerine özellikle de ABD ile ilişkiler bağlamında ciddi bir darbe vurdu.

⁴²⁵ Lo, B. (2003). *Vladimir Putin and the Evolution of Russian Foreign Policy*. London: Blackwell Publishing, 124.

⁴²⁶ Mankoff, J., 2009, 111-112.

⁴²⁷ Mankoff, J., 2009, 112.

⁴²⁸ Tolz, V., 2004, 176.

5.5. Rus Dünyası Tasavvuru

Rusya'nın Anavatan kimliğinden kaynaklı olarak eski Sovyet ülkelerindeki Rus azınlıklara yönelik sorumlulukları ve bu kimliğinden kaynaklanan davranışsal beklentiler doksanlı yıllar boyunca Rus dış politikasının en sıcak gündem maddeleri arasında yer almıştı. Fakat bu dönemde özellikle de yönetici elit için Anavatan kimliği daha çok bir kriz ya da sorun üzerine ve büyük oranda istemeden de olsa üstlenmek zorunda kaldıkları bir kimlik olarak kaldı. Bu topluluklarla siyasi ve kültürel bağları sürdürmek ise daha çok milliyetçi sivil toplum kuruluşları ve siyasi partilerin örgütlerine kalmıştı. İlk defa Putin döneminde Rusya'nın Anavatan kimliğinden ve bu kimlik alanına giren ilişkilerinden maksimum fayda elde etmek için kapsamlı ve sistematik bir yaklaşım geliştirildi ve Rus Dünyası tasavvuru etrafında gelişen bir yaratıcılık stratejisi benimsendi. Bu çerçevede öne çıkan ilk girişim Rus diasporasına yönelik politikaların kurumsallaştırılması oldu. 2000 yılında hükümet tarafından yurtdışındaki Rusların temsil organı olarak Yurt Dışında Yaşayan Yurttaşlar Kongresi kuruldu. Bu Kongrenin 2001 yılında düzenlenen ilk toplantısında Putin sınırlarının "Rusya'nın coğrafi sınırlarını ve hatta Rus etnisitesinin bile sınırlarını aştığını" söylediği Rus Dünyası (*Russkiy Mir*) tasavvurunu ortaya attı.⁴²⁹ Bu tarihten itibaren Rus Dünyası kavramına hem Putin'in hem de diğer Rus devlet adamlarının söylemlerinde sıkça atıf yapılmaya başladı.

Rus Dünyası söylemi ile amaçlanan Rusya'yı, Rusya dışında yaşayan Rusları ve kendini ortak tarih, dil, din, kültür bakımından Rusya'ya yakın hisseden tüm toplulukları ortak bir mekân tasavvuru çerçevesinde bir arada ifade etmektir. Rus Dünyası'nı Rus etnisitesi ile sınırlamamak ve bir şekilde Rusya'ya yakın hisseden tüm toplulukların katılımına açık bir mekân olarak tasavvur etmek Rusya'nın eski Sovyet coğrafyasındaki diğer azınlık grupları adına da komşu ülkeler üzerinde baskı kurma hakkının düşünsel zeminini oluşturuyordu. Örneğin bu anlayışa göre sadece Rus azınlıklar değil Moldova'daki Ortodoks Gagauzlar ya da Gürcistan'daki Abhaz ve Osetler vs. de Rus Dünya'nın bir parçası sayılabilecekti. Örneğin, Putin 2014 Ukrayna krizi ile ilgili pek çok beyanatında Rusya'nın burada yaşayan ve kendini Rus Dünyası'na mensup hisseden insanları korumak adına Ukrayna krizine müdahil olduklarını ifade etmişti.⁴³⁰ Bu bakımdan Rus Dünyası tasavvuru sadece Rusya'nın

⁴²⁹ Putin, V. (2001). "Vystuplenie na otkrytii Kongressa sootchestvennikov", Web: <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/21359> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.

⁴³⁰ Örneğin bkz. "Interview to TASS News Agency", (24.11.2014). Web: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/47054> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.

Anavatan kimliğinden kaynaklanan sorumluluklarına işaret eden değil aynı zamanda Bölgesel Güç kimliğini de tahkim eden bir yaratıcılık stratejisi olarak öne çıkıyordu.

Rus Dünyası tasavvuru çerçevesinde atılan diğer bir yaratıcılık adımı ise Anavatan kimliğinin yeni kurulan kurumlarla desteklenmesi oldu. Bu çerçevede 2007 yılında Rus kültürünü ve dilini geliştirmek ve yurtdışında Rus dili öğretimini desteklemek amacıyla *Russkiy Mir* Vakfı kuruldu. 2008 yılında ise yurtdışındaki yurttaşlardan (*sootchestvenniki*)⁴³¹ sorumlu ana hükümet organı olarak Dışişleri Bakanlığı bünyesinde "Yurtdışında Yaşayan Yurttaşlar ve Uluslararası İnsani İşbirliği Federal Ajansı", kısa adıyla *Rossotrudnichestvo* kuruldu. *Rossotrudnichestvo*'nun başlıca faaliyetleri yurtdışında Rus dili öğretimi, Rus kültür varlıklarının korunması, eğitim, araştırma ve teknoloji alanında işbirliğinin yaygınlaştırılması ve diğer ülkelerde açılan temsilciliklerle yurtdışındaki Rus yurttaşların ihtiyaçlarına hizmet etmek olarak belirlendi. Diğer taraftan Rus Ortodoks Kilisesi'nden de yurtdışındaki Rusların Rusya ile bağlarının sürdürülmesi ve bu insanların dini ve kültürel değerlerini muhafaza etmeleri doğrultusunda istifade edilmeye çalışıldı.⁴³² Özetle Rus Dünyası tasavvuru çerçevesinde Rusya'nın Anavatan kimliğini güçlendirmeye yönelik bu kurumsal açılımların temel amacı Rusya ile yurtdışındaki Ruslar arasında bağları güçlendirmek ve onların Rusya'ya aidiyetini pekiştirerek bulundukları ülkelerde asimile olmalarının önüne geçmektir. Ayrıca bir Rus Dünyası fikri oluşturularak, kendilerini bu büyük topluluğun bir parçası olarak görmeleri ve gerektiğinde Rusya'nın bölgesel çıkarları için araçsallaştırılmaya hazır tutulmaları amaçlandı.

5.6. Uzaklaşan Yakın Çevre ve Sosyal Rekabet Stratejisi

Rusya'nın Bölgesel Güç kimliğinin Sovyet sonrası dönemin en başından itibaren duygusal ve ilişkisel önem açısından en baskın kimlik olarak her dönemde öne çıktığından yukarıda bahsetmiştim. Ayrıca Rusya'nın küresel statü hedefleri de öncelikle kendi bölgesinde

⁴³¹ 1999 yılında yürürlüğe giren Yurtdışında Yaşayan Rus Yurttaşlarına Dair Kanun'a göre *Sootchestvenniki* (yurttaşlar) terimi şu kişileri kapsıyordu: Yurtdışında yaşayan Rus vatandaşları; ataları tarihi süreç içerisinde Rusya'dan göç etmiş olanlar; yurtdışında yaşayan ve tarihsel olarak Rusya Federasyonu topraklarında ikamet eden halklarla bağlantılı olan bireyler ve onların soyundan gelenler; Rusya Federasyonu dışında yaşayan ve özgür iradesi ile Rusya ile manevi ve kültürel bağı olan insanlar. Bkz. "Federalnyi zakon o gosudarstvennoi politike Rossiiskoi Federatsii v otnoshenii sootchestvennikov za rubezhom ot 24.05.1999 g.", <http://www.kremlin.ru/acts/bank/13875> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.

⁴³² Örneğin Putin, Yurtdışında Yaşayan Yurttaşlar Beşinci Dünya Kongresi'nde yaptığı konuşmada Rus Ortodoks Kilisesi'nin yurtdışındaki Ruslarla Rusya arasındaki insani bağların güçlendirilmesindeki olumlu rolüne vurgu yapıyordu. Bkz. Putin, V. (2015b). "World Congress of Compatriots". Web: <http://en.kremlin.ru/catalog/keywords/32/events/50639> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.

ayrıcalıklı bir konuma sahip olmaktan geçtiği için Bölgesel Güç kimliği Rusya için önemli bir özsaygı ve statü kaynağı olagelmıştır. Bu yüzden, söz konusu kimlikten kaynaklanan davranışsal beklentilerin yerine getirilmesi ve bu kimlik alanında etkileşim halinde olunan belli Ötekilerin Rusya'nın Bölgesel Güç kimliğinin zemin oluşturduğu çıkarlara uygun bir siyaset izlemesi Rusya için son derece önemlidir. Bir devletin herhangi bir kimliğinden doğan beklentilerin belli Ötekiler tarafından kabul edilmemesi ya da belli Ötekilerin devletin kendisine yönelik tanımlamalarına uygun mukabelede bulunmaması devletler arası rekabete ve çatışmalara zemin hazırlayabilmektedir.⁴³³ Özellikle de söz konusu kimlik devletin diğer kimlikleri arasında önem hiyerarşisinde yukarılarda konumlanıyorsa ve sorunun başka yollarla çözülme olasılığı bütünüyle ortadan kalkmışsa yaşanan krizin en az özsaygı ve statü kaybı ile atlatılması adına devletin sosyal rekabet stratejisini ve bu çerçevede de çatışmayı tercih etmesi kaçınılmaz olacaktır.

2008 yılında Gürcistan'da yaşanan savaş ve 2014 yılında Rusya'nın Ukrayna krizine askeri müdahalesi bu iki devletin Rusya'nın etki alanından uzaklaşarak Batılı kurumlara entegre olmak istemesinden ve dolayısıyla Rusya'nın Bölgesel Güç kimliğinden kaynaklanan çıkarlarını reddederek bölgesel nüfuzuna karşı meydan okunmasından kaynaklanmıştır. Detaylarını kimlik çatışmaları bölümünde incelediğim bu iki olay da (özellikle de Gürcistan'da yaşananlar) müdahale etmemesi halinde sonuçları bakımından Rusya için son derece onur kırıcı bir noktaya evrilebilirdi. Bu yüzden Rusya için yaşananlara bir şekilde müdahale etmek kaçınılmaz bir tercihti. Saakaşvili'nin Rus barış güçlerinin de görev yaptığı bir uyuşmazlık bölgesine hangi tahrikler sonucu olursa olsun tek taraflı bir askeri müdahale kararı alması büyük bir çılgınlık olarak tarihe geçti. Ukrayna'da ise bu ülkenin Rusya'nın nüfuz alanından uzaklaşarak başta NATO olmak üzere Batılı kurumlara entegre olma ihtimali arttıkça Rusya'nın duyduğu güvenlik endişeleri de o denli artmaktaydı. Sivastopol'de bulunan donanma üssü Karadeniz'deki güç dengeleri açısından Rusya için hayati bir önem arz ediyordu. Her ne kadar buradaki üssün kullanım süresi Yanukoviç döneminde 2042 yılına kadar uzatılmış olsa da, Ukrayna'nın olası bir NATO üyeliğinde buradaki varlığı tartışma konusu haline gelebilecekti. Diğer taraftan bu dönemde Avrasya Birliği projesi çerçevesinde Avrasyalı kimliğin ve Bölgesel Güç kimliğinin baskınlığının daha da pekiştiğini ve Ukrayna'nın yeni kurulan AEB'ye üye yapılmasının en öncelikli dış politika hedeflerinden biri haline geldiğine de yukarıda değinmiştim. Yanukoviç

⁴³³ Larson, D.W., Shevchenko, A., 2014, 271.

yönetiminin Rusya'nın bu isteklerine karşılık vermeye hazırlandığı bir dönemde Ukrayna'nın Avrasya yönelimini sekteye uğratan ve belki de geri dönülmez bir biçimde sona erdiren iktidar değişikliği Rusya açısından oldukça gurur kırıcı bir gelişmeydi. Tüm bu şartlar altında Rusya her iki ülkenin de Rusya'nın etki sahasından uzaklaşarak bölgesel çıkarlarına zarar verecek şekilde Avrupalı kurumlara entegre olma girişimlerine karşı askeri müdahaleye dayanan sosyal rekabet stratejisine başvurarak karşılık vermeyi tercih etti.

5.7. Büyük Avrupa Tasavvuru

Renkli devrimler her ne kadar Rusya'da ABD'nin yanı sıra Avrupa devletlerine karşı da bir güvensizlik oluşturmuşsa da Batı Avrupa'nın önde gelen devletleri Putin'in ikinci başkanlık döneminde (2004-2008) özellikle de ABD'nin tek taraflı eylemlerine karşı potansiyel bir denge unsuru olarak görülmeye devam etti. Bu çerçevede Irak savaşından sonra ABD'nin müdahalesine karşı çıkan Fransa, Almanya gibi ülkelerle yakın ilişkiler geliştirilerek çok kutuplu dünya düzeninin inşasında Avrupa devletleri jeopolitik açıdan potansiyel partnerler olarak görüldü. Ayrıca ekonomik açıdan AB devletleri özellikle de büyük bir enerji pazarı olarak Rusya'nın en önemli ticaret ortağı olarak öne çıkıyordu.⁴³⁴ Bu dönemde Renkli devrimlerin de etkisiyle ve baskınlığı giderek artan Egemen Demokrasi kimliği çerçevesinde Rusya ile Avrupalı liberal demokratik siyasi değerler arasındaki fark daha da açılmıştı. Rusya'nın Avrupalı kimliği sözünü ettiğim jeopolitik çıkarlara ve çoğunlukla ekonomik olmak üzere çeşitli Avrupa standartlarının pragmatik bir şekilde benimsenmesine indirgenmişti.⁴³⁵ Diğer taraftan tarihsel ve kültürel olarak Rusya'nın diğer Avrupa devletleri ile birlikte Avrupa medeniyetinin organik bir parçası olduğu söylemlerine bölge ülkeleri ile etkileşimlerde sıkça başvurulmaktaydı.

Medvedev döneminde ise modernizasyon söylemleri etrafında Batı ile ilişkiler daha öncelikli bir dış politika kalemi haline geldi ve sadece Avrupalı devletlerle değil ABD ile de eşit ortaklık prensibi üzerinden yakın ilişkiler geliştirmek hedeflendi. Bu çerçevede Rusya'nın Avrupalı kimliği ve genel olarak Avrupalılık düşüncesi Büyük Avrupa (*Bolşaya Evropa*) tasavvuru etrafında ABD'yi de kapsayacak şekilde yeniden kurgulanmaya çalışıldı. 2008 yılında Berlin'de yaptığı bir konuşmada Medvedev "Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle Avrupa medeniyetinin üç kolu olan Rusya, Avrupa Birliği ve Kuzey Amerika arasında eşit

⁴³⁴ White, S., Feklyunina, V., 2014, 119.

⁴³⁵ Hopf, T., 2016, 241.

bir işbirliği kurulmasının mümkün hale geldiğini” söylüyor ve “Vancouver’dan Vladivostok’a bütün Avrupa-Atlantik bölgesinin birliği”nden ve “Büyük Avrupa’nın inşası”ndan bahsediyordu.⁴³⁶ Aslında Vancouver’dan Vladivostok’a Büyük Avrupa tasavvurunun Gorbaçov ve Yeltsin’in söylemlerine kadar giden eski bir geçmişi vardı fakat bu Medvedev’le birlikte farklı ve yeni bir yaratıcılık stratejisine dönüştü. Örneğin Yeltsin dönemindeki Batıyı üstün ve takip edilmesi gereken bir model olarak gören ve Batılı kurumlara asimilasyonist bir entegrasyonu hedefleyerek ilişkileri bir “öğretmen-öğrenci” ilişkisi çerçevesinde ele alan hareketlilik stratejisinden farklı olarak bu yeni Büyük Avrupa yaklaşımı Batı ile tarihsel, kültürel ve coğrafi ortaklıklar temelinde eşit ilişki modeline dayanan ve ekonomik ve jeopolitik pragmatizm çerçevesinde yeni bir işbirliği modeli yaratmayı amaçlayan bir yaratıcılık stratejisi olarak öne çıkıyordu. Örneğin Medvedev 2008 Gürcistan Savaşı’ndan sonra NATO ve AGİT gibi örgütlerin bölgesel güvenliği garanti etmekte yetersiz kaldığını ve Büyük Avrupa’nın bütün devletlerini kapsayacak ve tek taraflı güç kullanımını yasaklayacak yeni bir güvenlik antlaşması imzalanması için girişimlerde bulundu. Fakat Rusya’nın bu girişimi Fransa ve Almanya’nın bunun yerine AB-Rusya Siyasi ve Güvenlik Komisyonu kurulmasını önermesi ve ABD’nin mevcut NATO ve AGİT bünyesindeki güvenlik taahhütlerini işaret etmesi neticesinde hayata geçirilemedi.⁴³⁷

Bu dönemde Rus entelektüelleri arasında da Büyük Avrupacı bir literatür oluşmaya başladı. ABD’den ziyade Avrupalı devletlerle ilişkilere odaklanan bu yazına göre Rusya toplumsal olarak Avrupa kültürel dairesine aitti, belli farklılıkları olsa da Büyük Avrupa’nın bir parçasıydı.⁴³⁸ Lukin’e göre Rusya’nın kendisini Büyük Avrupa’nın bir parçası olarak görmesi içerisinde bulunduğu kimlik tartışmaları göz önünde bulundurulduğunda en olumlu tercih olacaktı. Rusya ile Avrupa arasında belli farklılıklar bulunsa da her Avrupa milleti bir birinden belli ölçüde farklıydı. Rusya ve AB arasında bir dizi anlaşmazlıklar olsa bile bunlar ABD ile AB arasındaki anlaşmazlıklardan daha fazla değildi.⁴³⁹ Büyük Avrupacılar Avrupa’nın 21. yüzyılda dünya siyasetinde yeniden söz sahibi olabilmesinin ancak AB ile Rusya arasındaki işbirliğinin geliştirilerek Avrupa’nın bölünmüşlüğü’nün ortadan

⁴³⁶ Medvedev, D. (2008). “Speech at Meeting with German Political, Parliamentary and Civic Leaders”. Web: <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/320> adresinden 15 Kasım 2022’de alınmıştır.

⁴³⁷ Tsygankov, A.P., 2019, 210.

⁴³⁸ Inozemtsev, V. (2009). “The Post-Crisis World: Searching for a New Framework,” *Russia in Global Affairs*, No. 3. Web: <https://eng.globalaffairs.ru/articles/the-post-crisis-world-searching-for-a-new-framework/> adresinden 15 Kasım 2022’de alınmıştır.

⁴³⁹ Lukin, V. (2008). “Russia’s Global Role and European Identity”. *Russia in Global Affairs*, No. 1. Web: <https://eng.globalaffairs.ru/articles/russias-global-role-and-european-identity/> adresinden 15 Kasım 2022’de alınmıştır.

kaldırılmasıyla mümkün olabileceği görüşündeydiler.⁴⁴⁰ Avrupa'yı eski ve yeni Avrupa olmak üzere ikiye ayıran Büyük Avrupalılara göre Batı Avrupa'nın büyük devletlerinden oluşan eski Avrupa dünya siyasetinde önemli bir oyuncu olma potansiyeli olan ve bunun için de Rusya ile yakın ilişkiler ve işbirliği geliştirmeye ihtiyacı olan Avrupa'ydı. Yeni Avrupa ise sonradan AB'ye eklenmiş Doğu Avrupa ülkelerinden oluşmaktaydı ve bunlar eski Avrupa'nın küresel güç vizyonundan uzak, kendi güvenliklerini sağlamak için ABD'nin Avrupa siyasi işlerine daha çok dâhil olmasını isteyen devletlerdi. Eski Avrupa, Rusya'ya karşı hasmane tavırlar besleyen bu ülkeleri karar alma mekanizmalarına eşit aktörler olarak dâhil ederek küresel iddiasından taviz vermemekti.⁴⁴¹

Rusya'nın Avrupalı kimliğini Avrupa devletleriyle daha eşitlikçi bir işbirliğine dayanan bir yaklaşımla yeniden güçlendirmeyi ve Avrupalı bir devlet olarak Rusya'nın uluslararası statüsünü ve özsaygısını pekiştirmeyi amaçlayan bir sosyal yaratıcılık stratejisi olarak Büyük Avrupa tasavvuru 2014 Ukrayna krizine kadar etkili olmaya devam etti. Putin 2011 yılında yazdığı makale ile genel hatlarını çizdiği Avrasya Birliği projesinin bile “özgürlük, demokrasi ve serbest piyasa yasaları gibi ortak değerler etrafında birleşmiş Büyük Avrupa'nın temel bir parçası olacağını” belirtiyor ve Avrasya Birliği ile AB arasında geliştirilecek işbirliğine dikkat çekiyordu.⁴⁴² 2012 yılında yazdığı “Rusya ve Değişen Dünya” başlıklı makalesinde ise Rusya'yı “Büyük Avrupa'nın ve Avrupa medeniyetinin ayrılmaz ve organik bir parçası” olarak tanımlıyor, “Rus vatandaşlarının kendilerini Avrupalı olarak gördüklerini” ve “birleşik Avrupa'daki gelişmelere hiçbir şekilde kayıtsız kalamayacaklarını” ifade ediyordu.⁴⁴³ Diğer taraftan, hükümet karşıtı liberal protestoların yaşandığı 2011 yılından ve Putin'in üçüncü devlet başkanlığı döneminden itibaren Rusya'nın Avrupa'ya yaklaşımında önemli değişimler oldu ve bu Büyük Avrupa tasavvuru çerçevesinde gelişen yaratıcılık stratejisinin de farklı bir boyuta evrilmesine sebep oldu. Bu dönemden itibaren Rusya'da milliyetçi ve liberal muhalefetin etkisini kırmak adına bugünkü Avrupalı liberal demokratik değerlerin evrenselliğini sorgulayan, Rusya'yı kendine özgü üstün değerlerin temsilcisi bir medeniyet-devlet ve kendi şartları içerisinde gelişen bir demokrasi olarak tasvir eden yeni bir anlayış hâkim olmaya başladı. Buna göre Rusya yine

⁴⁴⁰ Bkz. Lukyanov, F. (2010). “Building Greater Europe”, *Project Syndicate*, Web: <https://www.project-syndicate.org/commentary/building-greater-europe> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.; Lukin, V. (2008).

⁴⁴¹ White, S., Feklyunina, V., 2014, 116-117.

⁴⁴² Putin, V., 2011.

⁴⁴³ Putin, V., 2012a.

Büyük Avrupa medeniyetinin bir parçasıydı fakat bugünkü Avrupa'dan farklı olarak daha gerçek, daha otantik bir Avrupa'yı temsil ediyordu. Putin pek çok Batı ülkesinin "Batı medeniyetinin temelini oluşturan Hristiyanlık değerlerini reddettiklerinden" şikâyet etmeye başlamıştı.⁴⁴⁴ Rusya'yı ise gerçek Avrupa'yı temsil eden, geleneksel değerlerin savunucusu muhafazakâr bir ülke olarak resmediyordu.⁴⁴⁵

Bu muhafazakâr söylemin yanı sıra Rusya Batı'nın liberal demokratik değerlere dayanan normatif gücüne karşı bir alternatif sunabilmek amacıyla yeni bir yaratıcılık stratejisi olarak 2011 yılından itibaren başta AB ülkeleri ve ABD olmak üzere diğer ülkelerdeki insan hakları ihlalleri üzerine raporlar yayınlamaya başladı. Bu raporlar genel olarak başta Estonya ve Letonya olmak üzere Avrupa ülkelerindeki Rus azınlıkların uğradığı ayrımcılıklara, Romanların, göçmenlerin ve sığınmacıların uğradıkları insan hakları ihlallerine, hapisanelerdeki ihlallere, Yunanistan, Güney Kıbrıs, İspanya gibi ülkelerdeki ekonomik krizler dolayısıyla yaşanan sosyal ve ekonomik haklara yönelik ihlallere, artan yabancı düşmanlığına, ırkçılık ve Neo-Nazizm tehdidinde dikkat çekmekteydi.⁴⁴⁶ Bu raporlarla Rusya kendi çok uluslu ve çok dinli toplumunda toplumsal barışı sağlama tecrübesinin Batı'daki azınlık hakları ve yabancı düşmanlığı sorunları için bir örnek olabileceğini, grup haklarının bireysel haklara önceliğini ve bu çerçevede eşcinsel evlilikler gibi neoliberal değerlerin evrensel değerler olarak diğer toplumlara dayatılamayacağını, geleneksel aile kurumunun korunmasını, ekonomik ve sosyal hakların siyasi haklara önceliğini, neo-Nazizm'e ve neo-faşizme karşı mücadelenin önemini vs. öne çıkararak Batılı normlara alternatif bir norm seti sunmaya çalıştı.⁴⁴⁷ Tüm bu söylemler ve raporlar yoluyla Rusya aslında kendi Avrupalılığının olumlu yönlerini öne çıkararak, Batı Avrupa'nın temsil ettiği siyasi ve kültürel değerler üzerinden değerlendirilen ikincil önemde bir ülke olmaktan çıkmayı amaçlıyordu. Böylelikle Avrupalı kimliğin tekil yorumlarına karşı meydan okuyor, kendi Avrupalılığının üstün tarafları üzerinden özsaygısını arttırmak adına yeni bir yaratıcılık stratejisi benimsemiş oluyordu.

⁴⁴⁴ "Vladimir Putin Meets with Members the Valdai International Discussion Club". (20.09.2013). Web: https://valdaiclub.com/a/highlights/vladimir_putin_meets_with_members_the_valdai_international_discussion_club_transcript_of_the_speech_/ adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.

⁴⁴⁵ Tsygankov, A., 2016, 151.

⁴⁴⁶ Romanova, T. (2016). "Russian Challenge to the EU's Normative Power Change and Continuity", *Europe-Asia Studies*, 68(3), 377-378.

⁴⁴⁷ Romanova, T., 2016, 380-381.

5.8. Avrasya Birliği Projesi

Doksanlı yıllardan itibaren BDT ülkeleri arasında geliştirilen bölgesel entegrasyon girişimlerinden ciddi bir sonuç alınamamış bunlar daha çok kâğıt üzerinde kalan projeler olmuştı. Bağımsızlığını yeni kazanmış bu ülkelerin egemenlik kaygıları, Rusya'nın bölgesel lider olarak böyle bir bölgeselleşmeyi gerçekleştirebilecek ekonomik imkânlardan yoksun oluşu, süreç içerisinde yaşanan ekonomik krizlerin ve siyasi istikrarsızlıkların bölgeselleşme gündemini geri planda bırakması, henüz serbest piyasa ekonomisine yeni uyum sağlayan bu ekonomilerin söz konusu ticari entegrasyonu hayata geçirebilecek teknik ve zihni araçlardan yoksun oluşu gibi pek çok unsur bu durumun ortaya çıkmasında etkili olmuştı. Yine de BDT ülkeleri arasında bölgesel entegrasyonun itici gücü olarak öne çıkan üç ülke, Rusya, Belarus ve Kazakistan arasında EurAsEC bünyesinde 2007 yılında bir Gümrük Birliği anlaşması imzalanabilmişti. Bu anlaşmanın şartlarının 2010 yılında kâğıt üzerinde yerine getirilmesiyle 2010 yılında bu üç ülke arasında Gümrük Birliği tesis edilmişti. Putin 2011 yılında İzvestiya gazetesinde yayınlanan 'Avrasya İçin Yeni Bir Entegrasyon Projesi' başlıklı makalesinde ise bu Gümrük Birliği'nin 2012 yılından itibaren bir üst entegrasyon aşaması olan Tek Ekonomik Bölge'ye dönüşeceğini ve bu kapsamda Rusya, Belarus ve Kazakistan arasında Avrupa Birliği benzeri bir örgüt olarak Avrasya ekonomik birliğinin kurulacağını ve sonrasında bunun da ötesine geçerek daha ileri bir entegrasyon olarak Avrasya Birliği'nin tesis edileceğini müjdeliyordu. Putin diğer ülkelerin de katılımına açık olan bu Birliğin "modern dünyanın kutuplarından biri haline gelebilecek ve Avrupa ile dinamik Asya-Pasifik bölgesi arasında etkin bir köprü görevi görebilecek güçlü bir uluslarüstü birlik" olacağını öngörüyordu.⁴⁴⁸ Putin'in ortaya koyduğu bu vizyon yaklaşık çeyrek asır sonra Rusya'nın eski Sovyet coğrafyasındaki bölgesel etkinliğini pekiştirebilecek ilk somut iktisadi entegrasyon projesiydi. Bu çerçevede, Rusya'ya hem Avrasyalı hem de Bölgesel Güç kimliklerini bir uluslararası örgüt çerçevesinde kurumsallaştırma imkânı sunması bakımından da önemli bir yaratıcılık hamlesi olarak öne çıktı.

2012 yılında bu üç ülke arasında Tek Ekonomik Bölge'nin kurulduğu ilan edildi ve aynı zamanda entegrasyon sürecini yönetmek üzere Avrasya Ekonomik Konseyi (AEK) kuruldu. Uluslarüstü bir organ olarak düşünülen bu yapı aslında teknik olarak uluslararası bir niteliğe

⁴⁴⁸ Putin, V., 2011.

sahipti. Her ne kadar bu Konsey tarafından üye devletler için bağlayıcılığı olan her türlü makroekonomik karar alınabiliyorsa da üye devletlerin burada eşit temsil edilmesi ve nihai kararların oybirliği ile alınması kararlaştırılmıştı. 2014 yılında bu üç ülke arasında Tek Ekonomik Bölge'yi Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) adı altında bir bölgesel ekonomik entegrasyon örgütüne dönüştüren anlaşma imzalandı. Putin'in Avrasya Birliği projesi Kazakistan ve Belarus'un çekinceleri sebebiyle şimdilik sadece ekonomik bir birlik olarak tesis edilmek durumunda kalmıştı. Birlik anlaşması imzalanırken Rusya'nın dominasyonundan çekinen Kazakistan ve Belarus'un kaygıları sebebiyle AEK'nın eşit temsile dayanması ve karar alımında uzlaşısı ilkesi kabul edildi.⁴⁴⁹ Yine de Moskova'da konuşlanan AEK, çoğu Rus vatandaşı bini aşkın teknokrattan oluşan kadrosuyla Avrasya ekonomik entegrasyonunun itici gücü olarak merkezi bir rol oynadı. Geçtiğimiz yedi yıl içerisinde üye devletler arasında mal, hizmet, sermaye ve işgücünün serbest dolaşımına ilişkin süreçler tamamlandı. Ekonomik entegrasyonun her ne kadar ortak pazar seviyesinde olduğu belirtilse de henüz petrol, doğalgaz, finansal sektör ve taşımacılık hizmetlerinde ortak pazar kurulamadı ve bu alanlarındaki entegrasyonun 2025 yılına kadar tamamlanması kararlaştırıldı.⁴⁵⁰ Entegrasyon alanındaki pek çok soruna rağmen geçtiğimiz yedi yılda AEB üye devletler arasındaki ticaret hacminin artmasına ve yatırım ilişkilerinin gelişmesine olumlu katkılar yaptı.⁴⁵¹ 2015 yılında Ermenistan ve Kırgızistan'ın da katılımıyla daha da genişleyen AEB, ekonomik pragmatizme ve somut iktisadi işbirliği adımlarına dayanan kurumsal işleyişiyle eski Sovyet coğrafyasında bugüne kadar kurulmuş en işlevsel bölgesel örgüt olarak Rusya'nın Avrasyalı ve Bölgesel Güç kimliklerini güçlendiren bir yaratıcılık stratejisi olarak önemli bir etki yarattı.

5.9. Büyük Avrasya Tasavvuru

Rusya'nın Ukrayna'yı da Avrasya entegrasyonuna dâhil etme çabaları Yanukoviç yönetimi tarafında karşılık bulunca Ukrayna halkı bunun Avrupa ile entegrasyonu rafa kaldıran bir

⁴⁴⁹ Nazarbayev'in bu yönde açıklamaları için bkz. "Eurasian Economic Union Agreement takes into account interests of all member states: President Nazarbayev", *Tengri News*, (29.05.2014). Web: http://en.tengrinews.kz/politics_sub/Eurasian-Economic-Union-Agreement-takes-into-account-interests-of-all-member-253840/ adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.

⁴⁵⁰ Bordachev, T., Likhacheva, A., Korolev, A., Malashenkova, O., vd. (2019). "Eurasian Economic Integration: Between Absolute and Relative Benefits". *Valdai Discussion Club*. 8. Web: <https://valdaiclub.com/a/reports/eurasian-economic-integration-report/> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.

⁴⁵¹ Bkz. Dodonov, V. (2022). "Eurasian Integration: Progress and Problems". *Valdai Discussion Club*. Web: <https://valdaiclub.com/a/highlights/eurasian-integration-progress-and-problems/> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.

tercih olmasından dolayı protestolara başlamış ve bu protestolar neticesinde Yanukoviç yönetimi devrilince Rusya Ukrayna'ya müdahale etmek durumunda kalmıştı. Tüm bu yaşananlar Rusya'nın Avrupalı kimliğine ve Batılı devletlerle siyasi ve ekonomik ilişkilerine ciddi zarar verdiğinden Rusya hem karşı karşıya kaldığı uluslararası izolasyon riskini aşmak hem de Batı ile bozulan ilişkilerini telafi etmek için başka kimliklerini öne çıkarmak durumunda kaldı. Bu çerçevede dış politikasında gittikçe azalan Batı ağırlığını Asya-Pasifik devletleriyle geliştirebileceği yeni ortaklıklarla telafi etmek istedi. Fakat Rusya'nın Asyalı kimliği ve Asyalı devletlerle ilişkileri şimdiye kadar Batı merkezli bir dış politika anlayışının etkisinde hep geri planda kalmıştı. Her ne kadar 2010 yılından itibaren Asya ülkeleri ile ilişkileri geliştirmek adına Asya açılımı gibi yaratıcılık stratejileri geliştirilmiş olsa da Asya-Pasifik ülkeleri ile siyasi ve ekonomik ilişkilerin yoğunluğu ve maddi ödülleri Avrupa'nın yerini doldurabilmekten uzaktı. Bu durumda Rusya'nın Asyalı kimliğini güçlendirmek ve Asya-Pasifik bölgesine yönelik politikalara dair ilk defa sistematik, gerçekçi ve bütüncül bir yaklaşım geliştirmek adına hükümet destekli düşünce kuruluşları seferber oldular ve bu çerçevede bir yaratıcılık stratejisi olarak Büyük Avrasya (*Bolşaya Evraziya*) tasavvuru ortaya atıldı.

Büyük Avrasya kavramsallaştırması etrafında sadece Rusya'nın Asyalılığı vurgulanmıyor aynı zamanda Avrasya'nın sınırları genişletilerek Asyalı ülkeler Büyük Avrasya'nın parçası addedilmeye başlıyordu. Böylelikle Rusya'nın Asyalı kimliğini de güçlendirmek için daha iyi kurumsallaşmış olan Avrasyalı kimliğinden istifade ediliyordu ve bu kurumsallaşma etrafında Büyük Avrasya temelde AEB ve ŞİÖ arasındaki işbirliği üzerinde yükselecek çok taraflı işbirlikleri üzerinden kurgulanıyordu. Bu haliyle Büyük Avrasya projesi aynı zamanda Asya kıtasında bu çok taraflı işbirlikleri etrafında şekillenen yeni bir küresel güç merkezi olarak Rusya'nın Küresel Güç kimliğini de tahkim edecekti. Örneğin Karaganov ve Suslov Büyük Avrasya projesini ABD/Batı merkezli uluslararası sistemin aşındığı şu dönemde yeni dünya düzeninin inşasına Rusya'nın “yaratıcı bir katılım hamlesi”, yeni bir güç merkezi yaratma projesi olarak görüyordu.⁴⁵² Pek çok bölgesel örgüt etrafında inşa edilecek işbirliklerine dayanan bu muğlak çerçeve her ne kadar hayata geçirilmesi zor bir tasavvur olarak görünse de Rusya'nın Asyalı kimliğini güçlendirmek adına ortaya atılan ve

⁴⁵² Karaganov, S., Suslov, D. (2018). “A New World Order: A View from Russia”, *Russia in Global Affairs*, <https://eng.globalaffairs.ru/articles/a-new-world-order-a-view-from-russia/> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.

son birkaç yıldır Rusya'daki siyasi ve entelektüel söylemlerdeki ağırlığı gittikçe artan bir yaratıcı hamle olarak öne çıkmaya devam etmektedir.

Sonuç olarak buraya kadar ele aldığım Rusya'nın son çeyrek asırda öne çıkan tüm bu kimlik yönetim stratejileri ilk bölümde geliştirdiğim teorik beklentiler açısından önemli sonuçlar sunmaktadır. Öncelikle bir devletin farklı sosyal kimliklerine yönelik aynı anda bir ya da birden çok kimlik yönetim stratejisini benimseyebildiği görülmüştür. Ayrıca aynı kimliğine yönelik farklı dönemlerde farklı stratejiler geliştirebileceği de anlaşılmaktadır. İncelediğim örnekler, teorik beklentilerim arasında olmayan başka bir sonuca daha işaret etmektedir. Bir kimliğe yönelik strateji genellikle tek başına o kimliği değil başka kimliklerini de pekiştirecek şekilde tasarlanmaktadır. Bu durum özellikle de birbiri ile ilişkili ve birbirini tamamlayan kimlikler söz konusu olduğunda ve daha çok da yaratıcılık stratejilerinde ortaya çıkmaktadır. Örneğin küresel terörle mücadele söylemi hem Avrupalı hem de Küresel Güç kimliğini, Rus Dünyası Tasavvuru hem Anavatan hem Bölgesel Güç kimliğini, Büyük Avrupa tasavvuru hem Avrupalı hem Küresel Güç kimliğini, Avrasya Birliği projesi hem Avrasyalı, hem Bölgesel Güç, hem de Küresel Güç kimliğini, Büyük Avrasya tasavvuru ise Asyalı ve Küresel Güç kimliğini tahkim edecek şekilde tasarlanmıştır. Yani her bir kimlik yönetim stratejisi her zaman tek bir kimlik adına değil bazen, hatta çoğu zaman, birden çok kimlikten maksimum özsaygı ve statü elde edecek şekilde tasarlanmıştır.

6. 2014 UKRAYNA KRİZİ SONRASI RUSYA’NIN ASYA AÇILIMI VE ‘BÜYÜK AVRASYA ORTAKLIĞI’ GİRİŞİMİ

İlk bölümde Linville’in Benlik Karmaşıklığı teorisinden ilham alarak bir devletin herhangi bir kimliğinin zemin hazırladığı uluslararası etkileşimlerinde meydana gelebilecek olumsuz gelişmeler (kimlik krizleri) karşısında diğer kimliklerini kalkan olarak kullanabileceği, kimlik karmaşıklığı yüksek devletlerin de bu bakımdan daha geniş bir hareket alanına sahip olduğu önermesinde bulunmuştuk. Bu gibi kimlik krizleri devletin belli bir kimlik alanında, o kimliğe bağlı ilişkilerine zarar veren hatta bazen bu ilişkilerin devam ettirilmesini büyük oranda imkânsız kılan gelişmelerdir ve daha çok devletin ilgili kimliğinin ve ondan kaynaklanan davranışsal beklentilerin etkileşim içerisinde olduğu belli Ötekiler tarafından kabul görmemesinden ya da devletin söz konusu kimliğinden doğan beklentileri karşılayabilecek yetkinlikte olmamasından, yani kimlik performansı sorunlarından kaynaklanır. Bu durumlarda devlet söz konusu kimlik krizlerinin yarattığı olumsuz sonuçların etkisini en aza indirmek için başka kimliklerini ön plana çıkararak uğradığı maddi ve manevi zararı diğer bir kimlik alanındaki ilişkiler üzerinden telafi etmek isteyecektir.

Bu bölümde, söz konusu teorik beklentiler Rusya’nın 2014 Ukrayna krizi ile birlikte Avrupalı kimliğinin zarar görmesi ve Batılı ülkelerle bozulan siyasi ve ekonomik ilişkileri telafi etmek adına başta Çin olmak üzere Asyalı devletlerle ilişkilerin güçlendirilmesi ve ülkenin Asyalı kimliğinin ön plana çıkarılmasını önceleyen politika değişikliği ve bu yönde girişilen çabalar üzerinden incelenecektir. Ukrayna’da 2013 yılının sonlarında başlayan protestolar neticesinde Rusya yanlısı Yanukoviç yönetiminin devrilmesi ve Rusya’nın bu gelişmelere Kırım’ın ilhakı ve Donbas’taki ayrılıkçılığın desteklenmesi yoluyla müdahil olması Rusya için pek çok açıdan ciddi bir kimlik krizine işaret ediyordu. Öncelikle olup bitenler Rusya’nın Ukrayna üzerindeki siyasi nüfuzuna ve dolayısıyla Bölgesel Güç ve Küresel Güç kimliklerine karşı büyük bir meydan okumaydı. Ayrıca Ukrayna’nın Rusya’dan uzaklaşması Doğu Slav ve Avrasya kolektif kimlikleri açısından da ciddi bir kayıp olacaktı. Yaşananlar Rusya’nın bu kimliklerinin ve bunlardan kaynaklanan davranışsal beklentilerin hem Yanukoviç karşıtı protestocular hem de onlara destek veren Batılı devletler tarafından kabul görmediğini gösteriyordu. Kimlik çatışması bölümünde ayrıntılı bir biçimde incelediğim üzere Rusya bu kimliklerinin gelişmelerden en az şekilde zarar görmesi için Kırım’ın ilhakı ve Donbas’taki ayrılıkçıların desteklenmesi yoluyla olaylara müdahil olmuştu. Fakat Rusya’nın bu kimliklerinden kaynaklanan davranışsal beklentilere uygun söz

konusu eylemleri diğer taraftan bu ülkenin Avrupalı kimliğine ve Batılı ülkelerle ve kurumlarla olan ilişkilerine büyük zarar verdi. ABD ve AB Rusya'nın Ukrayna'daki eylemleri ile ilgisi olan kişi ve kurumlara karşı ekonomik yaptırım kararları aldı ve Rusya'nın G-8 üyeliği askıya alındı. Söz konusu ekonomik yaptırımların Rublenin değer kaybı ve takip eden yıl yaşanan yüksek enflasyon dışında her ne kadar Rus ekonomisi üzerinde çok ciddi negatif sonuçları olmasa da⁴⁵³ ilk etapta bu girişimler Rus elitleri nezdinde Rusya'nın uluslararası siyasi ve ekonomik izolasyonunun ilk işaretleri olarak algılandı.

Rus karar alıcılar hem söz konusu iktisadi yaptırımların Rus ekonomisine olumsuz etkilerini en aza indirmek hem de uluslararası yalıtılmışlık riskinin önünü almak adına Batı dışı aktörlerle ilişkilerin geliştirilmesine daha çok ağırlık vermeye başladılar. Rus siyasi ve ekonomik elitinin önemli bir kısmı Avrupa ile ilişkilerin bozulmasının ciddi ve uzun vadeli bir olgu olacağını gördü ve bu ilişkileri Batı dışı dünya ile geliştirilecek yeni ortaklıklarla telafi etmenin gerekliliğini fark ettiler.⁴⁵⁴ Bu çerçevede, başta Çin olmak üzere yükselen Asya ekonomileri, Batı ile bozulan ilişkileri telafi etmek adına potansiyel yeni partnerler olarak öne çıkarıldı.⁴⁵⁵ Nihayetinde Rusya da bir Asya devletiydi ve Rusya'nın Asyalı kimliği daha çok vurgulanarak Asya-Pasifik devletleriyle ekonomik ve siyasi ilişkilerin güçlendirilmesi ve Ukrayna krizi sonrası Rus dış siyasi ve ekonomik ilişkilerinde gittikçe azalan Batı ağırlığının Asyalı devletlerle telafi edilmesi hedeflendi. Böylelikle Rusya'nın Asyalı kimliği çoklu devlet kimlikleri ve kimlik karmaşıklığı yaklaşımının teorik beklentilerine uygun olarak Avrupalı kimliğinin ciddi zarar gördüğü Ukrayna krizine karşı bir kalkan olarak öne çıkarılıyordu. Fakat yine de bu o kadar kolay ve sorunsuz bir süreç olmadı. Çünkü Rusya'nın Asyalılığı bugüne kadar genellikle ikinci planda kalmış, Asya devletleri ile ilişkiler de Rus dış siyasi ve ekonomik ilişkilerinde Batılı devletler kadar merkezi bir konuma sahip olmamıştı.

⁴⁵³ Bkz. Ashford, E. (2016). "Not-So-Smart Sanctions: The Failure of Western Restrictions Against Russia". *Foreign Affairs*, 95(1), 114–123.

⁴⁵⁴ Lukin, A., Novikov, D. (2021). "Sino-Russian rapprochement and Greater Eurasia: From geopolitical pole to international society". *Journal of Eurasian Studies*, 12(1), 36.

⁴⁵⁵ Malinova, O., 2019, 227; Trenin, D. (2015a). "From Greater Europe to Greater Asia? The Sino-Russian Entente", *Carnegie Moscow Center*, Web: https://carnegieendowment.org/files/cp_trenin_to_asia_web_2015eng.pdf adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.; Trenin, D. (2015b). Russia's Pivot to Asia A Sino-Russian Entente. *Carnegie Moscow Center*. Web: <https://carnegiemoscow.org/2015/04/15/russia-s-pivot-to-asia-sino-russian-entente-pub-59819> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.

Aslında Rusya'nın Asyalılığı coğrafi bakımdan tartışmasız bir gerçeklikti. Rusya'daki hâkim coğrafya algısına göre ülkenin orta bölgesinde kuzey-güney eksenli uzanan Ural dağları Avrupa ve Asya'yı birbirinden ayıran doğal sınırdır. Ural dağlarının batısı Avrupa Rusya'sını oluştururken, doğusunda yer alan ve Asya Rusya'sını oluşturan Sibirya ve Uzak Doğu federal bölgeleri⁴⁵⁶ Rusya'yı coğrafi olarak Asya kıtasının doğal bir parçası haline getirmektedir. Fakat Asya Rusya'sını oluşturan bu bölgeler nüfus yoğunluğu oldukça düşük, coğrafi bakımdan merkeze uzak, iklim şartları elverişsiz ve bunların neticesinde ülkenin Avrupa kısmına göre ekonomik bakımdan da geri kalmış bölgelerdir. Tüm bu olumsuzluklar Sibirya ve Uzak Doğu federal bölgelerini hem Rusya'nın kendi içindeki ötekisi haline getirmiş hem de Asya-Pasifik bölgesiyle ilişkilerin sınırlı düzeyde kalmasına sebep olarak Rus dış politikasında Asya ülkelerinin ağırlığını geri planda bırakmıştır. Yani Rus Uzak Doğusunun az gelişmişliği ve ülkenin tarihsel merkezinden coğrafi uzaklığı Rusya'nın Asyalı kimliğini zayıflatan bir etmen olmuştur.⁴⁵⁷ Maddi unsurlar tarafında öne çıkan bu dezavantajlar düşünsel boyutta da etkisini göstermiş ve Rus düşünce hayatında Rusya'yı, Rus kültürünü ve medeniyetini tanımlarken Asya-Pasifik bölgesine pek atıf yapılmamıştır. Ayrıca modern uluslararası sistemde yakın bir döneme kadar Batı'nın uluslararası toplumun hem maddi hem de sosyal hiyerarşisinin üst sıralarının yegâne hâkimi olması, Asyalılığın Rusya'nın özsaygısını ve uluslararası statüsünü yeterince pekiştiremeyecek bir kolektif kimlik olarak arka planda kalmasına sebep olan bir diğer etmen olmuştur.

Bu durum Asya ülkelerinin iktisadi ve siyasi bakımdan yükselen güçler olarak dünya siyasetinde önem kazanmaya başlamasıyla yavaş yavaş değişmeye başlamıştı. Aslında henüz Ukrayna krizinden birkaç yıl önce Rus elitler yükselen Asya ekonomileriyle ilişkileri geliştirmek ve Rus Uzak Doğusunun iktisadi kalkınmasına Asya-Pasifik ülkelerinin yatırımlarını çekmek için yeni bir Asya açılımı başlatmışlardı. Ukrayna krizi ile birlikte bu

⁴⁵⁶ Etnik cumhuriyetler, oblastlar ve kraylar gibi idari bakımdan farklılık arz eden federe birimlerden oluşan Rusya Federasyonu'nda, Putin'in 13 Mayıs 2000 tarihli başkanlık kararnamesiyle merkezi yönetimin etkisini güçlendirmek için bu federe birimlerin üzerinde sekiz federal bölge (*federalniy okrug*) oluşturulmuş ve her bir federal bölgenin başına tam yetkili Devlet Başkanı Temsilcileri atanmıştır. Asya Rusya'sını oluşturan Sibirya ve Uzak Doğu federal bölgeleri bu sekiz bölgeden ikisini oluşturur. Asya-Pasifik ülkeleriyle ilişkileri inceleyeceğim bu bölüm için daha çok önem arz eden Uzak Doğu federal bölgesini (*Dalnevostochny federalny okrug*) oluşturan federe birimler ise şunlardır: Saha Cumhuriyeti (Yakutistan), Buryatya Cumhuriyeti (2018'de bu bölgeye eklenmiştir), Primorski Krayı, Habarovsk Krayı, Zabaykalski Krayı (2018'de bu bölgeye eklenmiştir), Amur Oblastı, Kamçatka Oblastı, Magadan Oblastı, Sahalin Oblastı, Yahudi Otonom Bölgesi. "Ukaz Prezidenta Rossiyskoy Federatsii, N 849 O polnomochnom predstavitele Prezidenta Rossiiskoi Federatsii v federalnom okruge", (2000, 13 Mayıs) <http://base.garant.ru/12119586/> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.

⁴⁵⁷ Lukin, A., Yakunin, V. (2018). Eurasian integration and the development of Asiatic Russia. *Journal of Eurasian Studies*,9(2), 1-14.

süreç daha da önem ve ivme kazandı. Rusya'nın Batılı ülkelerle ilişkilerinin zarar görmesiyle bu yeni dönemde Rus ekonomisi için daha da önem kazanan Asya-Pasifik bölgesine yönelik politikalara kavramsal ve akademik bir zemin hazırlamak adına Büyük Avrasya tasavvuru yeni bir yaratıcılık hamlesi olarak ortaya atıldı. Bu çerçevede, başta Valdai Club olmak üzere devlet destekli düşünce kuruluşları şimdiye kadar yeterince önem verilmeyen Asya-Pasifik bölgesine ve Rusya'nın yeni Asya stratejisine dair sistematik, gerçekçi ve bütüncül bir akademik çerçeve sunmak adına seferber edildiler. Rus liderler de bu yaratıcılık stratejisini takip ederek Büyük Avrasya Ortaklığı çerçevesinde Asya ülkeleri ve Asya-pasifik bölgesindeki diğer bölgesel entegrasyon girişimleri ile yeni ortaklıklar geliştirmeye çalıştılar.

Bu bölümün bundan sonraki kısımlarında Ukrayna krizi ile birlikte ortaya çıkan bu politika değişimini ve Rusya'nın Asyalı kimliğinin daha önce hiç olmadığı halde baskın kimliklerden biri haline gelerek öne çıkmasını ortaya koymak adına öncelikle Ukrayna krizi öncesinde Rusya'nın Asyalı kimliğinin baskınlığını ve Asya-Pasifik ülkelerine yönelik politikalarının evrimini kimlik baskınlığı bölümünde tespit ettiğim Rus dış politikasındaki temel kırılma noktalarını takip ederek kısaca inceleyeceğim. Ardından 2010'lu yılların başından itibaren öne çıkmaya başlayan Asya açılımını ve 2014 Ukrayna krizinin bu politikalarda meydana getirdiği değişimi ortaya koyacak ve Rusya'nın Asyalı kimliğinin Ukrayna krizine kalkan olarak nasıl devreye girdiğini inceleyeceğim. Bu süreçte söz konusu politikalara zemin hazırlamak bakımından Büyük Avrasya tasavvurunun bir yaratıcılık stratejisi olarak Rus entelektüel ve siyasi elitleri tarafından nasıl inşa edildiğini ve bu çerçevede ortaya çıkan birikimin Rusya'nın Asya-Pasifik stratejisini nasıl şekillendirdiğini ortaya koyacağım. Son olarak ise bu politika değişikliğinin ne ölçüde başarılı olabileceğini ve Rusya'nın Asyalı kimliğinin geleceğini ilk bölümde ortaya koyduğum teorik zemin üzerinden tartışacağım.

6.1. Rusya'nın Asya-Pasifik Ülkeleriyle İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi

Sovyetler Birliği döneminde Çin ile yaşanan ideolojik sorunlar ve jeopolitik rekabet, Japonya ve Güney Kore'deki ABD etkisi gibi faktörler bu ülkenin Asyalı kimliğini ve Asya-Pasifik bölgesindeki etkisini sınırlandırıcı rol oynamıştı. Diğer taraftan 1970 yıllardan itibaren bu ülkelerin ekonomik yükselişleri Sovyet akademisinin ilgisini de çekmeye başlamıştı.⁴⁵⁸ Gorbaçov dönemine gelindiğinde pek çok alanda olduğu gibi Asya-Pasifik

⁴⁵⁸ Lukin, A., Yakunin, V. (2018), 4.

lkelerine yönelik politikalarda da ciddi bir yaklaşıml farklılığı ortaya konuldu. Gorbaçov hem Sovyetlerin Asya'daki etkisini güçlendirmek hem de yükselen Asya ekonomilerinin sunduğu iktisadi imkânlardan yararlanmak adına bölgeye yönelik geleneksel çatışmacı Sovyet politikalarının terk edilerek, bölge ülkeleriyle siyasi sorunların çözüme kavuşturulmasını önceleyen bir dış politika gündemi benimsedi. Bu çerçevede Çin ile 1959 yılından beri devam eden "Soğuk Savaşı" sona erdirmek adına Çin'in, Sovyet ordularının Afganistan'dan çekilmesi, Vietnam'ın Kamboçya'daki işgalinin sona ermesi ve Çin-Sovyet sınırındaki askeri varlığın azaltılması taleplerini kabul etti.⁴⁵⁹ Bu dönemde, iki ülke arasında önemli bir sorun olan ve 1969'da savaşın eşiğine gelmelerine neden olan sınır anlaşmazlıklarının çözümü için de görüşmeler başlatıldı ve Sovyetlerin dağılmasının ardından Rusya'nın da dâhil olduğu yeni bağımsız ülkelerle çok taraflı bir formatta devam ettirilen bu görüşmeler daha sonraları şangay Beşlisi olarak anılacak ve nihayetinde şangay İşbirliği rgt'nün kurulmasına zemin hazırlayacaktı.

Gorbaçov'un geleneksel Sovyet siyasetinden ayrıştığı bir diğer alan ise Kore yarımadasına yönelik politikalar oldu. Sovyetler Birliği Çin ile birlikte ve hatta onunla rekabet halinde, Kuzey Kore'nin en önemli destekçisiydi. Gorbaçov ise Güney Kore ve Kuzey Kore'ye eşit mesafede duran bir yaklaşıml benimsedi. Güney Kore ile önce ticari sonra da diplomatik ilişkilerin başlatılmasını sağladı. Bu politika değişikliğinin temel amacı da Güney Kore'nin ekonomik potansiyelinden faydalanmak ve bu ülkeden finansal krediler ve yatırımlar çekebilmektir.⁴⁶⁰ Sovyetler ve Japonya arasındaki Kuril adaları sorunu ise bölgedeki bir diğer sorunlu alan olarak öne çıkıyordu. Sahalin ve Kuril adaları 19. Yüzyıldan beri iki ülke arasında farklı savaşlar ve antlaşmalar neticesinde el değiştirmiş İkinci Dünya Savaşı sonlarında ise Sovyetler Sahalin'i ve Kuril adalarını ele geçirmiş ve savaş sonunda iki ülke arasında da bir barış antlaşması imzalanmadığı için bu sorun iki devlet arasında çözümsüz olarak kalmıştı. Hruşçov döneminde bir barış antlaşması imzalanması halinde bazı güney Kuril adalarının Japonya'ya iade edilebileceği belirtilmişse de Japonya ve ABD arasında arasındaki güvenlik antlaşmasının yenilenmesi zerine Hruşçov, bahsi geçen adaların ancak Japonya'daki bütün yabancı askeri güçlerin çekilmesinden sonra iade edilebileceğini ilan

⁴⁵⁹ Singleton, F.S. (1997). "Russia and Asia: the Emergence of 'Normal Relations'?", in R.E. Kanet, A.V. Kozhemiakin (Eds.). *The Foreign Policy of the Russian Federation*. Londra: Palgrave Macmillan, 108.

⁴⁶⁰ Donaldson, R.H., Noguee, J.L. (2009). *The Foreign Policy of Russia: Changing Systems, Enduring Interests*, New York: M.E. Sharpe, 292; McDougall, D. (2007). *Asia Pacific in World Politics*, Londra: Lynne Rienner Publishers, 274-275.

etmiş ve sorun çözümsüz kalmıştı.⁴⁶¹ Gorbaçov ise Japonya ile anlaşarak adaların silahsızlandırılmasını, bu adaların ekonomik kalkındırılmasında Japonya ile ortak çalışmaların yapılmasını ve bir barış anlaşmasının imzalanmasıyla birlikte iki güney Kuril adası olan Habomai ve Shikotan'ın Japonya'ya iade edilmesini gündeme getirse de bunların hayata geçirilmesine Sovyetlerin ve Gorbaçov'un iktidarının ömrü yetmedi.⁴⁶²

Güneydoğu Asya da Sovyetler için en az Doğu Asya kadar sorunlu bir bölgeydi. Sovyetler Çin'in geleneksel nüfuz alanı olarak gördüğü bu bölgede Çin'i çevrelemek ve ABD'nin etkisini azaltmak için Vietnam, Kamboçya ve Laos gibi uydu devletler üzerinden etkinlik kurmaya çalışmıştı. Bu çerçevede Vietnam savaşında komünist Demokratik Vietnam Cumhuriyeti'ne askeri destek verildi. 1975'te savaşın kazanılması ve ABD'nin çekilmesi, Sovyetler için olumlu bir gelişmeydi. Savaşın ardından Vietnam'ın Kamboçya'yı işgal etmesi ile Vietnam – Çin ilişkileri bozulunca Sovyetler Birliği'nin bu ülke üzerindeki etkisi daha da arttı.⁴⁶³ 1979 yılında Vietnam ile yapılan antlaşma Sovyetler'e Cam Ranh Körfezi'nde askeri deniz üssü kurma imkânını verirken bu üs Sovyetlerin yurtdışındaki en büyük askeri üssü haline gelecekti.⁴⁶⁴ Fakat Vietnam'ın Kamboçya'yı işgal etmesi, bölge ülkeleri tarafından tepkiyle karşılanmıştı ve bu durum Sovyetlerin hem Çin'le hem de ASEAN ülkeleriyle ilişkilerinde gerilime neden oldu. Zaten Sovyetler Birliği, ASEAN'ı bölgede ABD yanlısı bir örgüt olarak görüyordu ve ASEAN üyesi ülkeler ile ilişkiler sınırlı düzeyde kalmıştı. Ancak Gorbaçov dönemiyle birlikte, bölgeye yönelik güvenlikçi bir yaklaşım yerine ekonomik bir bakış açısı benimsendi. Gorbaçov, Sovyetlerin de bir Asya-Pasifik ülkesi olduğunu ve bölge ülkeleriyle ilişkilerin geliştirilmesi gerektiğini savunuyordu. Nitekim 1986 yılında, Gorbaçov ASEAN dışişleri bakanları toplantısına davet edildi. Vietnam'ın Kamboçya'dan çekilmesi ve Gorbaçov'un bu konudaki baskıları, Sovyet-ASEAN ilişkilerini daha da gelişmeye elverişli hale getirdi.⁴⁶⁵

⁴⁶¹ Donaldson, R.H., Noguee, J.L. (2009), 285-286.

⁴⁶² Singleton, F.S., 1997, 114.

⁴⁶³ Birgerson, S. (1997). The Evolution of Soviet Foreign Policy in Southeast Asia: Implications for Russian Foreign Policy, *Asian Affairs*, 2(4), 216-220.

⁴⁶⁴ Lukin, A. (2016). "Will a Russian Naval Base Appear in the South China Sea?", *East Asia Forum*, Web: <https://www.eastasiaforum.org/2016/11/02/will-a-russian-naval-base-appear-in-the-south-china-sea/> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.

⁴⁶⁵ Birgerson, S., 1997, 224-225.

6.1.1. Yeltsin Döneminde Asya-Pasifik Ülkeleri ile İlişkiler

Sovyet sonrası dönemde Yeltsin yönetimi Asya-Pasifik bölgesine yönelik politikalarda Gorbaçovlu yıllardan böyle bir miras devralmıştı ve küçük yaklaşımla bu politikaları çok ciddi bir sapma olmadan devam ettirdiler. Fakat özellikle de doksanların ilk yarısında Avrupalı kimliğin baskın kimlik olarak öne çıkması ve Batılı siyasi ve iktisadi kurumlara entegrasyon çabaları Rusya devlet adamlarının Asya devletlerine yaklaşımlarında belli farklılıkları da beraberinde getirdi. Yeltsin hükümeti Gorbaçov döneminin ekonomik yaklaşımını ideolojik bir çerçevede daha ileri taşıdı. Avrupalı kimliğin baskın olması, durum aşan bir kimlik olarak Asya ülkeleriyle ilişkilere de yansısıyla sonuçlandı ve Rusya'nın Asyalı kimliği Avrupalı kimliğin etkisi altında gelişti ve çok daha geri planda kaldı. Örneğin bu dönemde Güney Kore ve Japonya Gorbaçov döneminde olduğu gibi sadece ekonomik saiklerle iyi ilişkiler kurulması gereken ülkeler olarak değil, aynı zamanda Batılı 'partnerlerinin müttefikleri olarak' görülüyordu.⁴⁶⁶ Ayrıca hem Japonya hem de Güney Kore gelişmiş ekonomiler ve istikrarlı demokrasiler olarak onlar için Batılı ülkelere çok da farklı değillerdi. Benzer bir yaklaşım Çin ile ilişkilere de yansıyor. Otoriter Çin rejimi ile Batılılaşma ve demokrasi yolundaki yeni Rusya arasındaki ideolojik farklılıklar ilişkilerin daha da gelişmesinin önünde bir engel olarak algılanıyordu.⁴⁶⁷

Yine de Gorbaçov döneminde olduğu gibi Asya-Pasifik ülkeleriyle ekonomik pragmatizmi temel alan sıkı ilişkiler geliştirme siyaseti devam ettirildi. Çin ile ilişkilerde Gorbaçov döneminde başlatılan sınır sorunlarının çözümüne dair görüşmeler çok taraflı bir formatta sürdürüldü ve daha önce başlamış olan normalleşme ve ılımlı politikalar devam ettirildi. Özellikle de parlamentodaki milliyetçi ve komünist muhalefetin eski Sovyet ülkeleri ve Asya'da daha aktif bir politika izlenmesi yönündeki baskıları Yeltsin yönetimini Çin ile ekonomik ilişkileri canlandırmak için harekete geçmeye sevk etti.⁴⁶⁸ Yeltsin'in bir diğer hedefi ise Japonya ile ilişkilerin geliştirilmesi ve bunun önündeki en önemli engel olarak görülen iki ülke arasındaki Kuril adaları meselesinin çözülerek resmi bir barış antlaşmasının imzalanmasıydı. Kuril adaları sorununun çözümü için öncelikli olarak Güney Kuril adalarını oluşturan dört adadan sınır muhafızları hariç bütün Rus askeri kuvvetlerinin çekileceği ilan edildi. Fakat Rusya'daki güvenlik bürokrasisinin karşı çıkmasıyla bu konuda herhangi bir

⁴⁶⁶ Lukin, V.P. (1992). Our Security Predicament. *Foreign Policy*, No. 88, 71.

⁴⁶⁷ Lukin, V.P. (1992), 61.

⁴⁶⁸ Tsygankov, A.P. (2013). *Russia's Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity*, Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 79.

gelişme sağlanamadı.⁴⁶⁹ Kore yarımadasına yönelik politikalarda ise her iki Kore'ye de eşit mesafede durmayı gözetken Gorbaçov dönemi siyasetinden bir sapma oldu ve Güney Kore ile ilişkileri Kuzey'e önceleyen yeni bir strateji benimsendi. Kuzey Kore'ye silah satışı durduruldu ve bu ülke ile 1961 yılında imzalanan güvenlik anlaşması fiilen askıya alınmış oldu.⁴⁷⁰ Kuzey Kore 1993 yılında Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması'ndan çekileceğini açıklayınca Rusya bu ülkeye yönelik ABD yaptırımlarının arkasında durdu, fakat sonrasında Kuzey Kore'nin nükleer faaliyetlerini uluslararası denetim altına alan anlaşma görüşmelerine ve bunun kontrolünü yapacak olan uluslararası komisyona Rusya davet edilmedi. Bu, Rusya'nın bölgesel meselelerde dışlandığının ve Batı tarafından eskisi gibi küresel bir güç olarak dikkate alınmadığının bir işaretiydi.⁴⁷¹ Yeltsin döneminde Güney Doğu Asya bölgesinde ASEAN ile ilişkilerin daha da geliştirilmesi için girişimlerde bulunuldu. Rusya ASEAN'ı özellikle de üye ülkelerle ikili ticari ilişkilerini geliştirmek için faydalı bir platform olarak görmeye başladı ve dışişleri bakanı Kozyrev, katıldığı bir ASEAN dışişleri bakanları toplantısında Rusya'nın misafir katılımcıdan örgütün diyalog partneri statüsüne yükseltilmesini talep etti.⁴⁷² Vietnam ile yakın ilişkiler ise Rusya'nın bölgedeki varlığını sürdürmek açısından önemi korumaya devam etti. Bu çerçevede, Rusya'nın Cam Ranh deniz üssündeki askeri güçleri büyük oranda azaltılsa bile üs varlığını sürdürmeye devam etti.⁴⁷³

Doksanların ikinci yarısından itibaren Yevgeny Primakov'un dışişleri bakanlığı ile birlikte Rusya'nın Avrupalı kimliği ilk yıllardaki baskınlığını belli ölçüde yitirmişti ve yeni dışişleri bakanı Rusya'yı coğrafi konumu itibarıyla aynı zamanda bir Asya ülkesi olarak da tanımlamaktaydı. Bir önceki bölümde ayrıntılı bir biçimde değindiğim üzere Primakov çok kutuplu dünya düzeninin inşasında Rusya'nın çok yönlü ve aktif bir dış politika izlemesi gerektiği savunuyor bu çerçevede Çin, Hindistan, Japonya ve İran gibi ülkelerle yakın ilişkiler geliştirilmesi gerektiğini düşünüyordu.⁴⁷⁴ Çin bu anlamda en kritik ülke olarak öne çıkıyordu. Primakov Çin ile yakın ilişkiler kurarak hem Batı ile ilişkilerde Rusya'nın elini güçlendirmek hem de çok kutuplu dünya düzeninin inşasında potansiyel bir ortak kazanmayı

⁴⁶⁹ Donaldson, R.H., Noguee, J.L. (2009), 287-288.

⁴⁷⁰ Donaldson, R.H., Noguee, J.L. (2009), 292.

⁴⁷¹ Donaldson, R.H., Noguee, J.L. (2009), 292.

⁴⁷² Kanet, R.E., Kozhemiakin, A.V., Birgersson, S.M. (1997). "The Third World in Russian Foreign Policy" in R.E. Kanet, A.V. Kozhemiakin (Eds.), *The Foreign Policy of the Russian Federation*, Londra: Palgrave Macmillan, 181-182.

⁴⁷³ Kanet, R.E., Kozhemiakin, A.V., Birgersson, S.M., a.g.m., 178-180.

⁴⁷⁴ Tsygankov, A.P. (2013), 99-100.

hedefledi. 1996 yılında Rusya ve Çin arasında stratejik işbirliği mekanizması kuruldu. 1997 yılında Rus ve Çin devlet başkanları ‘Çok Kutuplu Dünya ve Yeni Dünya Düzeninin Kurulmasına Dair Ortak Bildiri’yi imzaladılar. Bu bildiri her iki ülkenin de Soğuk Savaş sonrası dünya düzeninden hoşnutsuzluğunu yansıtıyor ve iki ülkenin ‘devletlerin toprak bütünlüğüne ve egemenliğine, içişlerine karışmama prensibine, barış içinde bir arada yaşama anlayışına ve uluslararası hukukun evrensel ilkelerine’ bağlılığını ilan ediyordu.⁴⁷⁵ Bu dönemde, her iki ülke de Amerika Birleşik Devletleri’nin küresel liderliğinden ve NATO’nun genişlemesinden rahatsızdı. Ek olarak, Rusya’da Çeçenlerin bağımsızlık mücadelesi, Çin’de Tayvan ve Uygur sorunları, her iki ülkeyi benzer sorunlarla yüzleştiren iç sorunlar olarak öne çıkıyordu ve bu durum söz konusu meselelerde Rusya ve Çin’i, birbirlerinin resmi pozisyonlarını desteklemeye yaklaşıtıyordu. Ekonomik ilişkiler açısından, bu dönemde Rusya ve Çin arasındaki sınır ticareti ve silah satışlarında artışlar yaşanmasına rağmen genel ticari istatistiklerde istenilen seviye yakalanamadı.⁴⁷⁶

Bölgedeki diğer bir önemli aktör olan Hindistan ise iki bakımdan Primakov’un dış politika yaklaşımında öne çıkıyordu. Birincisi Hindistan da Çin ile birlikte Rusya’nın silah ihracatının kritik pazarlarından biri konumundaydı ve bu dönemde Hindistan’a silah satışlarında ciddi bir artış yaşandı. İkinci olarak ise Hindistan nüfus ve ekonomik güç bakımında büyük bir kıtasal ülkeydi ve çok kutuplu uluslararası sistemin inşasında Rusya, Çin ve Hindistan arasındaki üçlü işbirliği ABD hegemonyasına karşı dengeleyici bir güç merkezi olma potansiyeli taşıyordu. Fakat Çin ve Hindistan arasındaki geleneksel rekabet ve Hindistan’ın Çin’in yükselen bölgesel etkisini dengelemek için Batı ile işbirliğine duyduğu ihtiyaç dolayısıyla Batı karşısında böyle bir stratejik denge ittifakına girmeye yanaşmayışı Primakov’un hesapları ile ters düşmekteydi.⁴⁷⁷ Ayrıca Çin de her ne kadar ABD hegemonyasına dayanan tek kutuplu uluslararası sistemden rahatsızlık duysa da mevcut sistemin ve Batı ile karşılıklı iktisadi bağımlılığın kendi ekonomik yükselişi için öneminden hareketle böyle bir jeopolitik dengeleme stratejisine mesafeli durmaktaydı.

⁴⁷⁵ Mankoff, J. (2009). *Russian Foreign Policy: The Return of Great Power Politics*, Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 201.

⁴⁷⁶ Sakwa, R. (2005). “Putin’s Foreign Policy: Transforming ‘the East’” in G. Gorodetsky (Ed.), *Russia Between East and West: Russian Foreign Policy on the Threshold of the Twenty-first Century*, Londra: Frank Cass, 176-177; Tsygankov, A.P. (2013), 113.

⁴⁷⁷ Tsygankov, A.P. (2013), 114.

6.1.2. Putin Döneminde Rus Dış Politikasında Asya-Pasifik

1998 ekonomik krizinin Rus ekonomisine olumsuz etkileri ve 1999 yılında NATO'nun Kosova'daki Sırp güçlerine yönelik gerçekleştirdiği ve Rusya'nın hassasiyetlerini görmezden gelen tek taraflı askeri operasyonu Vladimir Putin'in devlet başkanlığının birinci döneminde Rusya'nın stratejik hedefleri ile maddi kapasitesi arasındaki uçuruma dair artan bir farkındalığın öne çıkmasına sebep oldu. Tüm bu sebeplerden dolayı Primakov döneminin aksine Rusya'nın sınırlılıklarının daha çok farkında olan ve jeopolitik hedefleri bu ekonomik gerçeklikle sınırlandırmaya özen gösteren bir dış politika anlayışı hâkim oldu.⁴⁷⁸ Bu çerçevede Rusya'nın Avrupalı kimliği ve Batılı ülkelerle yakın ilişkiler geliştirmesi yeniden önem kazanırken söz konusu ekonomik pragmatizm çerçevesinde Asya-Pasifik ülkeleriyle de yakın ilişkiler geliştirmek ancak tamamlayıcı ve ikincil bir önemde bir gündem maddesi olarak kaldı. Asyalı kimliğin baskınlığının Primakov dönemine göre biraz daha azaldığı bu dönemde Asya-Pasifik bölgesine yönelik daha pasif bir dış politika takip edildi.⁴⁷⁹ Çin ile ilişkilerde Primakov döneminin stratejik işbirliği söylemi terk edilerek daha çok teknik ve ekonomik işbirliğine vurgu yapan daha mütevazı ve gerçekçi bir yaklaşım benimsendi.⁴⁸⁰ Batılı ülkeleri tedirgin etmeme konusunda artık Rusya da Çin kadar hassastı ve örneğin 2001 yılında iki ülke arasında imzalanan "Dostluk ve İşbirliği Anlaşması"nın başka ülkeleri hedef almadığı Rus yetkililer tarafından özellikle vurgulanmıştı.⁴⁸¹ 11 Eylül saldırılarından sonra ABD liderliğindeki müttefik güçlerin Afganistan'a yönelik askeri operasyonlarına ve ABD'nin Orta Asya'da askeri üsler kurmasına Rusya'nın destek vermesi Çin'i pek memnun eden gelişmeler değildi.⁴⁸²

Bu durum ABD'nin BM Güvenlik Konseyi'nin onayı olmadığı halde 2003 yılında tek taraflı olarak Irak'ı işgal etmesiyle değişmeye başladı. 2003-2005 yılları arasında yaşanan renkli devrimler Rusya'nın ABD'nin tek taraflı eylemlerinden ve demokrasiyi yayma girişimlerinden duyduğu rahatsızlığı pekiştirirken, özellikle de Orta Asya ülkelerine demokrasi ihracından ve bölgedeki Batı etkisinden tedirginlik duyan Çin ile Rusya'nın pozisyonlarını da yakınlaştırıyordu. İki ülke arasında bölgesel ve küresel gelişmelere dair oluşan bu uyum 2005 yılında "Yirmi Birinci Yüzyılda Uluslararası Düzen Hakkında Ortak

⁴⁷⁸ Sakwa, R. (2005), 167.

⁴⁷⁹ Tsygankov, A.P. (2013), 137-138.

⁴⁸⁰ Sakwa, R. (2005), 178.

⁴⁸¹ Mankoff, J. (2009), 205.

⁴⁸² Mankoff, J. (2009), 207.

Bildiri” başlığıyla bir bildiri yayınlamalarına zemin hazırladı. Bu bildiriyle her iki ülke de ‘uluslararası hukuk, çok taraflılık, devlet egemenliği ve küresel sorunların çözümünde BM’nin öncül rolü üzerine şekillenen adil ve rasyonel bir dünya düzenine bağlılıklarını’ ifade ediyorlardı.⁴⁸³ 2000’li yıllarda iki ülke arasındaki ticaret hacminin artırılması ve ekonomik işbirliği diğer bir gündem maddesiydi. Doksanlı yıllar boyunca lojistik altyapının yetersizliği, ticaret ve yatırımın önündeki zorluklar, yüksek gümrük tarifeleri ve karşılıklı güvensizlik sebebiyle iktisadi ilişkilerde istenen atılım bir türlü gerçekleştirilememişti. Bu dönemde ise her iki ülkenin de DTÖ üyelik süreçleriyle birlikte ticari ilişkilerin önündeki engellerin azaltılmasıyla bu dönemde iki ülke arasındaki ticaret hacminde kayda değer bir artış oldu. 1999 yılında yıllık 6 milyar dolar civarındaki ticaret hacmi 2006 yılında 30 milyar dolara, 2010 yılında ise 55 milyar dolara ulaştı.⁴⁸⁴

Enerji alanındaki işbirliği Rusya ve Çin arasındaki ticaret hacmini artırma potansiyeli en yüksek kalemlerden biriydi. Önemli bir petrol ve doğalgaz ihracatçısı ülke olarak Rusya ile başta Çin olmak üzere enerji kaynaklarına ihtiyacı her geçen gün daha da artan yükselen Asya ekonomileri yapısal olarak birbirlerini tamamlayıcı nitelikteydi. Rus petrol ve doğalgazı coğrafi yakınlık düşünüldüğünde Asya ülkeleri için daha ulaşılabilirdi. Üstelik Rusya’nın hidrokarbon rezervlerinin önemli bir kısmı da Sibiry ve Uzak Doğu federal bölgelerinde bulunuyordu. Buna rağmen, Asya ülkelerine petrol ve doğalgaz ihracatını kolaylaştıracak başta boru hatları ve diğer lojistik altyapı imkânlarının yetersizliği Rusya’nın bölge ülkelerine enerji ihracatının sınırlı düzeyde kalmasına sebep olmuştu. 2005 yılı itibariyle Rusya’nın toplam petrol ihracatının sadece yüzde 3’ü Asya pazarına yapılmıştı.⁴⁸⁵ Bu yüzden petrol boru hatlarının inşası 2000’li yıllarda Rusya ve Çin ilişkilerinin temel gündem maddesi haline geldi. İlk olarak 2003 yılında Çin Devlet Petrol Şirketi CNPC ile Rus Yukos firması arasında Rusya’nın Angarsk bölgesinden Çin’in Daqing şehrine bir petrol boru hattı inşa edilmesi konusunda anlaşmaya varıldı. Fakat sonrasında Rus hükümeti bu rotanın sadece Çin’e petrol taşıyabileceğini ve bölgeye petrol ihracatında ülkeyi Çin’e bağımlı hale getireceğini düşünerek bu projeyi iptal etti. Japonya’nın da teşviki ile 2004 yılında Rus devlet petrol şirketi Transneft tarafından Rusya’nın Tayşet bölgesinden Japon Denizi’ndeki Kozmino limanına uzanan bir petrol boru hattı inşa edilmesine karar verildi ve hattın yapımına 2006 yılında başlandı. Ayrıca Çinlilerle de bu hattın ortasından

⁴⁸³ Mankoff, J. (2009), 206-207.

⁴⁸⁴ Luzyanin, S., Huasheng, Z. vd. (2020). “Russia – China Dialogue: The 2020 Model”, *Russian International Affairs Council (RIAC)*, Moscow: NPMP RIAC, 49; Donaldson, Nogee, 2009, 281.

⁴⁸⁵ Tsygankov, 2013, 196.

(Skovorodino bölgesi) Daqing'e uzanan ayrı bir petrol boru hattı yapılması yönünde anlaşmaya varıldı ve bunun da inşasına 2007 yılında başlandı.⁴⁸⁶ Bu hat sayesinde petrol hem Çin'e hem de Japon denizindeki Kozmino limanından diğer Asya Pasifik ülkelerine ihraç edilecekti. Doğu Sibirya – Pasifik Okyanusu Petrol Boru Hattı (ESPO) adı verilen bu hattın 2012 yılında tamamlanmasıyla Çin'e ve Japon Denizi'ne Rus petrolü taşınmaya başlandı.⁴⁸⁷

Japonya ile ilişkilerde ise 2000'li yılların başında Kuril adaları sorunu ve iki ülke arasında bir barış antlaşmasının imzalanması konusu tekrar gündeme geldi ve her iki meseleyi de çözüme kavuşturabilmek adına 2003 yılında bir ortak komisyon kuruldu. Fakat bu çerçevede yapılan müzakerelerden bir sonuç alınamadı ve 2007 yılında bu komisyon çalışmalarını sonlandırarak dağılmak durumunda kaldı.⁴⁸⁸ İki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerde enerji alanındaki yatırımlar en önemli kalemlerden biri oldu. Japonlar hem ESPO petrol boru hattının inşasına destek verdiler hem de 2007 yılında ilan edilen Doğu Gaz Programı çerçevesinde Sahalin adasındaki doğalgaz rezervlerinin işletilmesi ve sıvılaştırılmış doğal gaz ticareti (LNG) gibi alanlara yatırım yaptılar.⁴⁸⁹

6.2. Rus Uzak Doğusunun Modernizasyonu ve Rus Dış Politikasında Asya Açılımı

Medvedev'in devlet başkanlığı döneminde ülkenin iktisadi kalkınması ve modernizasyonu en önemli önceliklerde biri haline gelince bir yandan Batılı ülkeler ile ilişkiler ve Rusya'nın Avrupalı kimliği öne çıkarken diğer taraftan da Rus Uzak Doğusunun kalkındırılmasında gelişen Asya-Pasifik ülkeleriyle ticari ve doğrudan yatırım ilişkilerinin önemi de daha da arttı. Sibirya ve Uzak Doğu federal bölgelerinin geri kalmışlığı ve buralardaki lojistik imkânların yetersizliği hem Asya-Pasifik ülkeleriyle ekonomik ve siyasi ilişkilerin potansiyelini sınırlandırırken diğer taraftan bu ülkelerle ticaret ve yatırım ilişkilerinin gelişmemiş olması Rus Uzak Doğusunun az gelişmişliğini yeniden ürettiyordu. Bu kısır döngünün kırılması için bu bölgelerin ulusal ve uluslararası yatırımlar yoluyla kalkındırılması ihtiyacı Asya-Pasifik ülkelerinin iktisadi ve siyasi ağırlığının gittikçe arttığı bir ortamda daha da kaçınılmaz hale gelmişti. Bu çerçevede öncelikle 2009 yılında yeni bir

⁴⁸⁶ Mankoff, 2009, 212-214.

⁴⁸⁷ Transneft, (2019), "Transneft Brings Eastern Siberia – Pacific Ocean Oil Pipeline to Maximum Capacity", Web: <https://en.transneft.ru/newsPress/view/id/25213> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.

⁴⁸⁸ Donaldson, Noguee, 2009, 290-291.

⁴⁸⁹ Gazprom, (2020), "Vostochnaya gazovaya programma", Web: <https://www.gazprom.ru/projects/east-program/> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.

bakanlık olarak Uzak Doğu Kalkınma Bakanlığı kuruldu. 2010 yılında ise Rus Uzak Doğusu ve Baykal Bölgesinin Sosyo-Ekonomik Kalkındırılması Planı ilan edildi. Bölgenin modernizasyon sürecindeki bürokratik süreçleri hızlandırmak ve devlet kurumları arasındaki koordinasyonu güçlendirmek amacıyla 2012 yılında Devlet Başkanının Uzak Doğu Federal Bölgesi Temsilcisine aynı zamanda Başbakan Yardımcısı sıfatı verildi. Aynı yıl Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'nın (APEC) devlet başkanları zirvesinin Vladivostok şehrinde yapılması ve bu zirve dolayısıyla şehre yapılan büyük yatırımlar Rus Uzak Doğusunun kalkındırılmasını ülkenin en önemli gündem maddelerinden biri haline getirmişti.⁴⁹⁰ 2012 yılında yeniden devlet başkanı seçilen Putin, Federasyon Konseyi'nde yaptığı konuşmada “yirmi birinci yüzyılda ülke kalkınmasının temel taşıyıcısının Sibirya ve Uzak Doğu bölgeleri olacağını” ilan ediyordu.⁴⁹¹ Bu kalkınmanın gerçekleşmesi için ise bölgede hem ulusal hem de yabancı yatırımlar için cazip bir yatırım ortamının oluşturulması gerekmektedir. Bu çerçevede Uzak Doğu bölgesine yönelik yerli yatırımlara devlet desteği verilmesi, özel teşviklerin uygulandığı yatırım bölgeleri olarak Özel Ekonomik Bölgelerin (TOR)⁴⁹² oluşturulması, Vladivostok serbest limanın kurulması, Uzak Doğu Kalkınma Fonu'nun oluşturulması ve her yıl bölgede Doğu Ekonomik Forumu'nun düzenlenmesi gibi pek çok somut adım atıldı.⁴⁹³

Rus Uzak Doğusunun kalkındırılması dışında son dönemde küresel güç dengelerinde Asya-Pasifik lehine gerçekleşen değişim de Asya ülkelerini ve Rusya'nın Asyalı kimliğini ön plana çıkaran diğer bir etmendi. Modernizasyon çabalarına paralel olarak aynı yıllarda Rus dış politikasında Asya-Pasifik ülkelerine ilginin gittikçe arttığı bir süreç başlamıştı. Çin'in yükselişi ve diğer Asya ülkelerinin ekonomik dinamizmi, aynı yıllarda ABD'nin yeni Asya-Pasifik açılımı Rusya'da da bölgeye yönelik daha aktif politikalar izlenmesi yönündeki görüşlerin daha çok dile getirilmeye başlandığı bir dönemi başlatmıştı.⁴⁹⁴ Rusya'nın yeni yüzyılda küresel güç statüsünü yeniden elde etmek adına Asya-Pasifik bölgesinin bu dinamizminden istifade etmekten ve bölge politikalarına aktif bir şekilde dâhil olmaktan

⁴⁹⁰ Lukin, Yakunin, 2018, 1

⁴⁹¹ Putin, V. (2012d). “Address to the Federal Assembly”, Web: <http://www.en.kremlin.ru/events/president/transcripts/messages/17118> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.

⁴⁹² ASEZ: *Advanced Special Economic Zones* ya da Rusça ismiyle TOR: *Territorii Operejajuşiva Razviitiya*

⁴⁹³ Karaganov, S., Bordachev, T., Bezborodov, A., Kashin, V. vd. (2017). “Toward the Great Ocean – 5: From the Return to the East to Greater Eurasia”, *Valdai Discussion Club*, 20. Web: <https://valdaiclub.com/a/reports/toward-the-great-ocean-5-from-the-turn-to-the-east/> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.

⁴⁹⁴ Kuhrt, N. (2015). “Russia and Asia Pasific: Diversification or Sinocentrism?” in D. Cadier, M. Light (Eds.), *Russia's Foreign Policy: Ideas, Domestic Politics and External Relations*, London: Palgrave Macmillan, 175.

başka seçeneği bulunmuyordu.⁴⁹⁵ Bu yeni Asya yöneliminin düşünsel ve akademik altyapısı ise önde gelen düşünce kuruluşlarının raporları ile inşa edildi. İlk olarak 2010 yılında CSCAP tarafından “Rusya’nın Asya-Pasifik Stratejisi” başlıklı bir rapor yayınlandı.⁴⁹⁶ 2012 yılında ise Dış ve Savunma Politikaları Konseyi ile Valdai Club “Büyük Okyanusa Doğru” raporlar serisinin ilkini yayınladılar.⁴⁹⁷ Raporlara ismini veren “Büyük Okyanusa Doğru” sloganı imparatorluk devrinde bölgeye yönelik en önemli projelerden biri olan Trans-Sibirya demiryolunun inşası sırasında kullanılan bir slogandı.⁴⁹⁸ Aynı yıl RIAC’ın da bir benzerini yayınladığı bu raporlar⁴⁹⁹ Rusya’nın yeni Asya açılımının temel bileşenlerini, hedeflerini, fırsatları ve zorlukları ortaya koymaya çalışıyordu.

6.3. Dünya Siyasetinde Yeni Bir Güç Merkezi Olarak Büyük Avrasya Ortaklığı

Buraya kadar görüldüğü üzere Asya-Pasifik bölgesinin ve Asyalı kimliğin Rus dış politikasındaki önemi daha çok bu ülkenin Batılı ülkelerle ilişkilerinin seyrine bağlı olarak değişim göstermiş ve hem bu Batı merkeziliğin hem de Rus Uzak Doğusunun az gelişmişliğinin neticesinde Asya-Pasifik ülkeleri ile ilişkiler ikincil önemde bir dış politika kalemi olarak kalmıştır. 2010’lu yıllardan itibaren hem Rusya’daki modernizasyon gündemi hem de Asya-Pasifik ülkelerinin dünya ekonomik ve siyasal ilişkilerinde gittikçe artan ağırlığı yeni bir Asya açılımını gündeme getirmişse de bu daha ziyade ekonomik pragmatizmi temel alan bir girişim olmuştur. 2014 Ukrayna krizi ile birlikte ise hem bu Asya açılımı yeni bir boyut kazanmış, hem de Rusya’nın Asya-Pasifik ülkelere yaklaşımında ciddi bir kırılma meydana gelmiştir. Bunun en büyük sebebi ise Rusya’nın Kırım’ı ilhakı ve Donbas’taki ayrılıkçı güçlere destek vermesi sonucunda Batılı ülkelerle ilişkilerinin

⁴⁹⁵ Lo, B. (2019). “Once More With Feeling: Russia and the Asia-Pacific”, *Lowy Institute*, 4. Web: <https://www.lowyinstitute.org/publications/once-more-feeling-russia-and-asia-pacific> adresinden 15 Kasım 2022’de alınmıştır.

⁴⁹⁶ Bkz. CSCAP - the Russian National Committee of the Council for Security Cooperation in Asia Pacific. (2010). “Going East: Russia’s Asia-Pacific Strategy”, *Russia in Global Affairs*, <https://eng.globalaffairs.ru/articles/going-east-russias-asia-pacific-strategy/> adresinden 15 Kasım 2022’de alınmıştır.

⁴⁹⁷ Bkz. Karaganov, S., Barabanov, O., Bordachev, T. (2012). “Toward the Great Ocean, or the New Globalization of Russia”, *Valdai Discussion Club*. Web: https://valdaiclub.com/a/reports/toward_the_great_ocean_or_the_new_globalization_of_russia/ adresinden 15 Kasım 2022’de alınmıştır.

⁴⁹⁸ Karaganov, S. (2014). “Turning East?”, *Russia in Global Affairs*, Web: <https://eng.globalaffairs.ru/articles/turning-east/> adresinden 15 Kasım 2022’de alınmıştır.

⁴⁹⁹ Bkz. Sumsy, V., Koldunova, E., Kanaev, E. (2012). “Russia’s interests in the context of Asia-Pacific region security and development: The outcomes of the first Asia-Pacific forum”. *Russian International Affairs Council (RIAC)*, Web: <https://russiancouncil.ru/en/activity/publications/russia-s-interests-in-the-context-of-asia-pacific-region-sec/> adresinden 15 Kasım 2022’de alınmıştır.

bozulması ve Batı'nın ekonomik yaptırımlarından ve uluslararası izolasyon tehlikesinden Asya-Pasifik ülkeleriyle ekonomik ve siyasi ilişkilerini geliştirerek korunma ihtiyacıdır. Yani Rusya Avrupalı kimlik alanında yaşanan bir krizin olumsuz etkilerini Asyalı kimliğini öne çıkararak telafi etmeyi amaçlamıştır. Bu yeni duruma düşünsel bir zemin hazırlamaya ve Rusya'nın Asyalı devletlere yönelik yeni siyasetini bütüncül bir çerçevede sistematize ederek Rusya'nın Asyalı kimliğini güçlendirmeye yönelik bir yaratıcılık stratejisi olarak da Büyük Avrasya tasavvuru ortaya atılmıştır. Asya-Pasifik ülkeleriyle ilişkiler de Büyük Avrasya Ortaklığı ya da diğer bir kullanımıyla Kapsamlı Avrasya Ortaklığı söylemi etrafında inşa edilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede, başta Valdai Club olmak üzere Rusya'nın önde gelen düşünce kuruluşlarında Büyük Avrasya tasavvuru etrafında gelişen ve Rusya'nın bu yeni Asya stratejisinin akademik zeminini inşa eden yeni bir Avrasyacı yazın gelişmiştir.

Büyük Avrasya tasavvuru Ukrayna krizinin ardından Batı ile ilişkilerin bozulmasının üzerine Rus entelektüel çevrelerinde ilk defa 2015 yılında kullanılmaya başlandı.⁵⁰⁰ Büyük Avrasyacılar göre Ukrayna krizi Rusya'nın Batı ile ilişkilerine ve Avrupalı kimliğine ciddi biçimde zarar vermiş ve etkileri uzun döneme yayılacak bir kırılma noktası olmuştur. Örneğin Valdai Club'ın “Büyük Okyanuslara Doğru” serisinin son raporunda 2014 yılı Rus tarihindeki Petrocu dönemin sonu olarak niteleniyordu.⁵⁰¹ Bu coşkulu Valdai dili her ne kadar bu çalışmada öne sürdüğüm ve devlet kimliklerini istikrarlı ve kolay kolay terk edilemeyecek yapılar olarak gören yaklaşımla uyuşmasa da (nitekim pek çok Büyük Avrasyacı Avrupa'ya da Büyük Avrasya İşbirliği'nde bir yer ayırmayı ihmal etmiyordu⁵⁰²) Ukrayna krizi ile birlikte Rus elitlerin Batı'ya yaklaşımlarında ciddi bir kırılma olduğu bir gerçektir. Örneğin Egemen Demokrasi kimliği başlığı altında değindiğim üzere 2000'li yıllarda Rusya'yı her ne kadar kendine özgü şartlar içerisinde gelişmiş özgün bir demokrasi

⁵⁰⁰ Lukin, A. (2015). “Russia, China and the Emerging Greater Eurasia”. *The Asan Forum*. Web: <https://theasanforum.org/russia-china-and-the-emerging-greater-Eurasia/> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır; Trenin, D. (2015a).

⁵⁰¹ Blyakher, L., Bordachev, T., Druzhinin, A., Karaganov, S. (2018). “Toward the Great Ocean – 6: People, History, Ideology, Education”, *Valdai Discussion Club*, 6. Web: <https://valdaiclub.com/files/19357/> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.

⁵⁰² Örneğin bizzat bu Valdai raporunun yazarlarından Karaganov başka bir çalışmada bu “yeni Avrasyacılığın” (Büyük Avrasyacılık) klasik Avrasyacılar farklı olarak Avrupa karşıtı olmadığını ve Büyük Avrasya'nın Avrupa'nın katılımına da açık olduğunu söyler. Bkz. Karaganov, S. (2018). “The new Cold War and the emerging Greater Eurasia”. *Journal of Eurasian Studies*, 9(2), 90. Avrupa'yı Büyük Avrasya'nın dışında görmeyen başka bir çalışma için bkz. Kortunov, A. (2020). “Eight Principles of the “Greater Eurasian Partnership””. *Russian International Affairs Council (RIAC)*, Web: <https://russiancouncil.ru/en/analytics-and-comments/analytics/eight-principles-of-the-greater-eurasian-partnership/> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.

olarak tanımlasa da Avrupa medeniyetinin organik bir parçası olarak gören Surkov şimdi Rusya'nın artık "Batı medeniyetinin bir parçası olmaya yönelik nafile çabalarından" vazgeçmesi gerektiğini söylüyordu.⁵⁰³ Karaganov da Rusya'nın kültürel olarak Avrupalı kalmaya devam edeceğini belirtse de Batıdan alabileceği olumlu şeyleri aldığını, bundan sonra Batının yolunu takip etmeyi faydasız bulduğunu ifade ediyordu. Ona göre Rusya artık kendini Avrupa'nın periferisi olarak görmekten ve merkeze yaklaştırmaya çalışmaktan vazgeçerek, yükselen Büyük Avrasya'nın merkezi ve kuzeyi olarak görmeliydi.⁵⁰⁴

Büyük Avrasyacılar göre Ukrayna krizi ile birlikte Batılı devletlerle bozulan ilişkiler Rusya'nın artık kendini bu Büyük Avrasya'nın merkezi gücü olarak görmeye başlamasına uygun bir zemin hazırlamaktadır. Bundan sonra Rusya Asya ülkeleriyle ikili ve çok taraflı işbirliklerini geliştirmeye odaklanmalı ve Asya ülkeleri ile birlikte Büyük Avrasya coğrafyasında yeni ortaklık mekanizmaları inşa etmelidir. Bu Büyük Avrasya Ortaklığı kurumsal olarak Asya kıtasında hâlihazırda var olan ŞİÖ, AEB, ASEAN gibi örgütler arasında kurulacak işbirliği mekanizmalarına dayanmalıdır. Büyük Avrasya işbirliğinin potansiyel katılımcıları da bu örgütlere üye olan ülkeler ile tarihi İpek Yolu güzergâhında bulunan İran, Türkiye, Mısır gibi ülkeler ve 2012 yılında ASEAN ülkeleri ve Çin'in girişimi ile başlatılan ve sonrasında Hindistan, Güney Kore ve Japonya'nın da dâhil olduğu Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık (RCEP) Anlaşmasına dâhil olan ülkelerdir.⁵⁰⁵ Pek çok ülkeyi, bölgesel entegrasyon girişimini ve bölgesel işbirliği örgütünü kapsamaması tasavvur edilen bu geniş ve muğlak ortaklık mekanizmasının nasıl hayata geçirilebileceği Büyük Avrasya yazınının temel gündemlerinden birini oluşturdu.

Görüldüğü üzere Asya kıtasında ya da Rusların adlandırdığı şekliyle Büyük Avrasya'da pek çok bölgesel işbirliği örgütü ve ekonomik entegrasyon girişimi bulunmaktadır. Kortunov'a göre Büyük Avrasya Ortaklığı bu kıtadaki farklı bölgesel örgütleri potansiyel rakipler olarak görmek yerine onları ortak bir kıtasal ekonomik mekanizma etrafında bir araya getirmeyi amaçlamaktadır. Öyle ki bu Ortaklık Avrupa'yı da büyük Avrasya'nın bir parçası olarak görür. Büyük Avrasya tek bir değer setini değil ekonomik ve siyasi çoğulculuğu önceler. Bu bakımdan her ülkenin katılımına açıktır ve ekonominin yanı sıra kültürel, teknolojik, eğitim

⁵⁰³ Surkov, V. (2018). "The Loneliness of the Half-Breed", *Russia in Global Affairs*, Web: <https://eng.globalaffairs.ru/articles/the-loneliness-of-the-half-breed/> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.

⁵⁰⁴ Karaganov, S., 2018, 90.

⁵⁰⁵ Karaganov, S. (2016). "From East to West or Greater Eurasia", *Russia in Global Affairs*, <https://eng.globalaffairs.ru/articles/from-east-to-west-or-greater-eurasia/> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.

ve güvenlik alanlarında işbirliğini de gerçekleştirmeyi hedeflemelidir. AEB ile Çin'in İpek Yolu Ekonomi Kuşağı (SREB) projesinin ilişkilendirilmesi Büyük Avrasya Ortaklığının kurulmasında atılabilecek ilk kurumsal adım olacaktır. Ortak bir kıtasal ödeme sistemi yaratmak, değerlendirme kuruluşları kurmak, dış ticarete dolara bağımlılığı azaltmak ve OECD benzeri bir Avrasya ekonomik enformasyon örgütü kurmak bu çerçevede atılabilecek diğer kurumsal adımlardır.⁵⁰⁶ Hemen bütün Büyük Avrasyacılar söz konusu kıtasal ortaklığın Rusya ve Çin'in arasındaki stratejik işbirliği etrafında inşa edilebileceğine inanmaktadır.⁵⁰⁷ Bu çerçevede AEB ile SREB'in ilişkilendirilmesi, ŞİÖ bünyesindeki Rus-Çin işbirliği Büyük Avrasya Ortaklığının inşasında kilit rol oynayacaktır. Bazılarına göre ŞİÖ hem bölgedeki ülkelerin pek çoğunu kapsamaması (özellikle de Hindistan ve Pakistan'ın üye olmasıyla) hem de Çin ve Rusya'nın aynı anda temsil edildiği bir örgüt olarak Büyük Avrasya Ortaklığının tetikleyici gücü olma potansiyeline sahiptir.⁵⁰⁸ SREB ise Büyük Avrasya'nın lojistik ve altyapı imkânlarını inşa edecek bir projedir.⁵⁰⁹ Novikov'a göre ise Büyük Avrasya Ortaklığının inşasında Rusya ve AEB merkezi bir rol oynamalıdır. Özellikle de ekonomik entegrasyon alanında ilk etapta AEB ve RCEP arasında ticari ve diğer ekonomik alanlarda ortak kural ve düzenlemelerin geliştirilmesine öncelik verilmelidir. Rusya'nın ya da bir blok olarak AEB'nin ilk aşamada RCEP'e dâhil olması hem ekonomik açıdan bu ülkeler için olumlu sonuçlar doğurmayabilir hem de Büyük Avrasya Ortaklığını Çin merkezli bir proje haline getirebilme potansiyeli taşımaktadır. Diğer taraftan ASEAN ile ilişkilerde ise Rusya-ASEAN formatına benzer bir AEB-ASEAN mekanizması kurulmalı ve iki örgütün işbirliği arttırılmalıdır. Gelecekte potansiyel bir AEB-ASEAN serbest ticaret bölgesi inşa edilmesinin zemini hazırlanmalıdır. AEB'nin şimdiye kadar bazı ASEAN ülkeleriyle serbest ticaret anlaşmaları imzalanmasına yönelik çalışmalar bu çerçevede atılan ilk adımlar olarak görülmelidir.⁵¹⁰

Büyük Avrasyacılar Asya kıtasında inşa edilebilecek bu yeni ortaklığı sadece ekonomik bir işbirliği ya da daha uzun vadeli bir ekonomik entegrasyon girişimi olarak değil aynı zamanda

⁵⁰⁶ Kortunov, A., 2020.

⁵⁰⁷ Örn. bkz. Lukin, A. (2019). "Russian-Chinese Cooperation in Central Asia and the Idea of Greater Eurasia". *India Quarterly*, 75(1), 1-14; Karaganov, S., Bordachev, T., Bezborodov, A., Kashin, V. vd., 2017, 25; Karaganov, 2018a, 89; Lukin, A., Novikov, D., 2021, 34; Trenin, D., 2015a.

⁵⁰⁸ Örn. bkz. Yefremenko, D. (2017). "The Birth of a Greater Eurasia". *Russia in Global Affairs*. Web: <https://eng.globalaffairs.ru/articles/the-birth-of-a-greater-eurasia/> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.; Karaganov, S., Bordachev, T., Bezborodov, A., Kashin, V. vd., 2017, 26

⁵⁰⁹ Karaganov, 2018a, 89.

⁵¹⁰ Novikov D. (2018). "Development of Multilateral Economic Institutions in Greater Eurasia: Problems, Prospects and Implications for Russia". *International Organisations Research Journal*, 13(3), 90-92.

sistemik düzeyde bir jeopolitik proje olarak görme eğilimindedir. Buna göre Büyük Avrasya Ortaklığı ABD/Batı merkezli uluslararası sistemin dönüşmeye başladığı şu dönemde Rusya'nın yükselen Asya-Pasifik ülkeleriyle beraber bu yeni dünya düzeninin inşasına yaratıcı bir katılım hamlesi, yeni bir güç merkezi yaratma projesidir.⁵¹¹ Karaganov'a göre Ukrayna krizinin ardından daha sık dile getirilmeye başlanan Batı ile Rusya arasında yeni bir Soğuk Savaş söylemi eksik bir öngörüdür. Ona göre yeni Soğuk Savaş Batı ile Batı dışı yeni bir oluşum olan Büyük Avrasya bloku arasında şekillenecektir. Bu çerçevede ona göre Büyük Avrasya Rusya ve Çin etrafında gelişen ve Avrupa-Atlantik ittifakına alternatif olmayı hedefleyen yeni bir kalkınma merkezidir.⁵¹² Eski Rus Dışişleri Bakanı ve RIAC'ın başkanı İgor İvanov da her ne kadar Büyük Avrasya Ortaklığının şu an için muğlak bir çerçevesi olsa da yeni dönemde Avrupa-Atlantik ülkeleri ile Avrasya ülkelerinin uluslararası sistemin iki güç merkezi olarak öne çıktığını ve önümüzdeki süreçte uluslararası siyasetin bu iki merkez arasındaki ilişkiler etrafında şekilleneceğini öngörmektedir.⁵¹³ Lukin ve Novikov da tıpkı İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulan Batılı uluslararası toplum gibi önümüzdeki süreçte Büyük Avrasya Ortaklığı çerçevesinde bir Avrasya uluslararası toplumunun inşa edilmesini zorlu bir süreç olarak görseler de bütünüyle dışlamazlar.⁵¹⁴ Büyük Avrasyacılar bir yandan yeni bir kolektif güç merkezi inşa etmeyi tasavvur ederken diğer taraftan da Büyük Avrasya Ortaklığı çerçevesinde bölgede Çin'in yükselişini bahsi geçen kurumsal yapılar içerisinde yapıcı ve dostane bir şekilde kontrol ederek dengelemeyi ve Çin'in komşu ülkeleri tehdit eden bir hegemonia dönüşmesini engellemeyi hedeflemektedirler. Çünkü Çin açısından bu yönde bir gelişme diğer ülkeleri onun karşısında bir dengeleme faaliyetine iteceği ve hatta bölge dışı büyük güçlerin bölgeye davetine yol açabileceği için Rusya için istenmeyen bir senaryo olacaktır.⁵¹⁵

Özetle Büyük Avrasya tasavvuru Rus elitlerin Ukrayna krizinin Batılı ülkelerle ilişkilerde oluşturduğu zararı telafi etmek için Rusya'nın Ukrayna krizi sonrası Asya-Pasifik ülkeleri ile yakınlaşma stratejisinin akademik çerçevesini çizerek buna çok taraflı kurumsal işbirlikleri etrafında entelektüel zemin hazırlama çabası ve bu çerçevede Rusya'nın Asyalı kimliğini güçlendirmeye yönelik bir yaratıcılık stratejisi olarak öne çıkmıştır. Karaganov'un

⁵¹¹ Karaganov, S., Suslov, D., 2018.

⁵¹² Karaganov, 2018a, 85-89.

⁵¹³ Ivanov, I. (2015). "The Sunset of Greater Europe", *Russian International Affairs Council (RIAC)*, Web: <https://russiancouncil.ru/en/analytics-and-comments/analytics/zakat-bolshoy-evropy/> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.

⁵¹⁴ Lukin, A., Novikov, D., 2021, 41-42.

⁵¹⁵ Karaganov, S., Bordachev, T., Bezborodov, A., Kashin, V. vd., 2017, 25; Karaganov 2016; 2018b.

Büyük Avrasya'yı “Rusya'nın yükselen kıtanın merkezi ve kuzeyi, kilit ulaşım ve ekonomik bağlantılarından biri ve en önemlisi kilit bir güvenlik sağlayıcısı olarak gelecekteki jeostratejik ve jeoekonomik ben idrakinin kavramsal bir çerçevesi” olarak tanımlamasından⁵¹⁶ da Büyük Avrasya tasavvurunun bir ben anlamlandırması / ben idraki yani bir kimlik projesi olarak ele alındığı anlaşılmaktadır. Putin'in 2017 yılındaki bir konuşmasında ve onu neredeyse bire bir tekrarlayan bir Valdai Club raporunda da belirtildiği üzere “Büyük Avrasya soyut bir jeopolitik şema değil...geleceğe yönelik gerçek bir medeniyet projesidir.”⁵¹⁷ Medeniyet ulus üstü bir kolektif kimliğe işaret eder ve tüm bu sözlerden Büyük Avrasya tasavvurunun Rusya'nın Asyalı kolektif kimliğini güçlendiren bir yaratıcılık hamlesi olarak tasarlandığı sonucu çıkmaktadır.

6.4. Büyük Avrasya Ortaklığı Çerçevesinde Rusya'nın Asya-Pasifik Bölgesindeki Çok Taraflı İşbirliği Girişimleri

Hangisinin birbirini daha çok etkilediği belirsiz olsa da 2015 yılından itibaren Büyük Avrasya stratejisi yalnızca akademik çevrelerle sınırlı kalmadı ve Rus dış politikasının da öncelikli gündemlerinden biri haline geldi. Bu çerçevede ilk olarak 2015 yılının Mayıs ayında Rusya ve Çin arasında “AEB ve SREB'in İnşasında İşbirliğine İlişkin Ortak Bildiri” ilan edildi. Bu bildiriyle Çin AEB bünyesinde gerçekleştirilen ekonomik entegrasyonu, Rusya da Çin'in SREB projesini desteklediğini beyan ediyor ve iki ülke bu iki projenin eşgüdümlü bir şekilde ilerlemesine yönelik atılacak ortak adımları belirliyordu. Bu çerçevede her iki tarafın ortak projelerin desteklenmesi, ticaretin kolaylaştırılması ve teknik düzenlemelerin yapılması konularında işbirliği yapma niyetleri ortaya konuyor ve ortak bir ekonomik bölge inşası için akademik çevrelerin çalışmaları teşvik ediliyordu.⁵¹⁸ Bildiri aslında temelde iki ülkenin kendi projelerini rakip değil birbirini tamamlayan girişimler olarak gördüklerini ilan etmeyi amaçlıyordu. Aslında bu iki proje birbirinden oldukça farklı girişimlerdi. AEB bir ekonomik entegrasyon kurumu SREB ise farklı ülkelerde çeşitli ulaştırma-altyapı projeleri inşa edilmesine yönelik bir girişimdi. Diğer taraftan bu bildiri sadece Rusya ve Çin arasında imzalanmıştı fakat AEB Rusya dışında dört ülkeden daha

⁵¹⁶ Karaganov, 2018a, 91.

⁵¹⁷ Putin, V. (2017). “Belt and Road International Forum”. Web: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/54491> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.; Blyakher, L., Bordachev, T., Druzhinin, A., Karaganov, S., 2018, 22.

⁵¹⁸ “Sovmestnoe zaiavlenie Rossiiskoi Federatsii i Kitaiskoi Narodnoi Respubliki o sotrudnichestve po sopriazheniiu stroitelstva Evraziiskogo ekonomicheskogo soiuza i Ekonomicheskogo poiasa Shelkovogo puti” (08.05.2015). Web: <http://www.kremlin.ru/supplement/4971> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.

oluşmaktaydı ve örgüt bünyesinde herhangi bir karar ancak uzlaşi yoluyla alınabilirdi. Bu yüzden diğer AEB ülkelerini dışarda bırakan bu bildiri atılabilecek ortak adımları değil daha çok iki ülkenin kendi projelerini karşılıklı olarak desteklediklerini beyan etmekten öteye bir anlam taşımıyordu. Nitekim sonrasında hem bu çerçevede ortaya konan akademik katkılarının⁵¹⁹ hayata geçirilmesi hususunda hem de AEK bünyesinde yapılan çalışmalardan herhangi bir sonuç çıkmadı.⁵²⁰ 2018 yılında AEB üyesi ülkeler ile Çin arasında imzalanan Ticari ve İktisadi İşbirliği Anlaşması ise somut hedefler koymaktan ziyade daha çok bir iyi niyet belgesi olarak kaldı.⁵²¹

Putin ilk defa 2016 yılında St. Petersburg Ekonomi Forumu'nda yaptığı bir konuşmada Büyük Avrasya kavramını kullandı ve AEB ülkeleri, Çin, Hindistan, Pakistan, İran, BDT ülkeleri ve isteyen diğer ülkeler ve kurumlarla birlikte Büyük Avrasya Ortaklığını inşa etmeyi teklif etti.⁵²² Aynı yıl başka bir konuşmasında ise Çin ile AEB arasında imzalayacakları ticaret ve ekonomik işbirliği anlaşması çerçevesinde oluşacak 5+1 formatının Kapsamlı Avrasya Ortaklığının temelini oluşturacağını belirtiyordu.⁵²³ 2016 yılında Rus ve Çin liderlerin buluşmasında yayınlanan ortak bildiride de iki ülkenin Asya kıtasındaki bölgeselleşme çabalarına aktif destek vereceği ve ASEAN, ŞİÖ ve AEB'nin dâhil edildiği Kapsamlı Avrasya Entegrasyonunun inşa edilmesi doğrultusunda çalışılacağı vurgulanıyordu.⁵²⁴ 2019 yılında Rusya ve Çin devlet başkanlarının imzaladığı ortak bildiride ise Çin'in Büyük Avrasya Ortaklığı girişimini desteklediği ve tarafların “‘Bir Kuşak, Bir Yol' girişimi ile Büyük Avrasya Ortaklığı fikrinin birlikte ve uyumlu bir şekilde gelişebileceğine ve Avrasya devletlerinin yararına olacak şekilde bölgesel ittifakların yanı sıra ikili ve çok taraflı entegrasyon süreçlerinin büyümesini kolaylaştıracağına inandıkları” belirtiliyordu.⁵²⁵

⁵¹⁹ Örn. bkz. Bordachev, T. (2015). “New Eurasian Momentum”, Russia in Global Affairs. Web: <https://eng.globalaffairs.ru/articles/new-urasian-momentum/> adresinden 15 Kasım 2022’de alınmıştır.

⁵²⁰ Bkz. Shakhonova, G., Garlick, J. (2020). “The Belt and Road Initiative and the Eurasian Economic Union: Exploring the “Greater Eurasian Partnership”. *Journal of Current Chinese Affairs*, 49(1), 33–57.

⁵²¹ Lukin, A., Novikov, D., 2021, 36.

⁵²² Putin, V. (2016a). “Plenarnoe zasedanie Peterburgskogo mezhdunarodnogo ekonomicheskogo foruma”. Web: <http://kremlin.ru/events/president/news/52178> adresinden 15 Kasım 2022’de alınmıştır.

⁵²³ Putin, V. (2016b). “Eastern Economic Forum”. Web: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/52808> adresinden 15 Kasım 2022’de alınmıştır.

⁵²⁴ Novikov D., 2018, 83-84.

⁵²⁵ “Sovmestnoe zaiavlenie Rossiiskoi Federatsii i Kitaiskoi Narodnoi Respubliki o razvitii otnoshenii vseobiecmlushchego partnerstva i strategicheskogo vzaimodeistviia, vstupaiushchikh v novuiu epokhu”. (05.06.2019). Web: <http://kremlin.ru/supplement/5413> adresinden 15 Kasım 2022’de alınmıştır.

ŞİÖ Büyük Avrasya Ortaklığı'nın kurumsal temelini oluşturabilecek önemli bir bölgesel işbirliği örgütü olarak öne çıkıyordu. 2017 yılında Hindistan ve Pakistan'ın örgüte tam üye olmasıyla Örgüt Orta Asya merkezli bölgesel bir güvenlik örgütü olmaktan çıkarak daha kapsayıcı ve kıtasal bir kuruma dönüştü. Böylelikle gelecekte Rusya'nın tasavvur ettiği Büyük Avrasya Ortaklığına zemin oluşturma kapasitesi daha da artmış oldu. Ayrıca, İndo-Pasifik ve QUAD⁵²⁶ gibi ABD merkezli kavramsallaştırmalara ve oluşumlarla da ilişki kuran Hindistan'ın, Çin ve Hindistan arasındaki gerilimlere rağmen Avrasya kurumlarına dâhil edilmesi Rus diplomasisi açısından önemli bir kazanım oldu. Diğer taraftan örgütün yıllık devlet başkanları zirvelerinin bazılarının (örneğin 2020, 2021 ve 2022) sonuç bildirilerinde ŞİÖ üyesi devletlerin, Rusya'nın "ŞİÖ, AEB, ASEAN ve diğer ilgili devletler ve çok taraflı birliklerin katılımıyla Büyük Avrasya Ortaklığı oluşturulması fikrine destek verdikleri" ibaresinin de yer aldığı görüldü.⁵²⁷

ASEAN ile ilişkilerde ise Ukrayna krizinden sonra dikkate değer bir hareketlenme yaşandı. Rusya 1996 yılında ASEAN'ın diyalog partneri olmuş ve 2005 ve 2010 yıllarında ise ASEAN-Rusya zirveleri düzenlenmişti. Bu dönemde ise 2016, 2018 ve 2021'de olmak üzere beş yıl içerisinde toplam üç ASEAN-Rusya zirvesi gerçekleştirildi. ASEAN-Rusya ilişkilerinin 20. yılının kutlandığı 2016 Soçi Zirvesi'ne Rusya'da ciddi bir önem atfedildi ve 2018 Singapur zirvesinde ASEAN-Rusya diyalogu stratejik ortaklık seviyesine yükseltildi.⁵²⁸ Aynı zirvede ASEAN ile AEB arasında da ticaret hacmini, yatırım ilişkilerini ve ekonomik işbirliğini arttırmayı hedefleyen bir memorandum imzalandı.⁵²⁹ Özetle Rusya'nın 2014 sonrası dönemde Asya-Pasifik ülkeleriyle ve bölgedeki uluslararası örgütlerle çok taraflı ilişkilerinde Büyük Avrasya tasavvuru etrafında ortaya konulan vizyona uygun bir biçimde hareket edilmiştir. Bu çerçevede Büyük Avrasya Ortaklığının daha çok Rusya ve Çin arasındaki işbirliğine dayanması stratejisine uygun olarak AEB ile Çin'in SREP projesi arasındaki eşgüdümü sağlamak adına bir ortaklık mekanizması inşa edilmeye çalışılmıştır. Diğer taraftan iki ülkenin üye olduğu bir bölgesel işbirliği örgütü olan

⁵²⁶ QUAD – Quadrilateral Security Dialogue, 2007 yılında Japonya, ABD, Hindistan ve Avustralya arasında bölgesel güvenlik konularında işbirliği ve iletişim kanalı olarak kurulmuş dördü diyalog platformu

⁵²⁷ Örn. bkz. "The Samarkand Declaration of the Heads of State Council of the Shanghai Cooperation Organisation", 16.09.2022. Web: <http://eng.sectsco.org/documents/> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.

⁵²⁸ ASEAN, (2022). "Overview ASEAN – Russia Dialogue Relations". Web: <https://asean.org/russia/> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.

⁵²⁹ "Memorandum of Understanding Between the Association of Southeast Asian Nations and the Eurasian Economic Commission on Economic Cooperation", (14.11.2018). Web: https://asean.org/wp-content/uploads/2012/05/44.-MoU-between-EEC-and-ASEAN-Final-clean-ASEAN-Version_updated_rev-1.pdf adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.

ŞİÖ'nün kapsayıcılığı daha da genişletilmiştir. Aynı şekilde AEB-ASEAN ve ŞİÖ arasındaki işbirlikleri güçlendirilerek “entegrasyonlar üstü bir entegrasyon” olarak Büyük Avrasya Ortaklığının küçük ve belki işlevsiz de olsa ilk adımları atılmaya çalışılmıştır. Hiç şüphesiz farklı entegrasyonlar arası çok taraflı işbirliklerine dayanan entegrasyonlar üstü bir entegrasyon olarak Büyük Avrasya Ortaklığı fikri son derece muğlak ve hayata geçirilmesi oldukça zor bir girişim olarak karşımızda durmaktadır. Rusya'nın bu projeyi gerçekleştirebilecek iktisadi ve siyasi güce ve bölge ülkeleri üzerinde bu denli bir etkiye ne ölçüde sahip olduğu büyük bir soru işaretidir. Rus devlet adamlarının ve entelektüellerin ne kadar süre bu fikrin arkasında duracakları da şüphelidir. Tüm bu çekinceler saklı kalmak kaydıyla Rusya'nın 2014 yılından bugüne Asya-Pasifik bölgesindeki söz konusu proaktif siyaseti yine de dikkate değer bir girişim olarak karşımızda durmaktadır.

6.5. Rusya'nın Asya Açılımı Bağlamında Rusya-Çin İlişkileri

Ukrayna krizi sonrası Rusya'nın Asya'ya yönelişinin bölge ülkeleriyle ikili ilişkilerine etkisi ise sınırlı düzeyde kaldı. Rus-Japon ilişkileri Rus Uzak Doğusunun kalkındırılması çabaları etrafında 2010'ların ilk yarısına hâkim olan Rusya'nın Doğu'ya dönüş stratejisinin etkisinde ve Japon başbakan Shinzo Abe'nin de girişimleriyle 2012 yılından itibaren bir hareketlilik kazanmıştı. İki ülke arasındaki artan üst düzey temaslar ve ticaret hacmi 2014 Ukrayna krizinden sonra Rusya'ya yönelik yaptırım kararlarına Japonya'nın da katılmasıyla gerileme yaşadı. 2014'te 32 milyar dolar civarında olan ticaret hacmi 2015'te 21, 2016'da ise 16 milyar dolara kadar düştü.⁵³⁰ İlişkiler 2016 yılından itibaren yeniden ivme kazandı ve özellikle de Uzak Doğu bölgesindeki yatırım ve ticaret ilişkileri tekrar canlanmaya başladı.⁵³¹ Kuril adaları sorunun çözümü için 2018 yılında Japon başbakan Abe'nin girişimiyle tekrar başlayan görüşmelerden ise bir sonuç çıkmazken⁵³² Kuril adaları özellikle de son dönemde Arktik bölgesindeki buzulların erimesiyle Çin'in Yol-Kuşak girişiminin kuzey rotası olarak ön plana çıkan Kuzey Deniz Rotası'nın üzerinde bulunması itibariyle stratejik bakımdan Rusya için daha da önemli hale gelmiş ve Kuril adaları sorununun

⁵³⁰ Federalnaya Tamojennaya Slujba, (2021), “İtogi vneshnei trgovli s osnovnymi stranami”, <https://customs.gov.ru/folder/511> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.

⁵³¹ Abiru, T. (2019). “Japan and the Development of the Russian Far East”, *Valdai Discussion Club*, 10. Web: <https://valdaiclub.com/a/valdai-papers/japan-and-the-development-of-the-russian-far-east/> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.

⁵³² Panov, A. vd. (2019). “Russia-Japan Relations: New Stage of Development”, *Russian International Affairs Council (RIAC)*, 5. Web: <https://russiancouncil.ru/en/activity/workingpapers/russia-japan-relations-new-stage-of-development/> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.

çözümü daha da zorlaşmıştır.⁵³³ Kore yarımadasında ise Rusya her iki taraf ile de dengeli bir ilişki geliştirerek, taraflarla diyalog kanallarını açık tutmayı hedeflemektedir.⁵³⁴ Son yıllardaki teşviklerle birlikte Güney Kore'nin Rus Uzak Doğusuna yönelik yatırımları artmış olsa da, Rusya hala Güney Kore'nin toplam dış yatırımları içinde oldukça küçük bir paya sahiptir ve iki ülke arasındaki ticaret hacminde hedeflenen seviyelere ulaşamamıştır.⁵³⁵ Güneydoğu Asya ülkeleriyle ilişkilerinde ise daha çok ASEAN üzerinden bölgedeki varlığını arttırmaya çalışsa da hem coğrafi uzaklık hem de gerekli siyasi ve ekonomik araçlardan yoksun olması sebebiyle Rusya'nın bu bölgedeki etkisi sınırlı düzeyde kalmıştır. Rusya ASEAN'ın diğer büyük güçlerle ekonomik ilişkileri arasında açık ara en düşük ticaret hacmine sahip ülke konumundadır.⁵³⁶

Diğer bölgesel aktörlerle ilişkilerin çeşitli sebeplerle istenilen seviyelere çıkarılamaması Rusya'nın yeni Asya stratejisinde Çin ile ilişkileri merkezi bir konuma yerleştirmiştir. Rusya'nın Çin ile ilişkilerinde diğer bölgesel aktörlerle yaşanan materyal ya da ideolojik kısıtların etkisinin daha az olması Ukrayna krizi sonrası Rusya'nın Asya açılımının Çin ile siyasi ve ekonomik yakınlaşmanın etrafında gelişmesine zemin hazırlamıştır. Rusya ve Çin coğrafi olarak uzun bir kara sınırını paylaşmaktadır ve özellikle de enerji ticareti düşünüldüğünde iki ekonomi birbirini tamamlayıcı niteliktedir. Diğer taraftan Japonya ya da Güney Kore'de olduğu gibi iki ülke ilişkilerinin gelişmesinin önünde ideolojik ya da jeopolitik kısıtların etkisi daha sınırlıdır. Ayrıca Rusya ve Çin, ABD'nin öncülük ettiği Batı bloğunun uluslararası sistemi tek başına domine etme isteğine karşı Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistemin yapısına dair ortak rahatsızlıklar ve beklentilerde birleşmekte bu da iki ülke yakınlaşmasına uygun bir zemin hazırlamaktadır.⁵³⁷ Trump döneminde ABD'nin Çin'e yönelik çevreleme politikası 2014 sonrası bu yakınlaşmaya daha da uygun bir zemin

⁵³³ Kuhrt, N., 2015, 182.

⁵³⁴ Trenin, D. (2017b). "Moscow Plays It Cool on NK Nuclear Crisis", *Carnegie Moscow Center*, <https://carnegie.ru/2017/05/14/moscow-plays-it-cool-on-nk-nuclear-crisis-pub-69969> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.

⁵³⁵ Suslina, S., Samsanova, V. (2020). "Russia and South Korea: Ways to Develop Economic Partnership", *Russian International Affairs Council (RIAC)*, 4-10. Web: <https://russiancouncil.ru/en/activity/policybriefs/russia-and-south-korea-ways-to-develop-economic-partnership/> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.

⁵³⁶ Kanaev, E. (2016). "Russia and ASEAN in Eurasia: Value-Added for Russia-ROK Cooperation" in *KIEP Studies in Comprehensive Regional Studies Collected Papers (International Edition) 16-15*, Sejong-si: Korea Institute for International Economic Policy, 310.

⁵³⁷ Lukin, A., Novikov, D., 2021, 35.

hazırlamıştır.⁵³⁸ Diğer taraftan Ukrayna krizi sonrası Rusya'nın Çin'e bağımlılığının artması Rusya ile ilişkilerinde Çin'in pozisyonunu güçlendirmiş, Rusya'nın yakın ilişkiler geliştirme girişimine cevap vermek bakımından Çin için daha uygun bir zemin oluşturmuştur.

Bu çerçevede 2014 sonrası dönemde iki ülke ilişkilerinin önemli bir ivme kazandığı görülmüştür. 2015 yılında İkinci Dünya Savaşı zaferinin 70. yılı çerçevesinde Moskova'da düzenlenen etkinliklere Çin Devlet Başkanı Xi Jinping de katılmış ve bu ziyaret kapsamında iki ülke arasında enerji, altyapı yatırımları, tarım, ticari ilişkiler ve güvenlik alanlarında toplam 33 anlaşma imzalanmıştır. Bu çerçevede, toplam 400 milyar dolar değerinde 30 yıllık doğalgaz ticareti sözleşmesi imzalanmış, başta Moskova-Kazan hızlı tren hattı inşaatı olmak üzere Çin'in Rusya'daki altyapı yatırımlarına dair anlaşmalar yapılmış, iki ülke arasındaki ticaret hacminin 2020 yılı itibariyle yıllık 200 milyar dolara çıkartılması hedefi konulmuştur.⁵³⁹ Rusya ve Çin arasındaki ticaret hacmi petrol fiyatlarındaki düşüşe bağlı olarak 2015 yılında bir düşüş gösterse de (68 milyar dolar), 2019 yılında 110 milyara yükselmiş, 2020 yılında ise pandeminin de etkisiyle 103 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.⁵⁴⁰ Pandemiden sonra yeniden canlanan ticari ilişkiler 2021 yılında 146 milyar dolar, 2022 yılında ise 190 milyar dolara ulaşmıştır.⁵⁴¹ Rusya'nın Çin'e ihracatının yaklaşık dörtte üçünü petrol ve doğalgaz oluşturmaktadır. ESPO petrol boru hattının Skovorodino-Daqing hattı üzerinden 2018 yılı içerisinde Çin'e toplam 28 milyon ton ham petrol ihraç edilmiştir. Bu hattın kapasitesinin ise önümüzdeki yıllarda yıllık 80 milyon tona çıkarılması planlanmaktadır.⁵⁴² Öte yandan 2014 yılında yapımına başlanan ve Rusya'nın Yakutistan ve İrkutsk bölgelerinden çıkarılan doğalgazı Çin'e taşıyacak olan yıllık 38 milyar metreküp kapasiteli *Sibirya'nın Gücü* doğalgaz boru hattı 2019 yılında faaliyete geçirilmiş ve Rus doğalgazı bu hat üzerinden Çin'e ihraç edilmeye başlanmıştır.⁵⁴³ Diğer taraftan,

⁵³⁸ Trenin, D. (2019). "China, Russia and the United States Contest a New World Order", *Carnegie Moscow Center*, <https://carnegie.ru/2019/05/07/china-russia-and-united-states-contest-new-world-order-pub-79078> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.

⁵³⁹ Roth, A. (2015). "Russia and China Sign Cooperation Pacts", *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/2015/05/09/world/europe/russia-and-china-sign-cooperation-pacts.html> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.; Perlez, J., Macfarquhar, N. (2015). "Friendship Between Putin and Xi Becomes Strained as Economies Falter", *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/2015/09/04/world/asia/friendship-between-putin-and-xi-becomes-strained-as-economies-falter.html> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.

⁵⁴⁰ Federalnaya Tamojennaya Slujba, (2021).

⁵⁴¹ "Russia-China trade turnover rises by 29.3% to record-breaking \$190 bln in 2022", *TASS*, (13.01.2023). Web: <https://tass.com/economy/1561975> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.

⁵⁴² Transneft, (2019), "Transneft Brings Eastern Siberia – Pacific Ocean Oil Pipeline to Maximum Capacity", <https://en.transneft.ru/newsPress/view/id/25213> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.

⁵⁴³ Gazprom, (2020a), "Power of Siberia", <https://www.gazprom.com/projects/power-of-siberia/> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.

Çin'in Rusya'ya olan yatırımlarında, özellikle de Doğu Ekonomik Forumu'nda imzalanan projelerin toplam değerinde ciddi bir artış olsa da (2015 yılında 1.3, 2019'da 3.4 trilyon Ruble), toplam yatırım miktarında istenen düzeye gelinememiştir.⁵⁴⁴ Fakat yatırım ortamı her geçen yıl iyileşmekte, özellikle de daha önceki yıllarda Rus Uzak Doğusunda Çin'e ve Çinli işçilere yönelik komplocu tedirginlik, son yıllarda yerini daha olumlu bir yaklaşıma bırakmaktadır.⁵⁴⁵

Rusya – Çin yakınlaşmasının hem Rusya'nın diğer bazı Asya-Pasifik ülkeleriyle ilişkilerine de yansımaları olmuş hem de Çin'in Rusya'nın yeni Asya yönelişinde bu denli ağırlık kazanması Rusya – Çin ilişkilerinin doğasına dair bazı çekincelerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Örneğin Japonya bölgede Çin'in yükselişinden rahatsızlık duymaktadır ve aslında Rusya dengeli bir siyaset izleyebilse başta Japonya ve Kore olmak üzere bölge ülkeleri açısından Çin'e karşı bölgede önemli bir denge unsuru olarak kabul görebilecektir. Fakat Rusya'nın bölge politikalarında çeşitliliği sağlayamaması ve Çin'e daha da bağımlı hale gelmesi Rusya'nın bölgedeki dengeleyici güç imajına zarar vermekte ve bölge ülkelerini bu bakımdan daha da tedirgin etmektedir. Örneğin, 2016 yılında Güney Çin Denizi'nde Çin ile gerçekleştirdiği ortak askeri tatbikat Rusya'nın ASEAN ülkeleri nezdinde Çin'e karşı potansiyel bir denge aktörü olarak görülmesini engelleyen bir gelişme olmuştur.⁵⁴⁶ Bu bakımdan Rusya'nın Asya ülkeleriyle ilişkilerinde çeşitlilik ihtiyacı ileride daha çok gündeme gelecektir. Diğer taraftan Çin ekonomisinin Rus ekonomisinden sekiz kat daha büyük olması bu iki ülke arasındaki ilişkilere eşitsiz bir görüntü katsa da Rusya'nın askeri ve diplomatik alandaki üstünlüğü ve tecrübesi kısmi bir denge yaratmaktadır.⁵⁴⁷ Fakat Rusya'nın 2014 sonrası dönemde Çin'e küresel alanda ihtiyacının artması Çin'in lehine olan bu asimetriyi daha da öne çıkarmıştır.⁵⁴⁸ Rusya'ya yönelik Batı yaptırımlarının son dönemde bu ülkeyi bölgede Çin'in ajandasını takip etmeye ittiği yorumları yapılmaktadır.⁵⁴⁹ Diğer taraftan, Rusya ve Çin arasında Ukrayna krizinden bu yana gelişmekte olan bu

⁵⁴⁴ Luzyanin, Huasheng, 2020, 54-58.

⁵⁴⁵ Zuenko, I. (2020). "Russia's Far East Seeks Partners Beyond China", *Carnegie Moscow Center*, <https://carnegie.ru/commentary/81278> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.; Liou, S. (2018). "Chinese Immigration to the Russian Far East", *Russian Analytical Digest*, No. 230, 9.

⁵⁴⁶ Tsvetov, A. (2018), "Russia and Multilateral Diplomacy in East Asia", *Russian International Affairs Council (RIAC)*, <https://russiancouncil.ru/en/analytics-and-comments/analytics/russia-and-multilateral-diplomacy-in-east-asia/> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.

⁵⁴⁷ Lo, 2019, 7.

⁵⁴⁸ Gabuev, A. (2019b). "Bad Cop, Mediator or Spoiler: Russia's Role on the Korean Peninsula", *Carnegie Moscow Center*, <https://carnegie.ru/commentary/78976> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.

⁵⁴⁹ Lukin, A. (2018). "Russia and the United States in the Asia Pasific: a Perspective of the English School", *Asian Perspective*, 42(3), 319.

yakınlaşmanın tam bir ittifak olmadığını, iki ülkenin tüm konularda topyekûn bir dayanışma göstermek zorunda olmadıklarını ve esnek bir ilişki modeli benimsediklerini savunan görüşler de bulunmaktadır.⁵⁵⁰

Sonuç olarak, dünyanın iktisadi ağırlık merkezi Asya'ya kayarken, aynı zamanda bir Asya ülkesi de olan Rusya'nın yüzünü Asya'ya çevirmesi ve Asya-Pasifik bölgesinin Rus dış politikasında öneminin giderek artması anlaşılabilir bir durumdur. Fakat yine de Rus dış politikasında son dönemde Asyalı kimliğin ve Asya-Pasifik ülkeleriyle ilişkilerin bu denli öne çıkmasının asıl sebebi 2014 Ukrayna krizinden sonra Rusya'nın Batılı devletlerle ilişkilerinin bozulması ve buradan doğabilecek zararın Rusya'nın Asyalı kimliği ve Asya-Pasifik ülkeleriyle ilişkileri üzerinden telafi edilmek istenmesidir. İlk kez 2014 Ukrayna krizinden sonradır ki Asya-Pasifik bölgesi Rus stratejik düşüncesinde Batı'ya alternatif bir bölge olmaktan çıkarak, birincil öneme sahip bir bölge haline gelmeye başlamıştır. Bu yeni dönemde Rusya'nın Asya-Pasifik bölgesine yönelik stratejilerini sistematik bir çerçeveye oturtmak ve Rusya'nın Asyalı kimliğini güçlendirmek adına Büyük Avrasya tasavvuru etrafında şekillenen bir sosyal yaratıcılık stratejisine de başvurulmuştur. Bu politika değişikliğini ve Asyalı kimliğin öne çıkışını Rus Dışişleri Bakanlığı tarafından 2008 yılından itibaren yayınlanan dış politika yıllıklarından da takip etmek mümkündür. Bu yıllıklarda Rus dış politikasının bölgelere göre incelemesi yapılırken 2014 yılına kadar önce BDT bölgesi, ardından Avrupa ve Amerika ve ancak dördüncü olarak Asya-Pasifik bölgesi ele alınırken 2015 yılı ile birlikte bu istikrarlı yaklaşım bir anda radikal bir değişikliğe uğramıştır. 2015 yılında önce BDT bölgesi, ardından “Avrasya bölgesinde entegrasyon süreçlerinin uyumlulaştırılması”, devamında Asya-Pasifik Bölgesi, Güney Asya ve ancak bunlardan sonra sırasıyla Avrupa ve Amerika ele alınmıştır. Burada özellikle de ikinci başlığın Büyük Avrasya Ortaklığı çerçevesinde gerçekleştirilmek istenen Asya bölgesindeki “entegrasyonların entegrasyonu” girişimine ayrılmış olması önemlidir. Bundan sonraki yıllarda da ilk üç sıralama değişmemiş, 2021 yılında ise “Asya-Pasifik bölgesi” yerine de “Büyük Avrasya ve Asya-Pasifik bölgesi” tabiri kullanılmaya başlanmıştır.⁵⁵¹

⁵⁵⁰ Örn. bkz. Lukyanov, F. (2017). “Fuzzy Alliances, Flexible Relations” in D.S. Hamilton, S. Meister (Eds.), *The Russia File: Russia and the West in an Unordered World*, Berlin: Center For Transatlantic Relations, 25.

⁵⁵¹ “Obzor vneshnepoliticheskoy deyatelnosti”. *Ministerstvo inostrannykh del Rossiiskoi Federatsii*. Web: <https://mid.ru/ru/activity/review/> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.

Rus Dışişleri Bakanlığı'nın yıllıklarına da yansıyan bu politika değişikliği ilk bölümde çoklu devlet kimlikleri ve kimlik karmaşıklığı yaklaşımı etrafında öne sürülen üçüncü teorik beklentiyi, yani kimlik karmaşıklığı yüksek devletlerin, dış politikalarındaki herhangi bir olumsuz gelişmenin bu kimliklerden birine zarar vermesi durumuna, bu kimliğinden bağımsız başka kimliklerini ön plana çıkararak ve o kimliklerle ilgili ilişkilerini güçlendirerek daha etkili cevap verirler önermesini desteklemektedir. İncelediğim örnekte Rus elitlerin bunu gerçekleştirebilmek ve Rusya'nın Asyalı kimliğinden mümkün olan en iyi şekilde faydalanmak için Büyük Avrasya tasavvuru etrafında şekillenen bir sosyal yaratıcılık stratejisine de başvurduğu görülmüştür. Bu durum kimlik karmaşıklığı yaklaşımının üçüncü önermesine şu katkıyı yapmaktadır: bir devlet herhangi bir kimlik krizinin sonucunda sosyal kimliklerinden birinin zarar görmesinden en az şekilde etkilenmek için başka bir kimliğini öne çıkarırken bunu aynı zamanda o kimliğe dair bir kimlik yönetim stratejisine başvurarak gerçekleştirmektedir. Anlaşılan o ki devlet bir kimlik krizine karşı öne çıkarmak istediği başka bir kimliği ile ilgili ilişkilerinden yeni durumda normalde olandan daha fazla getiri elde etmek zorunda olduğu için bunu sağlamak adına fazladan bir çabaya girişmesi ve bu çerçevede bu kimliğe yönelik yeni bir hareketlilik ya da yaratıcılık stratejisi benimsemesi gerekmektedir.

Diğer taraftan her ne kadar Rusya Ukrayna krizinden sonra Asyalı kimliğini öne çıkararak Asya-Pasifik ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmeye öncelik vermiş olsa da Asya ülkeleri ile ilişkilerin Batılı devletlerle bozulan ilişkilerden doğan boşluğu doldurup dolduramayacağı büyük bir soru işaretidir. Rusya'nın Asyalı kimliğinin başından beri hep arka plana atılmış olması, buna karşın şimdiye kadar Avrupalı kimliğin her dönem baskın bir kimlik olarak Rusya'nın siyasi, iktisadi ve sosyal etkileşimlerini domine etmesi bundan sonraki süreçte bu politika değişikliğinin ne ölçüde başarılı olabileceğine ve Asyalı kimliğin Avrupalı kimlikten daha baskın bir kimlik olarak kalıp kalamayacağına dair pek çok soru işareti doğurmaktadır. Nitekim yukarıda değindiğim pek çok bulgu Asyalı kimliğin Avrupalılığın yerini almasının ne denli zor olduğunu göstermektedir. Çin dışındaki Asya ülkeleriyle ekonomik ilişkilerin boyutunun en azından şimdilik Avrupalı ülkelerle ilişkilerin seviyesine erişmesi zor görünmektedir. Bu yüzden Çin bu yeni stratejide merkezi bir konuma yerleşmekte bu da Rusya'nın Asya-Pasifik siyasetinde yukarıda değindiğim yeni sorunları beraberinde getirmektedir. Ayrıca Asyalı kimliğin şimdiye kadar yeterince baskın bir kimlik olmaması Rusya'yı Asya-Pasifik bölgesel ilişkilerinin dışında bırakmıştır. Rusya'nın Asya-Pasifik'teki pozisyonu Avrupa'dan daha zayıftır. Bu ülkeler tarafından yabancı bir aktör

olarak görülmektedir⁵⁵² ve aslında ŞİÖ dışında hiçbir Asya-Pasifik bölgesel örgütünün kurucu üyesi ve hatta üyesi bile değildir. Dolayısıyla Rusya AGİT dışındaki Batılı kurumlara nasıl Soğuk Savaş sonrası dönemde sonradan dâhil olmaya çalışmışsa aynı durum Asyalı kurumlar için de geçerlidir. Bu noktada ilk bölümdeki teorik beklentilerimize geri dönecek olursak Rusya'nın Ukrayna krizinden sonra Asyalı kimliği etrafında geliştirdiği stratejilerin ve izlediği siyasetin başarılı olabilmesi için öncelikle bu kimlikle ilgili ben tanımlamalarının bölge ülkeleri tarafından da kabul görmesine bağlıdır. Dolayısıyla burada Asya-Pasifik ülkelerinin Rusya'nın Büyük Avrasya Ortaklığı çerçevesinde öne sürdüğü çok taraflı ortaklıklara ve Rusya'nın diğer bölgesel girişimlerine nasıl karşılık vereceği, kendi bölgesel örgütlerinin kapısını Rusya'ya ne kadar açacağı ve hatta daha da önemlisi Rusya'nın bunlara katılmaya ekonomik olarak ne kadar hazır olduğu belirleyici olacaktır. Diğer taraftan Çin dışındaki Asya devletleriyle ekonomik ilişkilerin zayıf olması Asya'ya yönelişin Ukrayna krizinden sonra Batı ile bozulan ilişkileri ne ölçüde telafi edebileceği sorusunu da gündeme getirmektedir. Teorik kısımda öne sürdüğümüz üzere bir kimlik krizinin yaratabileceği sosyal ve maddi tahribat ancak devlete hemen hemen aynı derecede maddi ve sosyal ödüller sağlayabilen kimliklerle tam olarak telafi edilebilecektir.

Yine de Büyük Avrasyacılar, Rusya'nın Asya ülkeleriyle Avrupa'da olduğu kadar derin anlaşmazlıklarının olmaması, buradaki bölgesel örgütlerin henüz yeni kurumlar olarak AB kadar katı kurallara sahip olmamaları ve dolayısıyla Rusya gibi ülkelerin eşit katılımına daha açık olması gibi nedenlerle Rusya'yı Asya'da Avrupa'da olduğundan daha avantajlı görmektedirler. Hatta Rusya'nın Avrupalı bir devlet olması bile onu Asya'da daha avantajlı yapmaktadır.⁵⁵³ Pek çok Büyük Avrasyacı aslında bu görüşü paylaşır, pek çoğu önceden Avrupa yanlısı olan bu isimler Ukrayna krizinden sonra devletin zorunlu politika değişimine hem ayak uydurmak hem de ön ayak olmak adına Büyük Avrasyacı olmuşlar fakat Avrupalılığı da bütünüyle terk edememişlerdir. Örneğin Karaganov Büyük Avrasya tezlerinin temelini oluşturan bir makalesinde bile Rusya'yı Avrupa'nın sınırlarını Pasifik'e taşımış bir devlet olarak tanımlar.⁵⁵⁴ Bu isimlere göre Büyük Avrasya Ortaklığı sayesinde Rusya küresel bir güce dönüşecek ve Avrupa için daha çekici bir ülke haline gelerek

⁵⁵² Kortunov, A. (2018). "One More Time on Greater Europe and Greater Eurasia", *Russia in Global Affairs*. Web: <https://eng.globalaffairs.ru/articles/one-more-time-on-greater-europe-and-greater-eurasia/> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.

⁵⁵³ Kortunov, A., 2018.

⁵⁵⁴ Bkz. Karaganov, S., 2016.

Avrupalılar tarafından eşit bir partner olarak kabul edilebilecektir.⁵⁵⁵ Yani, Rusya'nın bugün Avrupa'ya tekrar geri dönmesinin yolu Asya'dan geçmektedir.⁵⁵⁶ Bu durum teorik beklentilerimizde öne sürdüğümüz başka bir sorunu daha önümüze getirmektedir. Avrupalı kimliğin hâla merkeziliğini koruması Asyalı kimliğin Büyük Avrasyacılara göre bile halen daha Avrupalı kimlik ile aynı derecede öz saygı ve yüksek sosyal statü vaadetmediğini göstermektedir. Yine de bu durumun önümüzdeki süreçte Asyalı ülkelerin uluslararası konumunun güçlenmesi ve Rusya'nın uluslararası etkileşimlerinin sonucunda değişme potansiyeli vardır. Bundan sonra Asya-Pasifik ülkelerinin Rus dış politikasında şimdikinden daha önemsiz bir mevkiye düşme ihtimali azdır ve Asyalı kimliğin baskınlığı da Rusya'nın diğer kolektif kimlikleri arasında en azından 2014 Ukrayna krizi öncesinden daha fazla olacağı aşikârdır. Fakat yine de uzun vadede Asyalı kimliğin Avrasyalı ya da Avrupalı kimlik kadar baskın bir kimlik olarak kalmasının iktisadi, sosyal ve siyasi zemini şimdilik kısıtlı görünmektedir.

⁵⁵⁵ Karaganov, S., 2014.

⁵⁵⁶ Kortunov, A., 2018.

7. SONUÇ

İlk bölümde çoklu devlet kimlikleri ve kimlik karmaşıklığı yaklaşımı etrafında geliştirdiğim üç önerme çerçevesinde Rus dış politikasının farklı alanlarına yönelik sonraki bölümlerde yapmış olduğum örnek olay incelemeleri her üç başlık altında da bazı genel değerlendirmelere ulaşmamı sağladı. Kimlik çatışması durumlarını incelediğim ilk başlık Rusya'nın kimlik karmaşıklığı yüksek bir devlet olarak farklı devlet kimliklerinin bir dış politika olayında farklı davranışsal beklentiler yarattığı kimlik çatışması durumlarını da daha sık yaşayan bir devlet olduğunu gösterdi. Rusya'nın bu kimlik çatışması durumlarında nasıl hareket ettiği ise çeşitli faktörlere bağlı olarak değişiklik gösterdiği görüldü. Kimlik çatışması durumlarına yönelik geliştirdiğim teorik beklentilere uygun olarak her bir dış politika olayında o dönem için baskın olan kimlikler davranışsal tercihi belirlemede daha etkili oldu. Dolayısıyla, Küresel, Bölgesel Güç ve Avrupalı kimlikleri her dönem kimlik çatışması durumlarında öne çıktı. 2012'den itibaren Avrasyalı kimlik de baskın kimlik olarak bu kimliklere eklendi. Diğer kimlikler ise bu baskın kimlikler ile çatışma yaşadığı durumlarda, örneğin Bosna ve Kosova olaylarında Doğu Slav ya da Gürcistan, Ukrayna krizlerinde Egemen Demokrasi kimliklerine olduğu gibi, genellikle geri plana itildiler. Bu gibi durumlarda söz konusu kimliklere vurguya söylemsel düzeyde çok vermemeye gayret edildiği görüldü. İncelediğim vakalar baskın kimliklerin çatışması durumlarında ise Rusya'nın bu kimliklerinin hiçbirinden bütünüyle vazgeçemediği için olaylara müdahil olurken her bir kimliğinin davranışsal beklentileri arasında optimum bir denge tutturmaya çalıştığını gösterdi. Bazı vakalarda da Rus yöneticilerin kimlik çatışması durumlarında bir kimliğin içeriğini ya da içeriğini oluşturan farklı bileşenlere vurgunun derecesini değiştirerek içinde bulunulan duruma göre yeniden yorumlamak suretiyle kimlik uyumsuzluğunun derecesini azaltmaya çalıştığı görüldü.

Rusya'nın son çeyrek asırda öne çıkan kimlik yönetim stratejilerini incelediğim ikinci başlık altında elde ettiğim bulgular ise kimlik karmaşıklığı yüksek bir ülke olarak Rusya'nın tüm bu farklı sosyal kimlik alanlarından çeşitli kimlik yönetim stratejileri yoluyla pozitif bir öz değerlendirme elde etmek bakımından daha geniş bir hareket alanına ve daha çok esneklik payına sahip olduğunu gösterdi. Rus devlet adamlarının Rusya'nın mevcut sosyal kimliklerinden kolektif özsaygıya maksimum derecede katkı sağlamak ve devletin uluslararası statüsünü tahkim etmek adına bu kimliklere yönelik aynı anda bir ya da birden çok kimlik yönetim stratejisine başvurdıkları görüldü. Ayrıca bu çerçevede aynı devlet

kimliğine yönelik farklı dönemlerde farklı stratejiler geliştirilebileceğini de ortaya koydum. Tüm bunlar ilk bölümde geliştirdiğim teorik beklentilere uygun bulgular olarak öne çıksa da incelediğim kimlik yönetim stratejileri teorik beklentilerim arasında olmayan başka bir sonuç daha ortaya koydu. Bir kimliğe yönelik geliştirilen bir stratejinin genellikle tek başına o kimliği değil başka kimliklerini de pekiştirecek şekilde tasarlandığını gözlemledim. Bu durum özellikle de birbiri ile ilişkili ve birbirini tamamlayan kimlikler söz konusu olduğunda ve daha çok da yaratıcılık stratejilerinde ortaya çıkmaktaydı. Örneğin küresel terörle mücadele söylemi hem Avrupalı hem de Küresel Güç kimliğini, Rus Dünyası Tasavvuru hem Anavatan hem Bölgesel Güç kimliğini, Büyük Avrupa tasavvuru hem Avrupalı hem Küresel Güç kimliğini, Avrasya Birliği projesi hem Avrasyalı, hem Bölgesel Güç, hem de Küresel Güç kimliğini, Büyük Avrasya tasavvuru ise Asyalı ve Küresel Güç kimliğini tahkim edecek şekilde tasarlanmıştı. Bu durum bize her bir kimlik yönetim stratejisinin her zaman tek bir kimlik adına değil bazen ve hatta çoğu zaman, birden çok kimlikten maksimum özsaygı ve statü elde edecek şekilde tasarlanabileceğini göstermektedir.

2014 Ukrayna krizinden sonra Rusya'nın Avrupa ile bozulan ilişkilerini Asyalı kimliğini öne çıkararak Asya-Pasifik ülkeleri ile yakın ilişkiler geliştirmek suretiyle telafi etme çabalarını incelediğim üçüncü başlık çerçevesinde ulaştığım bulgular ise öncelikle kimlik karmaşıklığı yüksek bir ülke olarak Rusya'nın bu gibi kimlik krizlerine karşı başka kimliklerini öne çıkararak daha etkili cevap verebileceği yönündeki teorik beklentimi destekler nitelikte oldu. Buna ek olarak, teorik beklentilerim arasında olmayan başka bir sonuca da ulaştım: Bir devlet herhangi bir kimlik krizinin sonucunda sosyal kimliklerinden birinin zarar görmesinden en az şekilde etkilenmek için başka bir kimliğini öne çıkarırken bunu genellikle aynı zamanda o kimliğe dair bir kimlik yönetim stratejisine başvurarak gerçekleştirmeyi tercih etmektedir. Bunun sebebi ise öne çıkarmak istediği telafi kimliği ile ilgili ilişkilerinden yeni durumda normalde olandan daha fazla getiri elde etmek zorunda olduğu için bunu sağlamak adına fazladan bir çabaya girişme gerekliliği olarak görülmektedir. Diğer taraftan, Asyalı kimliğin Avrupalı kimlikten boşalan yeri doldurup dolduramayacağına yönelik soru işaretlerinin olması bir kimlik krizinin yaratabileceği sosyal ve maddi tahribatın ancak devlete hemen hemen aynı derecede öz saygı, yüksek sosyal statü ve benzer maddi getiriler vaat eden kimliklerle telafi edilebileceğine yönelik teorik beklentilerimi desteklemektedir. Avrupalı kimlik alanına giren ilişkilerin bozulmasından kaynaklı maddi ve sosyal zararın Asyalı kimlik alanının sunduğu ilişkiler üzerinden ne ölçüde telafi edilebileceği, Asyalı devletlerin Rusya'nın Asyalı kimliği

etrafında geliştirdiği ben temsillerine geri dönüşlerine, başvurduğu kimlik stratejilerinin gerçekleştirmekte ne denli başarılı olacağına ve bu devletlerle ilişkilerin sağlayabileceği maddi ve sosyal getirileri ne ölçüde arttırılabileceğine göre değişiklik gösterecektir.

Bu çalışmada, çoklu devlet kimlikleri ve kimlik karmaşıklığı yaklaşımı etrafında geliştirdiğim teorik çerçeve ve bunun Rus dış politikasının farklı olaylarına ve konularına uyarlanmasından elde ettiğim bulgular dış politikayı tekil bir ulus/devlet kimliği yerine devletin çoklu rol ve kolektif kimlikleri etrafında incelemenin kimlik ve dış politika arasındaki ilişkiyi göstermenin ötesine geçerek dış politikaya kimlik perspektifinden daha kapsamlı, bütüncül ve hipotetik bir yaklaşım geliştirmemize olanak sağlayabileceğini göstermektedir. Ortaya koyduğum bu çerçeve metodolojik açıdan belli riskler de taşımaktadır. Giriş bölümünde açıkça ifade ettiğim üzere bu çalışmadaki çoklu devlet kimlikleri anlayışının çıkış noktası Rus dış politikasına dair gözlemlerimden elde ettiğim ön bulgulardır. Fakat ilk bölümde ortaya koyduğum teorik çerçeveyi Rus dış politikası incelemelerimden yola çıkarak değil, sosyoloji ve psikoloji disiplinlerinde Rol, Kimlik, Sosyal Kimlik, Kimlik Karmaşıklığı ve Sosyal Kimlik Karmaşıklığı Teorileri gibi farklı teoriler çerçevesinde çoklu kimliklere yönelik oluşmuş kuramsal malzemeyi Uluslararası İlişkiler disiplinine uyarlamak suretiyle geliştirdim. Saydığım bu farklı araştırma geleneklerinden entegre bir model oluşturmanın ontolojik ve epistemolojik açıdan neden herhangi bir mahsurunun olmadığını da ilk bölümde detaylıca gösterdim. Dolayısıyla çoklu devlet kimlikleri ve kimlik karmaşıklığı yaklaşımını Rusya vakasından değil sosyoloji ve psikoloji disiplinlerinde bu konu üzerine gelişmiş yazından ve bunların Uluslararası ilişkiler disiplinine de yansımış bazı araştırma gündemlerinin ortaya koyduğu çalışmalardan esinlenerek geliştirdim. Yine de bu inşa sürecinde söz konusu teorik beklentileri öne sürerken Rusya'ya dair ön bulgularımın etkisinden ne ölçüde sıyrılabildiğimi bilmiyorum. Sosyal bilim disiplinleri sadece tek bir vakayı açıklayacak şekilde geliştirilmiş orta düzey teori girişimleri ile doludur. Bu yüzden çoklu devlet kimlikleri ve kimlik karmaşıklığı yaklaşımını geliştirirken öznel müdahalelerden olabildiğince uzak kalmaya çalışarak basitlik prensibi üzerinde genellenebilirliği yüksek bir orta düzey teori geliştirmeye çalıştım. Bu bakımdan çoklu devlet kimlikleri ve kimlik karmaşıklığı yaklaşımı çerçevesinde ortaya koyduğum kuramsal beklentilerin başta kimlik karmaşıklığı yüksek devletler olmak üzere (Türkiye, Hindistan gibi) diğer devletlerin dış politikalarını da kimlik perspektifinden bütüncül ve kapsamlı bir çerçevede açıklama gücünün olduğu kanaatindeyim. İlerleyen dönemlerde bu kapsamda yapılacak çalışmaların hem teorinin genellenebilirliğinin testi hem

de farklı ÷lkelerden elde edilecek farklı bulguların teorisinin hipotetik açıdan modifiye edilmesi bakımından çok değerli katkılar sunabileceğini dñşñnñyorum. Daha genel olarak ise bu çalışmada yapmaya çalıştığım esas şey, uluslararası ilişkiler kimlik çalışmalarının artık tekil bir ulusal kimlik yerine devletin çoklu sosyal kimlikleri ÷zerinden dış politikayı ele almalarının onlara sunabileceği çok boyutlu, karmaşık ve kapsamlı araştırma gñndemini ortaya koymak ve devletin çoklu sosyal kimliklerinin her birinin tekil bir ulusal kimliğe gñre bir değişken ya da analitik bir araç olarak çok daha kullanışlı olduğunu gñstermekti.

KAYNAKLAR

- “Address by the President of the Russian Federation”, (21.02.2022). Web: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/67828> adresinden 15 Kasım 2022’de alınmıştır.
- “Annual Address to the Federal Assembly of the Russian Federation”, (03.04.2001). Web: <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/21216> adresinden 15 Kasım 2022’de alınmıştır.
- “Bucharest Summit Declaration”, *North Atlantic Treaty Organization*, (03.04.2008). Web: https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_8443.htm adresinden 15 Kasım 2022’de alınmıştır.
- “Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation Approved by President of the Russian Federation V. Putin on 12 February 2013”. *Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation*. Web: <https://archive.mid.ru/ns%ADosndoc.nsf/1e5f0de28fe77fdcc32575d900298676/869c9d2b87ad8014c32575d9002b1c38?OpenDocument> adresinden 15 Kasım 2022’de alınmıştır.
- “Dmitry Medvedev made a statement on the situation in South Ossetia” (08.08.2008). Web: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/1043> adresinden 15 Kasım 2022’de alınmıştır.
- “Eastern Ukraine: A Dangerous Winter”, Crisis Group Europe Report No 235. (18.12.2014). Web: <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/eastern-europe/ukraine/eastern-ukraine-dangerous-winter> adresinden 15 Kasım 2022’de alınmıştır.
- “Eurasian Economic Union Agreement takes into account interests of all member states: President Nazarbayev”, *Tengri News*, (29.05.2014). Web: http://en.tengrinews.kz/politics_sub/Eurasian-Economic-Union-Agreement-takes-into-account-interests-of-all-member-253840/ adresinden 15 Kasım 2022’de alınmıştır.
- “Federalnyi zakon o gosudarstvennoi politike Rossiiskoi Federatsii v otnoshenii sootchestvennikov za rubezhom ot 24.05.1999 g.”, <http://www.kremlin.ru/acts/bank/13875> adresinden 15 Kasım 2022’de alınmıştır.
- “Foreign Policy Conception of The Russian Federation (1993)”, in A. Melville, T. Shakleina, (Eds.), (2005). ***Russian Foreign Policy in Transition: Concepts and Realities***. Budapest: Central European University Press, pp. 27-64.
- “Interview by Minister of Foreign Affairs of the Russian Federation Sergey Lavrov to BBC”. *Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation*. (09.08.2008). Web: <https://www.mid.ru/print/?id=1742436&lang=ru> adresinden 15 Kasım 2022’de alınmıştır.

- “Interview to TASS News Agency”, (24.11.2014). Web: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/47054> adresinden 15 Kasım 2022’de alınmıştır.
- “Interview with Television Channel Euronews”, (02.09.2008). Web: <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/48303> adresinden 15 Kasım 2022’de alınmıştır.
- “Konstitutsiia Rossiiskoi Federatsii”, Web: <http://www.kremlin.ru/acts/constitution> adresinden 21 Ocak 2022’de alınmıştır.
- “Kontseptsiiia vneshnei politiki Rossiiskoi Federatsii”. (11.07.2000). *Nezavisimaya Gazeta*. Web: ng.ru/world/2000-07-11/1_1_concept.html?print=Y adresinden 15 Kasım 2022’de alınmıştır.
- “Memorandum of Understanding Between the Association of Southeast Asian Nations and the Eurasian Economic Commission on Economic Cooperation”, (14.11.2018). Web: https://asean.org/wp-content/uploads/2012/05/44.-MoU-between-EEC-and-ASEAN-Final-clean-ASEAN-Version_updated_rev-1.pdf adresinden 15 Kasım 2022’de alınmıştır.
- “National Composition of the Population”, State Statistics Committee of Ukraine, <http://2001.ukrcensus.gov.ua/eng/results/general/nationality/> adresinden 15 Kasım 2022’de alınmıştır.
- “Obzorı vneshnepoliticheskoy deyatel’nosti”. *Ministerstvo inostrannykh del Rossiiskoi Federatsii*. Web: <https://mid.ru/ru/activity/review/> adresinden 15 Kasım 2022’de alınmıştır.
- “Opinions and views of the citizens of Southern and Eastern regions of Ukraine: April 2014”, *Kyiv International Institute of Sociology*, (20.04.2014). Web: <https://www.kiis.com.ua/?lang=eng&cat=reports&id=302&page=1&y=2014&m=4> adresinden 15 Kasım 2022’de alınmıştır.
- “Rebels without a Cause: Russia’s Proxies in Eastern Ukraine”, Crisis Group Europe Report No 254, (16.07.2019). Web: <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/eastern-europe/ukraine/254-rebels-without-cause-russias-proxies-eastern-ukraine> adresinden 15 Kasım 2022’de alınmıştır.
- “Russia Plans 7,600 force in Georgia Rebel Regions,” *Reuters*, (09.09.2008). Web: <http://www.reuters.com/article/topNews/idUSL272497420080909> adresinden 15 Kasım 2022’de alınmıştır.
- “Russia-China trade turnover rises by 29.3% to record-breaking \$190 bln in 2022”, *TASS*, (13.01.2023). Web: <https://tass.com/economy/1561975> adresinden 15 Kasım 2022’de alınmıştır.
- “Sovmestnoe zaiavlenie Rossiiskoi Federatsii i Kitaiskoi Narodnoi Respubliki o sotrudnichestve po sopriazheniiu stroitelstva Evraziiskogo ekonomicheskogo soiuzı i Ekonomicheskogo poiasa Shelkovogo puti” (08.05.2015). Web: <http://www.kremlin.ru/supplement/4971> adresinden 15 Kasım 2022’de alınmıştır.

- “Sovmestnoe zaiavlenie Rossiiskoi Federatsii i Kitaiskoi Narodnoi Respubliki o razvitii otnoshenii vseobieemliushchego partnerstva i strategicheskogo vzaimodeistviia, vstupaishchikh v novuiu epokhu”. (05.06.2019). Web: <http://kremlin.ru/supplement/5413> adresinden 15 Kasım 2022’de alınmıştır.
- “The Foreign Policy Concept of the Russian Federation Approved by Dmitry A. Medvedev, President of the Russian Federation, on 12 July 2008”, Web: https://russiaeu.ru/userfiles/file/foreign_policy_concept_english.pdf adresinden 15 Kasım 2022’de alınmıştır.
- “The man behind Putin’s pugnacity”. *Russia in Global Affairs*. Web: <https://eng.globalaffairs.ru/articles/the-man-behind-putins-pugnacity/> adresinden 15 Kasım 2022 tarihinde alınmıştır.
- “The Samarkand Declaration of the Heads of State Council of the Shanghai Cooperation Organisation”, 16.09.2022. Web: <http://eng.sectsco.org/documents/> adresinden 15 Kasım 2022’de alınmıştır.
- “The Ukraine Crisis: Risks of Renewed Military Conflict after Minsk II”, Crisis Group Europe Briefing No 73. (01.04.2015). Web: <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/eastern-europe/ukraine/ukraine-crisis-risks-renewed-military-conflict-after-minsk-ii> adresinden 15 Kasım 2022’de alınmıştır.
- “Ukaz Prezidenta Rossiyskoy Federatsii, N 849 O polnomochnom predstavitele Prezidenta Rossiiskoi Federatsii v federalnom okruge”, (2000, 13 Mayıs) <http://base.garant.ru/12119586/> adresinden 15 Kasım 2022’de alınmıştır.
- “Up in Flames: Humanitarian Law Violations and Civilian Victims in the Conflict Over Ossetia”. *Human Rights Watch*. (2009). Web: <https://www.hrw.org/sites/default/files/reports/georgia0109web.pdf> adresinden 15 Kasım 2022’de alınmıştır.
- “Vladimir Putin answered journalists’ questions on the situation in Ukraine”, (04.03.2014). Web: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/20366> adresinden 15 Kasım 2022’de alınmıştır.
- “Vladimir Putin Meets with Members the Valdai International Discussion Club”. (20.09.2013). Web: https://valdaiclub.com/a/highlights/vladimir_putin_meets_with_members_the_valdai_international_discussion_club_transcript_of_the_speech/ adresinden 15 Kasım 2022’de alınmıştır.
- Abdelal, R., Herrera, Y., Iain Johnston, A., McDermott, R. (2009). “Identity as a Variable” in R. Abdelal, Y. Herrera, A. Johnston, R. McDermott (Eds.), ***Measuring Identity: A Guide for Social Scientists***, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 17-32.
- Abiru, T. (2019). “Japan and the Development of the Russian Far East”, *Valdai Discussion Club*. Web: <https://valdaiclub.com/a/valdai-papers/japan-and-the-development-of-the-russian-far-east/> adresinden 15 Kasım 2022’de alınmıştır.
- Abrams, D., Hogg, M.A. (1998). ***Social Identifications: A Social Psychology of Intergroup Relations and Group Processes***, London: Routledge.

- Abrams, D., Hogg, M.A. (2010). "Social Identity and Self-Categorization", in H J.F. Dovidio, M. Hewstone, P. Glick, V.M. Esses (Eds.), **The SAGE Handbook of Prejudice, Stereotyping and Discrimination**. London: SAGE Publications, pp. 179-193.
- Adler, E. (2013). "Constructivism in International Relations: Sources, Contributions, and Debates", in W. Carlsneas, T. Risse and B. A. Simmons (Eds). **Handbook of International Relations**, London: Sage Publications, pp. 112-144.
- Aktürk, Ş. (2010). "Passport Identification and Nation-Building in Post-Soviet Russia". **Post-Soviet Affairs**, 26(4), 314-341.
- Anishchuk, A. (2011). "Russia's Medvedev raps Putin's Libya "crusade" jibe", *Reuters*. Web: <https://www.reuters.com/article/us-libya-russia-idUSTRE72K5AJ20110321> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.
- Arbatov, A.G. (1993). "Russia's Foreign Policy Alternatives". **International Security**, 18(2), 5-43.
- Arbatov, A.G. (1998). **Rossiiskaya natsionalnaya ideya i vneshnyaya politika: mify i realnosti**. Moscow: Moskovskii Obshchestvennyi Nauchnyi Fond.
- ASEAN, (2022). "Overview ASEAN – Russia Dialogue Relations". Web: <https://asean.org/russia/> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.
- Ashford, E. (2016). "Not-So-Smart Sanctions: The Failure of Western Restrictions Against Russia". **Foreign Affairs**, 95(1), 114–123.
- Ashmore, R.D., Jussim, L. (1997). "Introduction: Toward a Second Century of the Scientific Analysis of Self and Identity" in R.D. Ashmore and L. Jussim (Eds.), **Self and Identity: Fundamental Issues**, New York: Oxford University Press, pp. 3-19.
- Barnett, M. (1993). "Institutions, Roles, and Disorder: The Case of the Arab States System". **International Studies Quarterly**, 37(3), 271–96.
- Barrington, L. (2001). "Russian-Speakers in Ukraine and Kazakhstan: "Nationality", "Population", or Neither?". **Post-Soviet Affairs**, 17(2), 129-158.
- Barrington, L. (2022). "A New Look at Region, Language, Ethnicity and Civic National Identity in Ukraine". **Europe-Asia Studies**, 74(3), 360-381.
- Bassin, M. (2008). "Eurasianism "Classical" and "Neo": The Lines of Continuity" in T. Mochizuki, (Ed.), **Beyond the Empire: Images of Russia in the Eurasian Cultural Context**, Sapporo: Slavic Research Center, pp. 279-294.
- Bennett, A., Checkel, J.T. (2015). "Process Tracing: From Philosophical Roots to Best Practice" in A. Bennett ve J.T. Checkel. (2015). **Process Tracing. Process Tracing: From Metaphor to Analytic Tool**. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 3-38.
- Berenskoetter, F. (2010). "Identity in International Relations" in R. A. Denemark, **The International Studies Encyclopedia, IV**. New York: Wiley-Blackwell, pp. 3595–3611.

- Birgersson, S. (1997). The Evolution of Soviet Foreign Policy in Southeast Asia: Implications for Russian Foreign Policy, *Asian Affairs*, 2(4), 212-234.
- Blakkisrud, H. (2023). "Russkii as the New Rossiiskii Nation-Building in Russia After 1991". *Nationalities Papers*, 51(1), 64-79.
- Blakkisrud, H., Kolstoe, P. (2013). "From Secessionist Conflict Toward a Functioning State: Processes of State- and Nation-Building in Transnistria". *Post-Soviet Affairs*, 27(2), 178-210.
- Blyakher, L., Bordachev, T., Druzhinin, A., Karaganov, S. (2018). "Toward the Great Ocean – 6: People, History, Ideology, Education", *Valdai Discussion Club*. Web: <https://valdaiclub.com/files/19357/> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.
- Bordachev, T. (2015). "New Eurasian Momentum", *Russia in Global Affairs*. Web: <https://eng.globalaffairs.ru/articles/new-urasian-momentum/> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.
- Bordachev, T., Likhacheva, A., Korolev, A., Malashenkova, O., vd. (2019). "Eurasian Economic Integration: Between Absolute and Relative Benefits". *Valdai Discussion Club*. Web: <https://valdaiclub.com/a/reports/eurasian-economic-integration-report/> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.
- Bozdağlıoğlu, Y. (2003). *Turkish Foreign Policy and Turkish Identity: A Constructivist Approach*. New York: Routledge.
- Branscombe, N.R., Schmitt, M.T., Harvey, R.D. (1999). "Perceiving pervasive discrimination among African - Americans: Implications for group identification and wellbeing". *Journal of Personality and Social Psychology*, 77(1), 135-149.
- Breuning M. (2011). "Role theory research in international relations State of the art and blind spots" in S. Harnisch, C. Frank, H.W. Maull (Eds.). *Role Theory in International Relations: Approaches and Analyses*. New York: Routledge, pp. 16-35.
- Breuning, M. (1995). "Words and Deeds: Foreign Assistance Rhetoric and Policy Behavior in the Netherlands, Belgium, and the United Kingdom". *International Studies Quarterly*, 39(2), 235-254.
- Breuning, M., Pechenina, A. (2020). "Role Dissonance in Foreign Policy: Russia, Power, and Intercountry Adoption". *Foreign Policy Analysis*, 16(1), 21-40.
- Brewer, M. B. (2001). "The many faces of social identity: Implications for political psychology", *Political Psychology*, 22(1), 115-125.
- Brewer, M.B. (1991). The social self: On being the same and different at the same time. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 17(5), 475-482.
- Brewer, M.B., Gardner, W. (1996). "Who is this "we"? Levels of collective identity and self representation". *Journal of Personality and Social Psychology*, 71(1), 83-93.
- Brubaker, R., Cooper, F. (2000). "Beyond "Identity"". *Theory and Society*, 29(1), 1-47.

- Brummer, K., Thies, C.G. (2015). "The Contested Selection of National Role Conceptions". *Foreign Policy Analysis*, 11(3), 273–293.
- Bryanski, G. (2011). "Putin likens U.N. Libya resolution to crusades", *Reuters*. Web: <https://www.reuters.com/article/us-libya-russia-idUSTRE72K3JR20110321> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.
- Bucher, B., Jasper, U. (2016). "Revisiting "identity" in International Relations: From identity as substance to identifications in action". *European Journal of International Relations*, 23(2), 391–415.
- Burke, P.J., Reitzes, D.C. (1981). "The Link Between Identity and Role Performance". *Social Psychology Quarterly*, 44(2), 83-92.
- Burke, P.J., Stets J.E. (2009). *Identity Theory*, New York: Oxford University Press.
- Campbell, D. (1992). *Writing Security: United States Foreign Policy and the Politics of Identity*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Cantir, C., Kaarbo, J. (2012). "Contested Roles and Domestic Politics: Reflections on Role Theory in Foreign Policy Analysis and IR Theory". *Foreign Policy Analysis*, 8(1), 5-24.
- Cantir, C., Kaarbo, J. (2016). "Unpacking Ego in Role Theory: Vertical and Horizontal Role Contestation and Foreign Policy" in C. Cantir, J. Kaarbo (Eds.). *Domestic Role Contestation, Foreign Policy, and International Relations*. New York: Routledge, pp. 1-22.
- Cantir, C., Kaarbo, J. (Eds.). (2016). *Domestic Role Contestation, Foreign Policy, and International Relations*. New York: Routledge.
- Cast, A.D., Burke, P.J. (2002). "A theory of self-esteem". *Social Forces*, 80(10), 41–68.
- Chafetz, G. (1996–97). "The Struggle for National Identity in Post-Soviet Russia". *Political Science Quarterly*, 111(4), pp. 661-688.
- Chafetz, G., Abramson, H., Grillot, S. (1996). "Role Theory and Foreign Policy: Belarussian and Ukrainian Compliance With the Nuclear Nonproliferation Regime". *Political Psychology*, 17(4), 727–757.
- Chafetz, G., Spirtas, M., Frankel, B. (1999). "Introduction: Tracing the influence of identity on foreign policy" in G. Chafetz, M. Spirtas, B. Frankel (Eds.). *The Origins of National Interests*. New York: Frank Cass Publishers, pp. vii-xxii.
- Charmaz, K. (2000). "Grounded theory: Constructivist and objectivist methods" in N.K. Denzin, Y.S. Lincoln (Eds.), *Handbook of qualitative research* (Second Edition), Thousand Oaks, CA: Sage Publication, pp. 509–535.
- Checkel, J.T. (1998). "The constructivist turn in International Relations theory", *World Politics*, 50(2), 324–348.

- Clunan, A.L. (2009). *The Social Construction of Russia's Resurgence: Aspirations, Identity, and Security Interests*. Baltimore: The John Hopkins University Press.
- Clunan, A.L. (2014). Historical aspirations and the domestic politics of Russia's pursuit of international status. *Communist and Post-Communist Studies*, 47(3-4), 281–290.
- Crisp, R. J., Hewstone, M. (2007). "Multiple social categorization". *Advances in Experimental Social Psychology*, Vol. 39, 163–254.
- Crocker, J., Major, B. (1989). "Social stigma and self-esteem: The self-protective properties of stigma". *Psychological Review*, 96(4), 608–630.
- CSCAP - the Russian National Committee of the Council for Security Cooperation in Asia Pacific. (2010). "Going East: Russia's Asia-Pacific Strategy", *Russia in Global Affairs*, Web: <https://eng.globalaffairs.ru/articles/going-east-russias-asia-pacific-strategy/> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.
- Deaux K., Martin D. (2003). "Interpersonal Networks and Social Categories: Specifying Levels of Context in Identity Processes". *Social Psychology Quarterly*, 66(2), 101-117.
- Deschamps J., Devos, T. (1998). "Regarding the Relationship Between Social Identity and Personal Identity" in S. Worchel, J.F. Morales, D. Paez, J. Deschamps (Eds.), *Social Identity: International Perspectives*. London: SAGE Publications, (1998), pp. 1-12.
- Deutsch, K.W., Burrell, S.A., Kann, R.A. (1957). *Political Community and the North Atlantic Area*. Princeton: Princeton University Press.
- Deyermond, R. (2016). "The Uses of Sovereignty in Twentyfirst Century Russian Foreign Policy". *Europe-Asia Studies*, 68(6), 957-98.
- Dodonov, V. (2022). "Eurasian Integration: Progress and Problems". *Valdai Discussion Club*. Web: <https://valdaiclub.com/a/highlights/eurasian-integration-progress-and-problems/> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.
- Donaldson, R.H., Noguee, J.L. (2009). *The Foreign Policy of Russia: Changing Systems, Enduring Interests*, New York: M.E. Sharpe.
- Donaldson, R.H., Noguee, J.L., Nadkarni, V. (2014). *The Foreign Policy of Russia: Changing Systems, Enduring Interests*, (Fifth Edition). New York: Routledge.
- Eliküçük Yıldırım, N. (2018). *Statü, Kimlik ve Sosyal Hiyerarşi: Çin Akademisindeki Uluslararası Strateji Tartışmaları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Eliküçük Yıldırım, N. (2021). "Rigid boundaries between Turkey and China: is political mobility possible?", *Turkish Studies*, 22(1), 28-48.
- Ervin, L.H., Stryker, S. (2001). "Theorizing the Relationship Between Self-Esteem and Identity" in T. Owens, S. Stryker, N. Goodman (Eds.), *Extending Self-Esteem Theory and Research: Sociological and Psychological Currents*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 29-55.

- Farrell, T. (2002). "Constructivist Security Studies: Portrait of a Research Program". *International Studies Review*, 4 (1): 49–72.
- Fearon, J.D. (1999). "What Is Identity (As We Now Use the Word)?" *Stanford University*. Web: <https://web.stanford.edu/group/fearon-research/cgi-bin/wordpress/wp-content/uploads/2013/10/What-is-Identity-as-we-now-use-the-word-.pdf> adresinden 13 Kasım 2021 tarihinde alınmıştır.
- Federalnaya Tamojennaya Slujba, (2021), "İtogi vneshnei trgovli s osnovnymi stranami", <https://customs.gov.ru/folder/511> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.
- Feklyunina, V. (2016). "Soft power and identity: Russia, Ukraine and the "Russian world(s)". *European Journal of International Relations*, 22(4), 773–796.
- Finnemore, M. (1996). *National Interests in International Society*. Ithaca: Cornell University Press.
- Foote, N.N. (1951). "Identification as the basis for a theory of motivation". *American Sociological Review*, 16(1), 14–21.
- Gabuev, A. (2019b). "Bad Cop, Mediator or Spoiler: Russia's Role on the Korean Peninsula", *Carnegie Moscow Center*, <https://carnegie.ru/commentary/78976> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.
- Gazprom, (2020a), "Power of Siberia", <https://www.gazprom.com/projects/power-of-siberia/> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.
- Gazprom, (2020b), "Vostochnaya gazovaya programma", Web: <https://www.gazprom.ru/projects/east-program/> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.
- Gecas, V. (1982). "The Self-Concept". *Annual Review of Sociology*, 8(1), 1–33.
- George, A.L., Bennett, A. (2005). *Case Studies and Theory Development in the Social Sciences*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Gergen, K. J. (1991). *The Saturated Self: Dilemmas of Identity in Contemporary Life*. New York: Basic Books.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Stanford: Stanford University Press.
- Glaser, B.G., Strauss, A.L. (1967). *The Discovery of Grounded Theory*. Chicago: Aldine.
- Gleason, P. (1983). "Identifying Identity: A Semantic History". *The Journal of American History*, 69(4), 910-931.
- Goffman E. (1959). *The Presentation of Self in Everyday Life*. Garden City: Doubleday.
- Greenfeld, L. (1992). *Five Roads to Modernity*. Cambridge: Harvard University Press.

- Hintz, L. (2016). ““Take it outside!” National identity contestation in the foreign policy arena”. *European Journal of International Relations*, 22(2), 335–361.
- Hogg, M.A. (2016). “Social Identity Theory” in S. McKeown, R. Haji, N. Ferguson (Eds.), *Understanding Peace and Conflict Through Social Identity Theory: Contemporary Global Perspectives*. Springer International Publishing, pp. 3-17.
- Hogg, M.A., Abrams, D., Brewer, M.B. (2017). “Social identity: The role of self in group processes and intergroup relations”. *Group Processes & Intergroup Relations*, 20(5), 1-12.
- Holsti, K.J. (1970). “National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy”. *International Studies Quarterly*, 14(3), 233-309.
- Hopf T. (2005). “Identity, legitimacy, and the use of military force: Russia's great power identities and military intervention in Abkhazia”. *Review of International Studies*, Vol. 31, 225–243.
- Hopf, T. (1998). “The promise of constructivism in International Relations theory”, *International Security*, 23(1), 171–200.
- Hopf, T. (2002). *Social Construction of International Politics: Identities and Foreign Policies. Moscow, 1955 and 1999*. Ithaca: Cornell University Press.
- Hopf, T. (2016). ““Crimea is ours’: A discursive history”. *International Relations*, 30(2), 227–255.
- Inozemtsev, V. (2009). “The Post-Crisis World: Searching for a New Framework,” *Russia in Global Affairs*, No. 3. Web: <https://eng.globalaffairs.ru/articles/the-post-crisis-world-searching-for-a-new-framework/> adresinden 15 Kasım 2022’de alınmıştır.
- Inozemtsev, V. (2021). “The 'Near Abroad' – A Key Explanatory Concept In Russian Foreign Policy”, *The Middle East Media Research Institute*, Web: <https://www.memri.org/reports/near-abroad-%E2%80%93-key-explanatory-concept-russian-foreign-policy> adresinden 15 Kasım 2022’de alınmıştır.
- Ivanov, I. (2015). “The Sunset of Greater Europe”, *Russian International Affairs Council (RIAC)*, Web: <https://russiancouncil.ru/en/analytics-and-comments/analytics/zakat-bolshoy-evropy/> adresinden 15 Kasım 2022’de alınmıştır.
- James, W. (1890/1983). *The Principles of Psychology*. Cambridge: Harvard University Press.
- Jetten, J., Branscombe, N. R., Haslam, S. A., et al. (2015). “Having a lot of a good thing: multiple important group memberships as a source of self-esteem”. *Plos one*, 10(5), 1-29.
- Jetten, J., Branscombe, N.R., Schmitt, M.T., Spears, R. (2001). “Rebels with a Cause: Group Identification as a Response to Perceived Discrimination from the Mainstream”. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 27(9), 1204–1213.

- Kaczmariski, M. (2011). "Russia on the military intervention in Libya", *Center for Eastern Studies*. Web: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2011-03-23/russia-military-intervention-libya> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.
- Kafkasyalı, M.S. (2010). *Uluslararası Sistemin Yapısı ve İşleyişine Kendi Bilinci ve Öteki Algılaması Üzerinden Farklı Bir Yaklaşım*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kanaev, E. (2016). "Russia and ASEAN in Eurasia: Value-Added for Russia-ROK Cooperation" in *KIEP Studies in Comprehensive Regional Studies Collected Papers (International Edition) 16-15*, Sejong-si: Korea Institute for International Economic Policy, pp. 287-332.
- Kanet, R.E., Kozhemiakin, A.V., Birgersson, S.M. (1997). "The Third World in Russian Foreign Policy" in R.E. Kanet, A.V. Kozhemiakin (Eds.), *The Foreign Policy of the Russian Federation*, Londra: Palgrave Macmillan, pp. 159-191.
- Karabulut, B. (2015). *Güvenlik: Küreselleşme Sürecinde Güvenliği Yeniden Düşünmek*. Ankara: Barış Kitap.
- Karaganov, S. (2014). "Turning East?", *Russia in Global Affairs*, Web: <https://eng.globalaffairs.ru/articles/turning-east/> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.
- Karaganov, S. (2016). "From East to West or Greater Eurasia", *Russia in Global Affairs*, <https://eng.globalaffairs.ru/articles/from-east-to-west-or-greater-eurasia/> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.
- Karaganov, S. (2018). "The new Cold War and the emerging Greater Eurasia". *Journal of Eurasian Studies*, 9(2), 85–93.
- Karaganov, S., Suslov, D. (2018). "A New World Order: A View from Russia", *Russia in Global Affairs*, <https://eng.globalaffairs.ru/articles/a-new-world-order-a-view-from-russia/> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.
- Karaganov, S., Barabanov, O., Bordachev, T. (2012). "Toward the Great Ocean, or the New Globalization of Russia", *Valdai Discussion Club*. Web: https://valdaiclub.com/a/reports/toward_the_great_ocean_or_the_new_globalization_of_russia/ adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.
- Karaganov, S., Bordachev, T., Bezborodov, A., Kashin, V. vd. (2017). "Toward the Great Ocean – 5: From the Return to the East to Greater Eurasia", *Valdai Discussion Club*, 20. Web: <https://valdaiclub.com/a/reports/toward-the-great-ocean-5-from-the-turn-to-the-east/> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.
- Katzenstein, P.J. (Ed.). (1996). *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*. New York: Columbia University Press.
- Kaya, R. (2016). *Russian Compatriots in the Near Abroad and the Construction of the Post-Soviet Russian Identity*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Kazharski, A. (2019). *Eurasian Integration and the Russian World: Regionalism as an Identity Enterprise*. Central European University Press.
- Klotz, A. (1995). *Norms in International Relations: The Struggle against Apartheid*. Ithaca: Cornell University Press.
- Kohn, H. (2007). *Panslavizm ve Rus Milliyetçiliği*. Çev. Agah Oktay Güner. İstanbul: İlgı Kültür Sanat Yayınları.
- Kolstoe, P. (1995). *Russians in the Former Soviet Republics*, Bloomington: Indiana University Press.
- Kortunov, A. (2018). "One More Time on Greater Europe and Greater Eurasia", *Russia in Global Affairs*. Web: <https://eng.globalaffairs.ru/articles/one-more-time-on-greater-europe-and-greater-eurasia/> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.
- Kortunov, A. (2020). "Eight Principles of the "Greater Eurasian Partnership"". *Russian International Affairs Council (RIAC)*, Web: <https://russiancouncil.ru/en/analytics-and-comments/analytics/eight-principles-of-the-greater-eurasian-partnership/> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.
- Koyre, A. (1994). *19. Yüzyıl Başlarında Rusya'da Batıcılık, Ulusçuluk ve Felsefe*, İstanbul: Belge Yayınları.
- Kozyrev, A. (1994). "The Lagging Partnership". *Foreign Affairs*, 73(3), pp. 59–71.
- Köstem, S. (2018). "Different paths to regional hegemony national identity contestation and foreign economic strategy in Russia and Turkey". *Review of International Political Economy*, 25(5), 726-752.
- Kuchins, A.C., Zevelev, I. (2012). "Russia's Contested National Identity and Foreign Policy". in H.R. Nau (Ed.). *Worldviews of Aspiring Powers*, New York Oxford University Press, pp. 181-209.
- Kuhrt, N. (2015). "Russia and Asia Pasific: Diversification or Sinocentrism?" in D. Cadier, M. Light (Eds.), *Russia's Foreign Policy: Ideas, Domestic Politics and External Relations*, London: Palgrave Macmillan, pp. 175-188.
- Kulyk, V. (2019). "Identity in Transformation: Russian-speakers in Post-Soviet Ukraine". *Europe-Asia Studies*, 71(1), 156-178.
- Larson, D.W. (2012). "How Identities Form and Change: Supplementing Constructivism with Social Psychology" in V.P. Shannon and P.A. Kowert (Eds.) *Psychology and Constructivism in International Relations: An Ideational Alliance*. Ann Arbor: The University of Michigan Press, pp. 57-75.
- Larson, D.W., Paul, T.V., Wohlforth, W.C. (2014). "Status and World Order," in Paul, T.V., Larson, D.W., Wohlforth, W.C. (eds.). *Status and World Politics*. New York: Cambridge University Press, pp. 3-32.
- Larson, D.W., Shevchenko, A. (2003). "Shortcut to greatness: the new thinking and the revolution in Soviet foreign policy". *International Organization*, 57(1), 77-109.

- Larson, D.W., Shevchenko, A. (2010). "Status-seekers: Chinese and Russian responses to U.S. Primacy". *International Security*, 34(4), 63-95.
- Laruelle, M. (2015). "Eurasia, Eurasianism, Eurasian Union: Terminological Gaps and Overlaps". *Ponars Eurasia Policy Memo*, No. 366. Web: https://www.ponarseurasia.org/wp-content/uploads/attachments/Pepm366_Laruelle_July2015-0.pdf adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.
- Laruelle, M. (2015). "The Paradoxical Legacy of Eurasianism in Contemporary Eurasia" in M. Bassin, S. Glebov, M. Laruelle (Eds.), *Between Europe and Asia: The Origins, Theories, and Legacies of Russian Eurasianism*, Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 187-193.
- Laruelle, M. (2016). "The three colors of Novorossiia, or the Russian nationalist mythmaking of the Ukrainian crisis", *Post-Soviet Affairs*, 32(1), 55-74.
- Le Prestre, P.G. (1997). "Author! Author! Defining Foreign Policy Roles after the Cold War," in P.G. Le Prestre, (Ed.). *Role Quests in the Post-Cold War Era: Foreign Policies in Transition*, Montreal: McGill-Queen's University Press.
- Leary, M.R., Tangney, J.P. (2012). "The Self as an Organizing Construct in the Behavioral and Social Sciences" in M.R. Leary and J.P. Tangney (Eds.), *Handbook of Self and Identity*. (Second Edition). New York: The Guilford Press, pp. 1-18.
- Lebow, R. N. (2016). "Identity" in F. Berenskoetter (Ed.), *Concepts in World Politics*, London: SAGE Publications, pp. 73-87.
- Lee, J.J. (2016). "Will China's Rise Be Peaceful? A Social Psychological Perspective". *Asian Security*, 12(1), 29-52.
- Lieven, A. (1999). "The Weakness of Russian Nationalism". *Survival*, 41(2), 53-70.
- Linville, P.W. (1985). "Self-complexity and affective extremity: Don't put all your eggs in one cognitive basket". *Social Cognition*, 3(1), 94-120.
- Linville, P.W. (1987). "Self-complexity as a cognitive buffer against stress-related illness and depression". *Journal of Personality and Social Psychology*, 52(4), 663-676.
- Liou, S. (2018). "Chinese Immigration to the Russian Far East", *Russian Analytical Digest*, No. 230, pp. 6-10.
- Lo, B. (2002). *Russian Foreign Policy in the Post-Soviet Era: Reality, Illusion, and Mythmaking*. Houndmills: Palgrave Macmillan.
- Lo, B. (2003). *Vladimir Putin and the Evolution of Russian Foreign Policy*. London: Blackwell Publishing.
- Lo, B. (2019). "Once More With Feeling: Russia and the Asia-Pacific", *Lowy Institute*, 4. Web: <https://www.lowyinstitute.org/publications/once-more-feeling-russia-and-asia-pacific> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.

- Lukin, A. (2015). "Russia, China and the Emerging Greater Eurasia". *The Asan Forum*. Web: <https://theasanforum.org/russia-china-and-the-emerging-greater-Eurasia/> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.
- Lukin, A. (2016). "Will a Russian Naval Base Appear in the South China Sea?", *East Asia Forum*, Web: <https://www.eastasiaforum.org/2016/11/02/will-a-russian-naval-base-appear-in-the-south-china-sea/> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.
- Lukin, A. (2018). "Russia and the United States in the Asia Pasific: a Perspective of the English School", *Asian Perspective*, 42(3), 307-331.
- Lukin, A. (2019). "Russian-Chinese Cooperation in Central Asia and the Idea of Greater Eurasia". *India Quarterly*, 75(1), 1-14.
- Lukin, A., Novikov, D. (2021). "Sino-Russian rapprochement and Greater Eurasia: From geopolitical pole to international society". *Journal of Eurasian Studies*, 12(1), 28–45.
- Lukin, A., Yakunin, V. (2018). Eurasian integration and the development of Asiatic Russia. *Journal of Eurasian Studies*, 9(2), 1-14.
- Lukin, V. (2008). "Russia's Global Role and European Identity". *Russia in Global Affairs*, No. 1. Web: <https://eng.globalaffairs.ru/articles/russias-global-role-and-european-identity/> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.
- Lukin, V. (2016). "The Foreign Policy of Post-Soviet Russia: A Quest for Identity". *Strategic Analysis*, 40(6), 486-497.
- Lukin, V.P. (1992). Our Security Predicament. *Foreign Policy*, No. 88, 55-77.
- Lukyanov, F. (2010). "Building Greater Europe", *Project Syndicate*, Web: <https://www.project-syndicate.org/commentary/building-greater-europe> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.
- Lukyanov, F. (2017). "Fuzzy Alliances, Flexible Relations" in D.S. Hamilton, S. Meister (Eds.), *The Russia File: Russia and the West in an Unordered World*, Berlin: Center For Transatlantic Relations, pp. 19-30.
- Luzyanin, S., Huasheng, Z. vd. (2020). "Russia – China Dialogue: The 2020 Model", *Russian International Affairs Council (RIAC)*, Moscow: NPMP RIAC.
- Lynch, D. (2000). *Russian Peacekeeping Strategies in the CIS The Cases of Moldova, Georgia, and Tajikistan*. London: Macmillan.
- Mairova, A. (Ed). (2017). *Donbas in Flames: Guide to the Conflict Zone*, Lviv: Prometheus.
- Makarychev, A., Morozov, V. (2011). "Multilateralism, multipolarity, and beyond A menu of Russia's policy strategies". *Global Governance*. Vol. 17, 353–373.
- Makarychev, A., Yatsyk, A. (2015). "Refracting Europe: Biopolitical Conservatism and Art Protest in Putin's Russia", in D. Cadier, M. Light (eds.). *Russia's Foreign Policy:*

- Ideas, Domestic Politics and External Relations*, London: Palgrave Macmillan, pp. 138-155.
- Makarychev, A.S. (2008). "Russia's Search for International Identity: Through the Sovereign Democracy Concept". *The International Spectator*, 43(2), 49-62.
- Malinova, O. (2014). "Obsession with status and resentment: Historical backgrounds of the Russian discursive identity construction". *Communist and Post-Communist Studies*, 47 (3-4): 291–303.
- Mankoff, J. (2009). *Russian Foreign Policy: The Return of Great Power Politics*, Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.
- Markus, H. (1977). "Self-Schemata and Processing Information About the Self". *Journal of Personality and Social Psychology*, 35(2), 63-78.
- McAdams, D.P. (1997). "The Case for Unity in the (Post)Modern Self: A Modest Proposal", in R.D. Ashmore, L. Jussim (Eds.), *Self and Identity: Fundamental Issues*, New York: Oxford University Press, pp. 46-78.
- McCall, G.J., Simmons, J.L. (1966/1978). *Identities and interaction*. New York: Free Press.
- McCourt, D.M. (2012). "The Roles States Play: Meadian Interactionist Approach". *Journal of International Relations and Development*, 13(3), 370–392.
- McCourt, D.M. (2014). *Britain and World Power Since 1945: Constructing a Nation's Role in International Politics*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- McDougall, D. (2007). *Asia Pacific in World Politics*, Londra: Lynne Rienner Publishers.
- Mead, G.H. (1934/1972). *Mind, Self, and Society*, Chicago: University of Chicago Press.
- Medvedev, D. (2008). "Speech at Meeting with German Political, Parliamentary and Civic Leaders". Web: <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/320> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.
- Medvedev, D. (2009). "Go Russia!", Web: <http://en.kremlin.ru/d/5413> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.
- Mercer, J. (1995). "Anarchy and Identity". *International Organization*, 49(2), 229-252.
- Miller, G.A. (2003). "The cognitive revolution: a historical perspective". *Trends in Cognitive Sciences*, 7(3), 141-144.
- Mitzen, J. (2006). "Ontological Security in World Politics: State Identity and the Security Dilemma". *European Journal of International Relations*, 12 (3), 341–70.
- Morozov, V. (2013). "Subaltern Empire?". *Problems of Post-Communism*, 60(6), 16-28.
- Neumann, I.B. (1996). *Russia and the Idea of Europe: A Study in Identity and International Relations*. London: Routledge.

- Neumann, I.B. (1998). *Uses of the Other: "The East" in European Identity Formation*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Neumann, I.B. (2008). "Russia's Standing as a Great Power, 1494–1815", in T. Hopf (ed). *Russia's European Choice*. New York: Palgrave Macmillan, pp. 13-34.
- Neumann, I.B. (2016). "Russia's Europe, 1991–2016: inferiority to superiority". *International Affairs*, 92(6), 1381–1399.
- Neumann, I.B., (1996). "Self and Other in International Relations". *European Journal of International Relations*, 2(2), 139- 174.
- Nikonov, V. (2002). "Back to the Concert". *Russia in Global Affairs*, No. 1. Web: <https://eng.globalaffairs.ru/articles/back-to-the-concert/> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.
- Nikonov, V. (2015). "Russkii Mir bessmyslen bez Rossii." *Kontinent*. Web: <https://www.kontinent.org/article.php?aid=46d882e6133a0> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.
- Novikov D. (2018). "Development of Multilateral Economic Institutions in Greater Eurasia: Problems, Prospects and Implications for Russia". *International Organisations Research Journal*, 13(3), 82–96.
- Oakes, P. (1987). "The Salience of Social Categories" in J.C. Turner et al. (Eds.). *Rediscovering the Social Group: A Self Categorization Theory*. New York: Basil Blackwell, pp. 117-141.
- Onuf, N.G. (2013). "Parsing Personal Identity", in N.G. Onuf, *Making Sense, Making Worlds: Constructivism in Social Theory and International Relations*. London: Routledge, pp. 75-95.
- Owens, T.J, Robinson, D.T., Smith-Lovin, L. (2010). "Three Faces of Identity". *Annual Review of Sociology*, Vol. 36, 477-499.
- Owens, T.J. (2006). "Self and Identity" in J. Delamater (ed.), *Handbook of Social Psychology*, New York: Springer, pp. 205-232.
- Oyserman, D., Elmore, K., Smith, G. (2012). "Self, Self-Concept, and Identity" in M.R. Leary and J.P. Tangney (Eds.), *Handbook of Self and Identity*. (Second Edition). New York: The Guilford Press, pp. 69-104.
- Özgür, Ö., Halistoprak B.T., Sula, İ.E. (2014). "From Good Neighbor to Model: Turkey's Changing Roles in the Middle East in the Aftermath of the Arab Spring". *Uluslararası İlişkiler*, 11(42), 93-113.
- Özyılmaz Kiraz, B. (2018). *Dış Politika Yapımında Geniş Grup Kimliğinin Ve Sosyal Kimliğin Etkisi: Türk Dış Politikası Örneği*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Panov, A. vd. (2019). "Russia-Japan Relations: New Stage of Development", *Russian International Affairs Council (RIAC)*. Web:

<https://russiancouncil.ru/en/activity/workingpapers/russia-japan-relations-new-stage-of-development/> adresinden 15 Kasım 2022’de alınmıştır.

Perlez, J., Macfarquahar, N. (2015). “Friendship Between Putin and Xi Becomes Strained as Economies Falter”, *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/2015/09/04/world/asia/friendship-between-putin-and-xi-becomes-strained-as-economies-falter.html> adresinden 15 Kasım 2022’de alınmıştır.

Portnov, A. (2016). “How ‘eastern Ukraine’ was lost”, *Open Democracy*, Web: <https://www.opendemocracy.net/en/odr/how-eastern-ukraine-was-lost/> adresinden 15 Kasım 2022’de alınmıştır.

Primakov, Y. (1996). “International Relations on the Eve of the 21st Century: Problems and Prospects”, in A. Melville, T. Shakleina, (Eds.), (2005). ***Russian Foreign Policy in Transition: Concepts and Realities***. Budapest: Central European University Press, pp. 207-220.

Prizel, I. (1998). ***National Identity and Foreign Policy: Nationalism and Leadership in Poland Russia and Ukraine***. Cambridge: Cambridge University Press.

Purtaş, F. (2005). ***Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu***. Ankara: Platin Yayınları.

Purtaş, F. (2015). “Milletler Meselesi Çerçevesinde Rusya Türkleri” içinde M.T. Demirtepe, M. Yılmaz (Eds.), ***Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Yıllığı 2013***. Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi, ss. 470-498.

Putin, V. (2000). “Russia: New Eastern Perspectives”. Web: <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/21132> adresinden 15 Kasım 2022’de alınmıştır.

Putin, V. (2001). “Vystuplenie na otkrytii Kongressa sootchestvennikov”, Web: <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/21359> adresinden 15 Kasım 2022’de alınmıştır.

Putin, V. (2007). “Speech and the Following Discussion at the Munich Conference on Security Policy”, Web: <http://en.kremlin.ru/events/president/transcripts/24034> adresinden 15 Kasım 2022’de alınmıştır.

Putin, V. (2011). “Novyi integratsionnyi proekt dla Evrazii - budushchee, kotoroe rozhdaetsia segodnia”, *Izvestiya*, Web: iz.ru/news/502761?page=2 adresinden 15 Kasım 2022’de alınmıştır.

Putin, V. (2012a) “Rossiya i Menyayushchiysya mir”, *Moskovskie Novosti*, Web: <https://www.mn.ru/politics/78738> adresinden 15 Kasım 2022’de alınmıştır.

Putin, V. (2012b). “Russia: The Ethnicity Issue”. *Nezavisimaya Gazeta*. Web: <http://archive.premier.gov.ru/eng/events/news/17831/> adresinden 21 Ocak 2022’de alınmıştır.

- Putin, V. (2012c). "Meeting with Russian ambassadors and permanent representatives in international organisations". Web: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/15902> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.
- Putin, V. (2012d). "Address to the Federal Assembly", Web: <http://www.en.kremlin.ru/events/president/transcripts/messages/17118> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.
- Putin, V. (2015). "Vladimir Putin's annual news conference", Web: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/50971> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.
- Putin, V. (2015b). "World Congress of Compatriots". Web: <http://en.kremlin.ru/catalog/keywords/32/events/50639> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.
- Putin, V. (2016a). "Plenarnoe zasedanie Peterburgskogo mezhdunarodnogo ekonomicheskogo foruma". Web: <http://kremlin.ru/events/president/news/52178> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.
- Putin, V. (2016b). "Eastern Economic Forum". Web: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/52808> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.
- Putin, V. (2017). "Belt and Road International Forum". Web: <http://en.kremlin.ru/events/president/news/54491> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.
- Roccas, S. (2003). "The effects of status on identification with multiple groups". *European Journal of Social Psychology*, 33(3), 351-366.
- Roccas, S., Brewer, M. B. (2002). "Social identity complexity". *Personality and Social Psychology Review*, 6(2), 88-106.
- Romanova, T. (2016). "Russian Challenge to the EU's Normative Power Change and Continuity", *Europe-Asia Studies*, 68(3), 371-390.
- Rosenberg, S. (1997). "Multiplicity of Selves", in R.D. Ashmore, L. Jussim (Eds.), *Self and Identity: Fundamental Issues*, New York: Oxford University Press, pp. 23-45.
- Roth, A. (2015). "Russia and China Sign Cooperation Pacts", *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/2015/05/09/world/europe/russia-and-china-sign-cooperation-pacts.html> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.
- Rumelili, B. (2004). "Constructing Identity and Relating to Difference: Understanding the EU's Mode of Differentiation". *Review of International Studies*, 30(1), 27-47.
- Rumelili, B. (2007). *Constructing Regional Community and Order in Europe and Southeast Asia*. New York: Palgrave Macmillan.
- Rumelili, B., Todd, J. (2018). "Paradoxes of Identity Change: Integrating Macro, Meso, and Micro Research on Identity in Conflict Processes". *Politics*, 38(1), 3-18.

- Ryan, R. M., La Guardia, J. G., Rawsthorne, L. J. (2005). "Self-Complexity and the Authenticity of Self-Aspects: Effects on Well Being and Resilience to Stressful Events". *North American Journal of Psychology*, 7(3), 431–448.
- Ryan, R.M., Deci, E.L. (2012). "Multiple Identities within a Single Self: A Self-Determination Theory Perspective on Internalization within Contexts and Cultures" in M.R. Leary and J.P. Tangney (Eds.), *Handbook of Self and Identity*. (Second Edition). New York: The Guilford Press, pp. 225-246.
- Rydell, R.J., Boucher, K.L. (2010). "Capitalizing on Multiple Social Identities to Prevent Stereotype Threat The Moderating Role of Self-Esteem". *Personality and Social Psychology Bulletin*, 36(2), 239–250.
- Sakwa, R. (2005). "Putin's Foreign Policy: Transforming 'the East'", in G. Gorodetsky (ed.), *Russia Between East and West: Russian Foreign Policy on the Threshold of the Twenty-first Century*, London: Frank Cass, 166-186.
- Sakwa, R. (2011). "Russia's Identity Between the 'Domestic' and the 'International'". *Europe-Asia Studies*, 63(6), 957- 975.
- Sakwa, R. (2020). *Russian Politics and Society* (Fifth Edition). New York: Routledge.
- Samokhvalov, V. (2018). "What Kind of 'Other'? Identity and Russian–European Security Interaction in Eurasia". *Europe-Asia Studies*, 70(5), 791-813.
- Sedikides, C., Gaertner, L., O'Mara, E.M. (2011). "Individual Self, Relational Self, Collective Self: Hierarchical Ordering of the Tripartite Self". *Psychol Stud*, 56(1), 98–107.
- Serpe, R.T., Long-Yarrison, F., Stets, J.E., Stryker, S. (2019). "Multiple Identities and Self-Esteem", in J.E. Stets, R.T. Serpe (eds), *Identities in Everyday Life*. New York: Oxford University Press.
- Shakhanova, G., Garlick, J. (2020). "The Belt and Road Initiative and the Eurasian Economic Union: Exploring the "Greater Eurasian Partnership". *Journal of Current Chinese Affairs*, 49(1), 33–57.
- Shandra, A. (2019). "Glazyev tapes, continued_ new details of Russian occupation of Crimea and attempts to dismember Ukraine", *Euromaidan Press*, <https://euromaidanpress.com/2019/05/16/glazyev-tapes-continued-ukraine-presents-new-details-of-russian-takeover-of-crimea-and-financing-of-separatism/> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.
- Sherif, M. (1966). *In common predicament: Social psychology of intergroup conflict and cooperation*. Boston, MA: Houghton Mifflin.
- Shevel, O. (2012). "The Politics of Citizenship Policy in Post-Soviet Russia". *Post-Soviet Affairs*, 28(1), 111-147.
- Shevtsova, L.F. (2000). *Yeltsin's Russia: Myths and Reality*. Washington: Carnegie Endowment for International Peace.

- Singleton, F.S. (1997). "Russia and Asia: the Emergence of 'Normal Relations'?", in R.E. Kanet, A.V. Kozhemiakin (Eds.). **The Foreign Policy of the Russian Federation**. Londra: Palgrave Macmillan, pp. 102-124.
- Smith, A.D. (1994). **Milli Kimlik** (Çev. B.S. Şener). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Smith, G., Wilson, A. (1997). "Rethinking Russia's post-soviet Diaspora The potential for political mobilisation in eastern Ukraine and north-east Estonia". **Europe-Asia Studies**, 49(5), 845-864.
- Smith-Lovin, L. (2003). "Self, identity, and interaction in an ecology of identities." in P. J. Burke, T. J. Owens, R. T. Serpe, and P. A. Thoits (Eds.). **Advances in Identity Theory and Research**. New York: Kluwer/Plenum, pp. 167–178.
- Smulkina, N.V., Savelyeva, M.A., Tsymbal, I.A. (2020). "Obraz Zarubejia v Rossiiskom Massovom Soznanii: Politiko-Psikhologicheskii Analiz". **Vestnik Moskovskova Universiteta**, 12(6), 47-68.
- Steele, B.J. (2005). "Ontological Security and the Power of Self-identity: British Neutrality and the American Civil War". **Review of International Studies**, 31, 519–40.
- Stephan, C.W., Stephan, W.G. (Eds.) (1990). **Two Social Psychologies** (2. Edition). Belmont: Wadsworth Publishing.
- Stets, J.E., Burke, P.J. (2003). "A sociological approach to self and identity" in M.R. Leary, J.P. Tangney (eds.), **Handbook of Self and Identity** (First Edition). Guilford Press. pp. 128-152.
- Strauss A.L., Corbin, J. (1990). **Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques**. Newbury Park, CA: Sage Publication.
- Stryker S. (1980/2002). **Symbolic interactionism: A social structural version**. Caldwell, NJ: Blackburn Press.
- Stryker S. (2008). "From Mead to a Structural Symbolic Interactionism and Beyond". **Annual Review of Sociology**, Vol. 34, 15-31.
- Stryker, S. (1968). "Identity salience and role performance". **Journal of Marriage and the Family**, 4(5), 58–64.
- Stryker, S. (2000). "Identity Competition: Key to Differential Social Movement Involvement" in S. Stryker, T Owens, R. White (Eds.), **Self, Identity, and Social Movements**, Minneapolis: University of Minnesota Press, pp. 21-40.
- Stryker, S., Burke P.J. (2000). "The Past, Present, and Future of an Identity Theory". **Social Psychology Quarterly**, 63(4), 284-297.
- Stryker, S., Serpe, R.T. (1994). "Identity Salience And Psychological Centrality: Equivalent, Overlapping, or Complementary Concepts?". **Social Psychology Quarterly**, 57(1), 16-35.

- Sumsky, V., Koldunova, E., Kanaev, E. (2012). "Russia's interests in the context of Asia-Pacific region security and development: The outcomes of the first Asia-Pacific forum". *Russian International Affairs Council (RIAC)*, Web: <https://russiancouncil.ru/en/activity/publications/russia-s-interests-in-the-context-of-asia-pacific-region-sec/> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.
- Surkov, V. (2006a). "Natsionalizatsiia budushchego". *Ekspert*, No. 43, Web: https://expert.ru/expert/2006/43/nacionalizaciya_buduschego/ adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.
- Surkov, V. (2006b). "Suverenitet – eto politicheskii sinonim konkurentosposobnosti". *PolitNauka*, Web: <http://www.politnauka.org/library/public/surkov.php> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.
- Surkov, V. (2018). "The Loneliness of the Half-Breed", *Russia in Global Affairs*, Web: <https://eng.globalaffairs.ru/articles/the-loneliness-of-the-half-breed/> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.
- Suslina, S., Samsanova, V. (2020). "Russia and South Korea: Ways to Develop Economic Partnership", *Russian International Affairs Council (RIAC)*. Web: <https://russiancouncil.ru/en/activity/policybriefs/russia-and-south-korea-ways-to-develop-economic-partnership/> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.
- Sutyagin, I. (2015). "Russian Forces in Ukraine", *RUSI*.
- Swann, W.B., Jr., Bosson, J.K. (2010). "Self and Identity" in S.T. Fiske, D.T. Gilbert, G. Lindzey (Eds.), *Handbook of Social Psychology*. (Fifth Edition). Hoboken NJ: Wiley, pp. 589-628.
- Tajfel, H., Turner, J. C. (1979). "An integrative theory of intergroup conflict" in W. G. Austin, S. Worchel (Eds.), *The social psychology of intergroup relations*. Monterey, CA: BrooksCole, pp. 33-47.
- Teper, Y. (2016). "Official Russian identity discourse in light of the annexation of Crimea national or imperial". *Post-Soviet Affairs*, 32(4), 378-396.
- Thies, C. (2013). *The United States, Israel, and the Search for International Order*. New York: Routledge.
- Thies, C.G. (2012). "International Socialization Processes v. Israeli National Role Conceptions: Can Role Theory Integrate IR Theory and Foreign Policy Analysis". *Foreign Policy Analysis*, 8(1), 25–46.
- Thoits, P.A. (1983). "Multiple Identities and Psychological Well-Being: A Reformulation and Test of the Social Isolation Hypothesis". *American Sociological Review*, 48(2), 174-187.
- Thoits, P.A. (2003). "Personal Agency in the Accumulation of Multiple Role-Identities" in P.J. Burke, T.J. Owens, et al. (eds). *Advances in Identity Theory and Research*. New York: Kluwer/Plenum, pp. 179-194.

- Thoits, P.A., Virshup, L.K. (1997). "Me's and We's: Forms and Functions of Social Identities" in R.D. Ashmore, L. Jussim (Eds.), *Self and Identity: Fundamental Issues*, New York: Oxford University Press, pp. 106-133.
- Thorun, C. (2009). *Explaining Change in Russian Foreign Policy The Role of Ideas in Post-Soviet Russia's Conduct Towards the West*. New York: Palgrave Macmillan.
- Tishkov, V. (2009). "What are Russia and the Russian People", *Russian Politics and Law*, 47(2), 30-59.
- Tolz, V. (1998). "Forging the nation: National identity and nation building in post-communist Russia". *Europe-Asia Studies*, 50(6), 993-1022.
- Tolz, V. (2004). "The Search for a National Identity in the Russia of Yeltsin and Putin" in Y. Brudny, J. Frankel, S. Hoffman, (Eds.). *Restructuring Post-communist Russia*, Cambridge: Cambridge University Press. pp. 160–178.
- Transneft, (2019), "Transneft Brings Eastern Siberia – Pacific Ocean Oil Pipeline to Maximum Capacity", Web: <https://en.transneft.ru/newsPress/view/id/25213> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.
- Trenin, D. (2009). "Russia's Spheres of Interest, not Influence". *The Washington Quarterly*, 32(4), 3-22.
- Trenin, D. (2015a). "From Greater Europe to Greater Asia? The Sino-Russian Entente", *Carnegie Moscow Center*, Web: https://carnegieendowment.org/files/cp_trenin_to_asia_web_2015eng.pdf adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.
- Trenin, D. (2015b). Russia's Pivot to Asia A Sino-Russian Entente. *Carnegie Moscow Center*. Web: <https://carnegiemoscow.org/2015/04/15/russia-s-pivot-to-asia-sino-russian-entente-pub-59819> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.
- Trenin, D. (2017b). "Moscow Plays It Cool on NK Nuclear Crisis", *Carnegie Moscow Center*, <https://carnegie.ru/2017/05/14/moscow-plays-it-cool-on-nk-nuclear-crisis-pub-69969> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.
- Trenin, D. (2019). "China, Russia and the United States Contest a New World Order", *Carnegie Moscow Center*, <https://carnegie.ru/2019/05/07/china-russia-and-united-states-contest-new-world-order-pub-79078> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.
- Tsvetov, A. (2018), "Russia and Multilateral Diplomacy in East Asia", *Russian International Affairs Council (RIAC)*, <https://russiancouncil.ru/en/analytics-and-comments/analytics/russia-and-multilateral-diplomacy-in-east-asia/> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.
- Tsygankov, A. (2016). "Crafting the State-Civilization: Vladimir Putin's Turn to Distinct Values". *Problems of Post-Communism*, 63(3), 146-158.
- Tsygankov, A.P. (2013). *Russia's Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity*, Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.

- Tsygankov, A.P. (2014). "Contested Identity and Foreign Policy Interpreting Russia's International Choices". *International Studies Perspectives*, 15(1), 19-35.
- Tsygankov, A.P. (2019). *Russia's Foreign Policy: Change and Continuity in National Identity* (Fifth Edition), Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.
- Turner, J. C., Hogg, M. A., Oakes, P. J., Reicher, S. D., Wetherell, M. S. (1987). *Rediscovering the social group: A self-categorization theory*. Oxford: Blackwell.
- UNSC/RES/1973. (17.03.2011). Web: <https://www.un.org/securitycouncil/s/res/1973-%282011%29> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.
- Vignoles, V.L. (2018). "Identity: personal and social" in K. Deaux, M. Snyder (Eds.), *The Oxford Handbook of Personality and Social Psychology* (Second Edition). New York: Oxford University Press, pp. 289-316.
- Walicki, A. (2009). *Rus Düşünce Tarihi: Aydınlanmadan Marksizme*. Çev. Alaeddin Şenel., İstanbul: İletişim Yayınları.
- Walker, S. (1987). "Role Theory and Origins of Foreign Policy" in C.F. Hermann, C. Kegley, J. Rosenau (eds.), *New Directions in the Study of Foreign Policy*, London: Harper Collins, pp. 269-284.
- Waltz, K.N. (1979). *Theory of International Politics*. Reading: Addison-Wesley Publishing.
- Wendt, A. (1992). "Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics". *International Organization*, 46(2), 391- 425.
- Wendt, A. (1994). "Collective Identity Formation and the International State". *The American Political Science Review*, 88(2), 384-396.
- Wendt, A. (1999). *Social Theory of International Politics*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Wendt, A. (2004). "The State as Person in International Theory". *Review of International Studies* (2004), 30(2), 289-316.
- White, S., Feklyunina, V. (2014). *Identities and Foreign Policies in Russia, Ukraine and Belarus: The Other Europes*. London: Palgrave Macmillan.
- Wilson, A. (2016). "The Donbas in 2014: Explaining Civil Conflict Perhaps, but not Civil War". *Europe-Asia Studies*, 68(4), 631-652.
- Yakovlev-Golani, H. (2011). "Foreign Policy of the Russian Federation in the Slavic Triangle". *Canadian Slavonic Papers - Revue Canadienne Des Slavistes*, 53(2-4), 379-400.
- Yefremenko, D. (2017). "The Birth of a Greater Eurasia". *Russia in Global Affairs*. Web: <https://eng.globalaffairs.ru/articles/the-birth-of-a-greater-eurasia/> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.

Yeltsin, B. (2000). *Midnight Diaries*. New York: Public Affairs.

Zarakol, A. (2010). "Ontological (In)security and State Denial of Historical Crimes: Turkey and Japan". *International Relations*, 24(1), 3–23.

Zehfuss, M. (2006). "Constructivism and identity: a dangerous liaison" in S. Guzzini, A. Leander, (Eds.), *Constructivism and International Relations: Alexander Wendt and his Critics*. London: Routledge, pp. 93-117.

Zuenko, I. (2020). "Russia's Far East Seeks Partners Beyond China", *Carnegie Moscow Center*, <https://carnegie.ru/commentary/81278> adresinden 15 Kasım 2022'de alınmıştır.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : Kaya, Rüştü

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek lisans	ODTÜ Avrasya Çalışmaları	2016
Lisans	TOBB ETÜ Uluslararası İlişkiler	2013
Lise	Niğde Anadolu Öğretmen Lisesi	2008

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2014 - 2018	Gazi Üniversitesi	Araştırma Görevlisi
2018 -	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	Araştırma Görevlisi

Yabancı Dil

İngilizce, Rusça

Yayınlar

KAYA, R. (2016). "Transdinyester Sorunu: Moldova'daki Rus Azınlık ve Moldova'nın Dış Siyasetine Etkisi". içinde Şahingöz, M. Alp, A. (ed). Hamdullah Suphi ve Gagauzlar. Ankara: Türk Yurdu Yayınları, ss. 183 -203.

KAYA, R. (2019). Orta Asya Bölgesel Güvenlik Kompleksi ve Şangay İşbirliği Örgütü. International Journal of Political Science and Urban Studies, 7, 53–71.

KAYA, R., BAYAR, E. (2022). Afganistan da Taliban İktidarı Sonrası Orta Asya Bölgesel Güvenliği. Güvenlik Stratejileri Dergisi, 147–180.

PURTAŞ, F., KAYA, R. (2022). “Rusya'nın Asya-Pasifik Siyaseti”. içinde Ağır, O., Nogayeva, A. (ed). Rusya Federasyonu'nun Dış Politikası, Ankara: Orion Kitabevi, ss. 383 -412.

ÖZER, A., KAYA, R. (2022). İnsan Hakları İhlalleri ve Soykırım İddiaları Bağlamında Rusya-Ukrayna Savaşında Koruma Sorumluluğu İlkesinin Uygulanabilirliği. İnsan Hakları Yıllığı, 40, 55–94.

GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR..

